

TRENT UNIVERSITY

LIBRARY
OF RELIGION

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Kahle/Austin Foundation

CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS
ACADEMIAE LITTERARVM CAESARAE
VINDOBONENSIS

VOL. XI.

CLAVDIANI MAMERTI OPERA EX RECENSIONE
AVGVSTI ENGELBRECHT.

VINDOBONAE

APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE
MDCCCLXXXV.

Reprinted with the permission of the original publishers

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N. Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LIMITED
Berkeley Square House, London, W. 1

CLAVDIANI MAMERTI OPERA

RECENSUIT

ET COMMENTARIO CRITICO INSTRVXIT

AVGVSTVS ENGELBRECHT.

VINDOBONAE

APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE

MDCCCLXXXV.

Reprinted with the permission of the original publishers

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N. Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LIMITED
Berkeley Square House, London, W. 1

LR
BR 60 . E 6 V. 11

First reprinting, 1966, Johnson Reprint Corporation
Printed in the United States of America

CELSISSIMO · PRINCIPI

RAINERO

AVSTRIAE · ARCHIDVCI

LIBERALISSIMO · LITTERARVM · FAVTORI

D · D · D

64045

PRAEFATIO.

I. DE CODICIBVS ET EDITIONIBVS.

Ad adornandam hanc Claudiani Mamerti editionem duodecim adhibui libros manuscriptos, quorum descriptionem paucis absol- uere licet uerbis:

Codex Parisinus latinus nr. 16340 bibliothecae publicae A (olim Sorbonicus) membranaceus formae minoris foliorum 81 litteris satis nitidis saec. VIII exaratus incipit a capitulorum indice librorum Claudiani (cf. fol. 1^r: *incipiunt capitula libri primi*, fol. 2^r: *expliciunt capitula libri primi. incipiunt capi- tula libri secundi* — fol. 3^r: *expliciunt capitula libri tertii*). subsequitur (fol. 3^r): *huius operis auctor ignoratur quia tacito nomine ista conscripsit contra quae Claudianus tres hos libros disseruit* (cf. edit. pag. 8 adn. 15), quae uerba Fausti epistulae praescripta sunt, quam excipit Claudiani opus ipsum. in ipso contextu capitulorum praescriptiones non exstant, sed in mar- gine litteris minutis adscriptae sunt, ut uidetur, ab eo, qui codicem exarauit. eodem fere modo etiam in reliquis codici- bus Claudiani scripta tradita sunt, quare in describendis codicibus ubi nihil quidquam adnotamus ea, quae in unoquo- que continentur, cum codice A conspirare tenendum est.

Codex Parisinus latinus nr. 2779 (Colb. 5449, Reg. 4029, 5) B membranaceus formae minoris foliorum 88 saec. X satis ele- ganter scriptus et cum A arta necessitudine coniunctus est. recentiore aetate codex correcturas mendorum maximam partem leuidensium partim atramento partim plumbo factas expertus est, quas hic illic tantum enotauit.

- C Codex Parisinus lat. nr. 2164 (Colb. 2285, Reg. 4028, 3 A; fuit liber olim 'Iac. Aug. Thuanii' [fol. 1^r]) membran. formae maioris 71 foliorum saec. XI binis columnis minutissimis litteris scriptus continet praeter Claudianum Mamertum (fol. 1—22^{n 2}) Chalcidium. deest capitulorum index. per totum librum librarius saepissime singulas syllabas omisit, quas addidit manus altera.
- D Codex Montepessulanus H nr. 145 formae minoris membran. 149 foliorum saec. XII scriptus continet inde a fol. 102ⁿ Claudiani epistulam ad Sidonium et Sidonii epistulam ad Claudianum (cf. edit. p. 198 et 200), fol. 103ⁿ epistulam Sidonii ad Petreium (lib. III ep. XI), in eodem folio medio haec litteris rubris exarata sunt: *nota quod Claudianus composuit hymnum Pange lingua gloriosi praelium certaminis*. sequitur in fol. 104ⁿ Sidonii epistula ad Nymphidium (lib. V epist. II), fol. 105^r litteris rubris: *Gennadius in libro de illustribus uiris haec ait inter cetera: (litteris atris) Claudianus Viennensis ecclesiae presbyter uir ad querendum satis artifex et ad disputandum subtilis composuit tres quasi de statu uel de substantia anime libros in quibus ostendit aliquid esse incorporeum preter deum*. haec excipit epistula Fausti, quam subsequuntur capitulorum index et Claudiani de statu animae libri. conspiciuntur numeri tantum capitulorum in margine adscripti, cum praescriptiones capitulorum nusquam omnino compareant.
- E Codex Parisinus lat. nr. 2165 (Reg. 3796, Baluz. 112) formae maioris membran. 120 foliorum saec. XIII binis columnis scriptus Claudiani de statu animae libros ita exhibet, ut suus unicuique libro capitulorum index praecedat et Fausti epistula post primi libri indicem legatur. fol. 34^{n 1} — fol. 35^{n 2} exstat epistula Mamerti ad Sapaudum rhetorem. fol. 36^{n 1} incipit *prologus in explanatione tabernaculi federis* etc. capitulorum praescriptiones in ipso contextu exaratae sunt. codex locis innumeris manu altera correctus est ita, ut prioris scripturae ablutae saepius ne minimum quidem supersit uestigium. has correcturas ad optimae notae libri fidem factas esse infra demonstrabimus.

Codex Parisinus lat. nr. 18080 (olim 's. *Martini a campis F ordinis Cluniacensis*') in 8° membran. foll. 81 saec. XII continet a fol. 10^r usque ad fol. 40^r Claudiani Mamerti de statu animae libros eodem utique ordine quo E digestos, cum capitulorum praescriptionibus aequae ac D careat.

Codex Vindobonensis nr. 1030 (Theol. 417, olim 187; fuit G olim monasterii s. Floriani) miscellan. saec. XI—XIII membr. formae quadratae foliorum 175 continet inde a fol. 31^r—99^v Claudianum Mamertum (saec. XI incip.). desunt capitulorum index et epistula Fausti. Claudiani opus in capitula diuisum non est, quippe quorum nec praescriptiones nec numeri appareant.

Codex Einsidlensis nr. 318 membran. in 4° paginarum H 173 numeratarum saec. X elegantissime scriptus eadem, quae codex B, et eodem ordine digesta continet.

Codex Sangallensis nr. 846 membran. in 4° paginarum 142 L saec. X nitide scriptus incipit a uerbis Claudiani de statu animae libri I cap. I extr.: *inspi]cere plane non abnuui*, quae antecedunt interciderunt itemque folium, quod erat inter paginam 40 et 41 (cf. edit. pag. 67, 18—72, 1). inde a pag. 107 foliorum inferiores partes sinistrae abscissae sunt, quam ad rem illud '*L deest*' in adnotatione critica nostra referendum est.

Codex bibliothecae uniuersitatis Lipsiensis nr. 286 membran. M in 8° foliorum 77 saec. XI exeunte exaratus hanc habet in fol. 2^v notam: *liber cenobii ueteris cellae reposita (sic!) ad bibliothecam publicam anno nre salutis 1.7.0.0.* continet liber praeter ea, quae in ABH exstant, solus epistulam Claudiani Mamerti ad Sidonium, quae epilogi uice libris de statu animae adiecta est (cf. edit. pag. 191 sqq.). per totum codicem glossae inter lineas scriptae, quibus singulae uoces explicantur, reperiuntur. ab eadem manu satis antiqua, cui glossae debentur, in margine adiectae sunt uariae lectiones lineolis rubris circumductis insignitae. capitulorum praescriptiones in ipso contextu leguntur.

R Codex bibliothecae Vaticanae Reginensis nr. 201 membran. in 8° foliorum 80 saec. X scriptus eadem quae A continet, nisi quod uerbis: *illud ampliuscule sermocinati sumus* (cf. edit. pag. 188, 9) desinit.

S Codex bibliothecae Vaticanae Palatinus nr. 240 membran. in 4° foliorum 64 saec. XI exaratus Claudiani de statu animae libros continet capitulorum indice omissis. huius et Reginensis codicis accuratam collationem confecit Nicolaus Mueller Lipsiensis, quam meum in usum comparauit e. r. academia litterarum Vindobonensis. reliquos codices omnes ipse excussi partim Parisiis uere anni 1883, partim Vindobonae, quo transmissi sunt intercedente eadem academia codices Lipsiensis et Helueticus.

Codices
recentiores

Comparatis his artis criticae subsidiis facile intellexi non amplius opus esse reliquis atque iis recentioribus codicibus ad textum Claudiani recte constituendum. adseruantur autem eius generis in bibliothecis libri haud pauci, quorum ego habeo notitiam, neque deesse, quos nondum nouerim, confido. sed ex utroque codicum genere haud magnam redundaturam esse utilitatem pro certo affirmauerim, quare paucis codices nouicios mihi notos tetigisse sat erit. sunt autem hi: codex Angelomontanus I $\frac{4}{20}$ membr. saec. XII exeuntis 78 foliorum ceteris Claudiani codicibus Helueticis satis similis. collationis specimen R. Beer mihi transmisit. — codex Trecensis nr. 256 saec. XII (cf. *catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des Départements* II 128). — codex Monacensis nr. 16064 membr. in 4° saec. XIII—XIII. — codex Meermanianus 507 (Middlehill nr. 1714, cf. *Haenel, catalogi librorum mss. etc.* Lips. 1830 p. 852) membran. saec. XIII ineuntis, quo continentur: *epistula Claudiani ad Sidonium episcopum, qua ei contra Faustum libros dedicauit; epistula Sidonii ad Claudianum; eiusdem epistula de morte Claudiani et epitaphium* (lib. III ep. XI); *incerti auctoris (ut fert titulus, est autem Fausti Reiensis) libellus aduersus Arianos et Macedonianos; Claudiani libri III de statu animae.* qua ex Haenelii descriptione librum cum codice Montepessulano D maximam

habere similitudinem unusquisque uidet. quibus libris integrum Claudiani opus exhibentibus addere placet codicem Parisinum lat. nr. 1750 (Colbert. 3080, Reg. 3751 A B) membranaceum fol. 181 ex diuersissimis partibus consutum, cuius folia 41—48 Claudiani de statu animae librum tertium exhibent et saeculo XII exeunte exarata esse uidentur. quorum collationem a me confectam ut adnotationi criticae insererem a me non impetraui. denique epistolam Fausti in codice Anglico (Ashburnh. Libri nr. 75) membr. foliorum 14 saec. VIII—X litteris carolingicis exarato (cf. Zangemeister in annal. academ. Vindobon. uol. LXXXIII 568) contineri commemoramus.

Hactenus de libris manuscriptis: accedamus iam ad editiones benarrandas. atque editio princeps prodiit Basileae anno MDXX: *Diui Claudiani Mamerti Vienensis (sic!) Galliarum episcopi de statu animae libri tres Petro Mosellano recognitore. Basileae anno MDXX* (apud Adam Petri). dedicata est editio Martino de Lochau, Cisterciani ordinis in Veteris Cellae coenobio abbati, in cuius coenobii bibliotheca *'uetustum exemplar librarii imperitia foedissime deprauatum'* exstare atque ad eius fidem editionem Claudiani se curasse Mosellanus ipse dicit (cf. pag. 2 et 8). hunc ipsum autem codicem esse Lipsiensem, quem supra littera M significauimus, non solum adnotatione illa, qua codicem olim coenobii Veteris Cellae fuisse apparet, uerum etiam miro consensu, qui inter codicis et editionis principis lectiones intercedit, confirmatur. cuius rei exempla luculentissima cum unaquaque editionis nostrae pagina suppeditet, plura hic uerba facere uix operae pretium esse uidetur. recuperato codice Lipsiensi nihil fere lucri redundat ex editione principe, cum plerumque locos codicis deprauatissimos religiose seruare quam suo ingenio emendare maluerit Mosellanus.

Mosellani editio repetita legitur in bibliotheca patrum Parisina a Margarino de la Bigne curata a. 1576 uol. V 661 p sqq. et a. 1589 uol. IIII 599 sqq. nonnullis mendis editionis principis correctis. atque editores editionis a. 1589 in lucem p² emissae hic illic codices Parisinos inspexisse ueri simile est, cum peculiare librorum ABDEF uel DEF lectiones in illa

quoque deprehendantur (cf. adnot. ad 64, 6. 67, 19. 80, 9. 102, 21. 109, 20. 117, 16; 93, 3. 96, 7. 121, 1). certe codicem F ab editore in usum uocatum esse ex singulari codicis F *uolens intellegi* pro *uelis intellegi* (cf. pag. 106, 1) exhibentis lectione, quam editio quoque Parisina praebet, concludi posse nidetur.

Schotti
editio

Ad nouorum codicum auctoritatem Claudiani libros recensuit Andreas Schottus societ. Iesu (in bibliotheca ueterum patrum Coloniensi ed. a. 1618 uol. V 944 sqq. et in biblioth. patrum Lugdunensi ed. a. 1677 uol. VI 1045 sqq.) eosque notis maximam partem criticis illustrauit. usus est membranarum Plantinianarum collatione, quam Ioannes Wowerius confecit, et ipse *‘olim in Neruiis Tornaci sodalium Benedictinorum ad S. Martinum beneficio e bibliotheca longe antiquius nactus exemplar loca prope innumerabilia persanauit’*. ac codicis Plantiniani (*P*), quem etiam Antuerpianum uel Brabantinum appellat Schottus, lectiones simillimas esse codicum DEF infra demonstrabimus; codicis autem Tornacensis (*T*), quem Martinianum uel Neruium nominat Schottus, superest memoria apud Haenelium (catalogi pag. 877), qui inter libros Phillippsianos Claudiani Mamerti codicem, qui erat olim abbatiae S. Martini Tornacensis, commemorat (Tourn. Press E. nr. 27, Phill. 2100), sed eis adnumerat codicibus, quos *Phillipps deposuit in officina bibliopolae cuiusdam Bataui: eos omnes nefarius iste homo subduxit atque uendidit* (cf. Haenel l. c.).

T Vbi nunc asseruetur liber Tornacensis, nescio neque hercle examinatis codicis lectionibus, quas in notis criticis, quod illa aetate uix expectaueris, satis diligenter affert Schottus, aegre id ferimus, cum habeamus librum, qui codicis Tornacensis accuratam fere repraesentet imaginem, dico codicem Reginensem R. quam rem ut demonstremus, haec proferre liceat exempla ita comparata, ut unus codex R conspiret cum Tornacensi uel cum Schotti textu, quem secundum Tornacensis potissimum auctoritatem se constituisse ipse identidem affirmat, in exhibenda falsa lectione: pag. 22, 18 *namque] nam nequam T, nam neq. R,* 36, 5 *ego] ergo RT,* 49, 15 *aeriam] aerem R*

Sch., 51, 21 *minimorum*] *minorum* R Sch., 62, 6 *statu*] *status* R S Sch., 75, 2 *ut*] *et* R Sch., 80, 15 *quae cum ita sint*] *quaecumque ita sit* R T, 96, 3 *tē* add. R S Sch., 98, 16 *imago autem dei* — *quaerit* om. R, uncis inclusit Sch., 120, 10 *iustam*] *iusta* R Sch., 125, 4 *adierunt*] *adiecerunt* R Sch., 137, 1 *fetidinarum*] *fetidiuinarum* R, *fetim diuitiarum* T, 141, 13 *quid*] *quod* R Sch., 150, 24 *incorporalis*] *corporalis* R Sch., 151, 24 *esse se* — *se esse* om. R, uncis inclusit Sch., 155, 8 *esset* om. R Sch., 159, 8 *sollicitat*] *sollicitet* R Sch., 163, 11 *utique*] *utrique* R Sch., 164, 19 *casum*] *causam* R Sch., 170, 11 *loca*] *locale* R Sch., 170, 25 *proloquii*] *proloquique* R Sch., 171, 2 *nequimus*] *nequiuimus* R Sch., 177, 12 *ctiam* om. R Sch. — His alios addimus locos, quibus Schotti lectiones, quamuis dissentiant cum codice R, tamen ex communi fonte, dico e Tornacensi codicis R simillimo, a Schotto leuiter tantum neque recte emendato originem duxisse facili negotio perspiciatur: pag. 47, 9 *faciam, quo me uertam*] *faciamus quo me uertamur* R, *faciamus quoue uertamus* Sch., 52, 4 *agnosce te*] *agnoscite* R S¹, *agnoscis te* Sch., 55, 9 *gloria*] *gloria*||| R, *gloriam* Sch., 119, 13 *mensurabilibus*] *quibus* add. R, *quibusque* add. Sch., 145, 6 *quaerimus*] *quaeremus* R, *quaeramus* Sch., 148, 20 *intellege*] *intelligere* R, *intelligere debemus* Sch., 173, 20 *quo*] *quid* R, *quod* Sch., 177, 7 *duoque*] *duo quem* R, *duo quidem* Sch.

Maximam igitur intercedere similitudinem inter T et R exemplis modo propositis luculenter apparere puto. neque aliter de codice T iudicandum est, si paucos eos locos consideramus, quibus Tornacensem a R plane diuersam lectionem exhibere Schottus tradit. nam siue Schottus sua commenta pro codicis scriptura uenditauit — quod equidem crediderim —, siue reuera codex talia praebuit, certe omnes eius modi lectiones ita comparatae sunt, ut e codicis R scriptura a Schotto uel a libri Tornacensis interpolatore fictae uideantur, uelut quod T exhibet Schotto teste *quonam* (pag. 24, 1) pro genuina uoce *quorsum* natum esse e *quorum*, quod habet R (cum HS), apparet, et 180, 22 T uel Schottum *enisu quopiam* pro *enisu cuipiam* praebere facile intellegimus, si codicem R *enisu cupiam* ex-

hibere reputamus. simili utique modo de reliquis locis, uelut 115, 5. 146, 3. 188, 16 etc. iudicandum est, quare codicis Tornacensis iacturam non deploramus, cum accurata eius praesto nobis sit imago codex Reginensis.

P Alter autem Schotti liber, codex Plantinianus, minorem etiam habet auctoritatem et inter codices Claudiani maxime interpolatos referendus est. arte enim cohaeret cum DEF, quibuscum e. g. his locis consentit: pag. 19, 10 *e praefato] praefationem*, 23, 5 *audaciae] audaciam*, 23, 15 *propter] inter*, 24, 2 *praesentium] praesumentium*, 24, 6 *animo] animum*, 38, 6 *rosae] flore*, 42, 1 *non om.*, 51, 25 *dubitare] nutare*, 53, 20 *habilitate sui] habitante ui*, 55, 12 *utique] utrimque*, 62, 15 *officinam] officium*, 66, 1 *aliorum mentem] alio rursum mentem*, 73, 6 *labrum] labro*, 114, 18 *solum] solidum*, 116, 7 *quae] que uia*, 133, 17 *etsi] et*, 151, 11 *loca] locis* etc. — Atque inter libros DEF proxime accedere uidetur Plantinianus ad codicem Montepessulanum D, quocum solo has lectiones habet communes: 37, 3 *referendum] perferendum* EF, *proferendum* DP, 67, 19 *eodem* add. DP, 176, 1 *adstrepuerit] obstrepuerit* DP. cum uero liber D (cum F) minimi sit pretii, eum non tam diligenter excussi, ut singulas quasque minutias adnotarem, quam ob rem certius ferre iudicium, num forte codex D ipse sit Schotti liber Plantinianus, non licet. ceterum DP nullius esse pretii commemorauisse sufficit.

Hactenus de Schotti codicibus. editione ipsa illum multum contulisse ad textum Claudiani emendandum uix quisquam infitari poterit. augetur etiam editionis utilitas notis textui adiectis, quibus non solum codicum scripturas Schottus exposuit, uerum etiam quaedam suo Marte recte temptauit.

Barthii
editio

Digna etiam quae commemoretur est editio Barthii: *Sancti patris nostri Claudiani Ecdieii Mamerti de statu animae libri III. Caspar Barthius exemplar uulgatum edidit, uarias (sic!) mssorum orae appinxit, examinauit, animaduersionum libro correxit, illustrauit, glossarium adiecit. additac Andreac Schotti notae et emendationum rationes ex scriptis codicibus* etc. Cygnaeae 1655. Barthius cum editionem principem paucis-

simis tantum locis correctam typis describendam curaret eamque solam in animaduersionibus scribendis respiceret, multos locos falso tractauit, qui a Schotto codicum ope iam dudum erant correcti. attamen ipse nonnulla in omnibus codicibus falso tradita egregie sanauit. hoc uero loco eos, qui nostrae editionis adnotatione critica usuri sunt, commonitos uelim, ne Barthii emendationes omnes editionis principis fundamento niti obliuiscantur, quam ob rem illis, ne falso de Barthii coniecturis iudicent, ea loci temptati forma, quae est in editione principe, ante oculos uersetur necesse est.

Nouissimus Claudiani libros recensuit ad Schotti et Parisinas editiones nouis non usus codicibus Gallandius (bibliotheca patrum uet. uol. X), unde eos deprompsit Migne in patrologiae latinae uol. LIII.

Gallandii
editio

II. DE TEXTVS EMENDATIONE.

Communem omnium, quos modo descripsimus, codicum esse originem atque ab uno eodemque hos omnes fluxisse libro archetypo, et numero mendorum, quae omnibus libris communia sunt, et plane singulari condicione, qua Fausti epistula codicibus Claudiani traditur, comprobatur. constat enim illa epistula tribus partibus, quarum prima et altera in nostris Claudiani codicibus non exstat, cum integra epistula seruata sit in codice Sangallensi nr. 190 una cum reliquis Fausti epistulis. attamen etiam Claudiani libris integram epistulam olim praefixam fuisse inde facile apparet, quod duas priores epistulae partes aequae ac tertiam respicit Claudianus (cf. 24, 10 sqq. et 26, 10 sqq.). neque tamen difficilis est quaestio, cur a tertia demum epistulae parte (pag. 8, 15) inceperit Claudiani librorum nostrorum archetypus. cum enim in ea parte Faustus de animae corporalitate disseruisset et contra hanc in primis partem Claudianus libros de statu animae tres

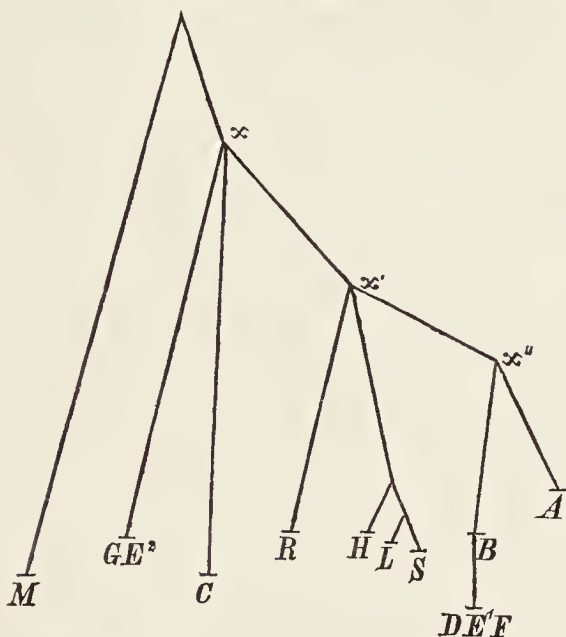
conscripsisset (cf. pag. 25, 5), illud epistolae fragmentum mox in peculiaris libelli formam abiisse non est quod miremur, qua de re testimonium luculentissimum exstat apud Gennadium de scriptoribus ecclesiasticis cap. 85: *legi eius (Fausti) et aduersus Arianos et Macedonianos paruum libellum, in quo coessentialem praedicat trinitatem* (prima et altera epistolae pars), *et alium aduersus eos, qui dicunt esse in creaturis aliquid incorporeum* (tertia epistolae pars). quamuis uero Gennadii iam temporibus in duos peculiare libellos epistula diuisa fuerit, tamen Mamerti codices quin initio eam integram exhibuerint dubitari non potest, quod, quamquam usque ad pag. 37, 10 contra priorem illam partem disputat Claudianus, de uno tantum Fausti aduersarii libello uerba facit.

Haec uero si non satis communem librorum nostrorum archetypum indicare uidentur, adest alterum idque grauius argumentum. etenim ne tertiam quidem partem epistolae integram praebent codices nostri, cum satis magna lacuna in medio enuntiato incipiente (cf. 16, 3—17, 14) laborent, qua in lacuna quae exstabant a Claudiano plus uno loco (cf. 105, 15 sqq.) respiciuntur. hoc igitur peculiare archetypi detrimentum fuisse omni dubitatione maius est. sed haec interim sufficiant ad comprobendam communem codicum originem: de reliquorum mendorum communione, quae, nisi ex uno omnes libri descenderent archetypo, explicari non posset, postea disseremus.

Accedimus iam ad uniuscuiusque libri pretium accuratius definiendum. mira autem hac in re codicum est condicio, nam quo quisque est recentior, eo fere est pretiosior. optimus enim liber M est saec. XI—XII, quem qui bonitate subsequuntur CG sunt saec. XI, his adiungendi uidentur libri RH saec. X, L saec. X exeuntis, S saec. XI, inter deteriores libros referendus est A saec. VIII cum B saec. X incipientis et DEF. sed haec statim fusius tractemus et, quo cognationis uinculo singuli inter se libri coniuncti sint, exponamus oportet. nunc autem, quo melius disputationis nostrae ratio perspiciatur hoc propono codicum stemma, quod recte me depinxisse ex com-

mentatione quae statim subsequetur apparebit (litteris x , x' , x'' libri significantur manuscripti nunc deperditi):

Archetypus

De singulorum librorum indole ac pretio quaestionem instituti in primis de codice M accurate exponamus necesse est, qui liber et propter integritatem et permultarum lectionum bonitatem principem obtinet locum. solus enim exhibet epilogum in libros de statu animae (pag. 191 sqq.) et quibusdam plurium uerborum lacunis uacat, quibus reliqui omnes libri laborant, uelut 77, 8 *<hoc olfacere quod gustare>*, 98, 12 *<in se imago dei quaeratur>*, 139, 7 *<an in te sit porrectum>*. ex magno speciosarum lectionum numero, quas M solus praebet, uel maxime insignes afferendae esse uidentur. ac primum quidem M singulas uoces uel syllabas in reliquis codicibus omissas habet, uelut 8, 17 *<non>* (cum codice Fausti), 33, 3 *<si>*, 40, 5 *<ergo>*, 56, 8 *transfer<e>tur*, 60, 19 et 20 *<di>dicimus*, 68, 4 *<quae>que*, 70, 13 *<esset>*, 80, 13 *<hoc>*, 83, 17 *cui<us>piam*, 85, 10 *<persuasa>*, 92, 1 *<enim>*, 92, 3 *ali<ud> unde* (cum DEF), 93, 6 *<fiant>*, 96, 1 *<tuam>*, 97,

4 et 143, 10 et <t>alia, 106, 1 <pro>, 111, 9 <ergo> igitur, 114, 3 corpor<e>a, 115, 6 <tertia>, 148, 22 <haec>, 152, 3 <raptum>, 163, 10 <nisi>, 167, 3 <ipsi>, 176, 19 <si>, 180, 21 alterutrum<que>. deinde nonnulli loci, qui in reliquis libris grauissime corrupti exstant, recte traduntur in M: 48, 8 ueniam deprecaturus erroris M (nec deprecatus errorem rell.), 103, 6 aliud esse secundum ueritatem quod iudicaret nec iudicaretur ... secundum ueritatem deum iudicare de quo etc. M (aliud esse secundum quod iudicaretur et iudicaret nec iudicaretur ..... secundum ueritatem iudicantem iudicari de quo rell.), 190, 2 continuati uiarum M (centena tibiarum fere rell.). his addere iuuat 34, 24 renuis M (renuit rell.), 42, 1 et M (aut rell., cf. adnot. crit. ad hunc loc.), 52, 7 [et], 57, 3 illo M (illud rell.), 59, 1 dono M (bono rell.), 69, 19 si[cut], 75, 21 sed M (si rell.), 75, 24 membra M (membrorum rell.), 87, 17 referrc M (reare rell.), 109, 3 hominis M (omnis rell.); cf. praeterea 68, 13. 89, 12. 93, 4. 103, 3. 112, 7. 118, 22. 119, 21. 122, 15. 126, 10. 129, 4. 151, 7. 152, 2. 8. 157, 2. 167, 2. 171, 23. 182, 24. 183, 9. denique dubitari non potest, quin recte exhibeat M 109, 12 per hoc (per haec rell.), cum uicies fere Claudianus dicat per hoc, nusquam, ni fallor, per haec.

His igitur locis examinatis neminem puto fore, qui codici M fidem derogat atque id ne tum quidem, si aliis locis codicem interpolatum foedequo deprauatum esse intellexerit, qua de re mox dicemus. iam uero etiam inde codicis M bonitas cognoscitur, quod locis multis corruptis leuioris et simplicioris corruptelae formam prae se fert, uelut 11, 9, ubi Fausti codex genuinam lectionem aestimandum praebet, cui propius accedit M extimandum exhibens, quam reliqui Mamerti libri, qui existimandum habent. 15, 21 idem Fausti codex tradit recognosce, a quo longius abest reliquorum codicum lectio alioqui non reprehendenda cognosce, quam scriptura codicis M, quae per se spectata nihili est, cognoscere. 33, 11 lenissima coniectura correxi audes is, quod M habet, in aude sis, cum audes his rell. praebeant, cf. praeterea 93, 17 perficientia b, perfigentia M, praefigentia rell., 130, 4 quid in

arithmeticis b, quid M, om. rell., 188, 16 praepedito b, pre-
dito M, praediti uel praedicti fere rell.

Denique codicem M permultis locis cum eis libris, qui praeter M fide dignissimi habendi sunt (dico GE²C), conspirare addimus, unde quin ex optimo fonte descriptus, non a docto librario exemplar fortasse deterius suo Marte locis supra allatis recte corrigente exaratus sit, dubitari non potest.

Haec fere dicenda erant de codicis M uirtute ac praestantia. sed quanta sit opus cautione in eo libro adhibendo, ex innumeris interpolationibus et mendis elucet, quibus iste liber pro recentiore qua scriptus est aetate inquinatus est. atque ut primum de interpolationibus consilio factis disputemus, ex immenso earum numero has deprompsisse satis erit: 10, 14 *quod cuius periculi sit] q. c. periculum s. M, 10, 16 in hoc tractatus nostri statu] in hoc tractatu M, 11, 4 uaga] uacans M, 11, 13 cogitat] cogitauit M propter sequens satisfecit, 13, 1 libertati operantur] libertatem o. M, 13, 5 cogitata rerum causis concepta] c. r. c. conceptis M, 14, 9 ut] quod M, 14, 17 describit] descripsit M, 15, 12 corpus] ipse M, 17, 15 nullius facturae] nulla factura M, 19, 3 fraudatus temporis et occupatus animi] f. tempore et o. animo M, 23, 19 si eosdem artum disputationis includat] si eosdem artos disputationes includant M¹).*

Quas interpolationes eo consilio factas esse a librario, ut uerba uel etiam enuntiata ex sua sententia corrupta emendaret, primo obtutu intellegitur. eandem ob causam uel additamenta

¹) cf. praeterea 26, 15 *indicatum uoluit] indicare u. M (cf. 111, 7 probatum uelis] probare u. M), 32, 15 alti prolapsus erroris] alto pr. errore M, 51, 25 omnem qui] omne quod M, 71, 6 confit] conficitur M, 122, 19 diuinitatem] aeternitatem M, 143, 20 transmiserint — sistentes — tranauerint — constitierint] transmiserit — sistens — tranauerit — constiterit M, 146, 4 sodes] si audes M, 149, 14 spectamini] aspectui M, 151, 9 datis aliquot indicis] d. aliquibus i. M, 152, 12 cum corpore an sine corpore] siue in corpore siue extra corpus M, 156, 12 ignorantis] nescientis M, 189, 10 causa tui] causis tuis M; cf. 21, 24, 24, 11. 26, 4. 11. 17. 30, 13. 35, 2. 17. 46, 15. 47, 12. 54, 5. 66, 10. 70, 5. 73, 13. 74, 5. 158, 1.*

adiecit M, uelut 10, 17 [*anima*], 11, 1 [*credi debemus*], 11, 13 [*suo*], 13, 2 [*per euum*], 31, 1 [*aliqua*], 31, 20 [*tunc*], 32, 4 [*non*], 34, 14 [*homo*], 35, 8 *pelle* [*ab*] *animo*, 38, 8 [*non*], 61, 16 [*si*], 67, 22 [*sua*], 70, 3 *num*] *nam* — *non* M, 91, 11 [*non*], 121, 23 [*qui in hoc*], 176, 16 [*est*] etc., uel uerba consulto omittit, uelut 10, 15 <*ita*>, 11, 2 <*non*>, 13, 8 <*ut*>, 17, 19 <*est*>, 45, 23 <*hic*> *ipse*, 62, 1 *post* <*hinc*>, 72, 5 <*aliquibus*>, 96, 4 <*totam*>, 142, 3 <*conduxit*> (quia pro *sicubi* scripsit *sit ubi*), 147, 15 <*in*> *loco*, 164, 21 <*non*>, 166, 22 <*per*>, 168, 25 <*si*> etc.

Sed etiam grauiores mutationes sibi indulsit librarius, ubi leniora remedia sufficere non uidebantur, uelut in enuntiato 109, 20 *uideris ne* — *sententia tibi placita labascat nec* — *subiaceat*, cum inueniret in suo fonte *ne* pro *nec* (habent enim DM *ne*, non *nec*), sic locum conformauit: *uiderisne* — *sententiam tibi placitam euanescere ne* — *subiaceat*. simili modo 63, 5 pro *inest corpori* scripsit *in corpore diffunditur*, et 129, 8 pro *cum ueri compos humana substantia dedit quia uera indagacio humanae substantiae*.

Interpolationibus igitur cuiusuis generis de industria factis cum codicis M textus misere iam deprauatus sit, alia etiam exstant menda per librarii oscitantiam commissa, uelut 12, 14 *quieti an*] *q̄ etiã*, 13, 2 *unde*] *ut de*, 13, 7 *de eo*] *deo*, 14, 3 *recipit*] *respicit*, 22, 6 *liuoris*] *libros*, 22, 16 *ex illius*] *ex illis*, 23, 5 *suae peruicaci*] *superuicaci*, 24, 1 *quorsum*] *cor suum*, 25, 8 *iubente*] *iuuante*, 36, 7 *incautum*] *in quantum*, 44, 7 *animato*] *anima tota*, 45, 10 *repercussu*] *repercussim* (propter sequens *retrouersim*), 54, 13 *siue angelorum*] *si euangeliorum*, 74, 1 *fixis*] *uix his*; cf. praeterea 81, 19. 83, 17. 84, 21. 99, 3. 107, 16. 113, 5. 8. 116, 7. 121, 7. 127, 5. 140, 19. 142, 3. 143, 4. 167, 8. 15. 171, 12. 173, 27 etc.

Praeterea fontem codicis M glossis refertum fuisse his comprobatur exemplis: 9, 4 *nonnulli*] *non aliqui nulli* M, 28, 7 *inficias ierit*] *dubitarit inficiens est* M, 38, 6 *defore*] *esse*

defore M, 66, 1 *si aliorsum mentem oculum scilicet suum uerterit*] *si aliud rursum cogitans mente alio oculum scilicet s. u.* M, 127, 15 *super his non argumentabor*] *super his de* argumentabor M (erat sine dubio *super his n. a.*, ut 128, 12 *super anima* in M exstat), 133, 7 *lucas boues*] *beluas et boues lucas* M.

Iam si reputaueris etiam omissa esse multa per errorem in codice M, uelut 10, 5 *secundum* — *corpora* om. M¹, 18, 2 *et optimo* (M¹), 19, 2 *amnes* (M¹), 27, 3 *accidentia* — *quia* (M¹), 29, 5 *compatientis* — *sensit*, 31, 21 *nullam* — *lucis* (M¹), 32, 11 *si ita* — *non potuit* (M¹), 35, 3 *humanum* — *delinquere* (M¹), 44, 9 *trahentia* — *inuisibilia*, 122, 12 *huius* — *saeculis*, cf. 38, 3. 21. 39, 12. 42, 13. 48, 10, quam caute liber ille singularis non minus bonis lectionibus sat multis quam interpolatis uel mendosis haud paucis insignis sit adhibendus sponte intelleges.

Hanc autem miram condicionem, ex qua liber Lipsiensis ex optimo quidem fonte, cuius etiam nunc certissima exstant indicia, deriuatus, sed temporum decursu interpolationibus lacunis mendis cuiuslibet generis pessime inquinatus esse putandus est, Claudiani libros recensenti haud paruas praebere difficultates apparet. bonis enim lectionibus, quibus M ceteris libris praestat, deceptus saepius quispiam etiam eis locis, quibus codicum praeter M scriptura optime ferri potest, uni codici Lipsiensi iusto maiorem concesserit auctoritatem: quin ego ipse, quo saepius Claudiani libros relego, hic illic paullo magis suspiciosum me esse debuisse in libri M lectiones magis magisque mihi persuadeo. nunc enim pro certo habemus ad eam normam artem criticam in Claudiano Mamerto esse factitandam, ut si nihil reperiri possit, quo codicis M lectionem, quamuis per se spectata bene quadret, reliquorum librorum consensu praestantiorem esse probetur, de eligenda scriptura iudicium contra M, utpote interpolationis uel potius correctionis suspitione non maiorem, feramus. si uero lectioni codicis M accedit alterius libri testimonium, non sine grauissimis causis ab eorum lectione communi recedendum est. itaque liceat

nobis hoc loco breuiter retractare eos locos, de quibus intelligendis uel corrigendis nunc aliter atque eo tempore, quo textum recensebamus et indice uerborum nondum confecto de scriptoris dicendi genere saepe ratum iudicium ferre non licebat, statuendum esse uidetur.

Pag. 19, 17 *habita identidem cum aduersa parte congressione* cum codice M *aduersa* scripsi, quod certe aptissimum est et etiam cod. Angelomontanus man. sec. praebet. sed praefereendam esse reliquorum codicum scripturam *diuersa* e loco plane simili apparet 180, 14 *ut de incorporalitate eius tecum pars etiam diuersa sentiret*. — 22, 9 *diuersum protinus adstruunt, etsi idem sentiant*: coniunctiuum *sentiant* codice M traditum recipere non debebam, cum ex constanti dicendi usu indicatiuum post *etsi* adhibeat Claudianus, cf. 22, 16. 32, 3. 4. 43, 8. 75, 7. 81, 19. 106, 16. — 24, 14 *ubi legendi progressu reliquum lectionis accessi, animaduerti quibusdam circumlocutionibus id inpensius molientem opelli ipsius auctorem, ut diuinitas passibilis crederetur*: codicis M lectio *animaduerti* (rell. *animaduerto*) eidem causae originem debuit, cui lectio librorum ABDEF et Schotti *credatur*, scilicet ut usitata temporum consecutio restitueretur. sed neutram correctionem necessariam esse et in rarioris huius, qua tempora sese excipiunt, rationis exemplo non esse offendendum complures Claudiani loci in indice nostro III congesti demonstrant. dubito etiam, num uox *inpensius* codice M recte tradita sit, cum comparatiuus contra Claudiani dicendi genus usurpatus esse uideatur (37, 22 legitur *inpenso opere nititur*), et quod habent reliqui libri *inpendio* confirmetur loco altero 37, 9 *non inpendio emolienda sunt*, ubi eadem uox cum eodem uerbo (e)moliendi coniuncta legitur. itaque *animaduerto* et *inpendio* scribendum esse puto. — 25, 5 . . . *donec tertiae, ut illic est, partem quaestionis ingredior. hinc* (M, *hic* rell.) *iam non exploranda, sed explodenda sententia nequaquam pensi sermonis adparuit*: primo obtutu *hinc* rectissime se habere uidetur, ut significet *inde ab hac tertia quaestionis parte*. sed non magis genuinum esse, quam 108, 4 *hinc* (M, *hic* rell.) *etiam tibi Maronianum illud obicerem*, nunc mihi persuasi, cum altera

scriptura *hic* multo simplicior sit et *hinc* pro *hic* exarare inter frequentissima codicis M menda numerandum sit, cf. 136, 15. 137, 1. 144, 2. — ad 27, 4 quod suspicatus eram esse scribendum *ergo igitur*, cum M *ergo*, reliqui libri *igitur* praeberent, sententiam me fefellisse iam credo, quoniam lectionum diuersitas ex utriusque uocis compendiorum similitudine facillime explicatur. contra 111, 9 M solum recte exhibere *ergo igitur* (*ergo* om. rell.) et propter eandem compendiorum similitudinem, qua alterutrum a librariis facile omitti poterat, et quod phrasis *ergo igitur* Apuleio ualde adamata erat (cf. metam. II 18. 28, III 19, IIII 3, VII 9. 15. 19, VIII 17. 22. 39, X 3. 35, XI 5. 21. 28), quem sibi imitandum saepissime proposuit Claudianus, uel maxime contenderim. — inter uaria interpolationum genera, quibus M scatet, id quoque referendum est, quo singula enuntiata, quae parum arte inter se cohaerere uiderentur, particularum additamentis librarius concinniora reddere studuit. itaque 42, 18 *hinc* (M, om. rell.) *omnia scilicet principalia corpora . . procul dubio uisibilia sunt*, illud *hinc*, quod, ut modo uidimus, librarius qualibet occasione oblata infulcire non desinit, exulare iubemus, 151, 8 uoculam *autem*, quae a libris praeter M abest, utpote minime necessariam e textu eiciendam esse, denique 61, 7 *sed* pro *nunc* (M), 92, 12 *ac* pro *atque* (M), 111, 17 *quia non* pro *non enim* (M) restitui oportere putamus. — 45, 16 pro *nubigenum* M habet *nubigosum*, quam ob rem olim *nubilosum* scriptum fuisse coll. Apul. metam. XI 7 opinabar. at *nubilosum* illud nulli alii rei originem debere uidetur, quam quod antecedit *procellosum*, cuius extremarum litterarum sonus in causa erat, ut *nubigosum* pro *nubigenum* librarius exararet, uelut 45, 10 pro *repercussu* propter sequens *retrouersim* scripsit *repercussim*. — 49, 7 *uisus uero nobis ex igne (est), qui utique sensus homini belluaeque communis est, sic tamen ut* (M, quod rell.) *nonnullae irracionales animantes prae hominibus uigeant* (M, *uigent* rell.) *acumine uidendi*: interpolatoris recensioem nos hic exarasse et reliquorum codicum lectionem genuinam esse apparet ex 135, 6 *sic sustinet reprehensionis stilum, quod non patitur detrimenta meritorum*. eodem

modo alter locus explicandus est 95, 2 *quia sicut* (M, sic rell.) *ad illum, cui loqueris, accedit, ita* (M, quod rell.) *a te utique non recedit*, ubi sententia in libris praeter M recte tradita esse putanda est, modo *quod — recedit* ex Claudiani dicendi genere pro *ut — recedat* dictum esse statuamus (cf. etiam Paucker, subrelictorum lex. lat. scrutarium p. 24 adnot.). — 50, 13 *illud iam quale est, quod in ipso disputationis tuae principio admonendum credidisti esse lectorem, ut ad subtiliora illa* (M, om. rell.) *animum praeparet?* uoci *illa* locus esse non potest, cum non certas quasdam res subtiliores significare uelit scriptor, sed uocem tantummodo *subtiliora* eum premeré uoluisse ex sequentibus uerbis ipsi uoci *subtiliora* enuntiati antecedentis oppositis: *a summis ad ima, ab incorporeis ad corporea rationale nostrum conaris abducere* elucet. itaque potius *aliqua* pro *illa* scribendum erat, sed ne id quidem necessarium. — 50, 18 *si adhuc creatura materia est, nondum ergo homo formatus est* praebet M, sed multo significantius reliqui libri exhibent *nondum ergo formatus es*. — 51, 18 *cum discernere nequeas a creato materiam, ab informi formatum, ab aere spiritum, sic* (M, in rell.) *imaginem dei pronuntias tamquam potissimorum scitus, qui minimorum probaris ignarus*: locum hunc satis difficilem ad intellegendum tali modo interpretandum esse censeo. uerba *qui minimorum probaris ignarus* explicantur enuntiato *cum discernere nequeas — spiritum*, quam ob rem haec est totius periodi sententia: 'cum minoris momenti res discernere nequeas, uelut a creato materiam etc., de potissimis rebus, id est de imagine dei (anima humana) uel potius contra imaginem dei disseris'. quae si recte disputata sunt, dubium esse non potest, quin *in* pro *sic* scribendum sit. *pronuntias* hoc loco absolute positum ansam dedisse uidetur interpolatori ad *in* in *sic* immutandum. — 54, 1 *igitur euidenter ostendit nullum corpus quamlibet supremum loco, quamlibet potens motu incorporeis posse praeponi* (M, conponi rell.): lectionem *conponi* genuinam esse ex uerbis, quae statim sequuntur, apparet: *rursum in comparatione gradum faciens dicit: adeo diuinis hominem comparari non posse, ut nec angelus possit*, ubi uox *comparari* respondet uerbo antecedenti

conponi. — 54, 3 *rursum in* (M, ex rell.) *comparatione gradum faciens* interpolator sine dubio *ex*, quod hoc loco minus aptum uel certe minus usitatum uideretur, in *in* mutauit. — 56, 9 *anima quae corpori iuste dominata, quae domino pie iusteque* (M, om. rell.) *famulata est*: non potest anima deo iuste famulari, nam iustum esse est domini, non famuli, quam ob rem *iusteque* ex linea antecedente huc illatum esse omni dubitatione maius est. — 57, 20 *duplex ergo est angelica sicuti est humana substantia: est* post *ergo* praebet solus M neque idem uocabulum in eodem enuntiato bis positum languere negari potest. sed *est* priore loco cum M esse retinendum et potius posteriore loco delendum censemus, ut hanc genuinam esse lectionem statuamus: *duplex ergo est angelica sicuti humana substantia*. — 60, 7 locum ex act. apost. 4, 32 sic exhibet M: *unus credentium unusque uolentium erat animus et cor unum*, rell.: *unum credentium unumque uolentium erat anima et cor unum*, cum in editione uulgata sic legatur: *multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una*. propter uocem *cor* non *animus*, sed *anima* dicendum esse constat, id quod etiam scriptura uulgatae comprobatur. quae cum ita sint, falsa est lectio codicis M, cuius librarius male doctus offensus est in eo, quod praedicatum generis neutri referendum esset ad subiectum generis feminini. sed eius modi exempla ex ipso Claudiano petere poterat nonnulla, cf. indic. III. — 63, 11 *nam et cum flamus et* (M, ac rell.) *reflamus, particulas eius haurimus et reddimus*: illud *et* ante *cum* iam antiquitus male intellectum est, unde partim prorsus abest in libris ABDEFS¹, partim sequens *ac* in *et* mutatum est (in M). sed *ac* non esse temptandum inde elucet, quod *flamus ac reflamus* arte cohaeret et nihil aliud significat ac *spiritum ducere* uel potius *respirare*, *et* autem antecedens idem ualet atque *etiam*. — 65, 9 *huius modi autem motibus animae* (M, anima rell.) *non communicat corpus* (M, corpor rell.), *quibus inmoto nihilominus corpore mouetur*: codicis M scripturam amplexus sum, quod simplicior et hanc ob rem magis genuina uidebatur. nunc autem perspecta eius lectionum quaesita et fucata simplicitate ad reliquos codices refugimus,

quorum scriptura ita explicanda est, ut statuamus communicandi uerbum coniungi hoc loco cum ablatiuo rei et datiuo personae atque ita duas hic in unam consociatas esse constructiones (cf. de ablat. rei Plaut. mil. 51: *communicabo semper te mensa mea*, et de dat. person. Mamert. pan. Maxim. 10: *sibi communicasse regionem*). — 67, 6 *omne corpus quamlibet maximum* (M, *magnum* rell.) *quamlibet minimum*: repudiandum est *maximum* et substituendum *magnum*, cum et in uniuersum posteriorum temporum scriptores positiuum cum superlatiuo coniungere soleant (cf. indic. ad Victor. Vitens. ed. Petschenig s. u. comparationis gradus, ind. ad Arnobium ed. Reifferscheid etc.) et ipse Claudianus dicat 114, 9 *quaelibet terrae pars magna uel minima*. — 67, 18 *hinc patet omne corpus totum simul tangi non posse, nec uno in loco esse quamlibet minimum totum posse, ut puta granum papaueris aut quotalibet pars grani ipsius, quod illic non habet inferiora sua, ubi superiora nec illic dextra, ubi sinistra nec anteriora illic, ubi posteriora certum est* (M, *certum est* om. rell.): quae uerba si omnibus libris traderentur, non offenderent, cum *quod* post *certum est* multis possit confirmari exemplis. sed sola codicis M auctoritate non adducimur, ut duo nouissima uerba *certum est* retineamus, quippe quae interpolatori debeantur, qui a uoce *ut puta* nouam periodum incipere arbitratur. — 70, 7 *pusillanimes* pro *pusillanimos* scripsit M sine dubio propter uocem antecedentem *magnanimum* et eidem aequabilitati studens codex G exhibet *magnanimum* et *pusillanimos*, sed utriusque codicis lectio documento est reliquorum librorum consensum pluris faciendum esse. — 70, 8 scripsi cum editione principe *magnanimus Moyses*, cum M *magni animus Moyses*, rell. *magnus animus Moysi* (uel *Moysei*) praebeant. sed *magnus animus Moysi* praeferendum erat etiam propter uerba, quae sequuntur: *parui animi populus*. — 70, 17 *hinc est quod emoriens omne corpus animatum non amittit animam, sed dimittit, quia non egreditur quod non includitur, nec amittitur quod non tenetur. si enim tenetur, non amittitur, et si non amitteretur, non* (M, *nemo* rell.) *moreretur*: pudet me *non* pro *nemo* scripsisse. est enim *anima* subiectum uerbi

non amitteretur, unde patet *non moreretur* (sc. *anima*) omnino ferri non posse ¹⁾, nisi forte statuis uocem *corpus* ante *non* intercidisse. sed ne ita quidem, siue *corpus non*, siue *nemo* scribimus, iusta sententia prorsus recuperata esse uidetur; sensu enim carent uerba *nee amittitur quod non tenetur. si enim tenetur, non amittitur*, quia haec aduersis frontibus inter se pugnant, cum priore sententiae parte non amitti id, quod non teneatur, et posteriore non amitti aliquid, si teneatur, dicatur. igitur aut in *non tenetur* aut in *non amittitur* mendum inesse patet. uerba *non tenetur* quominus temptemus, impedimento sunt quae proxime antecedunt: *non egreditur quod non ineluditur*. itaque uerba *non amittitur* mutemus necesse est et ultro sese offert emendatio, si conclusionis cardinem in eo uerti reputamus, ut animam non amitti corpore, sed dimitti demonstretur. dimittendi autem uerbum non amplius in Claudiani ratiocinatione comparet, quod si nostro loco restituas, omnia recte se habent. scribendum igitur est: *si enim tenetur, non dimittitur, et si non dimitteretur, nemo moreretur*. nam etiam alterum *non amitteretur* esse mutandum in *non dimitteretur* inde apparet, quod non amitti animam demonstraturus erat scriptor, unde non poterat dicere: *si non amitteretur, nemo moreretur*. at quoniam dimitti eam ostendere uult, rectissime *si non dimitteretur, nemo moreretur* ratiocinatus est, quam ad sententiam apte referri possunt uerba Statii, quae statim sequuntur: *corporis usum desertorem animi*, ubi ‘*corpus deserere animum*’ eodem modo dicitur, quo Claudiani loco ‘*corpus dimittere animam*’ (cf. 73, 14 *cernis . . uitam potius a corpore deserere, quam corpus a uita dimitti*, ubi utroque uerbo idem significari non est quod moneam). iam uero cum istud mendum omnibus Claudiani libris commune sit, archetypi librorum nostrorum librarium iam errasse statuendum est, qui error facile explicari potest,

---

¹⁾ Id Barthius iam perspexit et *si amitteretur, moreretur* scripsit, quae uerba, quod ad sensum adinet, recte se habent, sed cum in conclusione praecedente existet *non amittitur*, etiam in enuntiato, de quo agimus, negatio desideratur.

si, quantum differat amittendi uox a dimittendi uerbo, et conclusionis antecedentis *nec amittitur, quod non tenetur* similitudine librarium non satis attentum deceptum esse consideramus. — 73, 10 *elementis quae moderate musiceque in arboris uita* (MR, *uitam* rell.) *sibi concinunt*: lectionem codicis M accedente libri R testimonio satis firmatam esse crederemus, nisi ut reliquorum librorum lectionem sequeremur, alter Claudiani locus suaderet 180, 4 *pro elementorum, quae sibi in illud concinuerant, diuersitate*. — 73, 15 *constat omnem uitam nec localiter abscedere a corpore . . nec localiter corpori* (M, *ad corpus* G, *corp^{ori}* R, *corpus* rell.) *accedere*: lectionem *corpus*, quam cum non intellexerent G in *ad corpus*, R² et M in *corpori* mutauerunt, genuinam esse hi docent loci, quibus *accedere* cum accusatiuo coniunctum reperitur: 24, 14 *ubi reliquum lectionis accessi*, 170, 11 *loca beatitudinis non accessit*, 180, 5 *animus non accedit inferna*, et si omnino mutatione opus esset, codicis G scriptura *ad corpus* praeferenda esset, cum legatur etiam 154, 13 *rursusque ad corpus accesserit*. — 76, 15 *num aliquis cantilenae . . canor illic insonat aut euanescentis fragrantiae suauitas halat aut aliquid istic corpulentum sapit aut aliquid molle uel durum localiter tangit?* (M, *tangitur* rell.): cum formam actiuam, quippe quae nobis a scriptore propter reliqua uerba actiua *insonat, halat, sapit* adhibita esse uideretur, scriberemus, subiectum *intellectus* mente supplendum uel etiam ex *molle* eliciendum esse *mo<lle i>lle* opinabamur. sed iam *tangitur* scribendum esse confido. — 79, 16 *eandem* scripsi cum M et Schotto pro *eundem* respectu enuntiato praecedente lin. 10 (*corpus*) *adgrauat animam occupando eam*, sed cum in ipso, de quo agimus, enuntiato exstat *animus occupatur*, propter adiectam pronomini syllabam — *dem* in *eundem* acquiescendum est. — 94, 19 *loquitur enim silentio* (M, *in silentio* rell.) *mihi ueritas*: *in* siue post compendium antecedentis uocis *enim* intercidit, siue consulto a librario codicis M omissum est, confirmatur simili phrasi *in ueritate*, qua utitur Claudianus 113, 14. 177, 6. — difficillimus locus est 95, 16 *intro inspice te de te ipsa, o humana anima, et te* (*te* om. libri praeter M)

memineris (*meminere* M, *ad me nitere* rell.): genuinam lectionem nec M nec reliquos libros praebere mihi nunc certissimum est. atque ut primum de uerbis *ad me nitere* dicamus, ea hoc loco ferri omnino non posse hanc ob rem puto, quod deus uerbis suis non cohortaturus est animam, ut ad se nitatur uel caelum appetat, sed ut se ipsa cognoscat, quo referenda sunt etiam uerba sequentia: *uide mentem tuam, uide uerbum tuum, uide uoluntatem tuam*, itemque antecedentia: *intro inspicite te de te ipsa*. quae cum ita sint, memoriae uerbum, quod praebet M, aptissimum esse uix quisquam infitias eat. sed ipsa forma *meminere* codicis M auctoritate sola non satis mihi firmata esse uidetur neque amplius, quae de hac imperatiui forma a uerbo *meminor deriuanda in adnotatione critica ad h. l. scripsi, recte se habere puto. notum quidem est exstitisse participium *meminens* (cf. e. g. Sidon. Apoll. pag. 202, 16 ed. nostrae), ad cuius analogiam fortasse Claudianus reuera *meminis* (2 sing. praes.) scripsit 95, 22 — sic enim optimi libri omnes, *memineris* tres interpolati praebent —, sed forma uerbi deponentis *meminor* nullo exemplo analogo comprobari potest. quid uero si *memine* scripsit Claudianus, quae imperatiui actiui forma Claudiano condonanda est, quem identidem Sidonium Apollinarem, qui et ipse formam *meminens* ualde adamauit (ep. II 10, III 3, 12, VI 3, VII 6), imitatum esse constat. itaque *memine te* scribendum proponimus (de accusatiuo *te* cf. Plautinum illud: *facito ut me memineris*, Venant. Fortun. VIII 13, 3: *memento Iustinam famulam pietate* etc.), cuius lectionis certa uestigia M seruauit, quae in reliquis libris prorsus deleta esse propter ipsam formae nouitatem non est quod miremur. — 96, 16 *et* cum neque apte pro *etiam* accipi neque aliter explicari possit, e textu eiciendum nunc censemus. — 103, 14 *uidit similitudinem cuiusque rei in contrario esse non posse, quia uidelicet inmota rerum ratio non sinit* (M, *sinat* rell.), *ut aliquid uiuat mortuum*: coniunctius *sinat*, cum bonum habeat explicationem et statim *intellegens nonnihil . . esse deo simile, quia sit ille lumen* etc. subsequatur, tenendus est. — 104, 20 quin dici possit *mutuum ex his* (philosophorum uoluminibus) *carpere* (M) *quippiam* dubitari non potest, sed

tutius uidetur in reliquorum librorum scriptura *eāpere* acquiescere. — 105, 24 *si in pro non* (*aduerbio* add. M) *forte posuisti, ut incorporatum pro non incorporatum uelis intellegi*: in notis criticis additamentum codicis M genuinum et *non* delendum esse suspicatus eram coll. 106, 5 *sin autem istius modi praepositione simpliciter usus es*, et etiam nunc, si *non* in M abesset, ita censerem, ut *aduerbio* genuinam lectionem, *non* glossam temporum decursu pro illa in textum intrusam esse statuerem. sed cum uocula *non* omnibus libris tradatur, potius *aduerbio* glossatori deberi iudicauerim. — 106, 15 *sin uero scribendum est* (*non si uero cum M*), quippe quod etiam 69, 21. 86, 25. 158, 15. 182, 3 legatur. — 110, 20 formam *harum* cum M pro *earum* dedi (*in harum discussione eausarum, quae suapte natura tam elarae sunt* etc.), quoniam pronomine *hic* ante enuntiatum relatiuum fere constanter utitur Claudianus pro *is*. sed reliquorum librorum in eius modi minutiis consensum iam nolo neglegere. — 110, 21 *causae tam elarae sunt, ut obscurari potius disputatione uideantur*: M post *disputatione* addit *minime*, quod Schottus in *minuta* immutauit, ego ut *nimia* scriberetur suasi (Hartelius *mihimet*). sed *disputatione* adiectiuo non addito optime ferri posse certum est, quam ob rem non est, cur libri M scripturam, praesertim cum nisi eam immutaueris stare omnino non possit, praeferamus. iam uero iste locus nonnihil confert ad alterum rectius intellegendum. 88, 19 M praebet: *seio autem hanc eandem* (sc. *longitudinem sine latitudine*) *liquido conspici non esse multorum, quam eum Mareius quoque philosophus negaret mathematico Adrasto se uidere, eum lineas fabrorum minime uideret*, rell. *minime* omittunt. ex *minime*, quod sensui aperte repugnat, Hartelius sagaciter elicit *nimie*, quod in textum recipere non dubitanti. sed si etiam 110, 21 *minime* peruersissime in M additum esse, ubi nullo sit opus additamento, reputamus, loco de quo agimus per eandem interpolatoris inscitiam et iudicii oscitationem uoculam sensui prorsus aduersantem additam esse statuamus oportet. — 111, 3 *in illud nunc magis nisi contemnis aduertat* (M, *aduerte* G, *adwertes* rell.) *animum*: futurum pro imperatiuo haud raro adhiberi constat, quare

aduertes exarandum erat. — 111, 7 *ut exinde* (M, ex C, *cxin* rell.) *probatum uelis*: M sequi non debebam, quippe qui etiam altero loco falso eandem uocem exhibeat 19, 1 *multa exinde* (DM, *exhinc* rell.) *deriuare poterit*, ubi lectioni *exinde* nulla accedit auctoritas codicis D testimonio, cum facili negotio iste consensus explicetur, si *exinc deriuare* in libro, ex quo D descriptus est, exstitisse, unde adscita sequentis uocabuli prima syllaba *exinde* fieri potuerit, sumimus. scribendum itaque est loco priore *cxin*, posteriore *exhinc*. — 112, 16 *nam et numeris* (M, *numeri* rell.) *in corporibus certus est modus et pondiculi trutinæ certum est pondus*: scribendum esse *numeri* uel *ex pondiculi* genetiuo apparet neque in singulari numero ullo pacto offendendum est (cf. 92, 26 sqq.). — 114, 9 *quaelibet ergo terræ pars magna uel minima aut lapillus exiguus uel minutissimus puluisculus, qui puneto uisibili contingi nequeant* (M, *non queat* rell.), *habent* (M, *habet* rell.) *et mensuram etc.*: enuntiatum relatiuum non posse nisi ad *minutissimus puluisculus* referri sensu euincitur, quare certe *non queat* et ni fallor etiam *habet* scribendum erat. — 114, 20 *quia et aquæ guttula* (M, *guttulam* rell.), *quam digito tincto sustuleris, habet* (M, *habentem* rell.) . . . . *numerum: lege ponderis si dimittas eam* (M, *eam om.* rell.) *in aere, non residet*: non esse genuinam codicis M lectionem mihi persuasi. neque uero interpolationis causa difficilis est ad intellegendum. offensus enim est corrector in accusatiuo *guttulam* in initio protasis enuntiatii condicionalis collocato, qui in apodosi subiecti locum occupat. sed ipse Claudianus simili utique modo dicit 123, 3: *quid hominibus fiat, quos cum eo usque inscitia teneat, ut indoctos se esse nesciant, scientiæ nihilominus priuilegium sibi uindicant*. — 137, 12 *conpotatoribus* scripsimus cum Barthio et Schotto, qui codicem T *computatoribus* exhibere, quod etiam M præbet, dicit. eandem certe ueri similitudinem habet *conpotoribus*, quod ex reliquorum librorum scriptura *computoribus* nullo negotio lucratur. — 142, 18 *quomodo absens corpore es, ubi spiritus praesens* (M, *spiritu praesens es* rell.) elegantius quidem, sed non rectius dictum est, quare si quis alteram lectionem instituat, uix poterit reprehendi. — 144, 6 *nam cum se* (M,

se om. rell.) *dicat apostolus raptum esse* (M, sese rell.): librarius esse pro sese, ut plerumque solet, legisse et hanc ob rem se de suo addidisse (idem etiam 142, 22 *te sine necessitate adiecit, quod delendum est*) uidetur. — 156, 3 *ut cum se uel deum contemplari uult* (M, uolet rell.), *imaginum corporearum uelamen . . solum uideat*: falso M *uult* praebet, nam profectum esse a Claudiano *uolet* non est mirandum in scriptore, qui saepissime futurum pro tempore praesenti adhibeat (cf. indicem). — 159, 10 *ut corpus moueat stantem et non per* (CGM, om. rell.) *loca* (M, locos CG, locus uel locis rell.) *loca quaelibet adeuntem*: rectissime *per* libris optimis CGM traditur, ad quod uel maxime *loca*, quod solus M praebet, quadrare uidetur. nam quod habent CG *locos* propter proxime sequens uocabulum *loca* genuinum esse non potest. attamen haec lectio propius abest a genuina scriptura, quam illa. uidetur enim orta esse ex *locus*, quod, cum habeant ABHLRS (de interpolatorum librorum DEF lectione non est quod plura uerba faciamus), in communi omnium archetypo exstitisse censendum est. quae si recte disputata sunt, genuina scriptura sine dubio erat *locū = locum*, et ni fallor multo aptior quam pluralis est singularis numerus *per locum* (cf. 31, 5. 182, 9. 186, 27), qui significat *localiter* (cf. uerba sequentia: *in hisdemque locis inlocaliter agentem*). — 169, 24 *istud nunc mihi secundum loca et tempora uel* (M, tempora uel om. rell.) *dissere*: ineptissima interpolatio sunt uerba *tempora uel*. cum enim praecedant euangelii de diuite et paupere uerba, quibus Abraham colloquitur cum diuite in inferno posito, apte, num haec eadem localiter uel corporaliter accipienda sint, quaeri potest, sed, quomodo temporaliter, non uideo. — 172, 18 *quae nam* (M, quaemalum G, quae horum rell.) *ratio est illis eandem credi similem, ad quae conspicienda interprete corpore utitur*: scripturam codicis M genuinam non esse mihi certum est. quaeritur autem, quam lectionem interpolator correcturus fuerit. negari quidem non potest plurimorum codicum uerba *quae horum* bene quadrare — *horum* enim cum *ratio est, illis* cum *similem* coniungendum est —, sed collata Apuleiana phrasi utique simili (de mag. 8) et Ennodiana (cf. ind. Hartelii p. 683)

nam quae, malum, ratio est, codicem G genuinam praebere lectionem puto. haec autem rarior elocutio sine dubio etiam codicis M interpolatori ante oculos uersabatur, quam ob ipsam raritatem immutauisse putandus est. — 183, 6 *quoniam uti agitatatis retro disputationibus edocuimus nimis late patet in* (M, in om. rell.) *huiusce<modi>* (scripsi, om. libri) *quaestionibus immensum*: uoculam *in* apertae interpolationis indicia prae se ferre sponte intellegitur, sed neque *quaestionibus* recte traditum est, quod si cum DEFGS² facili correctione in *quaestionis* rescribimus, omnia sana sunt neque additamento nostro *modi* opus est (contra 20, 16 libri praeter GM *uiris* pro *uiribus* praebent). legatur itaque: *nimis late patet huiusce quaestionis immensum*. — 187, 21 *quod ita erit ingloriosum* (M, *inglorium* rell.), *ut inlaboriosum*: *inglorium* recte se habet et M eodem hic mendo laborat, quo 45, 16. sequens enim *inlaboriosum* in causa erat, ut eandem terminationem librarius etiam in antecedente uoce *ingloriosum* exararet.

Hi loci mihi retractandi esse uidebantur, nec puto quemquam me esse uituperaturum, quod temere a codicis M lectionibus recesserim. sed iam ad reliquos codices aestimandos accedamus.

Inter reliquos codices in primis nominandi sunt G, praeterea liber ille, ex quo codicis E manus altera correctiones suas hausit, et C. qui libri saepissime cum M aut omnes aut singuli in exhibenda genuina lectione consentiunt, ut ex optimae notae exemplaribus descendere eos negari non possit. nec tamen codicem M bonitate exsuperant, cum habeant menda, quibus M uacat, grauiora et ad emendandum difficiliora cum reliquis libris, et quamuis nonnullis locis, quibus uel M eandem quam reliqui libri habet corruptelam, rectam ac genuinam exhibeant scripturam, tamen accuratius examinatis illis locis facile appareat genuinam lectionem ita esse comparatam, ut ex deprauata quam exhibent reliqui libri scriptura facili negotio a librario uel paululum docto elici potuerit, non ex fontis, ex quo fluxerunt illi libri sane meliores, praestantia sit explicanda. sunt praeterea aliquot mendorum genera et codici M et deterioribus libris communia tam facilia ad com-

mittendum, ut ex iis solis nullum prorsus de codicum pretio ferri possit iudicium. an quisquam est qui, quod CG 136, 20 recte exhibeant *rabularum*, reliqui autem *fabularum*, inde iam, quae sit codicum inter se cognatio, audeat discernere? his praemissis ea, quae de singulis dicenda esse uidentur, iam exponimus.

Ad M proxime accedit G, id quod ex his lectionibus utriusque communibus atque iis genuinis apparet: 18, 10 *id spernere*, 19, 4 *spectat* G, *espectat* M, *expectat* rell., 20, 16 *uiribus* (*uiris* rell.), 25, 17 *plurimos* (*plurimorum* rell.), 29, 24 *solterter* (*sollicite* rell.), 34, 22 *flagris* (*flagellis* rell.), 34, 23 *codemque* (*eodem* rell.), 35, 11 *inpassibilitatis* (cum A², *passibilitatis* rell.), 42, 2 *ualuit* (*eualuit* rell.), 42, 20 *compactis* (cum D²EF², *conpectis* uel *conspectis* rell.), 47, 18 *perinde* (*proinde* rell.), 48, 3 *acstimandae* (*existimandae* rell.), 48, 4 *omissis* [*ommissis*] (*missis* rell.), 53, 20 *habilitate sui* (*humilitate sui* C, *habitate sui* H LRS, *habitante sui* AB, *habitante ui* DEFP); cf. praeterea 65, 19. 23. 67, 7. 10. 73, 2. 79, 11. 80, 2. 89, 21. 93, 3. 95, 14. 104, 9. 113, 10. 19. 115, 17. 116, 14. 119, 20. 133, 9. 134, 4. 139, 11. 142, 21. 146, 19. 173, 8. 181, 3. 189, 17.

Etiam falsas lectiones soli GM communes habent has: 75, 13 *digerendum*] *dirigendum* GM, 98, 17 *in* om. GM, 66, 20 *ut* om. GM¹, ib. *moueri*] *emouere* G, *mouere* M, ib. *pro parte*] *partem* M, *per partem* G.

Genuinas lectiones G solus (uel certe solus inter libros melioris notae) praebet: 23, 22 *ulloque* (*illoque* rell.), 28, 7 *infiacis* *icrit* (cum A², *inficiasserit* etc. rell.), 35, 2 *interspergat* (*inter adspersgat* M, *in te respergat* rell.), 35, 22 *alterutro utrumque* (*altcro utrumque* M in marg., *alterutrumque* rell.), 45, 21 *flato* (cum L²S², *flatu* rell.), 67, 11 *spheroidis* (*spheroides* etc. rell.), 88, 7 *quia* (cum DE, om. rell.), 96, 17 *cognosces* (*cognoscis* rell.), 108, 4 [*ob hoc*] (cum DEF, add. rell.), 111, 17 *non* (cum DE, om. rell.), 121, 14 *hippon metapontinus*] *hyppon metapontinus* G (*yponme tarentinus* etc. rell.), 130, 12 *crispi* (cum S², *crisippi* rell.), 133, 17 *etsi* (cum DEF, *et* rell.), 163, 1 *spectat* (cum DEF,

expectat rell.), 166, 14 *uiuente* (*uiuenti* rell.), 172, 20 *iudicari* (*indicari* rell.), 173, 10 *istoc* (*istuc* rell.), 175, 1 *tortuosae* (cum DEF, *tortuosa* etc. rell.), 175, 1 *botulorum* (*batulorum* rell.), 181, 3 *cassatur* (cum LS, *causatur* rell.), 183, 7 *quaestionis* (cum DEF, cf. pag. XXVII, *quaestionibus* rell.), 184, 8 *corpore* (cum DEF, *corpori* rell.), 184, 12 *suapte* (*subapta* M, *subapte* rell.), 184, 18 *plusculum* (cum DEF, *flosculum* rell.).

Quos locos, si accuratius inspexeris, ita comparatos esse, ut recta quae exstat in G lectio facili negotio a librario ipso inueniri potuerit, omnes puto concedent. unde etiam DEF, libros deteriores et interpolatos, saepissime cum G eandem praebere scripturam mirandum non est. ipsum autem codicis G librarium correctoris munere functum esse multo melius, quam ex illis locis bene sanatis, ex magno earum lectionum numero cognoscitur, quibus iste sanandi studio pessime textum Claudiani corrumpit, ueluti ut pauca pro multis proferam exempla: 18, 11 (*quamquam*) — *fuerit*] *fuit* G, 19, 11 *sui* (*primordio*)] *suo* G, 21, 11 *puerascunt*] *qui scilicet* add. G, 22, 2 (*includunt*) *inperitos*] *inperitis* G, 22, 15 *istoc*] *istinc* G, 22, 16 *quamquam*] *tam* G, 23, 1 *periculosius*] *pericliosius* G, 23, 24 *et* add. G, 25, 21 *exeludentes* add. G, 25, 22 *fallacium* — (*figmenta*)] *fallatia* G, 27, 24 *inter illud, de quo facta, et illud, a quo facta est, media*] *inter hoc et illud de quo facta est media* G, 29, 10 *aiat*] *dicat* G, 29, 20 *nec eum*] *et eum non* G, 30, 4 *deus* add. G, 30, 25 *sempiternitas*] *sempiterna trinitas* G, 32, 2 *sit*] *est* G, 33, 8 *illi* — (*arbitror*)] *illum* G, 33, 20 *tu*] *tute* G et alia permulta. sed haec sufficiant, quibus librarium audacissime uel constructiones rariores immutasse uel etiam rariores declinationis et coniugationis formas (ut abl. sing. *qui*, cf. 134, 14, *tute* pro *tu*, 2 sing. pass. in — *re* pro — *ris*, cf. 86, 19. 158, 3. 175, 11 etc.) inculcasse uel sententiarum conexui ex sua sententia turbato succurrisse demonstratur.

Inter codices meliores tertium locum obtinet E² uel liber, ex quo E plurimis locis correctus est. manum enim alteram codicis E altero libro manuscripto usam esse iis locis euincitur,

quibus lectiones uariantes adiecta nota 'alius codex' afferuntur (cf. 46, 1. 72, 2. 73, 4. 5. 75, 18. 163, 10). fuisse autem illum codicem optimae notae statim demonstrabimus. contra codex, ex quo E descriptus est, inter deteriores est referendus et simillimus erat librorum DF. itaque omnibus fere locis, quibus ab his differt et cum optimis libris consentit, manu altera correctus esse putandus est, sed saepe ita, ut priore scriptura abluta ne minimum quidem correctionis uestigium supersit. itaque pauci quidam adnotationis criticae nostrae loci corrigantur necesse est, quippe quibus de E referamus, quae potius de E² dicenda erant.

Ac genuinas lectiones solus E² praebet has: 93, 7 *multi* (cum L², *multis* rell.), 114, 6 *eorundem* (*earundem* rell.), 117, 23 *alia* (cum Schotti T (?), *aliam* rell.), 134, 18 *pictauum* (*pictauium* rell.), 148, 18 *de sex* (cum A, *adē ex* G, *dies ex* rell.), 158, 15 *quicque* (*quisque* uel *quicque non* [DF] etc. rell.), 189, 13 *lanx* (*lanx* C, *lanxe* uel *lance* rell.). fortasse etiam 141, 4 recte exhibet E² *rogares pro rogaret: ac uelut rogares geminanti. . . iterat propheta responsum*, cum praecedat *tamquam diceret*.

Haud raro E² cum G in exhibenda bona lectione consentit, uelut 35, 12 *inmodice repugnat* (cum F², *immodico impugnat* M, *immo dicere inpugnat* etc. rell.), 52, 3 *sequare* (*sequere* rell.), 73, 5 *tubulorum* E² (*tabulōrum* G, *tuborum* uel *tubarum* rell.), 74, 4 *eiusdemque* (*eiusdem* rell.), 83, 15 *intellegat* (cum S, *non int.* rell.), 101, 21 *emirata*] *se mirata* E² (*se miriata* G, *semerita* rell.), 110, 7 *trifariam* (*trifaria* rell.), 118, 1 *amat anima* E² (*amat animam* G, *amat* MT, *animam* rell.), 124, 9 <est> (om. rell.), 130, 7 *aeternae* (cum S², *aeternis* rell.), 138, 5 *plerisque* (*plurimis* B, *plurisque* rell.), 147, 11 *istic* (*istinc* rell.), 149, 12 *numerosae choris* E² (*numero choris* G, *numeris et horis* rell.), 149, 14 *spectamini* (*aspectui* M, *expectamini* rell.), 154, 8 <corpore contineri> (om. rell.), 159, 6 <ut anima> (om. rell.), 162, 5 <in> (om. rell.), 162, 7 <sic> (om. rell.), 167, 14 *haudquaquam* (*hautquam* uel *autquam* rell.), 171, 6 *spectat* (*espectat* M, *expectat* rell.), 174, 18 <in> (om. rell.).

praeterea recte exhibent 60, 23 *illud etiam nec te arbitror diffiteri quamlibet multas animas perfecte sapientes non plus sapere una itidem anima perfecte sapiente*, nam quod ego scripsi collata reliquorum librorum scriptura (*idem* omisso *una*) *idem una* ferri nequit, quoniam non agitur, num multae animae perfecte sapientes de una eademque certa re plus (= magis) sapiant, quam una anima perfecte sapiens, sed num omnino multae animae plus sapiant, quam una. nulum autem mendum frequentius reperitur in codicibus Claudiani, quam *idem* pro *itidem* scriptum. — 125, 11 *deinde si qui morbi ingruerunt, impedimento sunt*: E²G (cum B) exhibent *ingruerint* (*ingruer̃* M), et recte quidem, ut mihi nunc uidetur, collato textu graeco — uerba enim e Platonis Phaedone p. 66 C deprompta sunt —: *ἀν τινες νόσοι προσπέσωσι, ἐμποδιζουσιν ἡμῶν κτλ.*

Etiam in falsis scripturis exhibendis E² et G consentiunt, ex quibus praeter 95, 16 *introspecte* pro *intro inspicere* uel maxime insignes sunt 163, 10 *adspiciens respicere non potest nisi partem. uidet igitur locum, qui localiter uidet*: ubi, quod *nisi* in libris praeter M deest, loco laboranti E²G sic succurrunt, ut exhibeant: *a. r. non potest. partem igitur uidet locorum, qui localiter uidet*, et 72, 17 *quia perspicuum est aeri similem illi inesse naturam*, ubi ex codicum plurimorum scriptura *simili* uel *similem* recte scripsisse mihi uideor *similem illi*, cum G *illi* et E² *illi similem* — uidetur autem E² *similem* de suo addidisse et codicis G lectionem tantum ante oculos habuisse, unde uerborum falsa collocatio explicanda est — praebeant. quibus locis arta amborum librorum cognatio optime perspicitur.

Cum GM consentit E²: 26, 14 *sit* (om. rell.), 49, 6 *accidat* (*acccdat* rell.), 61, 19 <*si*> (om. rell.), 97, 14 *magnitudinc* (*magnitudine magnitudines* rell.), 103, 19 *incorpoream* (*incorporea* rell.), 113, 19 *fore* (*forte* rell.), 120, 10 *gnarus* (*ignarus* rell.), 182, 24 *renui* (*renuit* rell.).

Sed neque in E² arbitrariae recensiois uestigia desunt, uelut 17, 15 *materia materialc] materia* E² (*materiale* rell.), 31, 6 *mouetur* add. E², ib. *istinc] istec*, 160, 1 *et suprema*

add. E², 119, 9 *trifarium*] *trifariam*, 119, 19 *sui* add. E², 120, 16 *inmortalem*] *inmortalitatem*.

Optimorum codicum agmen claudit C, qui solus cum M has genuinas exhibet lectiones: 33, 11 *gloriam* (cum R, *gloria* rell.), 53, 5 *corporeos* (cum D²E²F², *concorporeos* rell.), 56, 15 *forsan* (*forsitan* rell.), 75, 11 *et* (*nec* rell.), 82, 17 *loca* (*loco* uel *locos* etc. rell.), 86, 12 *est* (om. rell.), 124, 17 *idem* (*item* rell.), 188, 18 *aliasque* (*aliusque* uel *aliosque* rell.). falsam cum M scripturam C praebet: 20, 5 *felicitatem*] *felicitate*, 20, 6 *credendae*] *credendi*, 30, 9 *obserauerit*] *obseruauerit*, 37, 18 *perceptu*] *preceptu*, 38, 3 *potens*] *potest*, 54, 15 *sunt*] *sint*, 93, 21 *ordiamur*] *ordinamus* (cum L¹), 132, 17 *comparationibus*] *comparationē*.

Rectam cum G lectionem C habet: 50, 3 *uiderant* (*uiderunt* rell.), 136, 20 *rabularum* (*fabularum* rell.), 187, 21 *ut inlaboriosum* G, *et inlaboriosum* C (*ut laboriosum* rell.; quamquam de hoc loco dubitari potest). eandem falsam scripturam uterque codex habet: 24, 15 *opelli*] *opelle*, 32, 21 *ut*] *et*, 52, 1 *qui si*] *quasi*, 68, 19 *homini*] *hominibus*, 75, 18 *coniuentium*] *conuentium*, 111, 20 *hoc* om., 136, 13 *praeeligere*] *praelegere*, 138, 1 *praelegerim*] *praelegerem*, 178, 24 *etenim*] *enim*, 187, 17 *in* om.

Magnus autem eorum locorum numerus est, quibus in conseruandis genuinis lectionibus omnes quos adhuc tractauimus codices consentiunt: reputandum autem est codicem E non omnibus quibus debebat locis ex bono illo libro correctum esse, quod si factum esset, ubicumque CGM eandem habent lectionem, cum iis etiam E² fuisse conspiraturum pro certo habeo. ac CGM recte exhibent: [9, 8 *et* om., 9, 13 *aestimandus*] *extimandus* M, *existimandus* C (*dicendus* rell.), 9, 13 <*haec*> (om. rell.), 10, 12 *obicis* (*opponis obicis* rell.), 11, 1 *etiam* (*et* rell.), 12, 22 *uitae* (*uitam* rell.), 17, 16 *coaeternus* M, *quoaeternus* C (*quia aeternus* rell.), 17, 16 *filius patri* (*patri filius* rell.). — hi loci cum sint ex Fausti epistula deprompti, in G non exstant: qui si exstarent, certe eodem modo, quo in CM, traditi essent], 19, 4 *quam* (*cum*

rell.), 19, 13 *abhinc* (*ad hanc* rell.), 24, 11 *oberrans* (*aberrans* rell.), 25, 21 *nouerant* (*nouerunt* rell.), 33, 21 *haud* (*aut* rell.), 34, 4 *contagione* (cum R, *cogitatione* rell.), 34, 9 *ut* (cum H, om. rell.), 53, 17 *de* (cum H²LS², om. rell.), 54, 17 *suscipit* (cum S², *suscepit* rell.), 63, 5 *ut* (cum S², et rell.), 63, 23 *diuelli* (*diuidere illi* AB, *diuidi* DEFLR², *diuidere a parte illi* HS¹), 70, 10 *esse* om. (cum L), 71, 14 *reuisunt* (*reuersi* uel *reuerse sunt* rell.) et praeter hos plus triginta locis.

Libris CGM consentientibus nullo loco codex E, si quidem a manu altera correctus est, ab illis dissentit. itaque omnibus locis modo allatis E non correctum esse tenendum est. accedit autem libri E² testimonium: 25, 1 *quae* (*qua* rell.), 26, 11 *<uideamus>* (om. rell.), 85, 21 *corporis* (*corporeis* rell.), 117, 17 *intellectualiter* (*intellectuabiliter* rell.), 122, 9 *credendi* (*credentibus* rell.), 145, 15 *creato* (*creata* rell.), 146, 3 *ex his duobus quod* om. (add. rell.), 172, 7 *argumentum* (*argumentis* rell.), 177, 11 *istos* (*istuc* uel *istius* rell.), 177, 12 *hominem* (*hominum* rell.), cf. 86, 13. 93, 2. 124, 9. 138, 11. 150, 1. 170, 19.

Paucissimis tantum locis ab optimi illius libri scriptura, qui consensu codicum CGM(E²) repraesentatur, recedendum esse putauit. 26, 2 enim *occultatur* pro *occultitur* (CGM) et 26, 3 *occultari* pro *occuli* (CGM) scribendum esse uidebatur propter occultandi uerbum etiam 25, 14 adhibitum neque uerbum frequentatiuum optime quadrare negari potest. adde quod priore loco proxime antecedit *propalatur*, unde per *ὁμοιοτέλετον occultatur* Claudianum scripsisse facile conicias. ceteri loci, quibus contra CGM reliquorum codicum lectiones recepimus, multo minoris momenti sunt, uelut 26, 21 ubi CGMR *istic* pro *ista*, 27, 2 ubi *quae ipse* pro *ipse quae*, 59, 9 et 97, 21 ubi *quia* pro *qua* praebent.

Iam uero si ea, quae huc usque disputauimus, consideramus, de optimis Claudiani libris haec redundare uidentur. praestantissimus est codex M, cui bonitate proxime accedunt G, cum quo E² arte cohaeret, et C. sed et M et G arbitrarie

recensionis certissima uestigia prae se ferunt permulta, quam ob rem ne temere in alterutrius solius lectione acquiescamus uidendum est. alterius uel melioris codicum familiae memoria primo obtutu in G uel GE² uel CE²G nonnullis locis superesse uidetur, cum M in exhibendis falsis lectionibus cum deterioribus libris consentiat: sed plerumque in illis rectae eius, qui archetypum librorum CE²G exarauit, emendationes, non genuinae libri, ex quo ipse archetypus descriptus est, lectiones agnosci possunt, quamquam hic illic etiam alias posse inuenire quempiam causas bene scio. quod inprimis ualet de una alteraue codicibus GE² peculiari bona lectione, quae in amborum horum librorum archetypo aliunde (i. e. ex optimo quodam libro) deprompta inter uersus adscripta fuisse uidetur. sed longum est de hac re multas proferre suspiciones uel coniecturas. quoquo modo autem res se habet, stemma, quod supra proposuimus, talibus coniecturis non posse rescindi omni pignore contenderim.

Inter reliquos libros R in primis commemorandus est, qui haud raro cum optimi libri M scriptura consentit, uelut 33, 4 *mundo* (*modo* rell.), 67, 3 *animo* MR²T (*animum* rell.), 75, 18 *coniuentium* (cum E², *conuenientium* etc. rell.), 102, 1 *incorporali* (quod in textum recipere debebam, *inconparabili* rell.), 118, 18 *incorporaliter* (*inconparabiliter* rell.). etiam in falsa lectione exhibenda ambo consentiunt: 8, 20 *quo] quod*, 29, 21 *per om.* (cum A), 73, 10 *uitam] uita* (cf. pag. XXII), 73, 16 *corpus] corpori* MR² (cf. pag. XXII), 73, 18 *animaduertas] animaduertis* MR², 104, 17 *ex abundantia] ex abundantia*, cf. 108, 15. 113, 15. 122, 16. 139, 9. 163, 1. ceterum R negligentissime scriptus et interpolatus est (cf. 10, 14. 26, 5. 31, 8. 56, 25 etc.).

Codicis autem R simillimos esse HLS quamquam bonitate paulo inferiores ex eis locis apparet, quibus partim H LRS (cf. 24, 15. 50, 16. 52, 19. 53, 20. 74, 4. 80, 10. 84, 20. 114, 19. 121, 14. 126, 1. 130, 8), partim HRS (cf. 24, 1. 39, 18. 40, 5. 71, 12. 72, 9. 95, 2), partim HLS (cf. 28, 7. 13 et plus uiginti locis; praeterea bini codices HS aut LS aut HL saepissime eandem praebent lectionem), partim LRS

(cf. 32, 6. 43, 17. 78, 17) uel HLR (cf. 138, 15. 147, 4) consentiunt. sed haec sufficiant, quibus arta codicum HLRS cognatio demonstratur.

Restat autem, ut de AB et DEF(P) disputemus. atque inter hos A, ut par est, principem obtinet locum, quin solus ex omnibus libris 134, 16 recte *tamen segnem* (*tam insigne fere rell.*) et 148, 18 cum E² *de sex* (*dies ex fere rell.*) habet, praeterea A² solus recte, ut puto, 48, 8 *sin ut est et* (*si nutes fere rell.*) exhibet. cohaerere autem AB arte inter se his locis euincitur: 58, 5 *uniuersalem*] *uniuersaliter*, 70, 6 *perexigui*] *perexigua*, 77, 1 *complexu*] *complexus*, 86, 8 *substantia*] *substantiae*, 95, 2 *permeat*] *permeatur*, 98, 8 *seiuncti*] *seiungi*, cf. 109, 12. 110, 4. 117, 20. 143, 16. 146, 19. 152, 17. 172, 18. 173, 13. 178, 12.

Praeterea AB cum DEF consentiunt: 24, 16 *crederetur*] *credatur*, 28, 7 *infittias ierit*] *inficiasserit*, 29, 11 *confirmat*] *conprobatur*, 30, 20 *in*] *ab*, 30, 22 *et* om., 32, 15 *uide*] *unde*, 36, 5 *aio*] *at*, 41, 1 *si* add., 48, 5 *aut* om., 49, 10 *igitur* om., 54, 5 *discernit*] *discerni*, 58, 15 *illi*] *ille*, 60, 15 *maior* — *molem* om., et praeter hos quadraginta fere locis.

Sed DEF ex B uel eius simili codice descendere, non ex A, eis locis apparet, quibus soli BDEF consentiunt: 18, 11 *uel*] *sed*, 32, 9 *fugit*] *fuit*, 35, 16 *iste*] *ille*, 44, 11 *tuam* om., 46, 1 *quibus inesse* — *sentitur* om., 48, 4 *eo*] *et*, 54, 4 *dicit*] *dixit*, 60, 11 *ulla*] *illa*, 62, 2 *consultori*] *consultorio*, 62, 15 *officinam*] *officium*, 70, 15 *quod*] *si*, 93, 21 *numeremus*] *numeros. numeros*, 94, 6 *quaerimus*] *credimus*, 97, 5. 102, 21. 156, 23. 170, 24 *quoniam*] *quod* etc.

Ceterum etiam ubi alias quam AB lectiones praebent DEF, hos ex illis descendere facili negotio perspicitur: 23, 5 *audaciae culpam*] *audaciãe culpae* B, *audaciam culpae* DEF, 23, 15 *propter*] om. B, *inter* DEF, 38, 6 *rosae flosculus*] *fore fl.* AB¹, *flore fl.* DEFP, 41, 12 *corporeo*] *corpore* AB, *corpori* DEFP, 51, 25 *dubitare*] *multare* AB, *nutare* DEFP, 53, 20 *habilitate sui*] *habitante sui* AB, *habitante ui* DEFP, 58, 15 *illi*] *ille* AB, *illud* DEF, 66, 1 *aliorsum mentem*]

aliorum sumentem B, alio rursus mentem DE¹FP et aliis locis haud paucis.

His ipsis, quas modo proposuimus, lectionibus DEF interpolatos et corruptas fontis lectiones immutatas esse a librariis apparet. quod emendandi munus hic illic correctoribus bene cessisse non est quod miremur. ubicumque autem DEF soli genuinam lectionem praebent omnium librorum archetypum fuisse corruptum et ueram scripturam coniectando assecutum esse librarium eius libri, ex quo descenderunt DEF, tenendum est. sunt autem loci hi: 10, 5 *subsistunt* (*subsistant* rell.), 13, 1 *interioris* (*nitrioris* uel *nutrioris* rell.), 46, 14 *ad sentienda* (DEF², *assentienda* G, *sentienda* rell.), 51, 21 *probaris* (cum H², *probaberis* uel *probaueris* rell.), 101, 6 *ametur* (D²E²F², *amaretur* rell.), 102, 5 *suspiciens* (cum R, *suscipiens* rell.), cf. 122, 1. 127, 5. 141, 12. 16. 144, 18. 148, 6. 157, 16. 174, 24. 181, 17. 189, 15.

Multo pluribus autem locis falsis emendationibus DEF referti sunt, quamquam id inprimis earum auctorem egisse dicendum est, ut scripturae quam repperit traditam uestigia religiosissime premeret ¹⁾.

Haec hactenus de DEF. si autem quam rationem habeant AB ad HLR^S quaeratur, primum R saepius cum AB consentire dicendum est, uelut 10, 15 *demonstrabitur]* *demonstratur*, 23, 22 *quis ferat]* *qui sperat*, 24, 16 *percontor]* *percunctor*, cf. 39, 1. 67, 13. 89, 9. 110, 3. 141, 9. deinde BH¹R conspirant: 35, 7 *tute]* *tote*, 82, 17 *loca]* *loco*, 87, 17 *temet]* *timet*, 94, 24 *insonet]* *insonat*, 95, 9 *tenderes]* *tenderis*, 97, 18 *iacteris]* *iacterius*, cf. 102, 3. 104, 22. 105, 13. 107, 11. 114, 20. 115, 10. 118, 5. 14. 121, 1. 9 et praeter hos plus uiginti locis.

Praeterea etiam C compluribus locis alterius familiae lectiones exhibere commemorandum uidetur atque B in primis cum eo conspirare, uelut 36, 2 *si non adficitur* — *ad-*

¹⁾ cf. locos supra allatos et praeterea 9, 13. 10, 3. 19, 10. 22, 16. 23, 11. 24, 2. 6. 42, 1. 70, 10. 73, 6. 86, 13. 87, 17. 88, 15. 89, 21 etc.

fectu om., 38, 3 *bonitatis*] *bonitas*, 41, 7 *a*] *an*, 65, 17 *conspicatur*] *conspiciatur*, 122, 13 *puerperium*] *puerperum*, 132, 19 *corpore secerni*] *corporis aeterni*.

Vt iam ex eis, quae modo disputauimus, de alterius familiae codicibus iudicium feramus, eos haud ita multum conferre ad textus emendationem dicendum est: a melioris notae libris propius absunt RHLS, quam A et B, ex cuius simillimo libro descendunt DEF, qui textum grauiter interpolatum praebent.

Haec de codicum aestimatione sufficiant. accedimus autem ad omnium librorum archetypum describendum, cuius naturam uel certe menda ex iis locis, quibus omnes libri uel plerique — nam ubi DEF uel G uel E² soli genuinam lectionem praebent non ex ipso archetypo, sed ex emendatione eam fluxisse supra docuimus — falsa praebent, dispicere licet. ac primum Fausti epistulae priorem partem archetypus non habebat, et in extrema fere epistula magna lacuna laborabat, qua de re supra disputauimus. praeterea haec uaria mendorum genera in illo fuisse uerisimile est:

I. Falso singulae litterae syllabae uoces additae erant, uelut 9, 1 ubi geminata *e* littera ex *atque regere* ortum est *atque erigere*, 86, 14 *laudabilis*[*q*]ue, 122, 10 *te*[*m*]pore, 124, 20 *phaed*[*r*]one, 144, 9. 146, 6 *qui*[*p*]piam, 175, 2 *arbitro*[*r*], 12, 2 *com*[*me*]morante; 101, 6 *am*[*ar*]etur, 122, 1 *qui*[*i*]n, 189, 15 *sin*[*t*] (DEF corr.); 130, 12 *cris*[*ip*]pi, 183, 7 *quae-*
stioni[*bu*]s, 184, 12 *su*[*b*]apte (G corr.); 134, 18 *pictau*[*i*]um (E² corr.); 147, 11 *isti*[*n*]e, 171, 6 [*e*]spectat, cf. 149, 14. 163, 1 (E²G corr.), 181, 3 *ca*[*u*]ssatur (GLS corr.). itaque etiam 48, 9 *pro*[*pe*]ratae ueritatis iure rectius scripsisse mihi uideor, quam *probatae*, quod proposuit Hartelius, et 160, 14 *aequa-*
beris (*aequaueris*) originem debuit uoci antecedenti *fate-*
beris, cum *aequabis*, quod scripsi, sequente futuro *concedes* optime commendetur et simili utique modo 51, 21 *probaberis* libri praeter DEF praebeant pro *probaris*. 134, 11 *uti quam callide non aduersarius, uerum praeuaricator subordinatus esse uidearis* Schotti coniecturam *subor*[*di*]natus sine dubi-

tatione in textum recipere debebam. quamquam enim exstare potuisse uerbum *subordinare*, in quo *ordinare* eandem habuerit significationem, quam saepius apud Suetonium aliosque posterioris aetatis scriptores (cf. *o. magistratus* = *creare*, *o. aliquem* = *munus alicui mandare uel deferre*), ita ut *subordinatus* idem ualeat ac *subornatus*, negari non potest, tamen *subornatus* ut nunc scribam commoueor loco simili Apulei de mag. c. 67, ubi *subornatum accusatorem* exstat (cf. etiam Sidon. Apoll. epist. I 11). 101, 20 *transcensisque corporeis omnibus emirata illum uidelicet uniuersitatis uidit esse creatorem* repetita ex omnibus littera s ortum est in E² *se mirata* (cf. G) et in reliquis libris uocalibus inter se confusis *semerita*. de 95, 17 *intro inspice te de te ipsa, o humana anima, et te memine[re]* cf. pag. XXIII. — Singulae uoces falso additae sunt 14, 21 *sub dominicae [praeceptione ordinationis] oculis genitricis* (uerba uncis inclusa et in Fausti codice et ubi locus a Mamerto laudatur desunt), 115, 6 *metiri posse mundum, cuius aer tertia pars est, [quarto] iam constitit*, ubi *quarto* (*quarta* DEFG) deleui, nam quomodo irreperit etiam nunc facile dispicitur, cum *tertia* a libris praeter M absit. — 121, 18 *unde autem, [si] hoc est, quo principio nescire se dicit* restituendam esse phrasin Claudiano usitatissimam *hoc est ideoque si expungendum certissimum mihi est*. — 123, 7 *mendacio semet scientiae fallunt, alios docendo decipiunt [alios] Lysiae similes alterum alios* per dittographiam ortum esse neque cum Barthio in *illius* corrigendum esse iam Schottus uidit. — 141, 5 *ac uelut rogaret* (uel *rogares*, cf. praef. pag. XXX) *geminanti [et] quid in hoc ueritas claudat . . . iterat propheta responsum* non uideo, quo pacto *et ferri* possit, nisi grauiorem adhuc latere corruptelam statuimus. simili modo iudicandum est de 108, 4 [*ob hoc*] et 83, 15 [*non*], quae uerba iam G deleuit.

II. Falso singulae litterae syllabae uoces omissae erant in archetypo: 11, 8 <*aut*>, 11, 11 <*ei*>, 11, 13 <*iam*>, 13, 5 <*sensus suos uelut*>, 13, 7 <*suū*>, 15, 12 <*non habet*>, qui loci integri exstant in Fausti codice Z. praeterea sagaciter Hartelius 17, 15 *ex nullius enim facturae corporeae materia*

<matéria>le sumpsit exordium scripsit, ubi uel Z corruptus est. neque minus recte idem Hartelius 31, 5 *quod et per tempus et locum ab illa mouetur* <ne>que solo tantum tempore emendauit, nam quod praebent libri quae ex antecedente ab illa facile explicatur. — 42, 2 *quiddam tamen cogitare uoluit, sed* <e>loqui non ualuit scripsi praeunte Schotto coll. 92, 25 *quis non dicam eloqui, sed cogitare digne ualeat* et quod plurimorum librorum scriptura *loqui non eualuit* apertae praepositionis e transpositioni debetur, nam *ualuit* non *eualuit* scribendum esse propter manifestam cum *uoluit* adnominationem constat. — 46, 5 *de tactu uero dubitari non aestimo* <imo> *elementorum, hoc est terrae esse simillimum* recte puto me scripsisse coll. 114, 7 *imum certe elementorum omnium terra est*. — 48, 10 *omnis omnino anima non solum non ex aere, sed ex nullo prorsus* <constare> *corpore ratiocinando probabitur rectius me constare, quam Barthium orta addidisse putauerim*. — 79, 12 *istud ergo quod uel esui aut potui necessario in salutem corporis opus* <est, si plus quam opus> *inpenditur uel superflue uoluptatum nugis animus occupatur* palmaria haec Hartelii emendatio est. — 100, 3 *quia* <omnia> *contrariorum comparatione facilius dinoscuntur*: inserui omnia ex lin. 8 et simili modo 97, 11 ut seruetur *codicum lectio carum suum*, quam immutauimus in *caro suo*, fortasse *quod anima carum suum* <absentem semper uidet et> *absente etiam corpore spiritu praesens poterit esse* uel simile quid scribendum est. — 130, 3 *quid in musicis, quid* <in arithmeticis>, *quid in geometricis, quid in philosophomenon libris*. . . contendit: lacunae indicium solus M praebet, qui *quid* exhibet, et illam recte in editione principe statutam et suppletam esse hanc ob rem puto, quod semper Claudianus praeter geometricam etiam arithmeticam affert, cf. 19, 15 *quippiam ex geometricis et arithmeticis atque etiam ex dialecticis et nonnullis . . philosophomenon regulis*, 105, 10 (*Philolaus*) *iuxta geometricam musicam atque arithmeticam mirifice disputat*, cf. etiam 81, 6 sq. — 130, 11 *Anacharsid*<is> *e Scythia* e librorum scriptura *Anacharsi de Sc.* melius me, quam *Anacharsis e* Schottum scripsisse puto. — 136, 13 *prae*<e>*ligere* pro *praeligere* (cf.

138, 1) scripsi, cum etiam *praeeminere*, non *praeminere* optimi Claudiani libri praebeant. — 166, 8 *intellege nunc angelis sanctis corpora tribuere* <esse> *uitam negare*: facile post *tribuere esse* per compendium scriptum intercideri potuisse in propatulo est et enuntiati sensum quadrare ad scriptoris sententiam uerba sequentia docent: *ac per hoc . . . melior uermiculus angelo, quia etsi habet angelus corporis formam, non habet uel sicut uermiculus uitam*. — 180, 5 *pro elementorum, quae sibi in illud concinuerant, diuersitate* (*conciuerant* CME²G², *concitauerant* rell.) optime comprobatur loco 73, 10 *ex his elementis quattuor, quae . . . in arboris uitam* (non *uita*) *sibi concinunt*. — 189, 15 *sin, quod ego nolim nec faxis persuasu istuc, utique obstinatio est, edito pro sententia tua aliquid*: bonam recuperari sententiam *utique*, quam uocem ualde adamauit Claudianus (cf. indicem), pro *uti* restituto nemo puto negabit. praeter hos locos archetypi menda in uno alteroue codice iam correcta leguntur 127, 5. 157, 16 *corporibus* (DEF); 35, 22 *alter utroque*, 46, 14 *aut ad*, 88, 7 <*quia*>, 111, 17 <*non*>, 133, 17 *et si* (G); 73, 5 *tuborum*, 74, 4 *eiusdemque*, 124, 9 <*est*>, 154, 8 <*corpore contineri*>, 159, 6 <*ut anima*>, 162, 5 <*in*>, 162, 7 <*sic*>, 167, 14 *haudquam*, 174, 18 <*in*>, 60, 23 <*una itidem*> (cf. pag. XXXI; E²G).

III. Interpolatum iam fuisse archetypum uel fortasse ex exemplari glossis referto descriptum duobus Fausti epistulae locis, quibus genuinam lectionem Fausti codex suppeditat, cognoscitur: 12, 7 *motus] ritus* et 17, 18 *figulo] factori*. quodsi in Prudentii uersu 32, 8 *nox* pro *lux* libri praebent, fortasse non cogitatae interpolationi, sed errori eius, qui archetypum scripsit et uocem *nox* quae sequitur etiam hoc loco per calami lapsum exarauit, tribuendum est ¹⁾.

III. Saepius siue casu siue consulto in archetypo nominum terminationes falsae erant, quippe quae ad falsam uocem

¹⁾ Vocem *nox* genuinam esse apud Claudianum (*lux* apud Prudentium) haud recte iudicat Luc. Mueller in *Annal. Fleckeis.* LXXXVIII (1866) p. 391.

referrentur: 15, 9 *qui secum tertiam partem stellarum ex alto proturbatus abstraxit* (proturbatam Mamerti libri), 74, 11 *ex his indefessim multiplicandorum semina* (indefessim recte Barthius, cf. 43, 23. 45, 7, *indefessis* libri), 93, 15 *eidem infinito semper aequalia* (corr. editio Paris., eodem libri). itaque rectius me scripsisse 60, 3 *in dei uero ipsa trinitate* (deo libri) putauerim, quam Hartelium *in deo uero* ⟨.i.⟩ (= id est) *ipsa trinitate*, quae coniectura, quod ad rem palaeographicam attinet, elegantissima est, sed sensu minus commendatur. praeterea cf. 130, 7 *miris aeternae artis modis* (aeternis libri, corr. E²G S²) et 174, 24 *quae pulmonum caua, quae tortuosae botulorum . . . inflexiones* (corr. DEFG, *tortuosa* rell.).

V. Compendiis usum esse archetypi librarium ex certis quibusdam mendis codicibus omnibus uel optimis communibus intellegitur, quae ex compendiosa archetypi scriptura facillime explicantur: 19, 18 *congressionem] congressio* libri (de nominatio enim absoluto nolo cogitare, cum simile exemplum non reperiatur apud Claudianum), 25, 9 *tertius] tritus* libri (corr. Hartelius), 48, 8 *sin ut est et] si nutes* (corr. A²), 76, 4 *dissidere] dissidentem* (corr. Barthius)¹⁾, 103, 2 *quia] qua* uel *que* uel *qui* (corr. E²G), 141, 12 *uiderit] uiderim* uel *uiderem* (corr. DEF), 141, 16 *aut] at, ac* uel *ad* (corr. DEF), 165, 5 *differat] differt* (corr. Galland.), 187, 10 *quod] quae* (corr. Schottus). quae cum ita sint, etiam 69, 20 *flauus est ille, coloratus est, pallet ille uel niger est*, quod conieci *coloratus* facillime ex librorum scriptura *oculatus*, quae omnino ferri nequit, expiscamur, si utriusque uocis compendia *oculatus* et *colatus* quantulum differant reputamus. uocem autem *oculatus*, qua Claudianus etiam 43, 18. 174, 7 utitur, hic suo iure adhibitam esse contenderim, modo quid significet *flauus* recte intellegas. nam cum de qualitate corporis indicanda dicat Claudianus, non de crinibus accipienda est uox *flauus*, sed de oris colore. apte

¹⁾ *dissidentem* non corrigeremus et adiectiui (participii) formam masculinam ad subiecti accusatiuum substantiui gen. neutr. referri (cf. Petschenig, *die handschriftliche Ueberlieferung des Victor von Vita* [Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil. hist. Classe tom. XCVI] 677) statueremus, nisi *torpens* antecederet.

autem opponitur flauus oris color (*gelbe, bleiche Gesichtsfarbe*) ori colorato (*gebräunte G.*). quae uero sequuntur uerba *pallet ille uel niger est* non noui quicquam continent, sed eandem fere rem mutatis uerbis significant, id quod asyndeto optime comprobatur. — 82, 18 *illud tamen liquet animam sine corpore incorporaliter per adfectus proprie uel mulceri uel adfligi posse* scripsi, cum librorum scriptura *pie* nihili sit, quae tamen facile ex *proprie* per compendium scripto oriri potuit. *proprie* autem Claudianus scripsit, quo magis illud *animam sine corpore* propter sequentia uerba his opposita *corpus sine anima* efferret. — 89, 2 *sed non idcirco tardioribus desperandum est, modo ut auctoritati cedamus, qui rationem forte non capimus*: ego *ut* pro *uel*, quod libri habent, scripsi, cum *uel* compendiose scriptum ab *ut* uix differat et tamen *uel* ferri non possit. licet enim concedatur saepius *uel* pro *saltem* usurpari, tamen ne hanc quidem significationem hoc loco aptam esse mihi persuasi.

VI. Archetypum litteris uncialibus scriptum nōn fuisse cum ex frequenti compendiorum usu tum ex singulis uerbis in omnibus libris eodem modo falso distinctis collegerim, quo mendo perspecto facili negotio complures loci emendari et sanari possunt. sic 24, 11 *perincatholicam* pro *per incatholicam*, 33, 1 *aude sis* pro *audes is* (*audes his*), 42, 20 *pro portione* pro *proportione* (cf. 162, 17) recte me scripsisse omnes puto concedent, eodemque leni remedio feliciter usi sunt Barthius 82, 6 *ininitiato* pro *in initiato*, Schottus 137, 1 *ex olenticetis* pro *ex olenti cetis*, Hartelius 137, 7 *quidum* pro *qui dum* scribentes. praeterea 144, 18 pro *sideris citimum* in libris praeter DEF² legitur *siderescit imum*, 148, 18 *dies ex* pro *de sex* (corr. AE²), 121, 14 *hipponme tarentinus* uel simile quid pro *hippon metapontinus* (G corr.), 149, 12 *numeris et horis* pro *numerose choris* (corr. E²). neque dubito, quin genuinam restituerim lectionem 134, 2 *en tibi duos praeclarissimos... sentire nobiscum inermemque te auctoritatis pondere et rationis uiribus prosternitare*¹⁾ *disparatosque cor-*

¹⁾ Ex errore typographi in textu et adnotatione critica *prosternidare* exaratum est.

*poribus unitate sapientiae duas animas unam facere. prosternidaretis paratosque (paratisque) libri optimi prae-
 aperto et simplici errore, nam si singulas uoces recte distin-
 xeris et litteras d et t inuicem permutaueris, omnia sana
 erunt. neque uero esse uidetur, cur uocem prosternitare genui-
 nam esse negemus. nam eodem modo, quo ex defendere et defen-
 sare et defensitare formabantur, etiam ex prosternere et pro-
 sternare (cf. consternare) et prosternitare quin formari potu-
 erint, non dubitamus. — 189, 15 quod ego nolim nec faxis
 persuasum istuc olim scripsi (libri optimi per suasu uel pro
 suasu) et unam uocem (non duas cum libris) restituendam
 esse etiam nunc mihi certissimum est. sed praestat fortasse
 persuasus scribere coll. 85, 10 (ut anima) persuasa patiatur
 illud intra semet ipsam iuste. — 145, 21 qua uidelicet
 auctoritate uerum illud unum ante temporaneum caelum cre-
 dere sinimur: mihi nunc dubium non est, quin antetemporaneum
 per unam uocem sit scribendum, quamuis alibi hoc adiectiuum
 exstare non meminerim.*

VII. Restat ut de singularum litterarum permutatione, quae
 in archetypo codicum nostrorum grassata est, disputemus. at-
 que uocales i et e permutatae erant his locis: 43, 21 iuge
 namque (Schottus, iuginamque libri), 124, 21 cebete (cibete
 sim. libri), 132, 19 corpore (corr. DEFH²LS, corpori etc.
 rell.), 135, 11 pendet (corr. AG²H²LS, pendit rell.), 155,
 23 accedet (ed. Paris., accedit libri), 189, 13 adhibetoque
 (Barthius, adhibitoque libri), cf. praeterea 67, 11. 96, 17.
 148, 6. 166, 14. 176, 8. 184, 8. ego correxi 138, 1 ego uero
 praelegerim ab istis cum Eucherio reici, ubi praelegerem
 editores iniuria scribunt cum M (praelegerem CG, perlegerem
 rell.), nam uocalem e in syllaba antepaenultima genuinam
 esse librorum praeter M, in cuius ipsius fonte sine dubio
 praelegerem exstabat, quod tamen suo Marte correxit, consensu
 euincitur, unde iam nihil aliud relinquitur, quam ut praelegerim
 scribamus, in primis cum perfectum tempus fere necessario requi-
 ratur. — 141, 3 respondet pro respondit scripsi, cum praesens
 (140, 24 subiungit) praecedat et praesens tempus subsequatur
 (141, 6 iterat responsum). — 149, 3 dicemus pro dicimus

restituimus coll. 150, 1¹⁾. — 23, 14 *adiciunt auctoritati potius oportere concedi neque naufragiosum . . . pelagus disputationis intrare*: recte iam G correxisse uidetur propter antecedentem passiuam formam *concedi intrare* in *intrari*, quod piget me in textum non recepisse. contra 70, 13. 107, 20. 112, 23 non erat, cur nominatiuum *molis* optimis libris traditum archetypi mendo tribuerem, immo haec nominatiui forma aliunde nota etiam in Claudiano retineri debebat. uocales *o* et *u* permutantur 129, 21 *lectulis oscitantes* (corr. ed. princ., *lectulis suscitantes* libri), 137, 12 *compotoribus* (cf. pag. XXV, *computoribus* libri), 152, 3 *istoc* (Barthius, *istuc* libri), cf. 45, 21. 173, 10. 184, 18. *e* et *a* confusae erant 11, 10 *occupetur* (Fausti codex, *occupatur* Mamerti libri), itemque 33, 20 *argumentere* pro *argumentare* scripsi, cf. 52, 3. sine ulla autem necessitate 78, 13 *peregrinatur* immutauit in *peregrinetur*, cum indicatiuus in interrogatione obliqua nullum habeat offensionem apud Claudianum (cf. indicem). aliae uocales inter se permutatae erant: 12, 8 *commercia* (*commercio*), 10, 5 *subsistunt* (*subsistant*), 23, 22 *ulloque* (*illoque*), 114, 6 *eorundem* (*earundem*), 138, 5 *plerisque* (*plurisque*), 174, 24 *conpactio* (*conpictio*) etc. peccauit autem, cum *e* uocalium in archetypo confusione ortas esse lectiones 162, 6 *Gabrielum*, 163, 6. 164, 18. 166, 21 *Gabrielo* opinarer. nam quae optimis libris traduntur, recte se habent et nomen illud etiam secundum stirpes in *-o* exeuntes declinatum esse statuendum est. consonantium permutationes insigniores hae fuisse uidentur in archetypo: 23, 11 *delelando* pro *deierando*, 93, 17 *perfigentia* pro *perficientia*, 130, 10 *zoroadhi* pro *zoroastri*, 28, 7 *inficiasserit* pro *inficias ierit*, 172, 20 *indicari* pro *iudicari*, 181, 17 *uis* (*uir*) pro *uix*, 184, 18 *flosculum* pro *plusculum*. — 125, 3 (*animae*) *quae tam remota persecutae sunt, tam clausa adierunt, tam operta uiderunt*: Barthium secutus *operta* pro librorum scriptura *perita* edidi. sed praesto est correctio multo lenior, cum pro *perita* unius litterae mutatione *penita* scribendum sit.

¹⁾ Fortasse etiam 98, 19 *recognoscet* pro *recognoscit* scribendum erat, quod antecedit *qui* — *cognouerit*.

Restant pauci loci, quibus archetypum mendosum fuisse arbitrati ab omnium uel optimorum codicum scriptura recessimus, nec tamen ullum mendum inesse nunc nobis persuasimus. 24, 6 *hoc idem mihi acsi cognitu necessarium ultro ingerentibus inspicere plane non abnui*: quod omnes libri praebent *cognitum* genuinum esse uidetur, cum etiam 70, 10 et 131, 4 *facile (facillimum) factum* reperiatur. nimirum Claudiani temporibus usum supini in -u iam oblitteratum fuisse putauerim ita, ut supinum in -um eius uice adhiberetur. — 32, 15 *uide ne forsitan iste sit, quem nobis adprobandum rere, alti prolapsus erroris* cum G scripsi, rell. *opprobandum* praebent. totius quaestionis cardo uertitur in uoce *prolapsus erroris*, quam duplici modo explicare licet, ita ut aut participium uerbi *prolabi* aut substantium agnoscamus. ac participium quidem *prolapsus* cum genetiuo coniunctum non magis offendet, quam 19, 3 *fraudatus temporis et occupatus animi*, sed exstabat etiam substantium *prolapsus*, quamquam non legitur in Georgesii lexico (cf. *Paucker, spicilegium* etc. p. 133 et *id., de latinitate Hieronymi* p. 25). significauit autem Claudianus his uerbis locum Fausti (pag. 16, 16): *uide quo adsertores suos ducat alti prolapsus erroris*, ubi *prolapsus* substantium esse mihi quidem ueri similis est. quae si recte disputata sunt, etiam Claudiani loco substantium exstare euincitur et codicum lectio teneri potest, cum sit enuntiati sensus: 'uide ne iste (= istud, quod tu ipse dicis) sit alti prolapsus erroris (= altus error, cf. 122, 22 *lapsus praeceps stultitiae*), quem nobis opprobandum rere.' male autem egerunt editores *opprobandum* in *opprobandum* immutantes, nam non uideo, cur uerbum *opprobare* (= *improbare*) exstitisse negemus. — 40, 16 *nam illic, ubi de creatione hominis Moyses loquitur, sic ait: et dixit deus* etc. quodsi libri praeter DG(B²C²) omnes *Moysi* praebent, non casui id tribuerim, quam ob rem potius explicanda, quam emendanda est haec lectio. ac nominatiuus *Moyses*, si traditus esset omnibus libris, nullam offensionem haberet, quoniam sequitur locus e principio geneseos depromptus. sed etiam datiuus traditus *Moysi* tolerari potest, dummodo *deus* subiectum enuntiati esse

statuas, quod ex uerbis *et dixit deus* apte huc quoque referri licet. datiuus *Moysi* autem pendet e *loquitur* (94, 19 *loquitur mihi ueritas*, cf. 62, 2. 95, 2). egregie uero commendatur haec explicatio sequentibus uerbis *diuinae istud auctoritatis eloquium*, ad quae melius quadrat praecedentis enuntiati subiectum *deus*, quam *Moyses*. — 106, 6 *sin autem istius modi praepositione simpliciter usus es: accusatiuum praepositionem*, quem praeter FMS omnes libri (man. prim.) praebent, nunc in textum recipiendum puto, cum constructionum obsoletiorum amantem fuisse Claudianum e 65, 15 *adtentiosem mihi lectorem opus est* appareat. — 137, 4 *qui stipem suam uariis conlucinationibus dilapidauit* cum Schotto scripsimus, cum plane idem legatur apud Apuleium de mag. 75: *omnimodis collucinationibus dilapidauit*. sed iam uereor, ne recte Barthius codicum omnium scripturam *conlucernationibus* defenderit dicens: *conlucernationes egregie dicuntur comissiones nocturnae ad lucernas saepius instauratas uel mutua libidinosorum hominum peruigilia*.

His locis addere placet emendationum (in epilogum librorum de statu animae, quem unum codicem M nobis seruasse iam diximus) seriem, quam G. Hartelio debemus. 191, 10 ille proponit *p̄horum* (= *philosophorum*) pro *eorum*, quae coniectura elegantissima etiam maiorem habet uerisimilitudinem, si in codice, ex quo M descriptus est, fuisse scriptum *FORUM* sumimus. qua emendatione recepta lin. 11 *inde* pro *unde* (*undeunde*) scribatur necesse est. — 192, 1 Hartelius sic scribendum esse censet: *quod ipsius rei imagines tamquam per sensus corporis in auribus intromittit atque digerit memoriae, ac sicut loquentibus nobis intellegimus, et absentia rerum per imagines memoria retentas . . cogitamus* sic sensum explicans: *'der Name bringt die Vorstellungen durch die körperliche Empfindung in das Ohr und verbucht sie dem Gedächtnis (digerit), und wie wir uns verstehen beim Reden (durch die nomina), so vermögen wir abwesende Dinge durch die Erinnerung zu denken'*. attamen in scriptura, quam dedimus in textu, nobis acquiescendum esse putauerim, nisi quod 192, 1 *quos* pro *quod* scribendum est, cum sensus loci

ita fere uernacule reddi possit: 'der Name eines Gegenstandes bringt sein Bild gleichsam durch die menschlichen Sinne, welche das Gedächtnis leitet, in das Ohr, und wie wir uns beim Reden durch die Nomina verstehen, so vermögen wir uns auch (wieder durch das entsprechende Nomen) abwesende Dinge und Bilder, die das Gedächtnis behalten hat (*memoriae* est datius qui dicitur graecus pro *a memoria* uel potius *per memoriam*), vorzustellen'. — 192, 9 Hartelius proponit *quodsi ergo [quod] dicitur* satis probabiliter. prorsus autem necessaria est correctio Hartelii 195, 26 *uoluntatique* pro *uoluptatique* scribentis.

Haec de codicum aestimatione sufficiant. nunc pauca de huius editionis ratione addenda esse uidentur. ac primum in rebus orthographicis scripturam codicum omnium consensu confirmatam semper religiose retinuimus¹⁾, sed cum mira sit librorum manuscriptorum Claudiani condicio neque unus saeculum nonum superet, is ipse inter deteriores sit referendus, optimi libri saeculo demum undecimo sint attribuendi, mirandum non est, si in leuioris plerumque momenti rebus orthographicis libri ualde inter se discrepent. talibus igitur locis, nisi meliores uel certe uetustiores codices forte fortuna reperiantur, orthographiam a Claudiano ipso profectam nos posse recuperare desperandum est. quam ob rem ne hariolari uideremur aequabilitati studentes cum alia ad certam quandam normam exegimus, tum assimilationem consonarum fere ubique negleximus. neque uero quae ad consonarum assimilationem pertinent lectiones uariantes ut in adnotationem criticam reciperem a me impetraui et uetustiores Claudiani libros (A B G H L R S) eam ubique fere neglegere, reliquos (in primis C M) constanter fere exhibere hic adnotauisse satis habeo.

Capitulorum titulos ex optimi codicis M auctoritate dedimus, quod in uno M capitulorum index Claudiani de statu animae libris praefixus accuratissime fere ubique conspirat cum singu-

¹⁾ 22, 16 *exillius* pro *exilius* (D E F G²) scribendum erat, id quod optime codicis M scriptura *ex illis* comprobatur; 66, 19. 98, 9. 132, 5 *dissici*, non *disici* scripsit Claudianus.

lorum capitulorum praescriptionibus, id quod non cadit in reliquos libros, cum index et singulae praescriptiones haud raro inter se et a codicis M lectionibus mirum quantum differant. itaque paucis locis, quibus ABERS inprimis lectiones (in DFG praescriptiones non exstant, CHL cum ceteris consentiunt) ob hanc illamue causam attulimus, exceptis reliquorum praeter M librorum lectiones etiam in adnotatione critica prorsus negleximus, ne nimis eam rebus futilibus augeremus. ne uero quisquam aegre id ferat nonnihil forte redundare posse ex eius modi uariis lectionibus de codicum aestimatione arbitratus, codicum praeter M (G nihil habet, quod ualde dolemus) lectiones et in indice et in praescriptionibus inter se maioris momenti discrepantias fere nullas prae se ferre commemoramus.

Restat ut paucis, quare carmina a nonnullis Claudiano Mamerto assignata in hanc editionem non receperim, exponam. ac quae in collectione Pisaurensi Claudiano Mamerto tribuuntur carmina iam dudum ei abiudicata sunt (cf. e. g. *histoire littér. de la France II 453*), cum in omnibus codicibus aliis ascribantur, uelut *carmen contra poetas uanos* Paulino Nolano (ed. Veron. 1736 pag. 551), *carmen paschale* Damaso (Migne XIII 376), *laus Christi* Merobaudi (Migne LXI 971). unus hymnus '*pange lingua gloriosi proelium certaminis*' a recentioribus editoribus Claudiano tribuitur, cum Sidonius in epistula ad Claudianum Mamertum hymni ab illo confecti mentionem faciat (cf. edit. pag. 201, 32) et Sirmondus ad hunc Sidonii locum ex scholiastae cuiusdam testimonio hymnum significari, cuius initium sit *pange lingua gloriosi proelium certaminis*, adnotet. idem Sirmondus testimonium ad comprobendam sententiam suam e Gennadio (*de scriptor. ecclesiast. cap. LXXXIII*) profert, e cuius codice, qui fuit coenobii S. Michaelis de Tumba apud Britones Armoricos, haec uerba, quae in uulgatis exemplaribus non exstant, subiungit: '*scripsit Claudianus et alia nonnulla, inter quae et hymnum de passione domini, cuius initium est: pange lingua gloriosi. fuit autem frater Mamerti Viennensis episcopi*'. iam ueteris illius scholiastae testimonium non fictum

esse a Sirmondo codice Claudiani D confirmatur, in quo fol. 103^u idem traditur (cf. pag. II). sed neque hoc neque Genadii, si genuinum est, testimonium sufficere uidetur, ut hymnum illum Mamerto tribuamus, quem et ueteres scriptores et codices omnes Venantio Fortunato (II 2) ascribant. itaque consulto eum omisimus, praesertim cum in Venantii Fortunati editione, quam curauit Fr. Leo in Monumentis Germaniae, optime iam exstet recensitus.

Haec mihi praemonenda esse uidebantur: reliqua in peculiari commentatione, quam de Claudiani Mamerti latinitate propediem publicaturus sum, expediam. sed antequam praefandi finem faciam, cum summa grati animi testificatione nominandus est Guilelmus Hartelius, uir doctissimus mihi-que gratae uoluntatis uinculo coniunctissimus, qui studia mea in hac editione paranda collocata consilio et exemplo subleuare non destitit et non solum quidquid usui mihi esse poterat undeunde congegit et librorum manuscriptorum copiam intercedente caes. academia Vindobonensi officiose mihi fecit, uerum etiam multas et egregias emendationes liberaliter mihi suppeditauit.

Vindobonae m. Decembri a. 1884.

A. G. Engelbrecht.

CLAVDIANI
MAMERTI DE STATV ANIMAE
LIBRI TRES.

PRAECEDIT FAVSTI EPISTVLA
CONTRA QVAM TRES HOS LIBROS CLAVDIANVS
CONSCRIPSIT.

- A* = codex Parisinus n. 16340 saec. VIII.
B = codex Parisinus n. 2779 saec. X.
C = codex Parisinus n. 2164 saec. XI.
D = codex Montepessulanus H n. 145 saec. XII.
E = codex Parisinus n. 2165 saec. XIII.
F = codex Parisinus n. 18080 saec. XII.
G = codex Vindobonensis n. 1030 saec. XI ineuntis.
H = codex Einsidlensis n. 318 saec. X.
L = codex Sangallensis n. 846 saec. X.
M = codex Lipsiensis-Paulinus n. 286 saec. XI exeuntis.
P = codex Schotti Plantinianus.
R = codex Vaticanus-Reginensis n. 201 saec. X.
S = codex Palatinus n. 240 saec. XI.
T = codex Schotti Tornacensis (Martinianus).
b = editio princeps Petri Mosellani Basileae 1520.
p = editio Parisiensis 1576 (bibliotheca patrum V).
*p*² = editio Parisiensis 1589 (bibliotheca patrum IIII).
Schottus (*Sch.*) = editio Schotti (bibliotheca patrum Coloniensis tom. V).
Barthius = editio Barthii Cygnaeae 1655.
Galland. = editio Gallandii Venetiis 1774 (bibliotheca ueterum patrum tom. X).
rell. = reliqui codices.
-

EPISTVLA FAVSTI.

Quaeris a me, reuerendissime sacerdotum, quo modo
Arianis respondendum sit, qui blasphemo ore conantur adse-
rere: non potest, inquiunt, fieri, nisi ut iunior sit genitus ab
5 ingenito. iuxta quae totum silentium quasi iussus absoluere
non tam pro rei instructione quam pro fidei confessione prae-
sumam id primitus obseruans, ne res per se obscuras studio
compositi sermonis inuoluam, sed quaedam pauperis sensus
indicia, quae non tam ornatui quam intellectui uideantur
10 seruire, depromam. respondeo ergo sicut respondere discipuli
magistris interrogantibus solent. itaque ad praeceptum beati-
tudinis uestrae loquor, ut discutias inperitiam, contestor ut
doceas. nam apud eruditissimum si reticeam, uix possum
scire quid nesciam.

15 De ingenito locuturi scire debemus aliud esse rerum sub-
stantias, aliud rerum nomina, sicut uerbi gratia cum aurum

Integra haec epistula in uno codice Sangallensi (Z) n. 190 membr. 8° saec. VIII (pag. 92—110), qui continet inter alia collectionem epistularum a Fausto Reicensi scriptarum, seruata est. codices Claudiani Mamerti posteriorem tantum epistulae partem inde a uerbis pag. 8 lin. 15: praecipis ut respondeam (sic!) continent. ex codice Sangallensi epistulam primus edidit Henricus Canisius, Antiquae lectionis tom. V 444 sqq., ut ipse testatur (ib. p. 425). ex Canisio autem ceteri editores, uelut in bibliotheca patrum maxima Lugdunensi tom. VIII 548 sqq., eam desumpserunt; lectiones illorum uariantes compendio l

comprehendi	1	INCIPIE EPISTOLA SANCTI FAVSTI	Z Canisius
2 queris Z	reuerentissime Z	Canisius	3 arrianis Z Canisius
4 inquit Z	6 praesummam Z	8 sermones Z	
seu Z	9 inditia Z	11 preceptum Z	13 reticiam Z
15 loquuturi Z	Canisius		

atque argentum dixeris, non statim metallum ipsum, sed metalli uocabula protulisti. etenim aurum aliud est in proprietate generis, aliud in adpellatione sermonis, aliud est cum illud nominamus, aliud cum tenemus.

Genitus et ingenitus significatio est deitatis, non ipsa deitas, 5 naturae est adpellatio, non natura. ingeniti et geniti nuncupatio ad hoc ualet, ut quis ex quo subsistat intellegas et non patrem ex filio, sed filium ex patre esse cognoscas. principium ex principio et unum est et initio caret, quo modo si dicas: deus ex deo, non tamen duo dii, sed unus dicitur. genitus 10 ergo, ingenitus et ex utroque procedens personas indigitat, non naturas. maiestas enim, quae patri est indiscreta cum filio et spiritu sancto, distingui nominibus potest, ordinari gradibus non potest.

Hoc loco praescius oportet intentionem mentis admoueat. 15 dicis forsitan: quia ex illo est, posterior illo est. age ad haec intellectum nostrum aliquibus comparationibus nutriamus. uideamus si aliqua res ex alia existat, quae tamen illa ex qua existit non sit aetate posterior. uerbi gratia hoc ipsum filii nomen ex patris deriuari nomine creditur, nec tamen 20 posterius inuenitur, quia nisi iste nasceretur, pater ille non diceretur. ecce nomen, quod absolute coaeuum illi est a quo est, et cum filius ex patre sit, patri nomen filius facit: acquirit genitori uocabulum pietatis persona nascentis. cum hoc ex illo sit, nec hoc posterius nec aliud probatur antiquius, et cum 25 brachii nomine filius ex operum uirtutibus nuncupetur, ecce brachium procedit ex corpore, et tamen brachii aetas corporis non praecedit. uerbum ex uoce profertur, et tamen cum ex

2 etenim *Canisius*, enim *Z*   3 adpellatione *Z*   6 naturae
scripsi, natura *Z* *Canisius*; *correxit interpunctionem in editionibus*
peissime perturbatam Hartelius   8 patrem *Z*   11 ingenitus et
et ex utroque *scripsi*, et ingenitus et ex utroque *Canisius*, et ingenitus
ex utraque *Z*, ingenitus, ex utroque *mauult Hartelius*   15 oportet
Z   16 aetate *Z*   18 ex alia] exilia *Z*   que *Z*   illi *Z*
20 fili// *Z*   deriuari *Z*   24 personae *l*   27 corpus *Canisius*
28 praecedit *Z*

ore nascatur, uoce esse posterius non probatur. ignis et caloris indiuisa societas: sed cum calor indubitanter ex igne esse intellegatur, tamen ignis nequaquam calore suo prior esse dinoscitur. ecce rem, quae existere uidetur ex illa, et tamen ei, de qua existit, sine ulla temporis intercessione coniuncta est.

Cum autem ad deum uenimus, hoc est genitus, quod iustus et iustitia, sapiens et sapientia, misericors et misericordia. absolute ex deo iusto atque sapiente secundum apostolum oriri intellegimus iustitiam atque sapientiam, et sicut numquam iustus sine iustitia, numquam sapiens sine sapientia fuit, ita filius ex patre, sed numquam <pater> potuit esse sine filio.

Absque dubio Ariani saluatorem nostrum negare non audent, sed dum minorem dicunt, deum adserere non possunt. deus enim naturaliter plenitudinis dignitate subsistit, et eorum impietas unum se deum colere prima confessione testatur. sed quia iuniorem, per eum, qui putatur senior, duos facit et soliditatem unitatis intersecat. nam ipsum nomen minoris alterum, qui illo sit maior, ostendit. quis illo antiquior, qui de se ipse pronuntiat: ego sum A et Ω , primus et nouissimus, qui a Iudaeis quis esset interrogatus ita respondit: principium quod et loquor uobis, qui ueridica per prophetam uoce confirmat: ante me non fuit deus et post me non erit? si pater hoc dicit, inferiorem post se non coepisse confirmat, si filius; ante se penitus non fuisse pronuntiat. de hoc propheticus sermo euidenter insinuat: hic est

19 Esai. 44, 6; Apoc. 1, 8   21 Ioann. 8, 25   22 Esai.
43, 10   25 Bar. 3, 36

1 nascatur *scripsi*, nascitur Z caloris *scripsi*, calor Z
4 ex illa] exilia Z 11 pater *addidi*, om. Z 12 arriani Z
16 quia *Hartelius*, qui Z post iuniorem uox adserit uel simile quid
excidisse uidetur, nisi forte ex antecedentibus dicit uel testatur
repetere probabilis est   19 se ex esse Z ipso *Canisius*
alfa et o Z , alpha et omega *Canisius*   20 a *scripsi*, cum Z
Canisius   iudeis Z quis *scripsi*, qui Z *Canisius*   esse Z
(*uidetur librarius coniuncta uoce antecedente quiesse intellexisse*)
21 uiridica Z 24 penitus Z fuisset *Canisius*

deus noster, et non reputabitur alius ad eum, et post haec: inter homines uisus est et cum hominibus conuersatus est. secundum haec ergo inter genitum et ingenitum nec ordo est, quia unus est, nec tempus interest, quia primus est, nec postponendus est, quia solus est, nec minor dicendus est, quia plenus est. ergo dicitur perfectus simplicisque naturae, inaestimabilis et impassibilis, etsi eum secundum carnem passum esse pro nobis ueraciter et salubriter confitemur.

Post haec sequenti loco quaeris a me, quo modo iuxta substantiam dei in epistula quadam scriptum sit: nihil sensit patientis sensu, sed sensit compatientis adfectu.

Primo hoc, quod nec philosophos latuit, scire promptissimum, <quia> in homine diuersae adfectiones, id est, iustitia, misericordia, sanctitas, beneuolentia, pietas res accedentes sunt et ideo adfectus uocantur. deus uero his non passibiliter adficitur, quia ei inesse iugiter et naturaliter dinoscuntur. ergo quod in homine adfectus et gratia, in deo uirtus est et natura. nam quod dictum est: nihil sensit patientis sensu, sed sensit compatientis adfectu, cur quisquam illo sensu dicere non praesumat, quod etiam propheticum commemorat: domine, ne in ira tua arguas me neque in furore tuo corripas me, et: iurauit dominus, nec paenitebit eum, et iterum: iratus est dominus populo suo et abominatus est hereditatem suam, et item

2 Bar. 3, 38   11 uide Fausti epistulam ad Gratun apud Migne
LVIII 854 C   23 Psalm. 6, 2; 37, 2   24 Psalm. 109, 4
25 Psalm. 105, 40

10 queris Z   12 patientis scripsi, cf. infra lin. 20, patientes
(s in ras.) Z, patiente Canisius   compatientis scripsi, compacientes
Z, compaciente Canisius   14 prumptissimum Z   15 quia in-
serui ex Claud. Mam. libr. I cap. III, om. Z Canisius   affectionis
Z   16 accedentes] cf. indicem s. u.   17 possibiliter Canisius
19 et] ex Canisius utroque loco, sed cf. Claud. Mam. l. c.   20 pa-
cientis Z   21 compacientis Z   25 penitebit Z

diuerso adfectu Iacob dilexisse et Esau odio habuisse describitur. contristari in peccatis nostris et laetari dicitur in operibus suis et adfectibus subiacens de se ipse dicit: paenitet me fecisse hominem, et de summa caeli sede
 5 pronuntiat: Saule, Saule, quid me persequeris? iam et compatientis ostendere adfectum uidetur, cum dicit: esuriui et dedistis mihi manducare, sitiui et dedistis mihi bibere, et reliqua huius modi, quae memoriae abundanter occurrunt.

10 Quo modo ergo, si quisquam sacerdos multiplici linguarum scientia praeditus et in medio diuersarum gentium constitutus Hebraeum Hebraeo, Graecum Graeco, Romanum Romano instructurus adloquio secundum singulorum intellectum uerba conformet et iuxta unius cuiusque sensum oris sui coaptet
 15 adloquium et dissonas unius cordis et [peccatoris] pectoris uoces in uarios dispenset auditus, ita et deus cum homine locuturus adsumere dignatur hominis linguam, formam etiam suscepturus humanam per intellectum nostrorum sonos ordinationum nostrarum contestatur adfectus. nam dum quinque
 20 humanorum sensuum officia describens ita dicit: oculi domini super iustos et aures eius ad preces eorum, et iterum: os domini locutum est, item: et odoratus est odorem suauitatis, et: manus mea fecit haec omnia. caelum mihi thronus est, terra autem scabel-

1 Malach. 1, 2 sq.; Rom. 9, 13   4 Gen. 6, 7   5 Act.
 9, 4   6 Matth. 25, 35   20 Psalm. 33, 16   22 Esai. 1, 20;
 Gen. 8, 21   23 Esai. 66, 1

1 diuersu Z   //odio (= hodio) Z   //abuisse Z   4 penitet
 Z   5 iam scripsi, nam Z Canisius   6 compatientis Z   11 pre-
 ditus Z   12 hebreum Z   hebreo Z   graegum Z   graego
 Z   14 conformet Hartelius, confirmet Z Canisius   15 dissonas
 Hartelius, dissonis Z Canisius   et peccatoris] expectatus Canisius,
 uocem peccatoris delet utpote per dittographiam ortam Hartelius
 17 loquuturus Z   homines Z   ante formam fortasse et inserendum
 est   18 intellectum nostrum l   sonus Z   19 testatur Canisius
 20 offitia Z   describens Canisius, discribes Z, an describens scri-
 bendum?   24 scabillum Z

lum pedum meorum, cordibus nostris efficientias insinuat rerum sub significatione membrorum, unde pro ineffabili eius circa humanum genus dignatione, quae seruos amicos ac filios nominare et compellere non despicit, ut homo cum eodem uicissim humano ore et more colloquitur. 5

Ceterum dei ira iustitia est, dei furor seueritatis uigor est, dei iurasse definisse est, dei paenituisse sententia tamen saepe mutata, et cum se persequente aliquo laedi dicit, crimen laedentis ostendit. intercluditur nobis omnimodis orationis ministerium omnisque ratio, qua deus uel intellegitur uel 10 praedicatur, si haec humani sermonis commercia subtrahuntur. cur ergo dici inter ista non possit: sed sensit conpatientis adfectu?

Si ergo discutienti magistro simplex et aperta responsio satisfecit, transeamus ad tertiam quaestionem, qua ut respondeam 15 praecipis, quae in rebus humanis corporea, quaeue incorporea sentienda sint. ad haec aliqua non pro sensus mei praesumptione depromam, sed pro sanctorum opinione seniorum, praesertim cum haec animum laedere non possint et ad fidem nutrire possint et usque ad id, quo patri filius 20

2 pro] p Z efficiabili l 3 quae] que Z, om. Canisius
 4 et om. Z, add. Canisius compellere Z dispicit Z ut
 Canisius, et Z 5 colloquutus Canisius 7 penituisse Z
 uox tamen *Hartelio suspecta uidetur, fortasse tantum scribendum est*
 8 mutata corr. Canisius, muta Z ledi Z 9 ledentis Z
 10 dñ Z, dicitur Canisius 11 predicatur Z sermones Z
 15 questionem Z a uerbis ut respondeam praecipis, quae tamen in-
 uerso ordine in iis exstant: praecipis ut respondeam, incipiunt codices
Mamerti his usi praescriptionibus: HVIUS OPERIS AVCTOR IGNORATUR
QVIA TACITO NOMINE ISTA CONSCRIPSIT CONTRÀ QVAE CLAVDIANVS TRES
HOS LIBROS DISSERVIT ABC (huius auctor est Faustus Rhegiensis add.
 C²) *EFHM* (edidit pro disseruit) *RS*, *IGNOTI HERETICI TRACTATVS*
INCIPIIT CONTRA QVEM DISPVAT CLAVDIANVS MAMERTVS D codicis D
collatio huius epistulae mihi praesto non est, in codicibus GL epistula
omnino non exstat; consensum codicum Claudiani Mamerti omnium
compendio (Ma) significauit 17 ad haec—pro] nec hic aliqua pro
 Schottus non om. libri praeter MZ sensus Z 18 pro-
 mam Z Canisius oppinione Z 19 animam Ma 20 nu-
 trire ad fidem Ma possent Z quod MRb

aequalis adpareat, contra Arianas armare atque regere ualeant
 prauitates. ergo quando de tractatu altiori conlatio est, ad
 subtiliorem intellectum sensus et animus praeparandus est.
 nonnulli eruditissimi patrum alia adserunt esse inuisibilia, alia
 5 uero incorporea. quidquid creatum est, materiam uideri et
 factori suo comprehensibile et corporeum esse definiunt. nam
 et animarum et angelorum naturam adserunt esse corpoream
 pro eo, quod initio circumscribantur et spatio. nam sicut in
 quodam S. Hieronymi tractatu legimus: globos, inquit,
 10 siderum corporatos esse spiritus arbitrantur, et
 item: si angeli, inquit, caelestia etiam corpora ad
 conparationem dei inmunda esse dicuntur, quid
 putas homo aestimandus est? sed inter haec ideo tu
 animam negas esse corpoream, quia iuxta aliquorum opinionem
 15 nec localis sit, nec qualitate aut quantitate subsistat, quod
 de sola dei maiestate credi debere manifestum est. legimus
 enim in quodam receptissimo patrum tractatu: ingredi,
 inquit, et implere omnia soli est possibile trinitati,
 quae sic uniuersae intellectualis naturae efficitur
 20 penetratrix, ut non solum circumplecti eam atque
 ambire, sed etiam inlabi ei et uelut incorporea
 corpori possit infundi. licet enim pronuntiemus

9 Hieron. comment. in libr. Iob 25

17 Cassian. collat. VII 13

1 appereat *Z* arrianas *CMS*, arrianos *b*, arrian' *R* armari
Mb Schottus regere *Z*, erigi *Mb Schottus*, erigere *rell. codices*,
 erigere exigi *p*² 2 quando] qm̄ *E* altiore libri praeter *MZ*
 4 nonnulli] non aliqui nulli *Mb* 5 materia *Z Canisius* 6 com-
 prehensibilem *Canisius*, incomprehensibile *p*² incorporeum *p*²
 8 quod] et *add. libri praeter CMZ* circumscribatur libri praeter
EFZ 9 globus *Z* 10 corporatus *R* arbitratu *BEF*
 11 etiam *om. Z Canisius* corporea *R* 13 extimandus *M*, existi-
 mandus *C*, dicendus *ABEFHRS* est *om. Z Canisius* interim
EF, inter^c *HS* haec *om. libri praeter CMZb* 14 aliorum
HS 15 qualitati *ABEF* aut — maiestate *om. Z Canisius*
 quantitati *ABEF* subsistit *R* 16 cedi *E* credidere *H*
 17 enim *om. Ma* 19 sicut *Z Canisius* 20 ea *ABCE^{ba}FH'R*
 22 licet] hic *//// (erat et in ras.) M*

nonnullas spirituales esse naturas, ut sunt angeli, archangeli ceteraeque uirtutes, ipsa quoque anima nostra uel certe aer iste subtilis, tamen incorporeae nullatenus aestimandae sunt. habent enim secundum se corpus, quo subsistunt, licet multo 5 et incomparabiliter tenuius, quam nostra sunt corpora secundum apostoli sententiam dicentis: et corpora caelestia et corpora terrestria. quibus pro manifesto conligitur nihil esse incorporeum, nisi solum deum, et idcirco ipsi tantummodo posse 10 penetrabiles omnes <spirituales> atque intellectuales esse substantias. quae cum ita sint, obicis mihi ideo animam non esse corpoream, quia, ut dictum est, nec localis sit nec qualitate aut quantitate subsistat. quod cuius periculi sit ita credere in subsequentibus demonstrabitur: nunc uero 15 in hoc tractatus nostri statu habita discussione pendebit, ut si nec localis sit nec quantitati subiaceat, esse eam haud dubie incorpoream concedamus, si uero eam demonstraauerimus

8 I Corinth. 15, 40

1 esse spirit. *Ma*   2 ceterique *R*   3 incorporea *EF*
 4 aestimandae *RZ*, existimanda *EF*, existimandae *rell.*   5 secundum — corpora *om. M¹*   corpora *M³b*   quod *B*, quibus *M³b*
 subsistant *ABCHM³RSb*   6 tenuis *R*, tenuis *S*, tenuia *b*
 7 dicentes *Z*   9 p manifesto *Z*, p^onifesto *M*, profecto manifesto
p²   10 solum deum *Ma*   posse] per se *Canisius et Schottus*
additis uncis   11 spirituales *addidi ex Cassiano, om. libri*   atque
Z Canisius, om. Ma   12 opponis obicis *ABEFHRS*, opponis et
 obicis *Schottus*, ^{opponis} obicis *M* (*opponis glossa est man. recent.*), obicit
Canisius   13 incorpoream *Canisius*   14 qualitati *BEF*   aut]
 nec *R*   quantitati *BEF*   subsistatur *BF¹R*   cui'// (*i. e.*
 cuius *ex cum) M*, cuius modi *b*   periculū *Mb*   15 ita *om.*
Mb   credere — uero *om. Z Canisius*   credere] dicere *b*   demon-
 stratur *AB¹R*   16 hac *Canisius*, huius *Mb*   tractatu *Mb*,
 status *Z Canisius*   nostri *om. Mb*   statu *ABF*, *om. MZb*, sta-
 tus *CEHRS Sch.*   discursione *Mb*   17 quantitate *HRSZ*,
 qualitati *Canisius*   subiaceat] anima *add. Mb*   18 concedamus]
 credas *Schottus*   demonstrare eam *Z*, demonstraro eam *Canisius*

quantitate determinari locoue concludi, consequenter eam etiam corpore contineri nec ipse iam dubites. quo modo non localis est, quae inserta membris et inligata uisceribus solis motibus uaga condicione substantiae tenetur inclusa? quod si localem
 5 non esse animam ideo adserendum putes, quod per diuersa sensibus euagetur et cogitationibus differatur, primum intelligendum est, quod aliud sit animae status, aliud is qui de anima nascitur cogitationis adfectus. quam ob rem aut hoc potius aestimandum est, quod si quando sibi aliquid imagina-
 10 tur, magis cum suis intra semet ipsam motibus occupetur, et si quid aliud est, quod adspicere uidetur, magis ei in recordationis speculo describatur. nam quando absentem carum suum cogitat, numquid iam uelut ipso conspecto desiderio satisfecit? aut cum uerbi gratia Petri aut Pauli speciem intra
 15 mentis arcana depingit, numquid statim intimas paradisi sedes, ubi eos esse nouimus, penetrauit? aut cum sibi in corde diuitis illius flammam ex lectione proposuit, numquid iam ad tormentorum eius loca ac uiuis inaccessibilia inferi profunda descendit? haec omnia procul dubio aut secum intra pectoris
 20 arcana per uarias similitudines fingit aut certe si extra animae sedem instabilis cogitatio lubrico motu agitata discurrit,

1 loco uel *A* etiam] et *ABEFHRS* etiam] credi debemus
add. Mb 2 dubitis *Z*, dubitas *Mb* non *om. Mb* 4 uacans *Mb*
 5 adsumendum *Canisius* putas *Mb* 6 deferatur *MZ²b Canisius*
 7 his *AH (in ras.) Z*, hic *Canisius* 8 effectus *p²* aut *Z*, ut *Canisius*, *om. Ma*, sed cf. *Claud. Mam. libr. I cap. XXIIII*
 9 extimandum *M*, existimandum *ABCEFHSb Sch.* aliquod *Mb*
 intra] in *add. p²* 10 occupetur *Z*, occupatur *Canisius et Ma*
 11 illud *Z Canisius* ei *om. Ma* 12 cordationis *Z Canisius* describatur *Z*, discribatur *R* 13 cogitauit *Mb*
 iam *om. Ma* conspectu *M¹Z Canisius* desiderii *Z* desiderio] suo *add. Mb* 15 archana *ABHRS* 16 nouimus *ex nouissimos Z*
 17 ad *om. Mb* 18 ac uiuis] uiuis *b*, cuius *Z*, cuius *B² Canisius, Schottus*, ui (locaui) *M*, ac uiuis *S*
 inferri *Z*, inferni *Canisius* descendit *RZ* 19 inter *Z*
 20 archana *ABHRS* fingitur *R* 21 instabili *Z* mutu *AB¹Z*

hoc ipsud localiter agit, et siue urbem siue quancumque regionem cogitet, ibi tantum sensu commorante defigitur, quo animi intentione raptatur. imaginari sibi aliqua potest, con-
 plecti omnia simul non potest. cum ergo anima Alexandriam uel Hierosolymam cogitauit, si uere illic tota sui praesentia, 5
 ut arbitraris, interfuit, referat nobis situs locorum, uultus hominum, motus actusque populorum. sed hoc ipsud quod nunc inter nos commercia sermonum mutua spiritus actione miscemus, loqui me uobiscum, sed apud conscientiam meam, sentio, ad uos uero me accessisse non sentio. nam si uere 10
 anima cum suis ferri sensibus creditur, et his quorum reminiscitur ipsa per se suis cogitationibus praesentatur. ecce per haec praesentis temporis momenta uos cogito et animo reminiscente uos uideo, sed omnimodis quid geratis et utrum quieti an lectioni uel orationi uacetis ignoro. sed hoc ideo euenit, 15
 quia ad uos cordis adfectu, non ipsa substantiae meae ueritate peruenio. neque enim in suis motibus quos nunc optimos, nunc pessimos esse sentimus, animae nostrae natura consistit. nam si per cogitationes suas constare credenda est, cur eis interdum euanescentibus atque pereuntibus ipsa in sui uigore 20
 atque alacritate perdurat? quantae ergo in nobis frequentissimae cogitationes et curae etiam salubriter moriuntur et uitae

1 ipsud *CHR*, ipsum *EFMS Sch.* agit et] agitet *Z* et
 si urbem *S* 2 commemorante *Ma et Schottus* 3 intentione]
 simul *add. p²* rapiatur *ABH¹S¹* 4 omnia simul] sibi omnia
Mb, simul omnia *R* ergo] uero *Ma et Schottus* 5 si uere]
 siue *Z Canisius*, si uero *S* 7 motus] ritus *Ma et Schottus*
 actisque *A* ipsud *CHR*, ipsum *BEFMSZ Sch.* 8 commercio
Ma actionē *Z* 9 miscimus *C¹H¹R*, scimus *Z Canisius*,
 miscemur *b* conscientia *C* meam *om. Ma et Schottus*
 10 uero *om. Z Canisius* 11 ferre *ABCH¹R*, se ferre *Schottus*
 reminiscimur *Ma et Schottus* 13 temporib. *R* reminiscentes
Z 14 sed *scripsi*, et *libri*, quorum *add. Z Canisius*, quod, si
Hartelium secutus addideris memini, commode *retinere poteris* om-
 nis modis *M*, omnibus modis *b* quieti an] q̄ etiā *M* 15 ora-
 tione *R* 18 consistit] consentit *Mb* 21 ergo *om. Ma*
 22 cogitationis *Z* uitam *ABEFHRS Sch.*

magis libertati interioris operantur! si ipsis anima constaret, absque dubio ipsis pereuntibus superesse non posset. unde hoc magis ipsa conscientis nostris ratio loquitur, quod unaquaeque anima aut multiplicia cogitata rerum causis intra se
 5 concepta parturiat aut sensus suos uelut quaedam officia aut ministeria diuersis necessitatibus occupanda dispergat, ipsa uero in conclauis corporis sui semel de eo exitura requiescat. quam ob rem localem esse ipsam, ut denuo sufficiens proferamus exemplum: nonne anima Lazari manente uita intra corpus
 10 fuit, recedente autem uita de habitaculo corporis exulauit et rursum intra exanimam refusa corpus illo unde absentauerat euocata remeuit? tunc eam tamquam et hospitii habitatione depulsam et rursum intra hospitium, unde absentauerat, restitutam uides et localem non esse contendis? sed quid ego
 15 haec de corruptibili homine loquar, cum ille cuius caro non uiderit corruptionem immaculatam quidem animam possederit, sed localem, quam utique intra se habuit, quando adfixus est in patibulo, extra se procul dubio emisit, quando

15 Act. 2, 31

1 libertati *Canisius*, liberati *Z*, libertatis *ABCEFHS Sch.*, libertatem *Mb* interioris *om. Mb*, nitrioris *BCHRS*, nutrioris *A*
 2 pereuntibus ipsis *et add.* per eum *M* possit *Z*
 unde] ut de *Mb* 3 nos *Z* 5 conceptis *Mb* sensus suos uelut *om. Ma et Schottus* quadam *Z* aut] ac *Ma et Schottus*
 6 occupata *Mb* 7 clauis *Z* sui *om. Ma et Schottus*
 de eo] deo *Mb* 8 esse] constat *add. S* illam *Ma et Schottus*
 ut *om. HMSb* de uno *ABCEFMb Schottus*, unde uno
 9 manente] morante *Z* (*an man. sec.*) 10 recedente *Canisius* exiliuit *R* 11 rursum] iterum *Ma* intra *om. Z*, in *Canisius* exanimam] extra animam *Z*, exanime *b* illuc
Ma et Schottus se post unde *add. libri praeter Z et Schottus*
 12 fortasse reuocata uel uocata scribendum tamquam] quam *Z*
 et] ex *Mb Canisius* 13 depulsam] depositam *Mb Schottus*, deposita *ABCEFHS* inter *Canisius* unde] se *add. libri praeter MZ et Schottus*
 14 restitutum *AB¹H¹R* uidis *Z* et *om. Z* non *om. R* contendisse *Z* ergo *RZ* ego haec]
 haec ego et *S*, ego et *Mb* 16 quidest *A* 18 erat *M²b*, *om. S* in *om. AB¹E¹F¹* intra *Z*

iacuit in sepulcro: quo modo non est localis, quam caro continet, uita coniungit, mors separat? quod si, ut dicis, localem necessitatem animarum natura non recipit, non desunt ergo et de regione paradisi illae, quae carcere clauduntur inferni? dic, quaeso, si locales non sunt, quo modo peccatores a coe- 5
tibus consortiisque iustorum uastum illud chaos tristi interiectione discriminat, ut neque hinc illo possint accedere neque inde huc transmeare? iam illud manifestissimum est, ut quantitate circumscribantur, quae spatiis continentur. si agnouisti animam localem, concede corpoream. dic mihi 10
anne ipsa gloriosi anima redemptoris nostri reliquit mundum, quando consurrexit ad caelum?

Ego autem ne angelos quidem locales esse dubitauerim, quos certum est nunc in caelestibus contineri, nunc per aeris uacua ferri, nunc ad terrena dimitti, quos sermo diuinus 15
ascendentes et descendentes in patriarchae uisione describit, qui utique si locales non essent et ubique essent, adesse atque discedere ascensu descensuque non possent. ipse beatissimus Gabriel, qui se ante deum adstare testatur, cum caelorum dominum Mariae infundendum uisceribus nunti- 20
aret cumque sub dominicae [praeceptione ordinationis] oculis genitricis adsisteret, sine dubio caelo deerat, maria non superuo-

7 Luc. 16, 26

16 Gen. 28, 12

19 Luc. 1, 19

1 localis non est *A* 2 coniungit uita *Z Canisius* separatur
R si ut] sicut *M¹Z* 3 recepit *Z¹ Canisius*, respicit *Mb*
4 illa *ABCFHRS* 6 uastum] iustum *Canisius* fuit ante
illud *inserit H* cahos *MRb* 7 illud *Z* possit *Z* 9 ut]
quod *Mb Canisius* 11 anima gloriosi *Ma* 12 consurgit *S*,
surrexit *Mb*, conscendit *Z Canisius* 13 nec *Mb* 14 est *om.*
Z Canisius nunc in] nec in *b* 15 uacuum *Z Canisius*
17 descripsit *Mb*, describit *R* qui *om. Z Canisius* 18 discen-
dere *Z* disensoque *Z* possint *MRSZ* ipseque *ABEF*
HR Sch. 19 gabriel *ABHSZ* dominum *Z Canisius*
stare *Ma et Schottus* 21 praeceptione ordinationis] *om. Z Canisius*,
precepconis ordinatione *M*, *deest apud Claud. Mamert. libr. III cap.*
VI 22 adsist& *M*, assistat *b* deerat] erat *Z Canisius*
marie *C*

labat, uacua atque diffusa uasti aeris non inplebat, sed illum
 tantum modo locum in quo erat occupabat. quae cum ita
 sint, quidquid locum occupat, corpus est, et nescio quo modo
 locali lege non teneatur, qui de loco ad locum mittitur, et
 5 uelut corpus motu accessuque transfertur, mole descendit,
 mobilitate discurrit, uadit, redit, absentat, ascendit. uel ille,
 credo, localis est, qui ex eo in caelo non est, ex quo est eiec-
 tus e caelo, nec se solum localem esse prodidit, qui secum
 tertiam partem stellarum ex alto proturbatus abstraxit. dic
 10 mihi si corpus non habet, in illa deiectione quid decedit? quid
 illi negas corporalem naturam, cuius negare non audes ruinam?
 et si, ut dicis, corpus non habet, non ardebit: ubi autem,
 nisi in corpore, sentiet ignem illum, qui paratus est dia-
 bolo et angelis eius? iam illud dici superfluum puto illum
 15 de aeris istius conuersione quandam crassitudinem de ele-
 mentorum concretione traxisse. dic mihi, si corpus non habuit,
 ubinam in aere concretio, ubi sese haec ipsa nescio quae col-
 ligere potuit crassitudo, si secum aliquid corporale de illa
 caelesti arce non detulit? alienum, ut uideo, corpus ad tor-
 20 menta portabit. corpus itaque esse etiam ex tua adsertione
 recognosce. corpus est quod inficitur, quod maculatur, quod

13 Matth. 25, 41

1 uasti] uenti Z	placebat Z, implebit R	2 modo om. Z
Canisius ista Z	3 et om. Z Canisius	6 absentatur Ma
et Schottus descendit Z Canisius, ascendet R		illo Z
7 qui—eiectus e caelo om. Z Canisius	9 proturbatam Ma	
10 non habet om. H, inserit post deiectione S	quid decedit Schot-	
tus, qui decedit Z Canisius, quid cecidit Ma	11 audis RZ	
12 si ut] sicut Z	corpus] ipse Mb	non habet om. Ma et
Schottus	13 qui paratus—illum om. Z'	15 de] in Canisius
quendam Z	16 concretione] non creatione R	habet AB EF
Schottus, Canisius	17 ubi Canisius	in aere] inhaerere Z Ca-
nisius concretione Mb	se Z	qua ABCEFR Sch.,
quã HMSb	19 archę RZ, arc/e CH, archa AB EF	ut] et
Z tormentum Canisius	20 portauit Mb Schottus, portabis Ca-	
nisius sua Canisius	21 cognoscere M, cognosce rell. libri	
Mamerti et Schottus	infinetur Z	

quacumque ex accedenti adiectione uertitur. hic ergo dudum primogenitus angelorum, nunc princeps factus est tenebrarum et quasi corporeus pulcher ante, nunc degener, dudum caelesti splendore conspicuus, nunc taetro infernalis peccati horrore foedatus. corpus, inquam, est quod <locum> habet, actione 5 depellitur, quantitate circumscribitur, qualitate mutatur, dolore conficitur. quae cum ita sese habeant, qui incorporeum dicunt animum, uide in quam profundum se crimen inmergant. iam primum cum auctor uniuersitatis deus omnia in numero et pondere fecisse referatur, ergo anima a materia uni- 10 uersae creaturae excepta esse creditur, quae non est corporea nec localis est, si loco non continetur, ergo ubique diffunditur, omnia intrare, implere et ubique praesens esse dicitur, ac si creatori suo creatura sociaretur et fragilitas auctori suo, non iam res dei, sed pars dei aestimanda iungitur. uide quo 15 adsertores suos ducat alti prolapsus erroris. equidem nobis ea quae supra nos sunt, inuisibilia sunt: sed omnia illi sicut comprehensibilia, ita et corporea sunt, qui ex nihilo fecit omnia, quae sicut opere instituit, ita et materia incorporauit, et rebus omnibus, inter quas et anima censetur, sicut distri- 20 buit pondus, numerum <atque mensuram>, ita et posuit quantitatem. inter haec si forte, ut dictum est, adserendum aliquis putet, quod illa angelicae subtilitate naturae quaedam contagio

9 Sap. 11, 21

1 quecūque Z, quaq; Mb accidenti ABEFH²S² uitiatu-
 Ma et Sch. 2 princeps] primus Z tenebrorum Z 3 et
 quasi—pag. 17, 13 habere naturam om. Ma 5 locum add. Har-
 telius, om. Z; ceterum addita uoce locum opus non esse, si traditam
 uoculam est deleas, monet idem Hartelius 7 sese scripsi, esse Z,
 om. Canisius habeat Z quin corporeum Z¹ Canisius, qui in
 corporeum Z² post animum interrogationis signum a Canisio ad-
 iectum sustuli 8 inquam Z 12 ego Z 13 si Schottus, sic
 Z 16 prolapsus scripsi, pro lapsos Z, per lapsos Canisius, per
 lapsus l errores Z Canisius equidem Canisius, s; quidem Z
 17 illa Canisius 19 incorporauit scripsi coll. Mam. libr. II cap. III,
 corporauit Z 21 atque mensuram addidi ex Mam. l. c., om. Z
 quantitatem scripsi coll. Mam. l. c., qualitates Z 22 hae Z 23 sub-
 tilitas l quaedam Z, quadam l Hartelius contagione l Hartelius

aeris huius admixtione collecta flammis inueniatur obnoxia, ergo in aere solo (prout ait, si aereum est, quod ardebit), non in illo, sed extra illum poena desaeuiet. sed absque dubio non aliud est, quam substantia corporis, ubi dominari
 5 poterit uis doloris. uide quo tendat imprudens et inperita persuasio, qui incorporeum cum loquitur, etiam inconprehensibilem confitetur, ac sic condito adscribit operi, quod soli competit conditori, ac rebus creatis communicat priuilegia maiestatis et indebitam facturae potentiam usque ad factoris
 10 extendit iniuriam. si bene requiramus ad quos rerum exitus animum referas, haec uel maxime diabolum credulitas ex illa beatae sedis statione deuoluit, et propter hoc angeli perdidit dignitatem, dum se dei praesumit habere naturam.

Vnus ergo deus incorporeus, quia et inconprehensibilis et
 15 ubique diffusus: ex nullius enim facturae corporeae materia <materia>le sumpsit exordium, et ideo coaeternus filius patri, quia ex nullo opere conditus nullisque initiis circumscriptus super omnia, quae figulo suo comprehensibilia atque corporea intra mundi corpus operatus est, incorporea maiestate diffun-
 20 ditur, ex ingenito genitus id est ex patre, sed semper cum patre his quae excitauit ex nihilo indiscreta sancti spiritus societate dominatur.

1 inueniatur *Canisius*, inuenietur *Z* 2 pro aere uidetur deo
 exstare in *Z* 3 ex *Z* desaeuiet *Hartelius*, desaeuiet *Canisius*,
 desatui et *Z* 6 incorporeum cum *scripsi*, incorporecum *Z*,
 incorporeum *Canisius* et iam *Canisius* 8 communicant *Z*
 9 facturae *scripsi*, futurae *Z*, creaturae *Canisius*, an feturae scri-
 bendum? 11 crudelitas *Canisius* 14 et post quia om. *Ma* et
Schottus 15 nulla enim factura *Mb* corporea *Mb Sch.*, corpore
Canisius corporeae] subsistentia *add. S* materia materiale *Hart-*
telius, materia ille ipse olim conieceram, materiale libri praeter *E*,
 qui materia habet 16 quoeternus *CZ*, q aeternus *R*, quia aeter-
 nus *ABEFH*, quia coaeternus *S* patri filius *ABEFHRS*
 17 circumscriptus *Z*, circumscribitur *Canisius* factori *Ma et Sch.*
 19 mundum *Z Canisius* operatur *b* est om. *Mb* 20 a
 patre *C* 21 qui *Z* nihilo] et *add. Z* 22 dominatur] amen
add. Z Canisius

CLAVDIANI
MAMERTI DE STATV ANIMAE
LIBRI TRES.

PRAEFATIO.

PRAEFECTORIO PATRICIO DOCTISSIMO ET OPTIMO VIRO SOLLIO
SIDONIO CLAVDIANVS.

Editionem libellorum mihi quos de animae statu condidi reticendi cautus et loquendi pensus arbiter imperasti. fas fuit 5 memet doctissimi atque amantissimi uel peritiae cedere uel credere amicitiae. sed ut tute egregie conpertum tenes, multi hoc idem mihi et idem ipsi tecum magni admodum uiri negotium dedere, quod egomet haud temere suscepissem, nisi id spernere periculosius quam agere laboriosius iudicassem, 10 quamquam pro uirili parte meum quoque fuerit uel non admonitum, prout posse subest, adserere ueritatem. scripsi igitur pauca haec ueluti quaedam rationum semina, quae studiosus quisque si non otiose capessat, ut ego arbitror,

1 INCIPIT PRAEFATIO LIBRORVM CLAVDIANI *ABCDEFHMRS*
2 et obtimo *superscr. M²* soli *M* 3 claudianus] salutem *add.*
Schottus 4 mihi *om. p.*, *inserit autem post* arbiter 7 tute]
te *B*, tu *add. in marg. B²*, tu tae *H* aegri//e *H*, aegre^{ie} *S*
8 idem] idest *A* 9 aut *HRS* haud temere suscepissem] adgressus
cepissem *M¹*, unde aegre suscepissem *conicias* 10 spernerem *ABCR*,
H in ras. spernere id *DEF* 11 fuit *G* uel] sed *B¹DEF*
admonitum *p Sch.*, ammonit' *M*, admonitus *b*, admonito *rell.*

multa exinde deriuare poterit, quae etsi angustis emanantia uenulis in magnos tamen amnes longiore procurso exuberabunt. ego uero et fraudatus temporis et occupatus animi satis habui, quantum ad negotii praeeminentiam spectat, quam
 5 succinctim atque uti digito uel denotare uitanda uel ostendere sequenda. sane opusculum illud sine auctore proditum et usquequaque proquiratum, toto agmine sui in acie eductum et conserta nobis manu congressum uiceritne cesseritne, tu, potissime disertorum, fertō sententiam.

10 Sed ut quisque lecturus e praefato percipiat stili nostri seriem : primus liber in sui primordio breuiter adstruit impassibilem diuinitatem nulli prorsus adfectui subiacere. post de animae statu uarium cum aduersario luctamen alternat. abhinc itidem ad erudiendum in ea quae sunt obscuriora lectorem quippiam
 15 ex geometricis et arithmetis atque etiam ex dialecticis et nonnullis, prout interfuit usui, philosophomenon regulis modeste ac moderate et quam potuit parciter praelibauit habita identidem cum aduersa parte congressione, sicque adiectis nostris aliquot sine alienorum interpolamento finem liber accepit.

1 exinde *DM*, exhinc *rell.* 2 amnes] *om. M¹, om̃s G, omnes R* longiorem *R*, largiore *p²* 3 tempore *Mb* animo *Mb*
 non ante satis *addit b* 4 preminentiam *BHRS* spectat *G*,
 expectat *M*, //spectat *B*, expectat *rell. cum PT* quam] cum *AB¹*
EFHRS, tum *D*, uocem del. *B³* 5 uti] ueluti *mauult Hartelius*
 7 perquiratum *p* tota *R* sui post acie collocant *HS* atiq
R, aciem *Galland.* aeductum *RS* 8 nobiscum editores manu]
 magnum *M* uicerit// *C* cesseritue *Sch.* an ante cesseritne
add. G tu] tuam *B* 9 et disertorum *B*, disertorum *RS*
 uerto *B¹R*, expecto *B³* in marg., uerte *HS* 10 e praefato *HM²*,
 e priuato *M¹*, praefato *ABCRS*, praefatu *G*, praefationem *DEFP*
Sch., e praefatione *b*, praefati *Hartelius* (iungit cum stili = operis,
cf. pag. 26, 10) precipiat *BCR, A²* in marg. stilo *R* ^{riem} senten-
 tiam *S* 11 suo *G* impossibilem *R* 13 abhinc] ad hanc libri
praeter CGM² 14 obscuriosa *R* 16 pro nonnullis—usui *Bar-*
thius coniecit: nonnihil—musicae filosofe me nō *M*, philosophiae
 nec non *b* 18 aduersa *M*, diuersa *rell.* 18 congressio *codices*
omnes 19 aliquod *ABCGR*, aliquo *S*, aliquo// *H*

Secundus post principium de mensura, numero et pondere non otiose et uti autumo non infructuose dissertat, ubi si cognitor adsit intentus, sub adminiculo pietatis per differentium creaturarum gradus ad usque nonnullam creatricis omnium trinitatis si non iam felicitatem contemplandae, certe robustius 5 credendae perueniet firmitatem. posthinc totus usque ad metam sui liber testibus utitur.

Tertius aliquantulum in sui primordio argumentatur, post saucios ex aduersa acie palantes insequitur, demum uero nec aspernatur pacem, nec conflictum metuit aduersantis ignoti. 10

En legisti, eruditissime uirorum, quod lectitabis: tu modo faxis uti memineris non absque cura tui prodi oportere, quod publicari iubes. neque ego de negotii pondere, sed de actionis leuitate dubitauerim. proinde consilium tuum adserito et defensitato: quoniam, si in his secus aliquid, ego conscripti- 15 onis periclitabor, sed tu editionis. uale et uige bonis uiribus, ueteris reparator eloquentiae.

2 ut <i>CM</i>	discepat p^2	ubi] uti <i>Schottus</i>	si// <i>S</i>
3 differentiam <i>b</i>	5 felicitate	<i>CMb</i> , felicitatis <i>R</i>	contem-
plandi <i>Mb</i>	robustus <i>B</i>	6 credendi <i>CMb</i>	post hunc
<i>HS</i>	8 primordia <i>AB¹HRS</i> <i>Sch.</i> , primordiis <i>G</i>	9 saucios	
<i>RS</i>	palentes <i>R</i>	10 aduersantis <i>om. G</i>	11 lectitabas <i>B</i> ,
lectui dabis <i>coni. Barthius</i>	12 faxis <i>R</i>	faxis uti] fac sicuti	
<i>Mb</i>	prodire <i>p</i>	13 publicare <i>ABC¹DEF</i>	15 conscriptione—
editione <i>b</i>	16 periclitabero <i>M</i> , periclitauero <i>b</i>	sed libri, <i>om.</i>	
<i>editores</i>	tuae ditionis <i>R</i>	uiribus <i>GM</i> , uiris <i>rell. cum PT et</i>	
<i>Sch.</i>	17 eloquentiae] EXPLICIT PROLOGVS <i>add. CHR</i>		

CLAVDIANI
MAMERTI DE STATV ANIMAE
LIBER PRIMVS.

I.

DE OPINIONIBVS INPERITORVM ET PERVICACIIS IN DEFENDENDA
SVPERBIA.

5 Magnum in genere humano, Solli Sidoni, frater amantissime,
multorum uitium est adrogans inperitia et perucax in defen-
dendis perperam praesumptis opinionibus pertinacia. nam
plerique mortalium aut per sensus corporis corporearum
rerum haustis imaginibus ueluti quibusdam rerum umbris
10 obtutu mentis inluduntur, aut tenellis adhuc infantiae quon-
dam suae persuasionibus in senectute puerascunt. si qua illis
dicendi copia est, neglectis rerum causis rationis animam
spernunt et uerborum corpora diligunt, cumque duplici ad
ueritatem ueniatur uia, ut aut praeiudicatae auctoritati creduli-
15 tate subdamur aut ad scientiam ratiocinatione tendamus,

1 INCIPIT LIBER DE STATV ANIMAE PRIMVS *ABCDEFHMRS*

5 soli *MR* solli sidoni] sollidini *A* 7 perpere *Mb* opinio
monibus *R* 9 austis *R* rerum] uerarum *coni. Barthius*
10 obtutum *DEFP Sch.* mentis *om. Schottus membranas se-*
cutus, mentes coni. Barthius inludunt *DEG* tenendis *coni.*
Barthius condam *R* 11 puerescunt *ABDFHMRS* qui
scilicet *ante* si qua *addit G* 14 aut//// *S* preiudicata *B²DEG*
HM auctoritate *ABF*, auctoritat// *R* credulitati *ET*, cre-
dulitatem *Mb* 15 subdamus *Mb*, subdantur *R*

nihil quod uel auctoritas iubeat uel ratio suadeat potissimum dicentes, sprete paucitate doctorum inludunt inperitos, quae maxima turba est. sed et ipsi ab eisdem quos fallunt, reciproca inlusione falluntur. laudantur namque falsoque laudantur et credunt, quo mentis sanitas maxime periclitatur. 5 accedit ad hoc etiam acescentis semper liuoris intentio, inuidentis animi crimen et poena. nam si quid ab his, quos iniquo lacessunt odio, ad utilitatem publicam ueri prodatur, diuersum protinus adstruunt, etsi idem sentiant, ac sic inexhausto firmatoque odio cum his, quos sibi odisse institutum 10 est, nequaquam metuunt ueritatis fecisse iacturam. oderunt igitur proximum, oderunt et deum. atque in his duobus praeceptorum omnium totiusque legis sprete plenitudine non mirandum est, si uel de deo uel de homine probe non sentiant, qui utrumque a se odio mediante longinquant. sed istoc eorundem 15 quamquam plectibili uitio moueor exilius, quia etsi maliuolentiae in alios tela moliuntur, ipsi magis propriis transfixi ictibus uulnera quae inferre conantur excipiunt: namque odiorum stimulis eorundem prius puniuntur auctores. illud

2 ? ?

1 uel quod *ABDF* ratione *G* 2 ducentes *DEFG* Sch.
 inperitis *G* uerba quae maxima turba est hexametri clausula
 esse uidentur 4 recipoc//a *R*, recepta *b*, scil. quod in *M*
superscripta est glossa: reddito mendacio laudantur et] laudanti-
 bus *Schottus* 6 accidit *M* adhuc *ABHRS* aciscentis
*ABCRS*¹, accessentis *G*, adrescentis *M*, lacessentis *M*² in marg., ubi
 lacessentis semper intentio omissa uoce liuoris exstat, macescentis con-
Schottus in notis liuoris] libros *M*, laboris *R* 7 animi] et
add. R 8 iniquos *AB¹C¹R¹* 9 sentiant *Mb*, sentiunt *rell.*
et Sch. inexhausto *A* 10 offirmatoque con- *Barthius*
 12 et ante deum om. libri praeter *M* et *Schottus* 13 speta *S*,
 summa *b* 15 istoc *DEFH²S* (cf. *indicem*), istuc *CMR Sch.*,
 ista *AB*, istinc *G* 16 quamquam] tam *G* exillius *ABCG¹H*
RS, ex illis *Mb* exilius] tamen *add. DEF* maliuolentiae
om. G 17 alio tela *b*, alios stela *M* 18 hictibus *R* nam-
 que] nam nequam *T*, nam neq. *R* 19 carundem *AB¹H¹RS¹*
 prius om. *S*

multo maximum longeque periculosius crimen est, quod catholicae sanitati opiniones inimicas stulte concipiunt, uane proferunt, superbe adstruunt, cum temeritate scribunt, cum intentione defendunt, et quoniam humanitas per imprudentiam lapsi sunt, eligunt audaciae culpam suae peruicaci obstinatione defendere, ne uideantur potuisse peccare. ita enim palam sententias suas adstruunt, ut clam nihilo minus mussitantes blandimentis lenocinantibus ignaros rerum sedulo precentur, ut suae potissimum sententiae adquiescant, sibimet adsentiantur: illud ueri plenum, illud esse salutiferum, quod ipsi doceant, etiam deierando confirmant. si auctoritatem quaeras, subiciunt istius modi causarum secreta adiri nequaquam posse, nisi subtilissima rerum indagatrice ratione. si eandem in articulo repositas, adiciunt auctoritati potius oportere concedi, neque naufragiosum propter argumentorum latentes quosdam scopulos pelagus disputationis intrare. ita auctoritate rationem, ut auctoritatem obiectu rationis eludunt et utroque horum ad id utuntur, ut neutro utantur. at si eosdem paulo strictius artum disputationis includat, aiunt quosdam esse sanctorum, quibus huiusce modi sit facillimum soluere quaestiones, se ab aliena magis auctoritate pendere, illud se maxime, quod alius sanxerit, esse secuturos. haec quis ferat ulloque ferri pacto posse iudicet, hominum quempiam et infitari scientiam et uindicare doctrinam, cogitata sua, si discussor absit, adstruere,

1 maximum] et *add. b* longe *M* periculosius *G* 4 praua
ante intentione *inserit p* 5 audaciam *DEFP*, audaciae *B*
culpa *BDEFP* suae peruicaci] superuicaci *Mb* 7 nihil ho-
minus *R* musitantes *ABGHMR*, musitates *S* 11 deierando
Barthius, delerando *ABCH¹MR*, delirando *DEFGH²S Sch.* 15 nau-
fragosum *p²*, naufragiosum *S* propter] inter *DEFP*, *om. B*
latantes *R* 16 intrari *G* auctoritate] *C* 17 obiectum *C²*,
abiectu *R* 18 ad *R* paulus *B*, *om. HS* 19 artos dispu-
tationes includant *Mb*, *corr. M² in marg.* 22 esse *om. b*
consecuturos *b* qui sperat *ABR* illoque *libri praeter G et b*
Sch., ulloue *Hartelius* 23 iudicet] uidelicet *G¹* inficiare *M*
24 uendicare *S* discussor *R* adstruere] et *add. G*

si adsit, operire? at, inquis, quorsum sermo progreditur? ego uero longiuscule quam uolui praefatus sum, dum praesentium piget taedetque. nuper etenim offendi in quosdam, qui chartulam quandam oppido studiose lectitabant, et quia mortalium generi mos est, noui operis agnitione pellecti ad id percipiendum sedulo animo intenderant: hoc idem mihi acsi cognitu necessarium ultro ingerentibus inspicere plane non abnui.

II.

VBI LIBRVM SINE AVCTORE INCVRRISSE SE MEMINIT.

Prima opusculi facies de genito ingenitoque deo sublimissimae quaestionis uix foribus oberrans non perincatholicam praeferebat etsi longe in pari disputatione sententiam: ita penes me ratiocinandi leuitatem grauis causa pensauit. ubi legendi progressu reliquum lectionis accessi, animaduerti quibusdam circumlocutionibus id inpensius molientem opelli ipsius auctorem, ut diuinitas passibilis crederetur. percontor de nomine: nec responso nec scripto proditur. coepi, fateor, talis equidem paginae stilum oppido ferre suspectum, et ut

1 ad *ABHR* iniquis *ABC¹DFH²S*, iniquus *M* corsuum
M, quorum *HRS*, quonam *T* 2 praesumentium *DEFP* 3 de-
fendi *G¹* in *om. T Sch.* quosdam *om. R* in quosdam
offendi *S* cartolam *R* 4 stodiose *S* quia] qui *Har-*
telius 5 pellecti *codices cum PT*, pellici *editores* 6 ani-
mum *DEFP Sch.*, animos *Barthius* cognitum *libri* 7 a uerbis
|cere plane non abnui *codex L incipit* aspicere *Mb* 10 de
^{ingenito}
genitoque *M*, unde de ingenito genitoque *editores* 11 foris *p²*
aberrans *ABD¹EFHLLRS* perincatholicam *scripsi, om. G*, parem
catholicam *M*, per incatholicam *rell. cum PT*, parum catholicam
editores 12 prae se ferebat *editores* 14 progressum *S*
animaduerti *Mb*, animaduertendo *G*, animaduerto *rell. et Sch.*
15 circumlocutionibus *R* inpensius *Mb*, inpendio *rell. et Sch.*
molientem] adserere *add. p²* opelli *HLLRS Sch.*, oppelli *AB* (opus-
culi *in marg.*) *DEFM*, opelle *CG* 16 credatur *ABDEF Sch.*
percunctor *ABR Sch.* 18 et *om. Schottus*

in eis solemus locis, quae uel humoris adsidui subterluuione
cedentia uel leui prono lubrica uel cauo pendula uel sudibus
aspera sunt, suspenso uestigio iter incognitum potius tentare
quam currere, donec tertiae, ut illic est, partem quaestionis
5 ingredior. hinc iam non exploranda, sed explodenda sententia
nequaquam pensi sermonis adparuit satis sedulo efficere cupi-
ens, si quo pacto queat, ut anima corpus esse uideatur. nulla
igitur argumentandi uirtute, nulla iubente lege, nulla persua-
dente ratione in hoc nequiquam uidelicet negotio tertius sermo
10 finitur.

Ac mihi primum quaerere cordi est, quidnam rationis
exstiterit, ut tantas initurus causas deque tam sublimibus
locuturus sciri uitauerit. si bene conscius disputas, cur nomen
occultas? si agnosci metuis, cur opus prodis, ne dicam, cur
15 ista conscribis? an maiorum super hoc forsitan exempla sec-
taris? sed uideo prophetas, euangelistas, apostolos, post etiam
authenticorum plurimos tractatores sua propriis uoluminibus
nomina praenotasse, alios etiam operum suorum propriis
uocabilis inchoasse principia, ut est illud: Petrus apostolus
20 Christi, et Paulus, nec non alii atque alii fundatores
ecclesiae atque eruditores: uidelicet praecauenda fore nouerant
apocryphorum uana uel noxia. sed ne sic quidem fallacium
temerariorum uitari figmenta potuerunt. hinc est quod plera-
que Pauli multorumque sanctorum uocabilis praenotata sanitas
25 catholicae nostrae non recipit, quia non lenocinio nominis
operis meritum pensat, sed auctorem sibi stili ueritate con-

1 qua *AB'DFHLLRS* 3 asperata *G* inter *GR* tem-
ptare *BLRS* 5 hinc *Mb*, hic *rell. et Sch.* 6 sedule *L*
8 iuuante *Mb* 9 nequiquam *AB'CE'GL*, nec quiquam *S*, ne-
quicquam *DE'FG'H* (*c in ras.*) *R*, nequam *B'Mb* tertius *Hartelius*,
tritus *libri et editores* 12 deque] de qua *R* 13 disputa-
tatas *S* 14 nec *Mb* 15 ita *Mb* scribis *Mb* fon-
sitan *R* 16 euuangelistas *S* 17 plurimos *G'Mb*, plurimorum
rell. et Sch. 18 in *ante* propriis *add. Mb* 21 eruditores] ex-
cludentes *add. G* nouerunt *DEFHRS* 22 nec
HLMb fallatia *G* 23 temerarium *C* uitare *H'* 25 ca-
tholicae] ecclesiae *uel fidei add. editores* 26 istili *R*

ciliat. enimvero illud, quod ista pagina propalatur eiusdemque auctor occultatur, euidens facit indicium eandem scilicet, a quo sit conposita, fuisse damnatam. nemo enim studet occultari, nisi qui formidat agnosci. ego tamen satis mirari nequeo, cur in eodem uitandae noxae non fuerit studium, in quo subprimendi nominis potuit esse iudicium.

III.

QVOD DIVINITAS INPASSIBILIS NVLLI PRORSVS ADFECTVI SVBIACEAT.

Sed ad propositum reuertentes ipsa praefati operis uerba 10 uideamus: ad illum uidelicet cui talia destinat, quem perinde atque se celatum studuit, sic ait: quaeris a me quo modo iuxta substantiam dei in epistula quadam dictum sit, et hic, nec quae, nec cuius, nec ad quem, nec de quo epistula foret indicatum uoluit. continuatque de deo: nil 15 sensit patientis sensu, sed sensit conpatientis adfectu. subiungit istud nec philosophos ignorasse: quia, inquit, in homine diuersae adfectiones, id est, iustitia, misericordia, sanctitas res accidentes sunt et ideo adfectus uocantur. deus uero his non passi- 20 biliter adficitur. o non passibiliter! o adficitur! quo

12 cf. pag. 6, 10

15 cf. pag. 6, 11

17 cf. pag. 6, 15

1 istic *CGMRb*   2 occultitur *CGMb*   eundem *B³H²LMSb*
 3 damnatum *B³H²LMRSb*   oculi *CGMb*   4 formidet *G*
 mirari nequeo] miror *Mb*   5 in] me *R*   6 inditium *S*   11 uideamus] *om. ABDFHLRS*, ponamus *Schottus*   quem perinde atque
 se] quemq; secum *Mb*   12 scel//atum *S*   celatum] *libri cum PT*,
 esse *add. Schottus*   13 dictum] scriptum *est apud Faustum*   14 sit
om. libri praeter EGM   necque nec *ABCD¹EGM*, neque nec *FHRS*,
L in ras., nec *omisso* nec quae *Schottus*   quo] qua *A*   15 in
ante epistula *add. R*   indicare *Mb*   16 patienti *M*   sensit
om. b, sicut *Schottus*   17 subiunxit *Mb*   18 actiones *Gal-*
land.   19 sanctitas] beneuolentia, pietas *add. Faustus*   acce-
 dentes *Faustus*   21 quod *M*, quid *b*

adficitur, si non patitur? cur tam celer est memoria tua ad obliuionem eorum etiam ipse quae protuleris? iustitiam et misericordiam, quia in homine accidentiae sint, adfectus esse dixisti. igitur si in homine, quia accidentiae sunt, adfectus sunt, in deo quia accidentiae non sunt, adfectus non sunt. non ergo sensit compatientis adfectu, in quo quia accidentia non fuit, adfectus esse non potuit. sed adicis: ergo quod in homine adfectus et gratia, in deo uirtus est et natura. at quae in deo uirtus est, cum data fuerit homini, non est uirtus? deus enim procul dubio uirtus est, qui si inmutabilis est, etiam cum se homini dederit, uirtus in homine est. ergo quod in deo uirtus est, et in homine uirtus est hoc tantum differens, quod illic substantialiter, hic accessibiler. unde dominus ad apostolos: sedete, inquit, in ciuitate, quoad usque induamini uirtute ex alto, et propheta: diligam te, domine, uirtus mea. tu uero deum in se uirtutem esse et in homine dicis non esse. sed talis sententiae causa luce liquidior est: sequitur scilicet, ut quem dicis adfici, adstruas commutari.

Ac mihi primum proprietas huius nominis maxime discutienda est. adfectus nempe ab eo dicitur quod aliquid adficiat, quidquid autem adficitur, patitur. pati uero non est nisi passibilis creataeque substantiae, quae quoniam a summa essentia, quae deus est, ut existeret, uocata de nihilo est inter illud, de quo facta, et illud, a quo facta est, media: ita superi-

7 cf. pag. 6, 18

14 Luc. 24, 49

16 Psalm. 17, 2

1 tamen *ABCH¹R*   2 quae ipse *CGMb Sch.*   iustiam *S*
 3 nomine *G¹*   accidentiae—in deo quia *om. M¹*, accidentiae *om.*
b   sunt *b*   4 igitur] ergo *Mb*, fortasse ergo igitur *scribendum*,
cf. lib. II cap. IIII   quia—in deo *om. A*   5 quia] cui *b*
 6 accidentiae *B*   7 fuit] sunt *b*   possunt *b*   9 at *scripsi*, et
libri   10 post uirtus *interrogationis signum posui*   11 incommu-
 tabilis *L*   12 quid *R*   15 uirtutem *GHR¹S¹*   17 se] uir-
 tutem *add. M, om. rell., inserunt autem post non esse*   18 causam
R   20 mihi *om. p*   23 creaturaeque *S*   quoniam] quem ad
 modum *Schottus*   24 inter illud—media] inter hoc et illud de quo
 facta est media *G*   25 ad quod *p²*   a quo] facta *om. b*

oribus adfici potest ut proficiat, sicut inferioribus ut deficiat. de anima quippe loquor humana. igitur nec nihilum adfici aliquo pacto potest, quia substantiam non habet, nec deus, quia detrimenta non sentit augmentaue non recipit. adficiuntur autem media, sicut supra dictum est, uel profectu uel 5 defectu. enim uero quidquid adficitur patitur, et quidquid patitur non esse deum nemo sanorum infitias ierit, quia utrumque mutuo reciprocatur, ut nec mutabile nisi passibile, nec passibile possit esse nisi mutabile. quod autem philosophorum testimonio misericordiam atque iustitiam et istius 10 modi bona adfectiones passibilis dicit esse creaturae easdemque in deo essentialiter, non accessibiliter, haud intendit animo sibi semet aduersa proferre, quia adfectio accessio est. non autem aliquid deo accedit: igitur adfectioni non subiacet. nam quidquid adficitur, contrariis congruentibusque pariter 15 obnoxium ambifariae subditur passioni. quocirca si summa diuinitas sensit compatientis adfectu, etiam malae passionis subiacet stimulo. sensit dicitur: utique sentire accidens eius est, qui ante non sensit. aeternitati autem, quia passionem Christi sempiternae sciuit, ut pote quam ipsa disposuit, passionis 20 tempore noui nihil, quod nosset, ne dicam quod sentiret, accessit.

1 sicut] sic *A*, item *b* ut *om.* *M*¹ 3 substantia *R*
4 augmentanaue *B* recepit *ABH'R* 5 profectu] pro affectu
Schottus 6 uerum ante enim uero *add.* *G* 7 saniorum *S*
inficias ierit *A²G*, inficiasset *A¹BDEF*, inficiauerit *HL*, infitiauerit
S, inficias iuerit *PT Sch.*, inficians erit *C*, insiti adserit *R*, dubi-
tarit inficiens est *M*, unde dubitarit insufficiens est *b* quia] cui
Mb 8 mutuo *S* reciprocatur *Mb* 11 bonas *G man.*
rec. affectionis *EF* passibiles *G* easdemque *Mb*,
eademque *rell. et Sch.* 12 aut *ABH'R*, haut *LS* 13 sibi
semet] sibimet *HLS* aduerso *b* quia] enim *add.* *Schottus*
affecio *R* 14 accedit libri praeter *CGM* ideo *C* 16 ambi-
fariae *DEFMR editores*, ambifaria *G* 17 sentit *B²* affectum
AB 18 stimulo] cumulo *M (corr. in marg.) b*, stimulos *G*
dicit *R* accedens *ABHRS* 19 quia] quae *M (corr. in marg.)*
b 20 ut pute *R* ipse *R* passionem *G*

Sed quid nunc ego de adfectu disseram eundemque impassibilem fore disputando conuincam, cum is ipse cui contradicimus, haud dubie fassus sit crucifixo homini deum fuisse compassum? quidnam, quaeso, istud est: non sensit patientis sensu, sed sensit compatientis adfectu? quid est sensit, quidue non sensit? aut quo modo passus est, si non sensit? numquid si quispiam dicat: ambulat ille, et ille coambulat, aut: loquitur ille, et ille conloquitur, nonne et conloquentem loqui et coambulantem ambulare significat? aut si quis aiat: mortuus ille est, et ille commortuus, nonne utrumque mortuum fuisse confirmat? nam qui commoritur, utique moritur. ergo et qui compatitur, utique patitur. passa est igitur, si compassa diuinitas, ergo fortassis et mortua, aut si istud etiam cogitatu nefas est: non ergo passus est deus, igitur nec adfectus. ubi est nunc compatientis adfectus?

Post subicit, quid prophético spiritu ueterum quique sanctorum proterrendis coercendisque carnaliter humanitusque sapientibus tropice prophetauerint, inquires scriptum: domine, ne in ira tua arguas me, et: iurauit dominus, nec eum paenitebit. abhinc superius etiam per philosophos accidentias deo non obicit et hic per prophetas etiam uitiorum necessitates inponit, quia res, quae figuraliter accipiendae sunt, nisi sollerter intro inspiciantur, non ad uiuificantem spiritum peruenitur, sed in occidente littera remanetur. sequi-

19 Psalm. 6, 2; 37, 2

20 Psalm. 109, 4

2 i his *R* quem *G* 3 aut *R*, haut *S* 4 compassum//
R 5 compatientis—sensit *om.* *Mb* 6 quidue *C* compassus
G 8 °ambulat *S* 10 aiat *S*, agat *M*, ait *LRb*, dicat *G*
11 confirmat] conprobatur *ABDEFP* 13 patimur *M* 14 et
fortassis *editores* at *pro* aut *Schottus* 18 proterendis *M*
(*corr. in marg.*) *Sch.* coercendisque *LS* 19 prophetauerunt
Schottus 20 nec eum] et eum non *G* 21 ad hinc *R* per]
om. *AMR*, *pro* *BH*, *pro* *C* philosophus *A* 22 accedentias
H 23 quia] per *L* 24 sollicite *libri praeter GM et Sch.*
inspiciantur *G* inspiciantur] his *add.* *S* 25 manebitur *G*

tur scilicet, ut incontaminabilem praecelsae diuinitatis essen-
tiam passibilem fore credamus, si uaticinia prophetarum
allegoricis animata secretis in litterae tantum corpore cogi-
temus. quia cum propheticis oraculis uel irasci uel paenitere
memoratur, effectus harum uidelicet passionum considerandi 5
sunt, non adfectus. porro qui neotericus scriptor iuxta pro-
pheticae locutionis exemplum meditatiunculas suas autumat
debere pensari, non tractatorem profitetur se iste, sed uatem,
cum uirginis partus ora uatum obserauerit, ut uaticinia resera-
ret. secus igitur est ac ratio postulat, mysticó prophetarum 10
stilo texere periodos oratorias, quo fit ut ille qui aliena exposi-
turum se spondet, non possit exponi. igitur aut uatum uerbis
non utere aut uaticinare. nequaquam profecto conducit uel
praesenti uaticinium tempori uel prophetica locutio tractatori.
quocirca quidquid in defensionem tui ex prophético sermone 15
mutuatus es, aduersatur tibi potius quam opitulatur, quia uel
quaesita defensio fatetur inbecillitatem uel incongruens patro-
cinium non purgat errorem.

Intemerabilis ergo diuinitas haudquaquam recte adfici dicitur,
quia effectus est ab opifice, adfectus in opere. quando enim 20
deus quempiam temporaliter punit, aeterno consilio ille utique
patitur qui punitur. pateretur aliquid et deus, si uel tempora-
liter cuiuspiam peccata cognosceret uel eundem ad exercendam
iustitiam iracundia commoueret. omne etenim temporaneum
mobile atque mutabile inmutabilis et stans sempiternitas 25

1 inconta//minabilem *R*   procelse *R*   4 irasci] deus *add.*
G   6 quia *H²L Mb*, *om.* *S*   neotericus *ABCDEFRS*
8 profitemur *B*   se *om. libri praeter Mb et Sch.*   9 ore *p²*
obserauerit *ABHLPRST*, obserauit *G*, obseruauerit *CDEFM edi-*
tores   reserarit *libri praeter CGM et Sch.*   11 periodas *LS¹*
oratorios *M*   12 spondit *MRS¹*, spondit *p²*   13 uaticinabere
G   condecet *MPb*   14 praesente *AB¹*   uel—tractatori *om.*
C   lucutio *RS¹*   15 sermonem *R*   16 mutatus *S*   19 aut
nequaquam *R*   20 in] ab *ABDEF Sch.*   22 pateretur] autem
add. G   et] *om. ABDEF*, det *G*   24 enim *Schottus*
temperamentum *p*   25 sempiterna trinitas *G*

includit adficiens salubriter aliqua, iudicialiter aliqua adfici
 sinens, ipsa ab omni adfectu uel motu temporis et loci satis
 aliena, praedita illo tantum motu qui stabilis dicitur, ex qua
 et per quam et in qua est omne quod solo tempore et ab
 5 ipsa tantum mouetur, et omne quod et per tempus et locum
 ab illa mouetur neque solo tantum tempore. sed istinc alias.
 nunc autem missa facientes, quae talia profecto sunt merito
 uel uiribus, ut eadem improbari sit iustum, inpugnari non
 necessarium, ad testimonia illa ueniamus, quae ex apostolo
 10 in patrocinium sui mutuatus est. ait enim, cur dici non possit:
 sensit conpatientis adfectu, quando apostolus dicendum
 putauit: numquam dominum gloriae crucifixissent,
 cum, sicut lux nullam sentire possit plagam uulneris, ita et
 auctor lucis nullam poenam senserit passionis. potest ergo
 15 dici: sed sensit conpatientis adfectu. potest quidem,
 quia omnia licent, sed non debet, quia non omnia
 aedificant.

Risum tamen in isto comparationum ac prolocutionum
 tuarum genere tenere uix possum. paulo prius adstruxeras
 20 deum desinere esse uirtutem idcircoque mutari, nunc itidem
 sententia flaccente declamas quod sicut lux nullam sentire
 possit plagam uulneris, ita et auctor lucis nullam poenam
 senserit passionis. ergo plagam lux sola sentit. numquidnam

10 eius modi nihil in Fausti epistula hodie legitur   12 I Cor.
 2, 8   16 I Cor. 6, 12; 10, 23

1 adficiens] aliqua *add. M editores*   iudicialiter *S*, iudicabitur
R   2 omni *M*   3 praeditam *A¹B*, predicta *M*   4 solum
A   6 illo *GMb*   illa] tantum *add. p²*   neque *Hartelius*,
 non *coni. Schottus*, quod *Mb*, quae *rell.*   sola *LS*   tempore]
 mouetur *add. E*, non mouetur *add. S*   istud *B man. rec.*, istec
E, istaec *editores*   8 eandem *ABCHRS*   inpugnari] improbari
R   11 sentit *G*   12 nequaquam *G*   15 sed *om. p*
 16 debent *libri praeter B²Mb et Sch.*   omnia non *B*   18 insto
R   corporationum *ABD¹F¹*   19 astrueras *B¹*, astruebas *B man.*
rec., astrueras *G*   20 idcirco quem *ABCH¹MRb*, idcirco quia
coni. Barthius   idcircoque] tūc *add. Mb*   itidem] id est *R*
 21 nullam — lucis *om. M¹*

terra aut aqua aut aer cuiuspiam uulneris plagam sentit, aut lux fortassis animata sit, aut quodlibet corpus inanimum sentire potest, aut corpus est ullum, quod etsi uulnus non sentit, uulnerari non possit? uulnerari igitur lux potest, etsi sentire non potest, quia sicut nox inmissu luminis rumpitur, 5 ita lux tenebris uulneratur. unde iucundissimis Asclepiadeis lusit poeta notissimus dicens:

absentemque diem lux agit aemula,
quam nox cum lacero uicta fugit peplo.

quid dicis, ut lux plagam non sentit, ita diuinitas uulnus 10 in passione non sensit? si ita est, uulnerari ergo potuit, etsi sentire non potuit, unumque fuit insensibilitatis, aliud corruptibilitatis. non enim pro incorruptibilitate non doluit, si uulnerari potuit, quia lux et insensibilis est pariter et uulnerabilis. uide ne forsitan iste sit quem nobis adprobandum rere alti 15 prolapsus erroris. tu dicis lucem corpoream homini communem simul et pecori eatenus, ut deum non sentire uulnus inflictum et quamlibet pulchrum corpus, corpus tamen summo incorporeo non adsimilas, sed exaequas, et in tam plectibili sententia non innocentiae tantum priuilegium tibi, 20 sed laudis adrogas et nos, quia similitudinem dei, ut eius

8 Prudent. Cathem. V 27 sq.   15 cf. pag. 16, 16

2 ad lux *R* est *G* inanimatum *S* 4 uulnerare utroque loco *HR* etsi] et *Mb* 6 iocundissimis *CG¹H*, iocundissimus *ABDEFG²*, iucundissimus *LRS*, iucundissime *M editores* Asclepiadeis *scripsi*, asclepiades (asclipiades) *libri*, asclipiadis *L*, asclipiadis *R*, asclepiadeo *Schottus* 8 lux restitui ex *Prudentii* libris, nox *codices Mamerti* 9 nox] lux *coni. Schottus*, mox *tentabat amicus Schotti* fuit *BDF*, finit ex fuit *E* pleplo *G* 11 passionem *R* sentit *L* si ita — non potuit *om. M¹* 13 incurruptibilitate *R* uulnerari] non *add. Mb*, *uncis inclusit Schottus* 15 unde *A¹BDEF* adprobandum *G*, opprob/andum *L²*, obprobandum *rell.*, opprobrium *editores*, quos si sequi uis, certe sis pro sit scribendum est reere *A¹BH¹MR*, *rell/re S* alto pr. errore *M*, altiore pr. errore *b* 17 commune *R* 18 quolibet *b*, quomodo libet *p* 19 adsimulas *G* in amplectibili *S* 21 laudes *A* arrogans *Mb* ut] et *CG*

sicuti est similitudo sit, incorpoream dicamus, extra fidem fore pronuntias. sed hinc postmodum, de adfectu interim disseramus. ergone si sic crucifixus est Christus, ut summae diuinitatis uniuerso mundo intemerabilis incorruptibilitas
 5 crucifixa credatur, dicas uelim, nisi iniuriosum est, quem post humilitatem mortis a summo deo, id est ipsa trinitate exaltatum esse credi sit licitum, cui nomen, quod supra omne sit nomen, fuisse conlatum? illi nempe arbitror, qui oboediens factus usque ad mortem
 10 propter ineffabilis humilitatis oboedientiam ineffabiliter sublimatus in gloriam est dei patris. aude sis non fateri eundem gloriae dominum quem fateris hominis filium. uerum tu illo, quo dictum est: numquam dominum gloriae crucifixissent, in id uti uoles, ut haud dubie credatur,
 15 quod ipsa diuinitas queat adfici, si potuit crucifigi. igitur aperto proloquio manifestasti sententiam tuam. nam cum idcirco adfici deum inreprehensibiliter te dixisse arbitreris, quoniam gloriae dominum crucifixum apostolus dicit, et crucifixum gloriae dominum sic accipi ueritas suadeat, ne diuinitas
 20 crucifixa credatur, tu uero adfici diuinitatem obnoxius argumentere, defensitandi erroris studio haud animaduertis poenale illud, quod in homine Christo persequentium scelus exercuit, ipsi inuiolabili diuinitati inflictum fuisse te dicere. quod si

7 Philipp. 2, 9

9 Philipp. 2, 8

13 I Cor. 2, 8

1 secuti *BR*, sicuta *C* sit] sic *p* 2 hinc *libri*, haec editores 3 ergo nec *R* si *om. libri praeter Mb et Sch.*
 summa diuinitas *b* 4 mundo *MRb Sch.*, modo *rell.* incorruptibilitatis *M*, incorruptibilis *b* 5 uelum *BR* 6 mortas *S* 8 nomen sit *Sch.* ille *CS*, illum *G* 11 gloria *ABDEFGH²LSb* aude sis *scripsi sublato interrogationis post filium signo*, audes is *M*, audes hic *A²*, *om. G*, audes his *rell.*, audes igitur *b*, audebis *Sch.* 13 quod *CR*, *q^a G* 15 queat] que *M*
 18 quem ad modum *Sch.* dominum gloriae *ABDEF* 20 tute *G* obnoxius *ACDE¹HLMRSb*, obnoxius *G* argumentere *scripsi deleto post studio puncto*, argumentaris *Mb Hartelius enuntiatum tu—argumentaris per parenthesin dictum esse statuens*, argumentare *rell. et Sch.* 21 aut *ABC¹DEFHLRS* anim// aduertis *S*

ita est, pati pro hominibus deus et non adsumpto potuit homine, quia si in homine passibilis, et extra hominem potuit esse passibilis. sed eundem forte contendas substantiae humanae contagione mutatum idcircoque post adsumptum hominem factum fuisse passibilem. non igitur incorruptibilis deus, 5 quia quidquid deteriorari potest et corrumpi profecto potest. sed corrumpi diuinitas non potest nec commutari, igitur nec pati potest.

Nunc porro superest, ut quoniam Christus homo uerus et deus uerus ex duplici substantia una persona et deus homo 10 et homo deus est, idem gloriae dominus et non sit crucifixus pro inuiolabili diuinitate et crucifixus sit in homine pro unitate personae. itaque miro atque incogitabili modo passus est [homo] deus, et non est passa diuinitas. cerne nunc igitur in id tantum temet apostoli testimonium uindicasse, non ut 15 ex eodem robor sententia tua capesseret, sed ut scaeuae sententiae prauitas non lateret. tu scilicet uelut stipulante tibi per apostolum ueritate adfici diuinitatem dicis, sed apostolus crucifixum gloriae dominum in ea sui parte cogit intellegi, qua potuit crucifigi. tibi igitur, tibi admodum soli 20 haec relicta sententia est, ut intemerabilis atque inaestimata diuinitas flagris caesa, clauis transfixa, lancea transfossa, doloribus adfecta, morte consumpta sit, quia in uno eodemque Christo credi renuis aliud subditum morti, aliud passioni. sed premente ueritate uerba commutas inquires, quod quibus 25

1 patri *B* deum *p* 2 quasi *S* 4 cogitatione *A¹BDEF*
HLPS, cognatione *A²* 5 corruptibilis *LS¹* incorruptibilis] est
add. Sch. 6 deteriorare *R*, deinteriori *G* 7 sed ^{si} *B*
 9 nec *ABEFH¹R*, n̄ *G* ut *om. ABDEF¹LR¹S* *Sch.* quem ad
 modum *Sch.* 12 uiolabili *M* 14 homo *om. libri praeter M*
 15 uindicasse *S* 16 robor *R* saeuę *LMRS*, saeuae *rell. et*
b 17 stimulante *C* 20 quia *B¹C¹* 21 relicta est sententia
S sencia *M* inestimata *S*, inexestimata *C*, instimata *FR*
 22 flagris *GM*, flagellis *rell. et Sch.* 23 eodem libri praeter *GM*
et Sch. 24 credi renuis *M*, credi rennuit *ABCGHLR*, credi re-
 nuit *DEFS* *Sch.*, credi remur *PT*, quod falso *Schottus* pro credi
 renuis *uidetur legisse*, crederemus *b*

adficitur creata substantia substantialiter in deo sint, non
 accessibiliter. perge sic dicere, non interspergat sinceritati
 ueritatis ignorantia praesumptiosa mendacium. humanum
 est nempe delinquere: humanum est pro delicto paenitere.
 5 nemo periculosius peccauerit, quam qui peccata defendit.
 namque impassibilem nullique adfectui subiacentem summae
 diuinitatis essentiam, ut tute pronuntias, cum philosophis non
 recusas. proinde intestinum bellum pelle animo. certum tibi
 sit ueritatem falso, sicut essentiam nihilo, haudquaquam posse
 10 misceri. tu autem dicis adfici, quem negas pati. si enim
 adfectu non caret, impassibilitatis de eodem fallax professio
 est. alterum alteri inmodice repugnat: qui ait, sensit con-
 patientis adfectu, non ait, quod in passione nihil senserit.
 porro tu dicis, quod deus non adficitur passibiliter, ergo adfi-
 15 citur non passibiliter. quod ita est ac si quispiam dicat: stat
 iste currens, dormit ille uigilans, quod utique non
 sinit contrariorum discrepantia. quo igitur proficit quod
 adicis passibiliter, cum dici uerissime plenissimeque possit
 non adficitur deus? non caret naeuo suspicionis biceps
 20 ista prolocutio. deum non dicis pati, quem dicis adfici.
 adfectio et passio unum idemque significat: aut utrumque
 sustuleris aut in alterutro utrumque seruaueris. non igitur

1 creatura *S* 2 interspergat *G*, inter adspersat *M*, in te resper-
 gat *rell.* et *M* in marg. sinceritate *H²LS*, sinceritatem *Mb* 3 prae-
 sumptiosā *G¹*, praesumptiosū *G²*, p̄sumptuo^{sa} *S*, praesumptio et *b*
 praesumptiosa mendacium *om.* *C¹*, *add. C²* in marg. 4 humanum —
 delinquere *om.* *M¹b* derelinquere *H* 5 peccauerit *B* 6 af-
 fectu *H¹* summae] sub me *R* 7 tote *B¹H¹R* 8 pelle] ab
add. Mb 9 autquaquam *R* 11 affectū *R* impassibilitatis
A²G²Mb, passibilitatis *rell.* et *Sch.* 12 inmodice repugnat *EF²G*,
 immodico impugnat *Mb*, immo dicere inpugnat *ABCF¹H¹LR**S*, immo-
 dice impugnat *D Sch.*, alterum altero inmodice impugnat, qui ait *coni.*
Barthius 13 nil libri praeter *CM* 15 dicam *A* //stat (= *==*
 istat) *R* 16 iste] ille *BDEF*, ste *C* 17 quoj] quid *Mb*
 20 ista] ta *A¹B¹*, tua *B²*, sta *R* prolocutio *R* prolocutio]
 si *add. G* quo *CHL²S Sch.*, quod *AB¹F¹L¹R* 21 significant
G 22 in *om. D* alterutro utrumque *G*, altero utrumque *M*
in marg. b Sch., alterutrumque *rell.* seruabis *M¹*

dicendum est: non adfcitur passibiliter deus, sed: non adfcitur deus. si non adfcitur, non sensit conpati-entis adfectu. si sensit conpatientis adfectu, consequenter adfcitur.

Aio ego: nullis adfcitur diuina substantia, inquis tu: deus 5 non adfcitur. redeamus in gratiam. pessumdetur e medio, qui te fortassis ignarum, quod certe patet, incautum respergit infamia. sed superadicis et apostolum dixisse pronuntias de Christo iam in caelis posito: habemus talem pontificem, qui possit conpati infirmitatibus nostris, et tam- 10 quam nihil hic sit pertractandum discutiendumque, satisfacisse te proposito gloriaris transiturus ad tertiam quaestionem. igitur ut quam breuissime responsum referam, pontifex ille, credo, est qui principaliter apud diuinitatem summae trinitatis 15 humani generis oblata sacrificat, peccata expiat, uota commen- dat. ipse ergo uerus sacerdos est, quia si filius dei secundum id quod aequalis est patri, non tam preces fundit, quam precantes exaudit, homo potius hic intellegendus est, quem pontificem apostolus dicens nostrisque infirmitatibus conpati 20 pronuntians de ipso itidem dicit: Christus Iesus, qui mortuus est, immo etiam qui et resurrexit, qui est in dextera dei, qui etiam interpellat pro nobis. ille ergo pontifex conpatitur nobis, qui et interpellat pro nobis. ille uero qui interpellanti adnuit, ipsa trinitas non haberet utique quem sibi interpellare necessarium foret, si 25 pati aut adfici ullatenus posset. iamne intellegis aduersum

9 Hebr. 4, 15   20 Rom. 8, 34

2 si—adfectu *om.* BC   5 aio] at *ABDEFP*   ergo *RT Sch.*
 diuina—adfcitur *om.* M¹   7 qui] quae *coni. Barthius*   ingratum
coni. Barthius   patet] aut *add. Schottus*   incautum] in quantum
M (corr. in marg.), incantum *R*, incautis *b*, incautus *p*   8 supra
 dicis *G*   11 praetractandum *mauult Barthius*   14 est credo
S   15 sc̄ificat *M*, sanctificat *b*   16 quasi *C*, qui *R*, si *om.*
MRb   18 quā *R*   22 adⁱⁿ dexteram *C*, in dexteram *R*   dex-
 tra *L*   24 cui *coni. Barthius*   non *om. G*   25 habere *CH¹RS¹*
 se ibi *coni. Barthius*   26 posset *GS²*, possit *rell. et editores*

potius ueritatis testimonium in patrocinium falsitatis adsumi?
 quoniam si quid huius modi, sicut supra diximus, in diuinis
 uoluminibus inuenitur, ad unitatem personae referendum est,
 quia sicut anima et corpus ex diuersa substantia unus est
 5 homo, ita deus et homo ex diuersa substantia unus est Christus.
 ac per hoc cum sit unus ex diuersa substantia, ipse se quo-
 dam modo petit, ipse se quodam modo pro nobis exaudit.
 innumera sunt quae super hoc dici promptissimum sit, sed
 quoniam non inpendio emolienda sunt, quae per se labascunt,
 10 in praesentiarum de his ista sufficiant.

III.

ABHINC DE STATV ANIMAE DISPVSTAT.

Status nunc animae humanae, hoc est imaginis diuinae
 uocatur in dubium. haec nempe est tertia illa quaestio, qua
 15 iste necessarius meus discernendarum naturarum causas
 ingressus spiritum uitae corpus esse pronuntiat adstruens se
 super hoc praeiudicatae auctoritatis patrum scita proferre,
 quos quidem non tam aliquid sibi perceptu mentis cognitum
 definisse, quam quaedam opinatos fuisse commemorat. et quia
 20 ipse, quantum loquitur, non tam probatae rationi aut intemeran-
 dae auctoritati, sed humanae magis opinioni concessit, id
 inpenso opere nititur, ut sprete auctoritate diuina, ommissa
 quoque ratione perspicua, clausis ut aiunt oculis sibimet
 adsentiamur.

25 Quicumque de deo ueraciter ac pie sentiunt, nihil ab eo

1 potius falso suspectum Barthio patronicum C 3 in-
 uenietur Mb perferendum AB¹F, proferendum DP 4 unius
 R 7 se] ē M, unde est qui b quod admodo R utroque loco
 9 demolienda con. Schottus 10 his om. Mb sufficient libri
 praeter B²E²M, sufficient R 14 quae B¹, quam B², que EF,
 quia CMRb, quod D 18 quidam p² preceptu CM¹ in-
 temeratae b 21 in ante id add. G 23 p̄spicua HL 24 ad-
 sentiantur Gb, adsensiamur S 25 at ante quicumque add. b
 sciunt M, sciunt F, sensi sunt BCHLS, sensi //unt R, senserunt
 A Sch.

non creatum, quod creari oportuerit, consequenter intellegunt. causa enim creandarum rerum bonitas creatoris est, qui creare potens uniuersa quae uelit ut nihil bonitatis exercuisset, si nihil creasset, ita semiplena benignitate usus esset, si semiplenum aliquid condidisset. mirum autem uidetur subplemento 5 rerum defore aliquid, si rosae flosculus non existeret, et non defore si incorporea substantia non esset creata. ne ergo non minimum aliquid, sed uel potissimum deforet creaturae plenitudini, debuit incorporea quoque substantia creari. sed ad creatoris forte referatur iniuriam, si incorporeum aliquid ac 10 sibi simile condidisse dicatur, quia simile deo nihil inuenitur in corpore. sed ab ipso deo similitudo dei anima dicitur humana, in corpore autem nulla esse potest similitudo diuina: incorporeum ergo erit, quod deo sit simile, humanus uero animus ad similitudinem dei factus est, incorporeus igitur 15 est animus humanus.

V.

QVOD INCORPOREVM CORPOREO ET INLOCALE LOCALI DIGNITATE PRAEPOSITVR.

Omne autem incorporeum corporeo et inlocale locali et 20 insecabile secabili et uiuens non uiuenti in naturae dignitate praepositur. enimuero creator omnipotentissimus idemque

1 creatori *S*   2 quae *B*   3 potest *CMb*   uellit *BH*,
 uellet *LS*   ut *om. Sch.*   bonitas *BC*   si nihil creasset
om. M¹   4 semiplena — si *om. G*   est *BDEFHLS Sch.*
 6 rerum] esse *add. Mb*, quod transponi iubet post uidetur *Barthius*
 defuturum seruato esse *p*   ros eflosculus *M*, ros et flosculus
b, rosa et flosculus *Barthius*, fore fl. *AB¹*, forte fl. *B man. rec.*, flore
 fl. *DEFP*, rore fl. *R*   existaret *HR*, existerent *Barthius*   7 de-
 futurum *p*   in corpore *C*, corporea *p*   8 sed] ne *add. G*
 potissimum] non *add. MPb*   9 creari] creatori *BR*   12 ad *R*
 18 incorporeum — inlocale *scripsi*, incorporeus — inlocalis *libri cum M*
in capitulorum indice, qui hoc loco incorporeus — illocale illocali *prae-*
bet   20 inlocalem *B*   21 in] secabile — naturae *om. M¹*
 non *om. A*   in *om. Gb*   dignitati *R*

benignissimus substantiam omni corpore potiore sibi
 similem si non creauit, quam creari debuisse iam constitit,
 aut noluit aut certe non potuit. si uoluit et non potuit,
 omnipotentia caruit. si potuit et noluit, quod etiam cogitatu
 5 est nefas, inuidit. non autem potest uel omnipotentia non
 posse uel bonitas inuidere. creare ergo incorporeum et potuit
 et uoluit, igitur et creauit. nisi forte dicas fieri non debuisse,
 quod ille potuit uelle, qui non potuit uelle, nisi quod debuit
 facere. quid mihi nunc creatum non esse contendas, quod
 10 creari debuisse non dubitas? creari certe debuisse, quia cum
 creator incorporeus maximum bonum sit, et creatum incor-
 poreum magnum bonum sit, et creatum corpus, quod nisi
 creatum non est, aliquid bonum sit, a summo deo qui est
 maximum bonum, sicut creatum est corpus aliquid bonum, ita
 15 creari debuit incorporeum magnum bonum, quia non conuenirèt
 omnipotenti bono, qui fecit omnia bona ualde, perfecti-
 onem plenitudinis rerum uel in minimis truncam facere, non
 dicam potissima non creare. sed fortassis adstruetur aut
 incorpoream creaturam bonum non esse aut bonum creari non
 20 oportuisse aut quod oportuerit fieri nequiuisset. sed summum
 bonum incorporeus creator, magnum bonum incorporea crea-

16 Gen. 1, 31

1 benignissimus] si *add. libri praeter Mb*   portionem *A*, portionem
B, portio^rem *G*, portioⁿem *R*   2 si *om. libri praeter Mb*   creauit]
 creatum *G*   constat *M*² *in marg. b*   3 aut *corr. in et H*
 4 omnipotentiam *R*¹   cogitatum *Mb*   5 autem] adē *A*¹*B*, adeo
E, adest *F*, aest *R*   9 esse] fuisse *G*   10 creare *ABCDEFH*¹
*RS*²   creare *ABDEF*   certe] constat *add. Sch.*   11 et
 creatum — sit *om. ABDF*   12 maximum *H*¹   quod — non est
*om. M*¹*b*   13 eē *B*   aliquid *S*   14 si *R*   aliquid^o *S*,
 aliquid *Sch.*   15 incorporeum] aliquid *add. Sch.*   16 quod
mauult Barthius, sed cf. pag. 40, 2   perfectione *B*   17 in *Mb*,
om. rell.   minimis] rerum *add. S*   18 potissimam *HRS*
Sch., potissimum *Mb*   asstruitur *G*, adstruetur *M*, adstruatur
b   19 bonam *b Barthius*   20 potuisse *HMSb*   oportuit *R*
 21 creator] est *add. editores*

tura: oportuit igitur a summo bono fieri magnum bonum, et potuit omnipotens facere, quod debuit bonus uelle. creauit ergo incorpoream substantiam, qui non facere non potuit quod fieri debuit, nisi forte dicatur aliquid debuisse fieri, quod ille non fecerit: consequens ergo erit aliquid illum 5 fecisse, quod non debuerit.

Sed dices mihi: si aliquid incorporeum creatum est, aequiperat ergo creatorem. de uero homine, hoc est de hominis anima quaerimus. non est haec aequalis deo, sed similis: similis utique quantum incorporea incorporeo, inferior 10 quantum creata creatori, similis quantum intellectualis lux luci intellegibili: quantum mutabilis creatura inmutabili creatori dissimilis. aliud namque est ueritas, aliud imago ueritatis. sed sicut rei corporeae nulla imago esse potest nisi corpus, ita nequaquam imago incorporei inuenitur in corpore. nam 15 illic ubi de creatione hominis Moyses loquitur, sic ait: et dixit deus: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. et fecit hominem ad imaginem et similitudinem suam. ad imaginem dei creauit eum, masculum et feminam. diuinae istud 20 auctoritatis oraculum nec eloquio eludi potest nec argumento falli nec uirtute uinci nec arte uitari. si imago dei est humana anima, incorporei uidelicet imago est, si incorporei imago est, incorporea utique ipsa est. at si incorporea non

16 Gen. 1, 26 et 27

3 ergo] igitur *L*   4 ne si *G*   aliquid *AB¹CE¹FR*   de-
cuisse *p*   5 cumsequens *HR*, c̄sequens *S*   ergo *Mb*, *om.*
rell. et Sch.   7 dicis *libri praeter Mb et Sch.*   aliquid *ABD²*
EF¹G Sch.   8 equiperat (aequiperat) *libri*, aequiparat *editores*
10 itaque *D*   utique similis *Mb*, itaque similis *Sch.*   simili-
lis utique—*lin. 13* dissimilis *add. L in marg.*   incorporeo *del. B*
man. rec.   11 creata] creatura *C man. rec.*   12 intellegibili]
dissimilis *add. Galland.*   14 corporis *G*   15 imago] nisi *add.*
G   incorporea *G*   16 moysi *AB¹C¹EFHLMRS Sch.*   18 suam
S   et fecit—suam *om. S*   20 diuinae istud auctoritatis] diuini-
tatis *G*   21 auctoris *B¹*   22 uitari *p et Barthius, qui male*
uitari *scribi dicit*   24 aut *p²*

est, incorporei prorsus imago non est. sed incorporei imago est, incorporea igitur est: nam quia creata est, non est deus, quia imago dei est, non est corpus.

VI.

5 QVOD CVM OMNE INCORPOREVM INVISIBILE SIT, NON AVTEM
OMNE CORPOREVM VISIBILE EST.

Sed subicis a nescio quibus, quorum tamen nominum nobis notitiam subripis, sic doceri, ut alia dicant esse incorporea, alia inuisibilia. tremendae scilicet peritiae tractatores, qui usque ad hoc penetrauerunt secretum: si alia incorporea sunt, alia inuisibilia, ergo incorporea non sunt inuisibilia. postponendum est igitur incorporeum omni corporeo, quia dicit per apostolum ueritas: quae uidentur, temporalia sunt, quae autem non uidentur, aeterna sunt. uerum tu creatricem creatamque substantiam ita discernis, ut alia sint incorporea, alia inuisibilia. inuisibile igitur omne corporeum, et incorporeum omne uisibile. istic egomet audeo sciscitari, inuisibilisne sit deus an uisibilis? si corporeum negas, uisibilem non recusas. si inuisibilem dicis, corporeum confiteris. secundum hanc ergo sententiam, quae tibi nobisque sit procul, aeternus inuisibilis incorporeus deus aut incorpo-

13 II Cor. 4, 18

1 in corpore *G* sed] si *G*, sed si *ABDEF* 2 in corpore
G igitur] non *add. R* hanc periodum sic scribendam censet

Barthius: si imago dei est humana anima, incorporei est uidelicet imago. si incorporei est imago, incorporea utique et ipsa est 7 an

BC in ras., ā *M* nominum *uncis inclusit Schottus* nominum
tamen *S* 8 subrepis *ABCMRb*, surripis *S* 9 coactores *L²S*

10 usque ad *om. G* penetrabere *R* 12 corpore *AB*, corpori
DEFP 13 uidetur *R* 15 creatumque *R* 17 inuisibile *p*

ista *ABDFP* ergomet *R* suscitari *b* 18 an *p* ⁱⁿ cor-
poreum *B* 19 uisibilem *G* incorporeum *G* 20 sententiam]
tuam *add. Schottus*

reus non erit, aut uisibilis erit et aeternus non erit. quiddam tamen cogitare uoluit, sed eloqui non ualuit patentium nempe causarum doctor ignarus, quem dicere uisum reor esse quaedam corporea quae uideri nequeant, cum sit uniuerso incorporeo proprium non uideri, ac per hoc corporea quaequam inuisibilia esse posse, porro incorporea nisi inuisibilia esse non posse. nam cum omne incorporeum inuisibile sit, non omne inuisibile incorporeum est. uox enim non uidetur et corpus est. quamquam propter eminentiam uisus etiam quae ad reliquos pertinent sensus uideri dicamus, sicut saepe dicimus: 10 uide quid sonat, cum sonus ad auditum pertineat, non ad uisum, nec tamen ita dicimus: audi quid lucet, quia praeeminentior ceteris sensibus uisus quae inferiorum sunt abusiue sibi uindicat, cum potestatibus eorum potentiam suam non misceat. quocirca et uisibilia sunt omnia quae sentiri quo- 15 cumque sensu corporis possunt, si ad uisum cuncta referamus, et non omnia uisibilia sunt, si unicuique sensui quod sibi est speciale reddamus. hinc omnia scilicet principalia corpora quae dicuntur elementa procul dubio uisibilia sunt, sicut experimur. ex quorum metrico pro portione conuentu, con- 20 pactis rate dimensionibus, uegetante anima uiuens corpus

1 non om. *DEFP Sch.* aut] et *DEFP Sch.* ///uisibilis
R et] *M*, cf. pag. 41, 14, itaque falso ant *ABCGHLRS*, aut
corporeus erit et *DEF Sch.* quiddam *CEGH²S Sch.*, quadam *L*,
quidam *rell.* 2 ualuit *Sch.* eloqui *scripsi praeunte*
Schotto, coll. libr. I cap. XXV, loqui *libri* ualuit *GMb Sch.*,
eualuit *rell.* nempe] quippe *p²* 4 corporea quaedam *S*
qua *R* nequeunt *b* 6 non om. *R¹* 10 uidere *Schottus*
11 pertineat ad auditum *S* 12 praeeminentior *BRS* 13 sen-
sibus om. *M¹* 14 uendicat *H²Lb* sunt *ex* sicut *B*
17 ante et *grauem interpunctionem sustuli, quare Barthii coniectura* at
non opus est 18 hinc om. *libri praeter M et Schottum* 19 quae
om. *R* dicat *M¹* 20 metrica *DEFH²LPS³T Sch. in notis,*
metricae coni. Sch. in textu pro portione *scripsi*, proportionis *G*
Sch., proportione *rell. et editores* pro portione] et *add. p*
conuentu om. *Galland.* compactis *D²EF³GMb*, conpectis *CH¹R*,
conspcctis *ABD¹F¹H²LS*, confectis *Sch.* 21 rite *editores*, arte
coni. Hartelius uegitante *R*

efficitur, quamquam multa sint, quae animata non sunt et uiuere negari non possunt. sed de eis loquimur, quae non solum uiuunt, sed etiam sentiunt, sicut sunt animata rationis expertia. de quibus paululum disputatione dilata de nobis loquimur.

Igitur cum ex anima simus et corpore atque, ut corpus animus esse non potest, sic animus corpus esse non possit, animus qui sentit in corpore, etsi per uisibile sentit, inuisibiliter sentit. aliud enim est uisus, aliud oculus, aliud aures, aliud auditus, et nares aliud, aliud odoratus, et os aliud, aliud gustus. nec hoc idem manus et tactus. igitur tactu calentia frigentiaque discernimus, ipsum uero sensum tangendi non tangimus. nec frigus illic namque nec calor est. et gustatu dulcia atque amara sentimus, sed gustatum gustare non possumus. nihil enim uel amarum in illo uel dulce est. naribus odores accipimus, olfactum tamen olfactu non capimus, quia nihil olet olfactus, et auribus uoces haurimus, sed cum nihil sonet auditus, ipsum non audimus auditum. coloratas oculis formas adspicimus et oculis quia coloratae formataeque sunt, cernimus, sed uisum, quia nec coloratus nec formatus est, non uidemus: iuge namque uideremus, si luceret uisus, et audiremus semper, si sonaret auditus, et perpetuo odoraremur, si fraglaret olfactus, et indefessim gustaremur, si saperet gustatus, aeternumque tangeremus, si se ipsum tangeret tactus.

2 negare *BR* his *AMb* quaeue *A* 3 ratione *Medi-*
tores 4 experta *ABMb* paulum *CHLRS* 5 loquamur *B*
man. rec. EGH²LSb, loquemur *Sch.* 7 sic—possit *om. p.*
quibus suppletis Barthii commentis non opus est potest *Mb*
 9 aures] nares *A¹BHLR*, auris *G* 10 et ante nares *om. edi-*
tores 13 namque illic *Schottus* gustatu *B*, gustu *Mb*
 14 amara] est *add. R* gustatum *B*, gustum *Mb* 16 olfactu *b*,
 olfactum *HMR* olfactu *om. b*, olfactu *HMR* 17 aurimus
S, audimus *LR* 19 oculos quia colorati formatique sunt *G*
 quia] que *B²* 21 iuge namque *Schottus*, iugi⁷ namque *S*, iugiter
 namque *H²L*, iuginamque *rell.* 22 odoremur *R* 23 fraglaret
EFH²LM, flagraret *S*, flagraret *rell.* 24 gustatus *B*, gustus
M passim

atque ut de ceteris taceam, si gustari posset gustatus, nemo
 posset esse ieiunus, nec extrinsecus adhibenda forent in quae
 semet sensus exsereret, si se ipse sentiret. aliud est ergo
 membrum per quod sentimus, et sensus aliud quo sentimus,
 quia inter inuisibile incorporeum et corpus uisibile est illud 5
 inuisibile corporeum, quod in nobis uisus, auditus, odoratus,
 gustus et tactus est: quae quoniam non nisi in animato sunt
 corpore, ex utriusque diuersi commercio eadem et corporea
 sunt et inuisibilia trahentia de corpore uisibili ut corporea
 sint, de incorporeo animo ut sint inuisibilia. non igitur iuxta 10
 sententiam tuam illud erit inuisibile, quod incorporeum non
 erit, tamquam incorporeo uisibile et corporeo inuisibile esse
 sit proprium, quando quidem nihil inuisibile corporis foret,
 nisi inuisibile illud incorporei inuisibilitas faceret, quia in
 eodem, sicut supra diximus, homine et incorporeum inuisibile 15
 est anima et inuisibile corporeum, quod de corpore uisibili
 inuisibiliter agit anima.

VII.

QVOD EX QVATVOR ELEMENTIS CONSTANT QVINQVEPERTITI
 SENSVS CORPORIS. 20

Iam uero quaecumque corporis sensibus tangimus, ita ad
 quosque eorum quaeque ex illis speciatim pertinent, ut in

1 gustare *p* possit *ACHLMRS* 2 possit *ACHLRS*
 3 exsereret *BCFR*, exereret *rell.*, exerceret *b* si se ipse] seseque
 ipse *Sch.* 4 per *om. A* quo *ex* quod *A*² quod *G*
 5 uisibile *ACDFH¹PRST Sch.*, uisibilem *B* inuisibile] et *add.*
G corporeum *BDFP* incorporeum] est *add. ACDE¹FH¹M*
Rb Sch., est *B* et *om. G* est *om. ACDFGMRb*, *superscr.*
BH illud est *E* illud] aliud *R* 6 uisibile *RS*
Sch. uisibile illud *S* uisus *om. G* auditus *om. M¹*, *add.*
M², *om. editores, inserunt autem post* gustus 7 animato] anima
 tota *Mb* 8 et corporea — iuxta *om. M¹*, et corporea sunt et inuisi-
 bilia: non igitur iuxta *add. M² in marg.* 9 trahentia — inuisibilia
om. Mb 11 tuam *om. BDE¹F* incorporeum *C* 12 esse
om. G 13 erit *S* ^{foret} 14 nisi uisibile *Sch.* 15 hominem *R*
 19 elementa quatuor quinque sensibus committit *ABRS*

communionem propriorum alios non admittant. est ergo inter
 uniuersa corporea solis lux sine dubitatione praestantior.
 haec ad illud supremum in uniuerso corporeo pertinet elemen-
 tum, quod ignis dicitur. hinc est quod etiam in corpore
 5 humano principalem prae omnibus sensibus locum uisus accepit.
 ab interno scilicet calore cordis ac iecoris igniculi quidam
 indefessim scintillantes in cameram capitis quasi in caelum
 nostri corporis subuolant. ex quibus radii per oculorum media
 10 profusi ac lumini extero commixti corporum quae inciderint
 repercussu retrouersim cedentes eorundem colores ac formas
 hauriunt. animaduertis igitur summum in elementis ignem,
 pulcherrimam in coloribus lucem, praecipuum in sensibus uisum.
 hunc merito atque potentia auditus insequitur illi elemento
 compos, quod Graeci uocant aethera: qui licet aeris sit natura,
 15 tamen quia quasdam quasi faeculentias e supremis suis deor-
 sum uersus uelut in fundum digerit, purior atque subtilior
 hunc procellosum aerem et naturaliter nubigenum et loco et
 dignitate supereminet. hinc est quod purissimus aer faciliorem
 et longius potentem facit auditum. nam sicut oculi sine for-
 20 mis corporum atque extrario lumine contemplari nequeunt,
 sic aures nisi aere aut percusso aut flato non sentiunt. ita et
 narium sensus, nam sicut aer sonis inficitur, ut in auribus
 operetur auditum, sic itidem hic ipse inficitur odoribus, ut in

1 proprium *A*   2 corpora *G*   5 uisus] unus *C*   9 corporum]
 in *add. p*   corporumq̄// *S*   10 repercusso *AB¹DFL*, repercussim
Mb   11 auriunt *R*   animaduerte *G*   12 corporibus *G*
 in *ante* sensibus *om. C*   13 potentiam *B¹R*   illę *S¹*   14 com-
 pos *libri cum PT*, quod non mutandum, sed singulari significatione
dictum esse censeo cum Barthio (cf. indicem), compar *p*   licet] ex
add. Sch.   15 feculentia se *R*   e *om. S*   16 prior *Mb*
 17 nubigosum *Mb*, unde conicias exstitisse olim nubilosum coll.
Apul. met. 11, 7   18 supereminet *om. ABDF*   19 patentem
Sch.   20 corporum formis *S*   21 flato *G*, flatu *LS*, flatu
rell. et b, flante *Sch.*, inflato *Barthius*, fortasse aeris aut percusso
 aut flatu scribendum est   23 scididem *R*   ididem *AFPT*,
 ididem *B*   hic *om. M et editores*, quamuis uoculam etiam in *PT*
 ..
exstare Schottus testetur

naribus faciat odoratum, quibus inesse naturaliter nisi adtracto aere non sentitur. gustandi uero sensus absque humoris ad-
 miniculo nequaquam agere se posse hinc euidens facit
 indicium, quod nihil sapidum, si accipitur lingua arente, sen-
 titur. de tactu uero dubitari non aestimo <imo> elementorum, 5
 hoc est terrae esse simillimum.

Age nunc ut ad illud, propter quod ista tractauimus, reuertamur: en uisus et lucem et alia per eandem corpora contemplatur ac sentit. num quidnam sibi aliquid hinc usurpat auditus? rursus meatus aurium sonos et formatas accipiunt 10 uoces. numquid hinc aliquid sibi uindicat uisus? per antra narium generis innumeri capimus odores, nihil certe de his sentire ualet auditus. forte in saporum exploratione odoratui communicat gustus, aut ad sentienda aspera uel lenia gustatui permittit aliquid tactus? ecce uox uisu sensu eminentiore non 15 cernitur, lux perinde non auditur, uox naribus certe non capitur, gustu fragrantia non accipitur, sapor tantum in ore sentitur.

1 quibus—sentitur *om. BDF, in E haec uerba add. man. ant. in marg. adnotans: 'alius codex' naturaliter] constat add. M man. rec. in marg. et b adtractato M, attrectato M in marg. et b*

2 sentire *M, sentiri b* 3 ag||| *S, uigere G* 4 iudicium *D¹Mb* sic *R* 5 existimo *p* imo *scripsi coll. libr. II cap. IIII, infimo uel faeci b, ifimo uel faci M superscr. man. rec., infimo faeci p², om. rell. et Sch., nisi quod infimo superscriptum exstat in S* elemento *E Sch.* 6 hoc est *om. Sch.*

7 ut *om. Sch.* 8 en] in *B* eadem *S, eadem p²*
 9 contemplatiua *A¹BH¹LR,* contemplatiua *S,* contemplata uidet *Sch.* numquid *H* hunc *C* 10 sonus *BF¹R,* sonas *A¹*

11 uendicat *H²L²Sb* 13 ualeat *L* fortis *F* sa-
 poreum *F,* saporem *B¹CH¹L¹S¹,* saporis *B²H²L²S²,* saporemus *R*

14 ad *om. ABCF¹G¹H¹L¹M¹R¹S¹b* assentienda *G,* sentienda *H¹,* senti-
 endo *B man. rec.* leuia *G falso, cf. libr. I cap. XVIII*
enuntiatum sic adornari: aut sentiendo aspera uel lenia gustus per-
mittit aliquid tactui iubet Barthius uisu] hoc ē *add. G* 15 uisus
Mb 17 gustus *Mb,* gustat' *S* fragrantia *DEFH²MS,* fla-
 grantia *rell.* accipiuntur *B²*

VIII.

QVOD OMNIS ANIMA EX NVLLO PRORSVS ELEMENTO AVT QVO-
LIBET CORPORE SIT FACTA.

Ecce habes omnigenum corpus ex omnibus elementis in
5 fabricam corporis humani aeternae illius musicae uix cogita-
bilibus modis atque harmoniae ratione permixtum. elige nunc
ex quo corporum genere anima sit, si corpus est anima. quia
si non aut ex uno horum aut ex aliquibus aut ex omnibus
corporibus est anima, non est corpus. sed quid nunc faciam?
10 quo me uertam acutissimi et doctissimi disputatoris ingenio
et arte praeuentus? qui scilicet intellegens nullum corpus esse
posse, nisi aut principaliter ex nihilo creatum, sicut elementa
sunt corporum, aut ex his analogica ratione formatum, animam
corpus esse decernens maluit eandem ex uno principalium cor-
15 porum fictam quam ex omnibus fuisse compositam. callido
uidelicet cautus ingenio noluit animae substantiam multorum
corporum congregare mixtura, ne ex hisdem contracta princi-
piis quibus corpus extrarium, si perinde diceretur potuisse
formari, eatenus uideretur posse dissolui. quapropter aerem
20 delegit, ex quo aut cui animam similem fore decernat adiciens
testimonium sui nescio cuius auctoris, cuius haec uerba sunt:
nonnullae sunt, inquit, spiritales naturae, ut angeli,

22 cf. pag. 10, 1

4 *inter hoc et superius caput quaedam excidisse arbitratur Bar-*
thius 5 *humanae Mb, humanam coniecit uel potius omittendam*
esse uocem ut glossema censet Barthius 7 *sit anima ABDEF*
8 *non] est b Sch.* 9 *anima] aut add. b Sch.* *faciamus R Sch.*
10 *quo me] quoue Sch.* *uertamus Sch., uertamur R* 11 *prae-*
uenti Sch. 13 *corporum sunt elementa Sch., corpora sunt elemen-*
torum Mb *anima in R* 14 *corporum] aestimare add. Sch.*
e codice T 15 *factam b* 16 *noluit] in add. G* 17 *mixturam*
A¹B¹DEFGH¹R *isdem BEFHR, eisdem DLS, iisdem Sch. (cf.*
indicem) 18 *quibus] cuius C* *perinde GM, proinde rell.*
19 *formari om. HS* *itatenus con. Barthius* 20 *elegit G et*
b ex glossa superscripta in M, diligit R *decernit G* 22 *spiri-*
tales] splendentis C

archangeli ceteraeque uirtutes: ipsa quoque anima nostra uel certe aer iste subtilis, tamen incorporeae nullatenus aestimandae. haecine mandantur uerba membranis? eo istud agitur negotium, quod agimus? omissis omnibus hac tantum lance pendebit, ut si animam aut ex aere 5 factam aut aeri similem ratio discussa patefecerit, nunc in aduersarii, tunc in magistri sententiam pedibus ut aiunt trans-eam ueniam deprecaturus erroris mei. sin, ut est et egomet pro ratae ueritatis iure mihi uindico, non humana tantum, sed omnis omnino anima non solum non ex aere, sed ex nullo 10 prorsus (constare) corpore ratiocinando probabitur, fas erit ut nobis aut consentias aut ignoscas.

VIII.

ARGUMENTVM QVOD ANIMA EX NVLLO PRORSVS CORPORE SIT
CREATA.

15

Iam superius patuit ignis elementum elemento aeris sicut loco, ita etiam potentia praeminere. quod euidenter ostendit ignis iste terrenus, qui mobilitate uix comprehensibili uelut in regionem suam sursum uersus naturali pondere rapitur.

2 incorporea *DF* 3 existimandae *ABCEHLS*, existimanda *DF*,
extimandę *R* heccine *EG*, haecine *ABC*, hecine *HLS* haec
in emandantur *R* 4 eo] et *BDEFP Sch.* eo istud *om. G*
igitur *Gp*² egimus *G* omissis *Gb*, omissis *M*, missis *rell.*
et Sch. 5 etsi *R* aut *om. ABDEF* 6 aeris *AGR*
7 sentiã *S* 8 ueniam deprecaturus erroris *M*, nec deprecatus erro-
rem *rell. cum PT* mei] *M*, *om. rell. cum P*, postponam *T*
sin ut est et *scripsi cum A*², sint ut *G*, me nutes *M*, si nutes *rell.*
9 pro ratae *scripsi*, proparte *G*, properatae *rell.*, probatae *Hartelius*,
pro speratae *Barthius* uerba sic constituunt: ueniam depre-
caturus erroris mei egomet nuntius. sed si properatae ueritatis *b*, nec
deprecatus errorem postponam. sin autem propalatae ueritatis *Sch.*
uendico *H²S²*, uindico *Sch.* uindico] quod *add. editores*
tantum—omnino *om. M*¹ 11 constare *addidi, om. libri*, consistat
add. Sch. corpore] orta *add. Barthius* rationando *R*, ratiotinandã
S 17 loco] luto *R* preminere *BRS* quid *B*¹ 19 rursus
Mb naturali] natura sine *coni. Barthius*

quod si etiam ex hoc non daretur agnosci, uel hinc manifesto
 posset intellegi, quod omnis aer solis praesentia clarescit et
 tenebrescit absentia. sed et illud maximae rationis est, quod
 aer ignem patitur ut caleat, nec tamen ab aere aliquid pati-
 5 tur ignis ut frigeat. aer quibuslibet uasculis includi et conti-
 neri potest, cum hoc prorsus igni non accidat. est ergo ignis
 aere perspicua ratione praestantior, uisus uero nobis ex igne,
 qui utique sensus homini belluaeque communis est, sic tamen
 ut nonnullae inrationales animantes prae hominibus uigeant
 10 acumine uidendi. si ergo negari nequit uisus ex igne esse et
 secundum tuam rationem anima ex aere, eminentior ergo est
 dignitate substantiae oculus pecudis, quam anima hominis, quia
 ille ex igne et haec ex aere.

Non inmerito animam localem putat et claustro corporis
 15 confirmat includi qui eandem aeriam iudicat. alterutrum nunc
 igitur eligas oportet: aut deteriorem uisu pecudis animam, si
 aeriam, aut non aeriam, si praestantiolem. cernis quam facile
 indoctae figmentum praesumptionis euauit, praeterquam innu-
 mera super hoc argumentari promptissimum est. nempe si
 20 aerea est, ergo tenebrae illius corporei huius solis abscessus
 et lux eius huius ipsius itidem solis aduentus est. falsumque
 erit illud, quod euangelista pronuntiat dicens: erat lux uera,
 quae inluminat omnem hominem uenientem in hunc
 mundum, et illud quod propheta sub peccatorum persona

22 Ioann. 1, 9

1 etiamsi *G*   2 posset *GS*, possit *rell.*   3 maxime *HR*
 4 ab aere] habere *A*   6 porsus *S*   accidat *E²GM*, accedat *rell.*
cum PT   7 praespicua (prespicua) *AB¹CF¹H¹R*   igni *G*
 igne] est *add. Sch.*   9 ut *Mb*, quod *rell. et Sch.*   nullę *R*
 uigeant *Mb Sch.*, uigent *rell.*   10 ergo] ut *add. G*   negare *A*
BF¹   nequit] nequid *R*, quod *add. p² Sch.*   igni *GH¹MR*
eē HMS, est *rell. et Sch.*   12 oculis *C*   14 non] ergo *add.*
b   15 quia *b*   aerem *R Sch.*   16 igitur *om. ABDEF*
 17 post cernis *interpungunt ABCDEFGH*   facili *G*   18 prae-
 terea quam *coni. Barthius*, praeter hoc quod *p²*   19 augmentari
B   20 aerea *ABF passim*   21 ididem *R*   22 euange-
 lista *S*

loquitur: lumen ergo iustitiae non luxit nobis, et sol non est ortus nobis. numquid isti hunc corporeum solem uiuentes in hoc mundo non uiderant, sed incorporeales oculi solem incorporeum requirebant? ualde autem mirum uide-
 tur, si lux ista habeat oculos quos inluminet, illa autem uera 5
 non habeat: aut si habet, sicuti uere habet unde uideri incorporeum potest, non solum non aerium, sed arbitror non esse corporeum.

X.

QVOD IAM FORMATA SVBSTANTIA NON POTEST DICI MATERIA. 10

Illud iam quale est, quod in ipso disputationis tuae principio admonendum credidisti esse lectorem, ut ad subtiliora illa cogitanda animum praeparet? a summis ad ima, ab incorporeis ad corporea rationalem nostrum conaris abducere et quasi docens nos ad subtilia mentis oculum praeparare paulo 15
 post adicis et dicis: quidquid creatum est, materiam uideri, quam corpoream esse decernis. si adhuc creatura materia est, nondum ergo homo formatus est, quia dicitur deo: qui creasti hominem ex materia informi. formarum autem siue minus siue amplius pro qualitate uel genere specio-
 sarum plenus est mundus, materia uero informis est mundusque formatus, non est ergo creatura materia.

1 Sap. 5, 6

16 cf. pag. 9, 5

19 Sap. 11, 18

1 loquitur] dicens *add. p²* 2 ortus est *S* istic *b*, isti et
Barthius hunc] et *add. Barthius* corpore cum *R* 3 ui-
 derunt *libri praeter CG et editores* 6 aut si habeat *Mb*
 uera *LS* 7 aerium] animum *add. Barthius* 12 //lectorem *R*
 13 illa *om. libri praeter M et Sch.* praepararet *G Sch.* prae-
 parat] et nunc *add. Sch.* 14 adducere *AD* 15 ad *om. AB*
DEFR 16 et] ac *HLRS* 17 qua *A²BDEF Sch.*, qui *A¹*
 corporeum *ABDEFR* 18 ergo *om. S* homo *Mb*, *om. rell. et*
Sch. est *Mb*, es *rell. et Sch.* 21 mundus qui *b Barthius*
 22 formandus *coni. Barthius* creatura] formata *p²*

XI.

QVOD OMNE INCORPOREVM SIVE CORPOREVM QUIDQVOD EST
CREATVM EST.

Post haec argumentaris ac dicis, idcirco incorporeum
5 creatum nil esse, quia quidquid factori suo con-
prehensibile sit incorporeum esse non possit.
sub hac ergo ratione ipse sibi deus ignotus est: qui si idcirco
incorporeum nihil creavit, ne aliquid creatum notitiam crea-
toris excederet, cum uel corporeum uel incorporeum nihil
10 nisi praecedente scientia creantis exstiterit, uidelicet quia nihil
nesciens fecit, se ipsum ergo prae omnibus nescit, qui incorpo-
raliter antecellit omnem substantiam quam creavit, ac per
hoc maior se ipso est, qui sui capax non est. quod quia dici
ratione non sinitur, consequens est, ut ideo incorporeum quip-
15 piam non creauerit, ne sibi creatum aliquid inconprehensibile
esse possit, cum ipse summus incorporeus sibi ignotus esse
non possit. uide quam paruo negotio ueritatis calor frigentium
uerborum pruinas liquefaciat. et cum discernere nequeas a
creato materiam, ab informi formatum, ab aere spiritum, sic
20 imaginem dei pronuntias tamquam potissimorum scitus, qui
minimorum probaris ignarus. iam nunc testimoniorum uel
maxime penuria coactus de quodam opere sancti Hieronymi
capitulum quoddam, quod quidem te constat non intellexisse,
subiungis, quo ait: globos siderum corporatos esse
25 spiritus arbitrantur. omnem qui arbitratur dubitare non
dubium est. beatum uero Hieronymum de spiritibus corporatis

4 cf. pag. 9, 6

4 ac] et *ABDEF* 5 nil *Mb Sch.*, nihil *rell.* 8 nec *p*²
11 sed *Mb* qua *M*, quia *b* incorporabiliter *BE¹FGPT Sch.*,
incomparabiliter *E²* 15 non *om. Mb* 16 esse] non *add. C*
19 sic *Mb*, in *rell. et Sch.* 20 iscitus *BFR*, iscitus *D*, iscius
E, scitor *Mb* 21 minorum *R Sch.* probaberis *AG¹LM*
S²b, probaueris *BCF¹G²H¹RS¹* ignarus *om. D* 24 que *B*,
qui *DEFR Sch.* agit *F* globus *R* 25 omne quod *Mb*
dubitare] multare *AB*, nutare *DEFP* 26 spiritalibus *LS*

quorundam referre dicis arbitrium: qui si arbitrantium, hoc est dubitantium sequitur forte sententiam, cum eiusdem <quo>-que tu sequare, cumque non nisi ab ignorantia proficiscatur dubietas arbitrantis, agnosce te nobis quaerentibus ueritatem pro una quam polliceris scientia multorum nescientias adtu-⁵ lisse. nam cum quasi probatissimo testimonio eius utaris, qui de eis dubitans, quorum testimoniis utitur, eos dubitantes adfert, quos testes adhibet, quid te posse pronuntiare censendum est, qui ab auctoris tui dubitantis auctore dubio tertius ipse iam dubitas? 10

XII.

QVOD PHILOSOPHOS NON INTELLEGENS GLOBOS SIDERVM CORPORATOS SPIRITVS ARBITRATVS SIT ET ANGELOS CORPORA ESSE DECERNAT.

Istud ego tamen philosophos reperio dicere, qui nonnullis¹⁵ disputationibus adstruunt et ipsos lunae uel solis globos incorporeis uidelicet spiritibus sub diuina quadam mente uegetari. sed oportet agnoscas hoc idem testimonium non solum pro sententia tua contra nos nihil, sed aduersus eandem pro nobis ualere plurimum. quod eo tibi accidit, quia philosophicam²⁰ non intellegendo sententiam illud pro tua uidelicet parte posuisti, quod probe intellectum non nisi nostris tantum possit partibus suffragari. si enim corporeos spiritus esse dixissent,

1 quasi *CG*   2 cum *om. A*   eiusdem quoque *scripsi*, eiusdem quē *LS*, eodemque *M*, eodem quoque *b*, eisdem quoque *D*, eiusdemque *rell.*, eidem quoque *Sch.*, eodem ne quoque *uel* eodem neque *mauult Hartelius*   3 sequare *E²G*, sequere *rell. et editores*   4 agnoscente *B*, agnoscente *H*, agnoscis te *Sch.*, agnoscite *RS¹*   5 qua *BCD RS*   6 utare *G*   7 dubitat *G*   utitur] et *add. libri praeter Mb et Sch.*, ut *add. R*   8 pronuntiarum *S*   9 quia *Mb*
15 stud *R*   philosophus *CG¹*   repperio *RS*   16 globus *R*
in corporeis *b*   17 u&igari *R*   18 oportet] ut *add. b*, oportet^{ut} *M*
pro sententia] p̄sentia *R*   19 sed] etiam *add. p²*   aduersum *HLRS*   20 accedit *ABDEFPR*   23 partibus] par *R*   esse] philosophi *add. b, uncis incl. Schottus*

in eorundem non definiendum, sed arbitrantium potius auctoritate totus nihilominus argumentationis tuae cardo titubaret. cum uero illi non dubitanter, sed scienter, non corporeos, sed corporatos spiritus dixerint, nonne dinoscitur quodcumque est
 5 corporatum non esse corporeum? alioquin corporeos, non corporatos spiritus esse dixissent, quia illud est corporeum, quod incorporeus spiritus animat, illud autem incorporeum, quo corpus animatur. quapropter cum dilucide uiuificatum corpus ab incorporeo uiuificante discreuerint, uidetur mihi quod iste
 10 corporis aduocatus aut philosophicam de substantia incorporali sententiam non intellexerit aut nequaquam pro se obiectare debuerit sub ipso sancti Hieronymi nomine.

Sequitur, et adiungit: si angeli, inquit, caelestia etiam corpora ad conparationem dei imunda esse
 15 dicuntur, quid putas homo aestimandus est? quantum uideo, uiolentissimus disputator nec istud intellegit. angelos enim unius credit esse substantiae, ut melius de sideribus sentiat, quae corporatos spiritus iudicat. nam quid hic aliud uir doctus Hieronymus dixisse censebitur, nisi angelorum cor-
 20 pora habilitate sui atque potentia humanis longe praestare corporibus? pariter cum dixit: si angeli, et adiecit: caelestia etiam corpora, duo quaedam intellegi uoluit, angelos et caelestia corpora, quia cum angeli spiritus corporati sint,

13 cf. pag. 9, 11

1 auctoritatem *Mb* 2 totius *p*² 3 corporeus *R* 4 spiritus] esse *add. S*²*p*² 5 corporeos] concorporeos *ABF*¹*GHLPS*, concorporeus *R*, incorporeos *D* non corporatos, sed corporeos *E*²
 6 quo *C* 7 qui *A* 9 uiuificato *S* quodsi *R*
 10 philosophica me *BF*, philosophicam e *ADE* 11 sententia *AB*
*F*¹*RS* 13 num persequitur scribendum? 15 aestimandus
 scripsi collato *Fausti loco*, existimandus *codices* 16 angelus *R*
 17 credidit *p* de *om. ABDEFH*¹*S*¹ de sideribus *om. R*
 siderius *A*¹ 18 indicat *ABP Sch.* numquid *M editores*, nam
omisso quid *p*² 20 habilitate sui *GMTb*, humilitate sui *C*, habilitate sui *HLRS*, habitante sui *AB*, habitante ui *DEFP*, ab insita ui
coni. Sch. ad *C* 22 uoluit *ex uolunt S* angelus *R*
 23 angelici editores

sunt in caelo quaedam quae sola sunt corpora. igitur euidenter ostendit nullum corpus quamlibet supremum loco, quamlibet potens motu incorporeis posse praeponi. rursus in comparatione gradum faciens dicit: adeo diuinis hominem comparari non posse, ut nec angelus possit. discernit praeterea corpus et carnem, quia cum omnis caro etiam corpus sit, non omne corpus est caro. unde apostolus: alia caro uolucrum, alia caro piscium, alia autem hominum. et corpora caelestia et corpora terrestria, euidenter ostendens terrenum corpus etiam carnem fore, caeleste uero non etiam carnem. ne forte hic aptari conueniat illud quod eundem Hieronymum dicere meminit: globos siderum corporatos esse spiritus arbitrantur, ut ipsa sidera siue angelorum corpora corpora utique caelestia sint, cum illi spiritus qui istis corporati sunt corporei non sint, sicut et deum dicimus incarnatum, et sicut ipsa anima humana incarnatur utique, cum administrandam suscipit carnem. cui quamlibet illud accidat, quod scriptura testatur dicens: corpus quod corrumpitur, adgrauat animam, non tamen eandem in corpus conuerti credendum est, quamlibet pondere carnis oneretur, quia nec corpus unquam in animae naturam commutabitur, quamlibet eadem uegetante moueatur, alioquin non erit corpus. unde

7 I Cor. 15, 39 sq.   18 Sap. 9, 15

1 sola] *damla B*   *uerba quae sola sunt corpora Barthio suspecta et 'transpositiuncula' sananda uidentur*   2 nulli *Mb*, nullibi *coni. Barthius*   3 nutu *Mb*   praeponi *Mb Sch.*, conponi *rell.*
in *Mb*, ex *rell. et Sch.*   4 dixit *BDEF*   5 angelos *ABHLLR S*, a^gls *DE*, angelis *M editores*   discerni *ABDEF*, quod cum enuntiato praecedente coniungunt   praeterea] hęc *add. HLS*
9 ostendesⁿ *S*   10 caelestem *CM¹*   etiam] esse *b*   11 illud hic a. c. q. *S*   13 arbitratur *Mb*   si angelorum *b*, si euangeliorum *M*   15 sint *CMb*   sunt *R*   dñm *A*   incarnata *B²*   17 suscepit *ABDEFHLLRS¹*   accedat libri praeter *CGM et Sch.*   19 eandem *om. Sch.*   20 honeretur *ABC¹* *D¹FL¹*   21 corpus *om. p²*   in *om. A*   natura *A²C*
22 eandem *R*   uegetate *H*, uegitate *R*, uegetata *ABE¹F*, uegetatum *E²*

illud quod apostolus dixit: et corpora caelestia et corpora terrestria, utrumnam de angelis an de sideribus an <de> terrenis quibusque corporibus, de quibus non est quaestio, intellegi uoluerit, ex consequentibus adparebit. indisiunctim
 5 namque mox adicit ac dicit: alia caelestium gloria, alia autem terrestrium. et quae ista caelestia essent corpora, ut euidenter ostenderet: alia, inquit, claritas solis et alia claritas lunae et alia claritas stellarum. stella enim ab stella differt in gloria. ita et
 10 resurrectio mortuorum, eandem scilicet docens, quae est in siderum qualitate discrepantia, resuscitatorum corporum fore pro meritorum diuersitate distantiam. hic utique absque ambiguo doctor gentium de sola resurrectione humanorum corporum disputans huius modi comparationibus usus est. nam
 15 sic causam loci huius ingreditur: dicit aliquis, quo modo resurgent mortui? quali autem corpore uenient? et ab hoc loco usque ad istam de sideribus comparationem id ipsum sine alterius cuiusquam causae interiectione persequitur nullam faciens de anima mentionem, ne scilicet illud, quod de
 20 solis lunaeue stellarumque, corporum profecto caelestium, differentiis disseruit, scaeuo forte iudicio de animabus dictum quisque sentiret.

1 I Cor. 15, 40

5 ibidem

7 I Cor. 15, 41 sq.

15 I Cor. 15, 35

2 de *ante* sideribus *om.* S   3 de *ante* terrenis *add.* Hartelius,
om. libri corporis R   4 ex] et R   indisiunctum G
 6 illa Sch.   7 alia—stellarum *om.* R   9 a G   gloriam
 Sch., gloria// R   11 discrepantiam Mb   resuscitatorum
 M, resuscitandorum b   12 utrique ABHL, utrimque DEF
 15 dicet D¹   16 quali// R   17 loco] ideo *add.* G   20 lunae
 uel FMR¹b, lunae *omisso* ue Galland.   stellarum quae b   de
ante corporum *add.* p²   corporum *om.* R   profecto] scilicet
 Sch.   21 differentis R   scaeuo GHLMRS, saeuo *rell.*, laeuo
 con. Barthius   22 quisquam con. Barthius, cf. lin. 3   sen-
 tiret] putet p²

XIII.

DE RESVRRECTIONE.

Nunc ergo si humanum corpus, terrenum scilicet atque moribundum, in id gloriae transformabitur, ut fiat de carnali spiritale secundum apostolum, qui ait: seminatur corpus 5 animale, resurget corpus spiritale, et anima humana sic nunc spiritalis est, ut tamen corpus sit, ergo humana caro transferetur in animae dignitatem, cum facta fuerit corpus spiritale, et anima quae corpori iuste dominata, quae domino pie iusteque famulata est, quae deum fideliter credidit 10 aut fortassis et sciuit, exaequata sibi carne sua ipsa quoque nihil pro substantiae qualitate promouebitur. et ubi est illud, non qui oculum carnis, sed qui oculum cordis mundauerit, deum uidebit? nam beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. ergo forsan beatificabitur corpus 15 pro modo suo et anima itidem pro modo suo. illud inmutabitur, ut spiritui per omnia ad nutum seruiat, cui contumax saepe restitit, et haec inmutabitur, ut deum uideat, quem flagrantia castae caritatis inhiauit. et quoniam apostolus spiritum, animam corpusque discreuit inquiring: ut integer spiritus uester 20 et anima et corpus, quia post resurrectionem non animaliter uiuendum est, scilicet ubi non edendum uel bibendum, ubi non dormiendum neque coeundum est, transibit totum animale corpus in spiritale corpus, quia et anima tota transibit in spiritum, et erit totum spiritale corpus propter inhabitan- 25

5 I Cor. 15, 44

14 Matth. 5, 8

20 I Thess. 5, 23

3 nunc—corpus *om. p*² 4 id gloriae] gloriam *Mb* carnale
MRb 6 resurgit *CH¹MS¹* 8 transferetur *Mb*, transfertur
rell. et Sch. facta *G* 10 iusteque *Mb, om. rell. et Sch.*
11 et] se *add. Barthius* coaequata *b ex glossa in M super-*
scripta 15 forsitan *libri praeter CM* 16 modulo *priore loco*
Mb, fortasse recte, cf. libr. II cap. IIII 17 resistit *ABCGHL*
RS 19 animam *om. A* 21 et ante anima *om. Mb* 22 uel
bibendum *om. R* 23 neque] uel *Barthius* tansibit *R* 24 et
om. C 25 inhabitationem spiritus *R*

tem spiritum. qui utique spiritus si in hac uita concupiuit
 aduersus carnem et concupiscenti aduersum se carni non cessit,
 iure in aeternum nihil illo difficultatis sentiet, cuius difficul-
 tates caelestis auxilii uirtute superauit, nec par erit ut exae-
 5 quetur domino, qui eidem cessit inuitus, et in serui statu
 remaneat, qui uicif uoluntarius. quocirca datur intellegi, quod
 sicut in hac uita animae humanae substantia incorporaliter
 dignitate sui anteit corpus animale, ita post resurrectionem
 remunerationemque anteibit corpus spiritale. omne autem quod
 10 spiritali corpore potius est, corpus ut arbitror non est: ergo
 iuxta huius necessarii mei tractatum, qui angelos sola esse tan-
 tum corpora decernit, humanae substantiae angelica natura erit
 inferior. certum namque diuina auctoritate retinemus sancto-
 rum corpora, quae inmutari merebuntur in gloriam, angelicis
 15 exaequanda corporibus dicente domino: et erunt sicut
 angeli in caelo. si igitur angeli spiritalia tantum corpora
 sunt uniusque substantiae et prouehetur corpus humanum ad
 angelici corporis dignitatem, homo angelo qualitate corporis
 exaequabitur, dignitate spiritus praeeminebit. quod si, ut est
 20 utique, uidetur absurdum, duplex ergo est angelica sicuti est
 humana substantia: habens corpus totius facilitatis maximae-
 que pulchritudinis, quod hominibus cum iubetur adpareat,
 habens incorporeum, quo deum semper uideat iuxta illud
 euangelicum quo dictum est: quia angeli eorum semper
 25 uident faciem patris mei.

15 Matth. 22, 30

24 Matth. 18, 10

3 illo *Mb*, in illo *G*, illud *rell. et Sch.*, ex illo *Barthius*, illic
p sentiat *HLS* 4 caelestes *R* 7 humana *ABF'HLRS*
 incorporabiliter *ABEFGHR*, inconparabiliter *CLS* 9 remune-
 ratione que (quae *b*) *Mb*, remuneratione quoque *Barthius* 10 cor-
 poreum *p*² 11 tantum *om. p*² 12 discernit *S* humana
 substantia *p* humanae substantia angelica naturae *Mb* 15 ex-
 sequenda *G*, coequanda *b* ex glossa in *M superscripta* 16 tamen
Sch. 18 et ante homo *add. p* 19 coequabitur *Mb*, ex-
 quabat' *S* si ut] sicut *LS*, si ita *A* 20 est post ergo *M*,
om. rell. 22 uideatur apparens *M (corr. in marg.)* 23 quod
*p*² 24 euangeliū *S* quod *Mb* 25 uideant *AG*

XIII.

NULLATENVS SPIRITVALIA CORPOREIS OCVLIS VIDERI POSSE.

Valde autem stupeo quo modo quispiam Christianus doctoris
 praesertim loco definiat cuilibet pulchro, cuilibet sublimi cor-
 pori, corpori tamen contemplabilem deum fore et uniuersalem 5
 uideri localiter posse, cum deum uidere hoc sit intellegere.
 intellectum uero localem non esse uel intellegendo cognosci-
 mus, quia si intellectus localis est, locale erit et quod intelle-
 gitur. nihil enim locale est, quod non et ipsum locus est.
 at si intellectus localis et in hoc deus, quia hoc intellegitur 10
 deus, ergo localis est deus. quod quia repugnat, intellegere
 nos oportet, constare hominem ex corporeo et incorporeo, utro-
 que in melius reformando, constare angelum et corpore et
 spiritu praecipua inter creaturas dignitate formato. spiritus
 illi namque est omni spiritu creato potentior, corpus illi de 15
 potissimo omnium elemento sublimius secundum illud prophe-
 ticum, ubi angelica substantia duplex sine dubitatione perhi-
 betur, quo dictum est: qui facit angelos suos spiritus
 et ministros suos ignem urentem. ignem uero non
 esse spiritum et spiritum perinde ignem non esse manifestum 20
 est, quia non istic allegorice aliquid accipiendum est, sicut
 illud ubi ait dominus: ignem ueni mittere in terram,
 cum de sancto spiritu diceret. non enim credi fas est animas
 humanas ad amorem diuinum participatione angelici spiritus
 inflammari, quia eodem dono bonus est homo, quo bonus est 25

18 Psalm. 103, 4

22 Luc. 12, 49

5 uniuersaliter *AB* 8 quod si *b*, quasi *BG*¹ 9 quod non —
 est *om. C* 10 hoc] idē p hoc *G* 13 cum stare *R* et cor-
 pore] ex corpore *D*² *Sch.* 15 ille *ABDEF* *Sch.* spiritui
*AB*¹*CHLS* ille *AB*, illud *DEF* *Sch.* de *om. Galland.*
 16 omnium *om. S* elementorum *Mb* sublime *ex* sublimis *R*
 17 phibetur *C* 18 quod *CDMR* 21 ista¹⁰ *S*, ista *ABDG*¹*HL*,
 ista *F* alligorice *R* aliquid *om. BDF*²*p*² 23 fas est credi
S 24 partitipatione *S* 25 dono] bono *E* quia *A*

angelus, et eodem dono uterque beatus est. ambo id ipsum eadem uoluntate, eodem scilicet spiritu cupiunt, ambo hoc idem incorporea capacitate percipiunt, et fit homo, angelus et deus unus spiritus iuxta apostolum dicentem: qui adhaeret domino, unus spiritus est. non autem uideo quo pacto corpus incorporeo contemperari queat, ut unus spiritus iure dicatur. si enim corpus est anima, inmutabitur ergo corporeum, ut esse cum incorporeo unum possit, atque ita ad illam rationem necessario reditur, qua incorporeum aliquid creari potuisse dicitur. nam si potest aliquid ex corporeo incorporeum fieri, potuit et ex nihilo creari, nisi forte dicatur inmutabilis deus ueluti corporascere, ut unum possit esse cum corpore. sed hoc perditorum quorumpiam fides habeat, quia si uel angelo uel homini adhaerere deo bonum est, non ad creaturam deteriorabitur creator incommutabilis, sed ad creatorem mutabilis creatura proficiet, unde in euangelio dominus dicit: pater, sint isti in nobis unum, sicut et nos sumus unum.

XV.

20 QVOD CORPOREA OMNIA ADIUNCTIONE SVI MAIORA FIAN ET
MVLTA QVAM PAVCA, INCORPOREA VERO OMNIA NEC AVGEANTVR
IN MVLTVS, NEC MINVANTVR IN SINGVLIS.

Nec uero credi licet quorumque coniunctionem corporum unitatem trinitatis imitari aut eidem inconfusibiliter posse misceri. patet enim liquido quodlibet unum corpus paris corporis

4 I Cor. 6, 17   17 Ioann. 17, 22

1 dono *Mb*, bono *rell.*   2 eandem *AH*¹   capiunt *p*²
5 deo *editores*   7 si enim] *sin p*²   corporeum] in incorporeum
G   9 quia *CGMR*, quod *b*   aliquid *Mb*, *om. rell. et Sch.*
11 incorporeo *B*¹*H*¹   et *om. Mb*   12 incommutabilis *PT*
Sch.   ueluti] *ē add. G*, uoluit *A*   13 quasi *B*   14 do-
num *coni. Barthius*   15 inmutabilis *Mb*   16 proficiat *H*
*LS*¹   euuangelō *S*   23 credo *A*, *om. HLS*   coniunctione *M*,
coniunctione *b Barthius*   24 initiari *coni. Barthius*   idem *p*²
25 pari *G*

adiunctione duplicari, esse illic sursum deorsum, dextrum
 sinistrum, anterius atque posterius, esse illic pro modo magni-
 tudinis longitudinem, latitudinem, altitudinem. in dei uero
 ipsa trinitate huius secabilitatis et localitatis partes et spatia
 esse non dicimus, ad cuius similitudinem unum nos esse secum- 5
 que uniri nos posse dicit ipse qui fecit, sicut in apostolicis
 actis legimus, quod unus credentium unusque uolentium
 erat animus et cor unum. non tamen reor multas
 animas ita sibi fuisse coniunctas, ut maior quaedam ex mul-
 tis animabus anima fieret, quia trinitas, per quam et cum qua 10
 omnes bonae animae fiunt unum, nec in ulla ex eadem trini-
 tate persona minor est quam in tribus, nec in tribus maior
 est quam in singulis. sic et animae humanae substantia ad
 eius imitationem, cuius imago est, nec in multis secundum
 aliquam molem maior est nec in singulis secundum aliquam 15
 molem minor, quia uidelicet potentiae sunt illae, non corpora.
 creatas autem potentias creatrix utique potentia iure super-
 eminet eo ipso uel maxime quo creauit. nam et animam
 anima praestantiorem saepe et experimur et didicimus, nec
 tamen eandem, quam secundum potentiam praestantiorem di- 20
 dicimus, secundum molem, quae nulla illi est, credimus esse
 maiorem. illud etiam nec te arbitror diffiteri quamlibet mul-
 tas animas perfecte sapientes non plus sapere idem una anima

7 Act. 4, 32

1 adiunctionē *BH¹R¹*, adiuntione *S* 3 dei *scripsi*, deo *libri*
 uero] et *add. Barthius* in deo uero (<·i·) (= id est) ipsa trinitate
coni. Hartelius 5 esse nos *S* 6 nos posse] non posse *A¹*
 7 actibus *D¹M editores* unus *Mb*, unum *rell.* unusque *Mb*,
 unumque *rell.* 8 animus *Mb*, anima *rell.* 10 anima *om. S*
 11 bene *R* in ulla] nulla *b*, in illa *BDE¹F Sch.*, enim ulla *Bar-*
thius 15 maior—molem *om. ABC¹DEF* 16 corpora^ū *G*
 18 quo *om. C¹* 19 animae *AB¹CD¹GHLRS* didicimus *Mb*,
 dicimus *rell. et Sch.* 20 didicimus *Mb*, dicimus *rell. et Sch.*
 21 illic *G* 23 non—sapiente *om. C¹F¹* idem una *scripsi*,
 una itidem *E¹G*, idem *omisso* una *rell. et editores* (eidem *ex* itidem
R)

perfecte sapiente, nec quod una omnimodis uolet anima, multas id omnimodis uolendo plus uelle, nec quod quaecumque optime meminerit, multas melius memoriae tenacitate meminisse. corpus uero et plus habet ponderis magnum quam paruum, et ualidior corporum multitudo quam paucitas, et fortius quippiam manus multae, quam singulae uel retinent uel sustinent uel propellunt. nunc consequentia disquiramus.

XVI.

QVOD ANIMAE INCORPOREAE SINT.

10 Habent, inquis, animae secundum se corpus quo subsistunt, licet multum et inconparabiliter tenuius quam nostra sunt corpora. accipiatur ita, si ita est. illud respondeas uelim, quis est iste qui dicit: habet anima corpus inconparabiliter tenuius, quam nostra sunt
15 corpora? si animae uerba ista sunt, quod corpus esse suum dicit, quod ipsa est, aut istud quod sentificat uegetatque carnale? ipsa enim dicit anima: tenuius est corpus animae, quam corpus meum. quod est corpus quod suum dicat anima, nisi illud quod ipsa est, si corpus est anima? aut igitur anima
20 corpus est nec recte corpus istud carneum suum dicit, quia potius illud est suum quod ipsa est, aut si istud corpus ani-

10 cf. pag. 10, 4

1 perfectae sapientiae *ABDF²PT*, perfecte (*E²*) sapientiae *E*
sapiente// *R* ne *B* omnimodis *M*, omnibus modis *b utroque*
loco 2 uelle// *R* ne *BHL*, ne° *S* quod quaecumque]
quodque cumque *R*, quodcumque *Mb* 6 uel ante retinent *om. B*
DEF 7 nunc *Mb*, sed *rell.* disqueramus *S* 10 quod
AB¹R¹ 11 multo *G* tenuis *BH¹*, tenue *ex* tenuis *R*
12 sint *ABCDEF^R* 14 incō//porabiliter *R* tenuis *B*, tenuis
H, tenue *ex* tenuis (*sic!*) *R* sint *ABCDEFH¹R* 15 esse
om. Mb 16 dicat (dicit *S²*) suum *S* aut] si *add. Mb*, se
add. Barthius istud *om. R* sc̄ificat *R* uegeatque *S*
17 tenuis *BR*, tenuis *H* 18 quid *S* est *om. B* 19 si
E²GMb Sch., *om. rell.*

mae corpus est, ipsa, ut datur intellegi, non est corpus. post hinc itidem consultori suo sic loquitur: obicis mihi ideo animam non esse corpoream, quia nec localis sit nec qualitate aut quantitate subsistat: quod cuius periculi sit ita credere, in consequentibus demon- 5 strabimus. nunc uero in hoc tractatus nostris statu habita discussione pendebit, ut si nec localis sit nec quantitati subiaceat, esse eam indubie incorpoream credas. si uero eam demonstraauerimus quantitate determinari locoue concludi, conse- 10 quenter eam etiam corpore contineri nec ipse iam dubites. statum nempe tractatus tui in articuli istius conditione posuisti, ut si localis et quantitati subiacens anima probari possit, consequenter etiam corporea crederetur, quam tamen paulo post intra pectoris officinam uarietates cogitati- 15 onum suarum fingere et motus agitare pronuntias.

XVII.

DE VITA QVOD ANIMA INLOCALITER VIVIFICET CORPVS.

Ac primum quaeso respondeas, ipsa anima quo in loco sit corporis: in toto est an in parte? si in parte est, quem ad modum 20 uniuersum ubique corpus mouet atque sentificat? si in toto est, quo modo intra solius pectoris officinam cogitationes suas fingit et motus exercet? an forsitan non solum in pectore est, sed etiam in capite, nec in capite tantum, sed in planta

2 cf. pag. 10, 12

1 post hunc *R*, post *omisso* hinc *Mb*   2 consultorio *BDEF*,
consultatori *G*   4 cuius modi *b*   5 ita *om. Galland.*   sub-
sequentibus *legitur apud Faustum*   demonstrabitur *Faustus*
6 hac *R*   status *RS Sch.*   8 quantitate *R*¹   haud dubie
Faustus   9 eam] iam *G*   11 ipsi *A*   12 istius] tui *LS*²
13 subiaces *R*   14 *num* posset *scribendum?*   15 officium *BD*¹
EFP   16 fringere *G*   19 hac *HR*   in quo *Mb*   21 mo-
ueat *p*   sanctificat *R*   23 corpore *R*

atque in ossibus? et ubicumque animam localiter esse credis, illic etiam localiter sapere et localiter cogitare fateberis, et quoniam, si corporea est, eatenus inest corpori, ut, sicut aqua utrem, minore sui parte minores partes eius inpleat et maiore
 5 maiores, necessario sequitur, ut maior illi cogitatio in pectore sit et minor in digito. atque ita quotam partem quisque corporis uiuentis absciderit, totam quoque partem animae uegetantis abscidit, ac per hoc non tanta erit in anima utique debili uel cogitandi uis uel potentia reminiscendi. aerem nam-
 10 que, ex quo aut cui similem animam esse pronuntias, diuiduum secabilemque nemo dubitat. nam et cum flamus et refflamus, particulas eius haurimus et reddimus, quas in pastum totius corporis uenae illae capiunt, quas ἀρτηρίας Graeci uocant, per quas idem aer in temperamentum trium elementorum pul-
 15 monum quoque indefessa agitatione dispergitur. sed si hauritus aer iuxta sententiam tuam ad animae pertinet partem, quia scilicet res aerea conuenienter alitur aere, ergo sicut supra dictum est cum corpore quod uegetat recipit sectionem. uis certe memoriae ad totam sine quaestione pertinet animam.
 20 omne porro corpus quamlibet magnum, quamlibet paruum secari profecto potest, quod idcirco illi accidit, quia partibus constat. nam quidquid partem habet, potest utique diuidi, quia pars potest a parte diuelli. quapropter si corpus est ani-

2 illa *A*, illam *BDEFP* fateueris *R*¹ 3 quoniam si] quem
 ad modum *Mb* inest] idē *ABH*¹, id est *C*, idem *R*, idē *S*
 inest corpori] in corpore diffunditur *Mb* 4 minori *ABHLS*, mi-
 noris *R* 5 ut] et *ABDEFHLLR*, ^uet *S*, ut et *Sch.* 7 uegi-
 tantis *R* 8 abscidiat *A*, abscidat *G* tantanta *S* 10 cuius
*ABGHLLR*¹*T* 11 dubitet *H*¹ et ante cum om. *ABDEFS*¹
 et refflamus *Mb Sch.*, aerem flamus et *G*, ac refflamus *rell.* 13 ar-
 terias *ELM*, artyrrias *ABCD*²*HRS*, artirias *FG* 17 aerea *B*
 //g// (erat ego) *R* 19 totum *R* quaestionem *HR*¹*S*¹ ani-
 mam (animum *R*) pertinet libri praeter *Mb* 21 accedit *ABCH*
 23 a parte om. *L* diuelli] diuidere illi *AB*, diuidi *DEFLPR*
 (qui post hanc uocem plurimum literarum rasuram habet) diuidere
 a parte illi *H*, diuidere a parte illi *S* qu//a//propter *R*

ma, recipit utique sectionem: si recipit sectionem, recipit inminutionem: si inminutionem recipit, perdita quisque uiui corporis parte animae quoque perdit partem. cum parte uero animae perit pars memoriae, anima ergo, cuius inminuta substantia est, minus debet utique meminisse. ac per hoc si localis est anima, multimoda potest sectione comminui et frequentia comminutionis aboleri. sed quia istud mens sana, ne dicam docta, non recipit, ut inlocalitas animae, quantum per nos sub ope diuina proferri potuerit, magis adpareat, de motibus disseramus, quia dubium non erit, sicut corpus est quod mouetur localiter, ita non esse corpus quod localiter non mouetur.'

XVIII.

TRES ESSE MOTVS.

Tres ergo esse motus, stabilem, inlocalem localemque iam notum est. stabilis motus dei est, inlocalis animae, localis corporis. stabilis motus est quod deus creaturam non semper fecit, sed tamen eandem non noua uoluntate tunc creare uoluit cum creauit, quia semper tunc uoluit creare cum fecit. tunc temporis significatio est, semper non ad tempus pertinet. tunc ergo istud ad principium temporis pertinet, non ad tempus, quia temporaneum motum stabilitas sempiternae uoluntatis includit, ac per hoc semper tunc uelle stabilis motus est. hic oportet accipias nihil moueri posse nisi ab inmoto, atque ut id doceamus exemplo, digitum certe nisi stante manu

1 inmutationem ABD^2EF utroque, R priore loco 3 perdit
 Mb , perdidit *rell. et Sch.* 6 multimodo S , multimodo C
 sectione// R comminui] diuidi $ABDEFp^2$ 10 qđ $\tilde{m}$ mouetur
 localiter S 14 motus esse *editores* inlocabilem S que
 iam — est *om. G* 16 quo p 17 sed Mb , et *rell. et Sch.*
 tum Mb 18 tunc semper B tum p^2 creare uoluit ABD
 EFp^2 19 significatio est temporis S non *om. R* 21 tem-
 poraneorum motus G 22 semper *om. p* 23 inmotu R
 24 id *om. ABDEF Sch.* istante H^1 , instante $CLRS$

mouere non possumus, motus autem brachii ab humeri stabilitate est. et ut non diutius inmoremur, in gradiendo utique pes unus figendus est, ut alter promoueri queat. tene istud cum paulisper animi motum a corporis motu discernimus. 5 nam sicut, ut supra dictum est, deus stabiliter mouetur, sic anima temporaliter. temporale est autem, quod paulo ante superba, nunc humilis, prius laeta, nunc tristis, dilexit ante, nunc odit, prius aliquid oblita, nunc meminit. huius modi autem motibus animae non communicat corpus, quibus inmoto 10 nihilominus corpore mouetur, unde datur intellegi animam per tempus inlocaliter moueri atque ab eadem corpus et temporaliter et localiter moueri, eandem uero a corpore localiter non moueri.

Atque ut hoc ipsum, si quo modo queam, uerbis planum 15 faciam, adtentiorem mihi lectorem opus est. ecce ad aliquid scribendum uel fabrefaciendum ut manus moueatur animae nutus intenditur. anima conspicatur incorporeas inlocaliter formas, quibus indissociabiliter iuncta siue superiecta subiectis siue subiecta superiectis et membrum tota mouet et 20 formarum ueritatem tota conspicit et totum praeter hoc corpus ubique tota sentificat. cum ergo, ut dictum est, aeternis illis hisdemque semper formis intenta ad exempla earundem formarum tetragonum siue hexagonum uel rotundum corporeum

1 possumus] manum ⁱ n stante brachio non mouemus *add. G*
 humeri// *R* 3 illud *B* 4 cum *E*² in marg. *GHMRS*, om. *rell.*
et Sch. totum *B* 5 ut om. *Schottus*, inserit autem post
 est 9 animae *Mb*, anima *rell. et Sch.* corpus *Mb*, corpori
rell. et Sch. 14 quaeam *AB* 15 adtentiorem—lectorem *A¹B*
C¹H¹R¹M (*qui* sic *Plautus literis rubris exaratum habet in marg.*),
 adtentiore—lectore *rell. et editores* 17 nutu *Mb* conspiciatur
BC¹p² 18 subiectis] superiectis *b* 19 subiectis superiecta *AB*
CFHLRS, superiectis subiecta *DE* 20 uarietatem *PT Sch.*, *sed*
cf. pag. 66, 7 21 sanctificat *p* aeternis] et ternis *p²* 22 his-
 demque *Mb* (*cf. indicem*), isdemque *ABCGHLRS*, eisdemque *DEF'*
Sch., iisdem *p* 23 hexagonum *b*, exagonum *DEFGM*, sexa-
 gonum *rell.*

per corpus efficere molitur, certe si aliorum mentem oculum scilicet suum uerterit, ut puta uolens quadrum facere rotundum cogitet aut uolens scribere Pauli nomen cogitet nomen Simonis: nonne protinus ad id exprimendum siue figurandum agitur motus membri, ad quod cogitandum transiit nutus animi? stabit ergo anima in contemplatione formarum ut moueat corpus infiguratione formabilium, quae formarum ueritas nisi rationali conspicibilis non est. stat enim omnis anima in appetitu rationalis et in consilio. non autem credibile est quod, cum nutu animae scriptoris manus ad scribendum mouetur, anima quoque manus agitatione moueatur, quae nisi literarum formas immobiliter atque inlocaliter adspiceret, eadem motu digitorum localiter formare non posset.

Sed forsitan dicis: illa pars animae, quae in scribentis digitis est mouetur, et reliqua non mouetur. hoc illi porro contendunt qui animam partilem putant, quamquam indissociabili consequentia, si corporea foret, partilis foret, quia et partile quod corporeum et corporeum omne quod partile. inquiramus igitur discine in partes animus queat, ut moueri parte sui pro corporis parte possit necne

1 moliantur *ABC^hHS*, moliantur *R* aliorum mentem] aliorum sumentem *B*, alio rursum mentem *DE^hFP*, aliud] rursum cogitans mente alio *Mb*, quod si tenere uis, scribendum erit: aliud rursum cogitans alio mentem mentū *S* 2 pute *G* 3 cogitat *ABF^hHLRS* nomen pauli *S* 4 symeonis *S* 6 anima] humana *add. G* mouat *BC^hR^h* 7 figurationē *G* 8 rationali *E* *Schottus 'e uetere scriptura'* 10 nutus *M^hb*, natus *M^h* 11 mouet *Mb*, moueatur *p²* animam *Mb* manuum *p* moueat *Mb* 13 possit *ABCG^hH^hR* 14 sed] si *add. LS* 15 reliqua *S* mouentur *p²* 16 partibilem *ABDEFMP^b* 17 partibilis *ABDEF^hP* 18 partibile *DEF^hP* 19 partibile *DEF^hP* an ante inquiramus *add. G* igitur] si *add. Mb* discine *A*, discine *M*, discindi *b*, discici an secari ne *G*, discicine *rell. et Sch.* (dissico *i. q. seco ac diuido, cf. indicem*) 20 ut *om. GM^h*, et aut uel et an *Schottus in notis*, et *idem in textu* emouere *G*, mouere *Mb*, amoueri *Sch.* pro *om. Mb*, per *G* partem *GHMR^hb* nec *ABDF^hP*

uideamus. ac primum illud excutiendae quaestionis huius
 potissimumque sit nobis, ut, si habet partes animus, secari
 possit in partes. aduertamus ergo animo, quod nullum corpus
 aut tangi simul totum aut simul tangere totum potest, et
 5 anima in suis quibusque motibus uel actibus tota simul est. nam,
 ut supra disputauimus, omne corpus quamlibet maximum
 quamlibet minimum habet longitudinem latitudinem et alti-
 tudinem. subiacet autem pro numero partium sex utique
 motibus. mouetur autem omne corpus sursum deorsum, in
 10 dextrum ac sinistrum, priorsus et retrorsus. mouetur autem
 etiam motu septimo, sicut est rotæ et sphaeroidis, qui per-
 fectus motus ad aeternitatis indicium a se et per se et in se
 peragitur. omne igitur corpus, ut diximus, sex partes habens,
 sex motibus subiacens habet utique pro crassitudine sui ali-
 15 quid etiam medium. exteriora namque in corporibus omnino
 nulla essent, si interna quoque non essent. quodlibet ergo
 corpus etiamsi clausum manu in exterioribus suis per totum
 tangatur, in interioribus certe non tangitur. hinc patet omne
 corpus totum simul tangi non posse, nec uno in loco esse
 20 quamlibet minimum totum posse, ut puta granum papaueris
 aut quotalibet pars grani ipsius quod illic non habet inferiora
 sua ubi superiora, nec illic dextra ubi sinistra, nec anteriora
 illic ubi posteriora certum est. anima uero et tota per cor-

1 uidebimus *ABDF* uideamus /// primum *R* ^{ad} excutiendam
R 2 potissimumque sit] potissimum quaesitu *coni. Barthius*
 3 posset *C* animo *MR²Tb Sch.*, animum *rell.* 6 maximum
Mb, magnum *rell. et Sch.* 7 et *om. libri praeter GM* 10 ac
om. ABDF, a *C* retrorsus *G²Mb*, retrocessus *rell. cum PT et*
Sch. 11 est] et *p* sphaeroidis *G*, sphaeroides *AHLRS*, spe-
 roides *BDEF*, sphaeroides *Sch.*, sfere id ē *M*, sphaerae id est *b*
 profecto *p²* 12 modus *S* 13 sex partes habens *om. A¹BR*
 14 subiacet *R²* grassitudine *M*, grossitudine *b* 17 clauium
C, plausu *b* manu *om. M¹*, manuum *b* 18 tangitur *C*
uerbis patet omne *finitur pag. 40 codicis L*, *sequens folium deest*
 19 posset *S¹* uno *om. ABDEFP²* loco] eodem *add. DP²*
 21 quod] non *G* illa *A* habet] in *add. R* 22 superiora]
 sua *add. Mb* illa *A* dextera *BDFL* 23 certum est *Mb*,
om. rell. cum PT et Sch.

pus uidet et tota uisorum recolit et tota audit et tota sonorum
 reminiscitur et tota odoratur et tota odorum meminit et tota
 per linguam atque, ut uolunt alii, per palatum saporos sentit
 eosdemque discernit et tota tangit lenia quaeque et aspera,
 tota probat atque inprobat. mirum autem uidetur iuxta neces- 5
 sitatem localitatis temporum, sicut supra disserui, quod anima
 totum corpus tota uegetat et toto nihilominus uiuente corpore
 totoque sentiente per minimam partem corporis, quod est
 uisus, tota simul accipit formas et per eiusdem corporis par-
 tem, quod est auditus, tota simul accipit uoces et per exiguum 10
 narium membrum sentit tota fragrantias et per gustandi
 sensum tota diiudicat saporum differentias et calida uel frigida
 summo tantum digiti tota discernit. si ergo localiter tota
 adest oculo ut uideat, quo modo omnibus simul sensibus tota
 non deest, ut ubique tota sentiat et singulas corporis partes 15
 non partibus suis, sed tota se uegetet et per diuersum simul
 tota sentificet? cum ergo haec animam localiter actitare per-
 suaseris, tunc localem mihi eandem uel partilem persuadebis.
 et tamen haec adhuc omnia homini belluaeque communia
 sunt.

20

XVIII.

DE ANIMA QVIA QVANTITATI NON SVBIACET.

Igitur si inlocalitas animae uel aliquatenus adparuit, cum
 nondum de principali, hoc est de rationali nostro disputauerim,
 in quo utique incorporalitas atque inlocalitas clarius elucebit: 25

1 recolet *BCHR*¹   2 adoratur *C*   3 saporis *R*¹   4 lenia
 quaeque *Mb*, lenaque *HS*, leniaque *rell. et Sch.*, leuia quaeque *p*²
 7 toto] tota *CDEF*   9 accepit *R*   corporis] formae, *add. R*
 10 totum *ABCHR*   11 fragrantias *DEF²MS²*, fragrantias *rell.*,
 fragrantias *editores*   13 digiti *Mb*, *cf. pag. 73, 6*, digito *rell.*
 16 se *om. Sch.*   17 sentificat *BDF*   ergo *om. S*   accitare
R   18 *///*suadebis (*erat uel in rasura*) *R*   19 hominibus
CG   23 aliquatinus *S*   24 de ante principali *om. Mb*

quatenus anima nec quantitati subiacet disseramus, quamlibet, ubi localitas non est, quantitas esse non possit, quia sibi ita mutuo haec eadem nexa sunt, ut aut utrumque in aliquo esse possit aut neutrum. ex illis Aristotelicis categoriis nulli
 5 prorsus subiacet essentia diuina, rursus anima humana non omnibus subiacet, porro corpus quodlibet subiacet omnibus. nam de deo non dicimus qualis est, quia non potest comparari quasi ad aliud, ut dicatur: talis est. nec dicimus quantus est, quia non mole magnus est, nec quid habet, quia nihil
 10 non habet, nec quo modo est, quia ipse modus est, nec habitum eius inquirimus, quia continet omnia, nec locum, quia non nisi corpus in loco est, nec tempus, quia sempiternitas est, nec actum, quoniam quietus agit, nec passionem, quia non patitur. iam decima, immo prima est ipsa substantia,
 15 de qua haec praedicamenta texuntur.

XX.

QVOD ANIMA QVALITATEM RECIPIAT.

Humana uero anima sicut quantitatem non recipit, ita subiacet qualitati. nam si de quopiam quale sit corpus eius
 20 inquirimus, sic uidelicet qualitas corporis indicatur: flauus est ille, coloratus est, pallet ille uel niger est. sin uero de anima consulamus, ita nobis qualitas eius ostenditur: superba est, humilis est, iracunda, tranquilla est, ualde meminit aut ce-
 leriter obliuiscitur. quantitas itidem corporis si quaeratur, iure

1 ne *Mb* quantitatⁱ *R*, quantitateⁱ *S* quamlibet] licet
 et *p*³, licet *PT Sch. in notis* 3 adnexa *Barthius* esse] non
add. A 4 catagoriis *R* 6 quodlibet corpus *S* 8 nec] non
ABDEF 11 quia continet omnia *om. R* 14 decimam *R*¹
 17 recipiat] quantitatem non *cum ABR add. M, qui praeterea adicit*
claudiani capituli initium a uoce demum lin. 23 quantitas sumit *M*
 18 ista *M* 19 si *Mb, om. G, sicut rell.* 21 coloratus *scripsi,*
oculatus libri et Sch., aquilus Barthius pallidus *b* 23 est post
 tranquilla *om. b* 24 quant^{ti}as *S* quantitat^{is} itidem *R* itidem]
 siquidem *Mb* corpus *R*²

nobis dicitur: illius in pedes quinque protenditur longitudo, latus est duobus itidem pedibus, habet in crasso tantundem. num quantitas animae istis signatur indicibus, aut in illa longum uel latum uel spissum aliquid inuenitur? quod si ita est, tanto quisque maioris erit animae, quanto corporis capa- 5
 cioris, nec umquam perexigui corporis hominem magnanimum uere diceremus, cum ingentis corpulentiae pusillanimes plerumque dicamus. sicut dicimus 'magnanimus Moyses', cum rubri maris uias intrepidus ductor intrauit, et 'parui animi populus', qui hoc ipsum facillimum factum fore deo promittente non 10
 credit. ecce populi totius animo unius hominis animum sine ambiguitate maiorem uidelicet uirtute, non mole, quoniam si mole, maior moles esset uel duarum animarum quam unius, non dico multarum. est ergo in anima qualitas, sed quantitas non est, quoniam quod adfectuum mutabilitati subiacet quali- 15
 tatem recipit, quod uero non habet molem, non habet quantitatem. hinc est quod emoriens omne corpus animatum non amittit animam, sed dimittit, quia non egreditur quod non includitur, nec amittitur quod non tenetur. si enim tenetur, non amittitur, et si non amitteretur, non moreretur, unde non 20
 poetice, sed philosophice Papinius ait:

2 in crasso] ingressu *R*   3 nam *Mb*, iam *Barthius*   animae]
 non *add. Mb*   4 nisi *Barthius*   5 erit] est *HS*   capacior
 erit *Mb*   6 perexigua *AB*   magnanimum *Gp*   7 corpulentae *B*,
 copulentiae *S*   pusillanimos *libri praeter Mb et Schottum*
 8 magnanimus *b*, magnianimus *M*, magnus animus *rell. cum PT*
 moyses *Mb Sch.*, moysei *CHRS*, moysi *rell. cum PT*   9 populos
ABCH¹R   10 factum *F¹GHMRSb*, quod defendit etiam *Schottus*
in notis, factu *rell.*   factum] esse *add. ABDEFHRS*
 fore *om. DEF*   10 pmittente *Mb*   11 tocius *GM*   animo
S   animo *S*   12 maiorem] dicimus *add. Sch.*   13 molis
ABCG¹H¹MRb   esset *om. libri praeter Mb et Sch.*   15 quod]
 si *BDEF*   mutabilitate *AB*   17 demoriens (*ri in rasura*) *R*
 19 teneretur *G*   20 dimittitur—dmitteretur *p²*   non amittitur—
 amitteretur *om. G*   uerba et si non—moreretur *ut spuria extur-*
banda olim censuit Barthius, postea et si amitteretur, moreretur scribi
iussit: utrumque falsissime   non *Mb*, nemo *rell. et Sch.*

...odi artus fragilemque hunc corporis usum
desertorem animi.

quod ut magis pateat, hoc ipsum diligentius uentilemus
atque ab extremo uiuentium genere ad rationalem quoque
5 uitam ordinatim gradatimque ueniamus, ut tria illa, memoriam
consilium uoluntatem, quibus humanae animae confit unitas,
uidere possimus, quamlibet rationali atque inrationali memi-
nisse commune sit.

XXI.

10 QVOD MEMORIA RATIONALI ET INRATIONALI ANIMAE COM-
MVNIS SIT ET OMNIS CREATVRA SIT HOMO.

Vnde non absque uero dicitur in memoria esse hominis
pecudisque confinium. nam et nidos ciconiae atque hirundines
post annum reuisunt, et equi stabula repetunt, et canes domi-
15 nos recognoscunt. sed quoniam animae belluarum etsi imagi-
nes locorum naturaliter retinent, ipsius tamen substantiae
suae scientiam non habent, in recordatione corporalium rerum,
quas per corporis sensus hauserunt, necessario remanent et
ratiocinandi non habentes oculum, non dicam supra se aliquid,
20 sed se ipsas uidere non possunt. gratias ergo, si non quantas
debet, at quantas potest, creatori suo totus homo referat, qui
illi ineffabilis benignitatis largitate essentiam cum lapidibus,
uitam seminalem cum herbis et arboribus, uitam sensualem

1 Stat. Theb. 8, 738

1 usus *B*   3 mage *G*   5 gradatimque *R*   6 cumfit
DR, conficitur *Mb*, constat *p*²   7 uerba inde a quamlibet cum
sequenti capite coniuncta leguntur in *Mb*   12 initio huius capituli
quaedam uerba excidisse opinatur *Barthius*   non] nunc *HS*, funt
R   13 et] ad *ADEFP*, et ad *Sch.*, om. *S*   irundinis *B*,
irundines *S*   14 reuersi sunt *ABHPRS*, reuerse sunt *DEF*, re-
uersae sunt *Sch.*   17 recordationē *Mb*   20 ipsa *C*, ipsis
ex ipsas *R*   si] etsi *b*, et ante si *add. M man. rec.*, aut *p*²
21 aut *BD¹EF²*, uel *Mb*   22 benignitates *M¹*, om. *B*   largi-
tate *add. M² in marg.*

eandemque animalem cum pecudibus, uitam rationalem cum angelis dedit. igitur ut herbarum quoque et fruticum uitam incorpoream esse pateat eandemque non amitti a corpore, sed dimitti, quaero a te herbas et arbusta utrumne neges uiuere, an forsitan dicas his ipsis uiuentibus aliquibus ut uiuant 5 animas inesse. sed animata si essent, motu proprio non carent, quia sunt quae mouentur motu non proprio. sentirent etiam uulnus inflictum. sed haec talibus non inesse uel de ossuum sectione et capillorum atque unguium praecisione cognoscimus, quae sine ullo sensu doloris abscidimus. est 10 ergo etiam ibi uita, ubi non est anima.

Adspice nunc ad conficiendam hanc ipsam arboris uitam omnium elementorum particulatim semina conuenisse. est illi uidelicet terra in crassitudine, aqua in humore, aer in progressionem, ignis in germine. si autem de aere est anima aut 15 aeri similis, ut tu pronuntias, ergo arborem non negabis animatam, quia perspicuum est aeri similem illi inesse naturam. inferiora nempe rato rerum ordine a superioribus adficiuntur: transacto scilicet frigore brumali per conuersionem caeli recursu siderum calor superne ueniens aerem sibi et 20 loco et natura proximum prius adficit. qui quoniam tanto gradu igni cedit, quanto ipse aquis eminet, per radices arborum uel quorumpiam germinum de terrae intimis aquas adtrahit eo quod ignis elementum omnia naturaliter rapiens tepefactum aerem ad se cogit, perque arboris medullam sicut ipse haurit 25

2 ad herbarum *E* in marg.: alius codex 'beluarum quoque et hñtiū' adnotat 3 corpoream *GR* 4 utrumnam *G* 5 forsitan libri praeter *CGM* et *Sch.* aliquibus *om.* *Mb*, aliquas *G*
 7 sentiret *S* 9 ossuum *HR*, ossum *Mb*, ossū *S*, ossium *rell.* et editores 10 agnoscimus *HS* abscindimus *M* editores 11 a uerbis ibi uita incipit pag. 41 codicis *L* animata *HLS* 15 autem *D*, aut *BCEFHLMRb* 16 arborem] aerem *R* 17 animatum *R* aeris *G* similem illi *scripsi*, simili *ABCH'MSb*, similem *DFH'LR Sch.*, illi *G*, illi similem *E*, simili similem *mauult Hartelius* 18 nempe rato] temperato *DF Sch.* rat//o *S* a *om.* libri praeter *Mb* et *Sch.* efficiuntur *C* 20 superueniens editores praeter *p*² 21 loca *B* 23 adtrahit *R* 25 sicut] sic *Sch.*

aerem, sic aer aquam, sic aqua terram. unde est quod etiam nos per fistulam uel cuiusce modi tibi adtracto aere aquas indifficiliter haurimus, et e puteorum profundis artificiose compacto machinamento quodam sursum uersus unda grauior
 5 ob naturam cogitur et aeris adminiculo in angustos tubulorum meatus uel compulsa labrum tenus supra summum putei expressa prolabitur. haec ergo dissonantia contrariorum sibi corporum, ut quodlibet uiuens corpus existat, in quandam concinentiam cogitur nutu creatoris. ex his autem elementis quattuor, quae
 10 moderate musiceque in arboris uita sibi concinunt, si quid contra mensuram uel superfuit forte uel defuit, aegrescit arbor ipsa primum, dehinc emoritur ueluti uicta languore. cernis istis dissonantibus ab unitatis concinentia corporis partibus uitam potius a corpore deseri, quam corpus a uita dimitti.
 15 constat igitur omnem uitam nec localiter abscedere a corpore nec in corpore uelut in loco esse nec localiter corpori accedere.

Hic si causalium rationum secreta rimare, animaduertas licet

2 fistulam *GM*, fistucam *BCH¹R*, festucam *rell.* huiusce modi
Gp 4 sursus uerso *ABDE* (*in marg.*: alius codex 'sursum uersus')
FP 5 angustiis *G* tubulorum *E in marg.* alius codex *ad-*
dens, tabulorum *G*, tu//barum *D*, tubarum *E in contextu*, tuborum
rell. et Sch., tumorum *Barthius* 6 metus *D* uij] aut *p*
 laborum *C*, labro *DEFP Sch.* puteis *Mb* 7 probabitur *R*
 8 existit *A* continentiam *ACR¹p* 9 nutu^u *S* qui *ABCF²*
GHLRS⁴ 19 moderat^r *M¹*, *corr. M² in marg.*, moderantur *b Barthius*
 musice quae *MRb*, musice quibus uel musicae qua *coni.*
Barthius uita *MRb*, uitam *rell. et Sch.* ibi *ABHLS*, mihi
R 11 supfuit *R* arescit *b*, quod *suprascr. man. rec. in M*
 12 et moritur *G* uita *p²* langore *ACM* 13 istis *Mb*
Sch. in textu, ista *ABE¹FP Sch. in notis* continentia *A*
 totum enuntiatum sic exaratum est in *M*, ut literis rubris unicuique
 uoci superscriptis hanc uerborum collocationem esse librarius uoluerit:
 a m n p r q s o c f d e b g i k l h 16 esse nec] esse non *C* corpori
Mb, corp^{ori} *R*, ad corpus *Gp²*, corpus *rell.* 18 hoc *M* se
b causalibus *p* rimere *G*, rimares *R* animaduertis *M*
R²b liquet *suadet Barthius*

defore fixis uiuentibus animam, sed non defore incorpoream uitam. atque ut unum aliquod ex omni seminum genere deligamus, granum certe tritici quantae sit magnitudinis scimus eiusdemque capacitate sui admodum molem metimur. cuius si quid internum corporeum uidere uelimus, scisso eodem nihil nisi tantum candentis farris adspicimus, quantum breuis capacitas tenuissimae cutis includit. ecce tibi in spatio corporali summam grani triticei. da tu nunc in hoc eodem granulò corporaliter mihi tumores germinum, herbarum uirentia, calamos stipularum, spicarum hispida, leuia palearum, pinguia frugum atque ex his indefessim multiplicandorum semina seminum, quae omnia in illo sunt granulò causalibus reposita secretis. nunc igitur aut cuncta quae de seminibus prodeunt intra eadem semina corporaliter ostende aut herbarum quoque uitam incorpoream confitere et pronuntia, si placet, corpoream hominis animam et corpoream fruticis uitam. quod quia nemo hominum incolomi potest ferre iudicio, transeamus ad animata uiuentia, quae non solum uiuunt, sed etiam sentiunt.

Est ergo in pecude corruptibile corpus et mortalis anima, quae uitam corporis nec anticipat nec posticipat. uides ergo uitae seminali, quam in herbis arbustisque repperimus, in corpore pecudis per adpetitus animae sensum motumque tribui,

1 fixis] uix his *Mb*, mox his *Barthius*, terrae fixis *G* 2 ali-
 quid *R* diligamus *ABH¹R²*, delegamus *LR¹S*, eligamus *G*
 4 eiusdemque *EG*, eiusdem *rell. et Sch.*, et eiusdem *b* capacitatis
G, capacitatem *HLRS* ammodum *ABCFH¹MR*, modum *G Sch.*,
 modi *b* molem *Mb*, mole *rell. et Sch.* mettimur *LR²*, me-
 titur *D*, mittimur *BCH¹R¹*, mittimus *M* 5 uolumus *Mb*
 isciso *R* 8 granum tritici *M*, grani tritici *b* 9 calamostipu-
 larum *R* 10 stimularum *C* hispida] spida *CMR*, spicula *b*
 11 indefessim *Barthius coll. pag. 45, 7*, indefessis *libri et editores*
 12 causalib; *M*, causalibet *b*, causaliter *Barthius* posita secretim
coni. Barthius 14 ostendere *BCH¹R* 15 incorpoream *H²*
Sp² 17 incolomi *RS* 20 postificat *R* ergo] quod *add.*
Sch. 21 repperimus *EM editores*, inuenimus *D* 22 anima
Sch. totumque *C* tribuit *BH¹MR*, tribuat *Sch.*

sic tamen, si ipsum corpus conuenienter elementis analogice
 concinentibus probe ualeat, ut nutibus animae consentaneo
 motionis concordet obsequio. quo modo autem fit ut anima
 eodem nutu sanum infirmumque membrum dispariliter moue-
 5 at? ecce ille laeuae manus uigore ualet, usum dexterae ictu
 ut adsolet humoris amisit: manus reliquo adhaerens corpori,
 etsi non in eodem uigore, in eadem permanet specie, nec
 tamen seruit nutibus animae. quid dicemus, pulsa exinde
 localiter cessit anima? et quo abiit, quo inde discessit? sed
 10 forte ad reliquam partem sui se contulit: sed iam totum
 corpus inplebat anima, et potest adici pleno quippiam quin
 superfluat? ergo fortassis exhalandum est aliquid animae uel
 eructandum aut quoquo modo digerendum eo quod non inte-
 grum corpus non integram capiat animam. haec certe absque
 15 ambiguo consequi necesse est, si corpus est anima. quod quon-
 iam fieri nequaquam potest, illud potius intueri quod non
 anima imperandi uim perdidit, sed uires seruiendi manus ami-
 sit. illo enim ut puta sanguinis inpetu coniuentium elemen-
 torum harmonia turbata corpori adimitur seruiendi possibilitas,
 20 et animo dominandi accidit difficultas et incipit esse oneri
 quod erat usui. non tamen anima mouendi uim perdidit, sed
 membrum conuenienter se necessariae motioni non praebuit,
 et in quolibet oculis capto, quantum ad animam spectat, reman-
 et uis uidendi corporalia per corpus, sed organi membra defici-

2 continentibus *A* ut] et *R Sch.* motibus *R* 3 quo
 modo] qui *G* sit ut *R*, sicut *p* 5 dextrae editores hictu
CHR, iactu *A* 6 humeris *R* aliquo *G* aderens *R*
 7 non in *om. p* 8 dicimus *G* 9 quod inde *Mb* 11 et
CM, nec *rell. et b Sch.*, non *p*² qui in *R* 12 supereffluat
*p*² 13 eructandum *A editores* quo modo *BCDE¹FR* diri-
 gendum *GM* 17 prodidit *BCHLRS* 18 coniuentium *MR*,
 1 coniuentium
 coniuentium *Sch.*, conuenientium *E*, conuentium *CG*, coniuentium
HLS, conuenientium *ABDFb* 19 adimittitur *R*, admittitur *p*²
 20 accidit *GM*, accipit *C*, accedit *rell. et Sch.* 21 sed *Mb*,
 si *rell. et Sch.* 23 expectat *R* 24 uiuendi *A* organa *AD*
EFF Sch., organis *G* membra *Mb*, membrorum *rell. et Sch.*
 deficitur *G*, defitiunt *S*

unt, quibus potentias suas exserat ad sentienda corporea. sicut ergo ratione perspicua claret liquido non animam membro debili localiter pulsam, sed ab animae intentione uiuaci membrum languore torpens uelut quadam mortis uicinia dissidere: ita cum animalis cuiuspiam corpus dissonantia sui dissederit, 5 recurrentibus ad regiones suas elementorum particulis anima non habens quo intentiones suas explicet pecudis deperit, humana requiescit ab his tamen tantum motibus, quibus corpus mouebat per loca ipsa per tempus inlocaliter mota.

Non se nunc aliqua ueluti corpusecula oculis mentis obie- 10 cent, ut animas positis corporibus quaedam loca aeris aut cuiuslibet elementi occupare credamus. intellectum tuum, si potes, intellege, cui soli cum angelo haec uidere concessum est. num quippiam in intellectu tuo longum, latum aut altum uides? num splendor ullius corporeae lucis ibi rutilat? num 15 aliquis cantilenae modificatus et per tempus fluens canor illic insonat aut euanescentis fragrantiae suauitas halat aut aliquid istic corpulentum sapit aut aliquid molle uel durum localiter tangit? uisus illius clarescit prudentia, tenebrescit insipientia. auditus illius fallacia offenditur, ueritate mulcetur. 20 inlocaliter illi fraglat aequitas, foetet iniquitas, uanitate tabescit, uirtute pinguescit. miser est contubernio stultitiae,

2 prespicua *C* anima *R* 3 uicaci *C* 4 dissidere
Barthius, dissidens *M* superscr. man. rec. et *b*, dissidentem libri et
Sch. 5 dissederit scripsi, desiderit *Mb*, disciuerit *rell. et Sch.*,
desierit *p* 6 recorrentibus *R* 8 tamen *om. S*¹ 9 mouetur
Mb 10 mentes *ABF¹H¹R* 11 animus *R* corporibus po-
sitis *R* 13 potest *CS*¹ solo *HS* necessum *A* 14 in
om. S 15 illius *p* 16 aliqui *CHLRS*, aliquid *Mb* fruens
Mb candor *L* 17 fragrantiae *DEFMS*², flagrantiae *rell.*,
fragrantiae editores alat *MRb*, halatur *ABDE¹FGP* 18 ista
ABDE¹F Sch. in notis, stic *M* corpulentia *BDEF Sch. in notis*,
corpulentium *A*, corpulentum *R* mole *R* 19 tangit *Mb*,
tangitur *rell. et Sch.* prudentia] sapientia *Cp*² 20 offunditur
LS unitatem *R* mulcetur *CHLRS* 21 illic *M editores*
fraglat *DEFM*, flagrat *rell.*

beatus complexu sapientiae. totus igitur oculus est, quia totus
 uidet et totum quod inspicit uidet, quodlibet autem corpus
 nec totum uidetur nec totum uidet. totus auditus est, quia
 totum quod audit totus audit, corpus autem nihil totum au-
 5 dit. et totus odoratur, gustat ac tangit, cum huius modi
 unitas et potentia in corpore esse non possit. hoc autem id-
 circo illi suapte natura est, quia ibi hoc est uidere quod audire,
 hoc audire quod olfacere, hoc olfacere quod gustare, hoc gu-
 stare quod tangere. sed occurrunt animae phantasiae corporum,
 10 quibus per sensus corporis adfecta non locis, sed fallaciis cir-
 cumscribitur, et quia illorum tantum meminit, quorum species
 per corpus accepit, nihil esse credit quidquid tale non fuerit,
 nec suspirare potest illi patriae, de qua in hanc peregrinati-
 onem merito praecipitata est, cum peregrinari se nesciat.
 15 peregrinam se uero in corpore scire non poterit, si corpus
 esse se credit, unde uir ille, quem sui iam substantia non
 latebat, sic ait: cum sumus in corpore, peregrinamur
 a domino. audemus autem et bonam uoluntatem
 habemus magis peregrinari a corpore et praesen-
 20 tes esse ad dominum. quid, quaeso, dici clarius potest?
 omnia corpora siue crassa uel grauia, ut est aqua uel terra,
 siue tenuia et leuia, ut est ignis et aer, siue illa quae ex his
 confiunt seminaliter coeuntibus corporis nomine includi non
 ambigitur. quidquid autem qualelibet corpus est, dici potest
 25 leuius corpus, tenuius corpus, habilis corpus, sublimius corpus,
 clarius corpus, non tamen potest dici nisi corpus. apostolus

17 II Cor. 5, 6 et 8

1 complexus *AB*   3 nec totum uidet *add. A² in marg.*   5 cum
 huius modi] cuius ^o*m G*   6 uanitas *BH¹*   7 suaapte *BCHLM*
RS²   nature] *G*   8 olfacere *ABCHR*, olefacere *EF*   hoc
 olfacere quod gustare *om. libri, add. M²*   12 quidquid] quod *R*
 13 suspirari *A*, suspicari *BCH¹L¹R*, suspicari *M¹*   14 nescit *Mb*
 15 peregrinari *Sch.*   21 uel] et *b*   & est aqua ut (*ex ut*)
 terra ^b*M*   23 confiunt *F*, conficiunt ^{ci}*B*, conficiunt *C*, conficiuntur
D²p²   24 quaelibet ^{lo}*S*   25 abilius ^h*ex alilius R*

autem qui dicit: cum sumus in corpore, peregrinamur a domino, uidetur mihi quod nequaquam peregrinari in corpore animam diceret, si eandem corpus esse censeret, quia si anima corpus est et peregrinatur in corpore, in sua ergo substantia peregrinatur, nec umquam poterit non peregrinari 5 quae sine se esse non poterit. nulla autem res ipsam se ulla-tenus amittit, quia non potest quidquam esse post se. facilius enim est aliquid prorsus aboleri ne quidquam sit, quam se et amittere et sibi superesse. aut igitur anima corpus est et fefellit apostolus, aut si peregrinatur in corpore, anima non 10 est corpus. .

XXII.

INTERROGATIO ADHIBITA QVALITER ANIMA PEREGRINETVR IN CORPORE.

Subicias his fortassis ac dicas: quo modo hic tantum 15 peregrinari dicitur anima eo quod sit in corpore? si resurrectionem probe credimus, in illa quoque aeterna patria non sine corporibus futuri simus. hic respondeas uelim, utrumnam idcirco nunc anima peregrina dicatur, quia in corpore, an quia in tali sit corpore? istud 20 nempe corpus, ut supra memorauit, adgrauat animam non illo utique pondere quod pendi potest, quia si illo, eo quisque uiribus plus ualebit, quo magis corpus inedia uel aegritudo

21 Sap. 9, 15

1 quid <i>M editores</i>	peregrinemur <i>A</i>	3 animum <i>p</i>
eundem <i>p</i>	esse corpus <i>R</i>	6 ^{sine} in se <i>S</i>
8 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	se ipsam <i>Sch.</i>
9 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	anime <i>R</i>
11 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	13 peregrinetur <i>scripsi</i> , peregrinatur <i>M cum ABR</i>
12 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	15 his <i>om. ABD</i>
13 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	17 credimus] an quia in tali sit
14 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	18 sumus <i>DEFM editores</i>
15 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	20 dicitur <i>AE</i> ,
16 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	21 dicitur <i>AE</i> ,
17 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	22 dicitur <i>AE</i> ,
18 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	23 dicitur <i>AE</i> ,
19 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	24 dicitur <i>AE</i> ,
20 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	25 dicitur <i>AE</i> ,
21 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	26 dicitur <i>AE</i> ,
22 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	27 dicitur <i>AE</i> ,
23 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	28 dicitur <i>AE</i> ,
24 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	29 dicitur <i>AE</i> ,
25 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	30 dicitur <i>AE</i> ,
26 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	31 dicitur <i>AE</i> ,
27 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	32 dicitur <i>AE</i> ,
28 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	33 dicitur <i>AE</i> ,
29 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	34 dicitur <i>AE</i> ,
30 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	35 dicitur <i>AE</i> ,
31 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	36 dicitur <i>AE</i> ,
32 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	37 dicitur <i>AE</i> ,
33 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	38 dicitur <i>AE</i> ,
34 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	39 dicitur <i>AE</i> ,
35 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	40 dicitur <i>AE</i> ,
36 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	41 dicitur <i>AE</i> ,
37 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	42 dicitur <i>AE</i> ,
38 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	43 dicitur <i>AE</i> ,
39 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	44 dicitur <i>AE</i> ,
40 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	45 dicitur <i>AE</i> ,
41 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	46 dicitur <i>AE</i> ,
42 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	47 dicitur <i>AE</i> ,
43 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	48 dicitur <i>AE</i> ,
44 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	49 dicitur <i>AE</i> ,
45 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	50 dicitur <i>AE</i> ,
46 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	51 dicitur <i>AE</i> ,
47 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	52 dicitur <i>AE</i> ,
48 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	53 dicitur <i>AE</i> ,
49 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	54 dicitur <i>AE</i> ,
50 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	55 dicitur <i>AE</i> ,
51 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	56 dicitur <i>AE</i> ,
52 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	57 dicitur <i>AE</i> ,
53 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	58 dicitur <i>AE</i> ,
54 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	59 dicitur <i>AE</i> ,
55 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	60 dicitur <i>AE</i> ,
56 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	61 dicitur <i>AE</i> ,
57 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	62 dicitur <i>AE</i> ,
58 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	63 dicitur <i>AE</i> ,
59 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	64 dicitur <i>AE</i> ,
60 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	65 dicitur <i>AE</i> ,
61 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	66 dicitur <i>AE</i> ,
62 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	67 dicitur <i>AE</i> ,
63 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	68 dicitur <i>AE</i> ,
64 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	69 dicitur <i>AE</i> ,
65 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	70 dicitur <i>AE</i> ,
66 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	71 dicitur <i>AE</i> ,
67 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	72 dicitur <i>AE</i> ,
68 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	73 dicitur <i>AE</i> ,
69 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	74 dicitur <i>AE</i> ,
70 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	75 dicitur <i>AE</i> ,
71 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	76 dicitur <i>AE</i> ,
72 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	77 dicitur <i>AE</i> ,
73 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	78 dicitur <i>AE</i> ,
74 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	79 dicitur <i>AE</i> ,
75 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	80 dicitur <i>AE</i> ,
76 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	81 dicitur <i>AE</i> ,
77 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	82 dicitur <i>AE</i> ,
78 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	83 dicitur <i>AE</i> ,
79 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	84 dicitur <i>AE</i> ,
80 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	85 dicitur <i>AE</i> ,
81 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	86 dicitur <i>AE</i> ,
82 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	87 dicitur <i>AE</i> ,
83 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	88 dicitur <i>AE</i> ,
84 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	89 dicitur <i>AE</i> ,
85 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	90 dicitur <i>AE</i> ,
86 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	91 dicitur <i>AE</i> ,
87 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	92 dicitur <i>AE</i> ,
88 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	93 dicitur <i>AE</i> ,
89 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	94 dicitur <i>AE</i> ,
90 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	95 dicitur <i>AE</i> ,
91 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	96 dicitur <i>AE</i> ,
92 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	97 dicitur <i>AE</i> ,
93 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	98 dicitur <i>AE</i> ,
94 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	99 dicitur <i>AE</i> ,
95 nec <i>R</i>	10 anima] est <i>add. Barthius</i>	100 dicitur <i>AE</i> ,

tenuauerit. unde hoc quoque multum nostris adstipulatur
rationibus, quod liquido claret secundum illam uitam, quae
nobis cum pecudibus est, hominis animam exeso atque arido
quam pasto ac succulento corpore magis onerari. quod eo fit,
5 quia fessum corpus non ita ualet animi nutibus facili motu
seruire et onerosa illi est non ponderis grauitas, sed agendi
difficultas. ac perinde si belluinam uitam, quam nobis istic
inesse manifestum est, cogitamus, corpus istud non adgrauat
animam: si uero illam quae cum angelis erit adspicimus,
10 adgrauat animam occupando eam atque inliciendo uel necessa-
riis uel uoluptuosis defigendo eandem in pulchra corpora et
a contemplatione summae pulchritudinis abducendo. istud ergo
quod uel esui aut potui necessario in salutem corporis opus
<est, si plus quam opus> inpenditur, uel superflue uoluptatum
15 nugis animus occupatur uel plagis ac doloribus per corpus
adfligitur, adgrauari eandem et pro multitudine ac difficultate
actionis onerari perspicuum est. et haec est illa peregrinatio,
de qua dicit apostolus: cum sumus in corpore, pere-
grinamur a domino. cum uero ad illam corporis permu-
20 tationem peruenerit qui meruerit, de qua idem dicit: omnes
resurgemus, sed non omnes inmutabimur, non ob-
uiabit tunc nutibus animae corpus animale quod non erit, sed
per omnia seruiet spiritale corpus quod erit. sed nec illud
quippiam concupiscet indignum, nec haec aliquid imperabit

20 I Cor. 15, 51

1 tenuauerat *BF*¹, tenuerat *Sch.*, tentauerit *p*² astimulatur
C, asstipulatur *S* 4 succulento *DFS*², succulendo *ABCHL*, sucu-
lendo *RS*¹ 7 ista *ABEF*, ista ^{ista} *D* 9 animam—adgrauat *om.*
*M*¹ uero *om. libri praeter M*² 10 illicendo *S* inneces-
sariis *Barthius* 11 corporea *libri praeter GMb et Schottum*
12 stud *HLLR*, isto *editores* 13 opus] plus *Barthius*, si opulentius
et necessarium *coni. Hartelius*, sed magis speciosa altera *Hartelii con-*
iectura: opus <est, si plus quam opus> *scribentis*; uerba est—opus *a*
libris absunt 16 aggrauare *Sch.* eandem *Mb Sch.*, eundem
rell. 17 honerari *D*, onerare *Sch.* 21 resurgimus *R*
obuiavit *GH*¹ 24 concupiscit *BCEFGHLLRS* imperauit *BC*
*EFGH*¹*R*

iniustum, et quoniam sancta anima adfectu casto in deum rapitur, animaduerte nec peregrinationem illi localem esse nec patriam. numquid in hac uita deus cum anima non est, etiam si ipsa cum deo non sit? aliud enim est esse cum deo, aliud non esse sine deo, quia non localiter ad illum uenitur ⁵ nec localiter ab illo disceditur. proinde anima illa cum deo est, quae uidet, hoc est intellegit deum, et illa cum deo non est, quae utique non intellegit deum. deus autem et intellegenti et non intellegenti adest inlocaliter. sed in tantum istic peregrinatur, in quantum per uoluptatem ac dolores corporis ¹⁰ per loca uel tempora, per phantasias et phantasmata a summi boni contemplatione reuocatur, quod tunc ad plene non erit, cum corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem et mortale hoc induerit immortalitatem.

Quae cum ita sint, peregrinatur anima in corpore, cuius ¹⁵ corruptione, debilitate atque indigentia a patria, hoc est a deo separatur. puto autem substantiam, cuius peregrinatio locale est atque corporeum et cuius patria incorporeum et inlocale, non ueraciter dici uel corpoream uel localem. in illo autem peregrinatio non erit, cuius nullo adpetitu prolici- ²⁰ etur, nullo renisu occupabitur, nullo pondere praepediatur. patet, ut arbitror, animam non in omni corpore, sed in carnali tantum corpore peregrinari, quia carnale corpus obuiat et spiritale proximat incorporeis. ergo, ut aliquando de nostra tantum, sicut praelocuti sumus, substantia disseramus, quis ²⁵ potest memoriae solius abyssos intueri et antra penetrare? in

13 I Cor. 15, 53 sq.

1 effectu *BDEFR*   2 locabilem *libri praeter GMb et Schot-*
tum   4 si *om. ABH*   est enim *S*   5 non ante esse *om.*
G   localiter *R*   9 ista *ABDEFp²*   10 uoluntatem *HLRS,*
uoluntates *G*   hac *R*   doloris *ABH'R*   12 plenum *p²*
13 incorruptionem *G*   14 hoc *Mb, om. rell. et Sch.*   15 quae-
cumque ita sit *RT*   sit *H¹MRTb*   19 inlocale] est *add. M²b*
20 illo] loco *G*   23 carnali *R*   24 in corporeis *b*   25 [̄]prolocuti
D, prolocuti R editores   fuimus *G*   26 abyssos memoriae solius
b Sch.

ista mihi est quidquid usquam colorum formarumque uidi, in
 hac quidquid uerborum uel sonorum per aures accepi, in hac
 quidquid odorum per nares adtraxi, in hac quidquid saporum
 diuersitate cognoui, in hac quidquid tactu nuntiante discreui,
 5 in hac mihi reposita quodam modo sunt et grammatica, cum
 de dialecticis dissero, et rhetorica, cum de geometricis, et
 astrologica, cum de musicis, et hae simul omnes, cum de arith-
 meticis: iuxta formas partium mundi, quas uideo, de his quas
 non uideo adminiculante ratione cognoscens incorporea mun-
 10 dum capacitate conplector.

XXIII.

QVOD ANIMA INCORPOREA INCORPORALITER VIDEAT PER SE,
 CORPOREA VERO PER CORPVVS.

Sed dicis mihi: non mundum memoria conplecteris,
 15 sed figuram mundi. uel ex hoc intellege animam non
 esse corpoream, quia uides eandem nec corporalia corporaliter
 posse conspiciere. huic ergo superpositus est non loco, sed ui
 ac potentia oculus quidam, qui siue spiritus siue mens siue
 intellectus unum atque idem est, etsi diuerso nomine dicitur.
 20 ergo quod est lapis ad inanimum uiuens, hoc inanimum ui-
 uens ad animatum uiuens, et quod est inanimum uiuens ad

1 unquam *Barthius* calorum *R* 4 nuntiate *R* 6 re-
 thorica *RS* 7 astrologia *ABDEF*, astrologicam *R* hae *DG*,
 he *F*, haec *rell. et editores, quae nomin. plur. femin. forma nescio an*
retinenda sit omnes (*sc. ars grammatica, rhetorica, astrologica,*
cf. pag. 87, 11) *ABCDEFGMRS*, om̃s *EHL*, omnia *editores* 8 pa-
 trum *M* 9 conplector mundum capacitate incorporea *M² literis*
superscriptis et b 10 conpector *H* 16 qua *ABCR*, q̃ *M*, quo
b, quod *p* nec corporalia] incorporea *G* corporalia] nec *add.*
p 18 quidem *S* 19 unus *Barthius* uerso *Mb* 20 ad
 animum *ABC^aF^aHLL^aS*, ad inanimatum *DR²* hoc] est *add. B*
Galland. 21 est *om. libri praeter CGM et Sch.* inanimum]
 inanimatum *DR²*, animum *B*

animatum uiuens, hoc est animatum uiuens ad uiuentem et
 intellegentem. administrat inrationalis anima corpus animale
 in salutem scilicet eius, et administrat animam rationalem
 intellectus rationis capax in salutem uidelicet animae ratio-
 nalis operante atque administrante deo principali potestate 5
 et stabili motione atque ininitiato substantiarum cardine
 primum ut sint, deinceps ut pro modo uel merito taliter sint
 qualiter esse debere ille constituit, qui non nisi iuste uniuersa
 disponit. nam sicut de corporibus ibi uel ibi esse propter
 localitatis necessitatem congrue dicitur, ita de animabus pro- 10
 pter inlocalitatem uel qualitatem taliter esse uel taliter iure
 pronuntiat, quia sicut uiuenti corpori iucundum est luculentus
 locus uel temperatus aer, ita uiuificanti animo tranquillitas
 in cogitatione et securitas a timore. itidem, sicut poenalia
 sunt corpori tenebrosus locus et asper adtactus, sic animo 15
 cogitandi instabilitas et angustiae formidandi. agitur ergo
 anima non per loca, sed pro adfectuum diuersitate et delectabiliter
 et poenaliter. illud tamen liquet animam sine corpore
 incorporaliter per adfectus p(ro)p(ri)e uel mulceri uel adffigi
 posse, corpus sine anima uel suauiua uel poenalia sentire non 20
 posse. animae igitur corporatae est per corpus sentire corporea
 eidemque sine corpore uidere incorporea. ergo ut corpus
 inanimatum nihil sentit, ita animus sine corpore corporea uniuersa
 non sentit. hinc est quod etiam dum corpus administrat
 atque sentificat, si quando in summa eademque semper ad- 25

6 ininitiato *Barthius*, in initiato *CEGHLMSb*, initiato *rell. et Sch.* 7 primus *B* s//int *S* 11 uelut qualitatem *Barthius* talis esse *ABDF Sch.*, tales esse *p*² esse *om. b*
 taliter esse uel *om. p* 12 iucundus *p* 13 uiuificandi *p*
 anima *p*² 14 id idem *R* 15 attattus *S* animo// *R*
 16 cogitanti *M editores* (cogitandi *Sch. in notis*) angustia *p*²
 formidanti *Barthius*, formidandae *Galland.* agit *p* 17 pro
*HLSp*² loca *CMb*, loco *BH¹R*, locos *G*, locum *ADEF Sch.*,
 locorum *H²LSp*² pro] ipso *AB*, ipsa *DEF* 18 poenaliter]
 agit *add. p* licet *C* 19 incorporabiliter *AB Sch.* proprie
scripsi, pie *E*, *om. G et Barthius*, pie *rell. et editores* 20 ani-
 mae *BH*, animam *A* 22 eiusdemque *p*, eiusdem *p*²

tollitur, ita quodam modo corporeos deserit sensus ab hisdem-
 que inlocaliter abscedit, ut coram posita non uideat, ut iuxta
 sonantia non audiat, ut percursam legendo paginam non in-
 tellegat. adest anima ut per oculum literarum signa colligat
 5 eademque in syllabas sociata coniungat ac per uerba distin-
 guat, et non adest ut quid per haec fecerit sciat. lego clare
 aliquid, pronuntiantem me alter intellegit, qui in id mentis
 oculum figit, ego uero ipse quid legerim nescio, quia in aliud
 anima inlocaliter intenta discessit. denique cum ad memet
 10 ipsum uel admonitus redeo, ego ipse sum, qui utique redeo,
 et ego ipse sum, ad quem redeo, et mecum non fui, quia ad
 me per interuallum non loci, sed temporis redii, et extra
 me non fui, quia sine me esse non potui. ipsa istic est ani-
 ma, ut per oculum quae leguntur uideat, et ipsa istic non
 15 est, ut quae leguntur intellegat. aut non saepe usu euenit,
 ut siue cuiusce modi lectionibus adcommodantes uisum siue
 relationi cuiuspiam adhibentes auditum, cum haec eadem non
 minus intellegi quam uideri atque audiri facillimum sit, utro-
 que tamen sensu sonos ac signa capiamus, cum quid haec
 20 eadem significant non intellegamus? et tamen rursus in id
 quod intellectum non erat animi referentes obtutum absque
 ulla hoc idem difficultate comprehendimus.

1 hisdemque *ACGHMRS* (*cf. indicem*), isdemque *BL*, eisdemque
DEF, iisdemque *editores* 2 abscedit *BHLLRS* ut] et *p*²
 4 ut] et *p*² collegat *R* 6 defecerit *p* 7 pronuntiante *p*
 intellegit *S* quid *S*, in *om. HL* 8 legerem *A* 13 ista
*ABDFp*² 14 ista *ABDFp*² 15 non ante intellegat *inserunt*
codices praeter GS et editores, non E aut] ad *GHR*, at *S*,
fortasse an scribendum saepius *Sch.* uso *CHLR*, usu *S*,
 hoc *Sch.* uenit *p* 16 sibe *CHR* huiusce modi *Dp*
 dilectionibus *R* 17 cuiuspiam *Mb*, cuiⁱpiam *D*, cupiam *F*, cui-
 piam *rell. et Sch.* auditum *om. Mb* non minus] cominus *M*
in marg., cominus tam *b* 19 sonus *RS*

XXIII.

QVIA NON EST ALIVD ANIMA ALIVD MEMORIA COGITATIO
VEL VOLVNTAS, CVM HAEC EADEM VNA SIT ANIMA.

Sed subiungis ac dicis: aliud est animae status, aliud is qui de anima nascitur cogitationis ad- 5
fectus. quam ob rem aut hoc potius aestimandum est, quod si quando sibi aliquid imaginatur, magis cum suis intra semet ipsam motibus occupetur, et si quid aliud est, quod adspicere uidetur, magis ei in recordationis speculo describatur. istud natu- 10
ram tu putas eius esse, non poenam, idcircoque anima tua in recognitione sui fallitur, quia sibi aduersantia pro se amplectitur et per sensus corporis fallaciarum adfecta ludibriis eotenus implicatur errore, ut tamquam absens sibi se quaerat, cum ipsa sit quaerens se. non enim illud est anima quod 15
quaeritur, sed quo quaeritur: quidquid enim quaerit, extra se est, nec quaerere illi opus est, nisi quod secum non est. ipsa autem secum est, quia sine se nihil est, quaerere se ergo non debuit, quae sine se esse non potuit. quapropter cum se non sine se quaerit, necessario in aliud incurrit, quia non 20
potest se inuenire sine se. haec est illa inlusio, quam qui intellegit dolet ac dolens gemit et cum propheta plangit ac dicit: tota die contristatus ingredior, quoniam anima mea completa est inlusionibus. sed istius modi

4 cf. pag. 11, 7   23 Psalm. 37, 7 sq.

2 memoria om. *M* in capitulorum indice cum *ABRS*   3 cum—
anima] sed utrumque uita est et anima *M* in capit. indice, sed utrum-
que una est anima *ABRS*   5 his *CH^rR*   6 haud *Mb*
8 ipsum *ABDFGHR* *Sch.*   9 magis uidetur *G*   10 ei] et *G*
discribatur *H^rR*   11 idcirco quae *R*, idcirco quia *S*, idcirco *p*
12 recognatione *S*, recordatione *G*   14 eatenus *DEF²p*   16 quo
quaeritur] quod quaerit *PT* *Sch.*   quic quaerit *A*, quid quaerit
B, quod quaerit *DEF*   17 nec] non *p²*   19 quae] quia *Sch.*
se om. *A*   20 incurrat *HLRS* *Sch.*   21 se inuenire] in se uenire
Mb   23 ingrediebar *Sch.*

inlusiones in memoria patitur anima, ex qua nihil phantasia-
rum reutilare ac proferre posset, nisi easdem a formis cor-
porum per corporeos sensus hausisset. siue enim eadem quae
per corpus adtraxit sibimet imaginatur siue ex his quae uudit
5 illa quae non uudit coniectat atque confingit, certum tamen
est imaginari illam intra quendam uentrem memoriae nequa-
quam posse nisi ea, quae per corpus accepit. et haec illi non
naturalia, sed poenalia sunt, ut, quoniam a summo bono quod
ei deus est inlecebris pellecta corporeis defluxit in corpus,
10 persuasa patiatur illud intra semet ipsam iuste, quod extra se
dilexit iniuste. non ergo mihi tu illud esse animam persua-
dere uelis, quo perturbari potius eandem uides. illa namque
si in status pristini sublimitate mansisset, a quo sponte dilapsa
est, numquam contra spiritum caro, nec contra carnem spiritus
15 concupisset, et si homo uerus, hoc est anima rationalis ho-
norem suum, imaginem scilicet dei intellexisset, numquam
insipientibus fuisset comparata iumentis, uidelicet ut
animaliter uiueret. hinc est ille prae oculis eius imaginum
corporearum tumultus se semper obiectans, ut si quando uel
20 ad se uel ad deum suum ratiocinando nititur, semper ad
corporea phantasiis corporis auocetur.

Tu enim cum dicis aliud esse animam, aliud animae cogi-
tationem, melius fortasse dixisses illa, de quibus cogitat, cum
de se non cogitat, non esse animam, ipsam uero cogitationem
25 non esse nisi animam, quia illud, quod subiciendum esse di-
xisti, eatenus animam solere requiescere, ut prorsus cogitet

17 Psalm. 48, 13 et 21

2 posset *H²LS*, possit *rell. et editores* 3 ausisset *R*, habuisset
G 4 per *om. A* 10 persuasa *Mb*, *om. rell. et Sch.* ipsum
A¹BF¹H¹R Sch. quod—iniuste *om. M¹b* 12 quod *ABDE¹F*
eadem *Mb* illam *R* 15 concupiscet *Gb*, concupisceret *p*,
concupiscere *p²* 16 suum//// *R* dei *om. G* 17 fecisset *p*
18 imaginem *BFP* 19 se *om. G* 20 nutritur *R* 21 cor-
poreis *libri praeter CE²GM et Sch.* euocetur *Mb*, seuocetur
Barthius 23 anima ante cum *inserit Sch.* 25 quia illud
quod *S* duxisti *ACHLR* 26 adsolere *G* quiescere *G*
cogitat *ABL¹RS¹*

nihil, caret uero. anima nempe uariare cogitata potest, non cogitare non potest. quid autem illud est quod somnare dicimus, nisi quod ne defesso quidem corpore in somnosque resoluta animae uis a cogitationibus uacat? tota uero ibi est ubi cogitat, quia tota cogitat. uerum tu idcirco uel maxime 5 de animae statu falleris, quia aliud animam, aliud esse animae potentias credis. quod enim cogitat accidens eius est, substantia uero qua cogitat. hoc equidem de uoluntate oportet agnoscas. nam sicut tota anima cogitatio est, ita anima tota uoluntas est et quae perfecte uult tota uult, et ut 10 supra dictum est, quaecumque illi uelle accidentia est, ipsum uero uelle substantia est. hinc etiam in sacris literis uoluntatis perfectae definitio, prout illud est, quod ita uel ita uoluit, damnabilis laudabilisue censetur. sic in euangelio dominus: qui uiderit, inquit, mulierem ad concupi- 15 scendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. et in bonam partem loco alio angelorum uocibus dicitur: gloria in excelsis deo et in terra pax hominibus bonae uoluntatis. ecce dilectio, ut tu arbitraris, animi quaedam portio est, ut ratio docet, animus totus est. si quid 20 ergo toto amore amo, non id ipsum toto animo diligo? et ubi uacat illud quod dicitur: diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, si animae pars putatur esse dilectio? si enim parte sui diligit anima, non utique tota diligit. sin uero tota diligit, tota absque 25

15 Matth. 5, 28

18 Luc. 2, 14

22 Matth. 22, 37

1 anime *R* non *om.* *Mb* 2 gitare *A* 3 dicimur
CRS editores nec *Mb* fesso *libri praeter CGM et Sch.*
sonosque *p*² 6 anime de *R* animam] et *add.* *R* esse
om. *Mb* 8 substantiae *AB* quae *BDF Sch.*, quo *E*
12 uere *S* est *CM, om. rell. et Sch.* 13 pro ut illud est quod
ita uelit uoluit *S* uel ita *CGMb Sch.*, uelit *ABLRS*, uellit *H*,
... ..
uelit uel *DE¹Fp²*, uelit uel ita *E*², uelit aut *P* 14 laudabilisue
scripsi, laudabilisque *libri* si^c *M*, sicut *b* 19 arbitrare *G*
22 diligis *CH¹MR* 24 diligⁱ& *S* 25 si *Mb*

ambiguitate dilectio est. dicitur enim uereque dicitur, quoniam deus dilectio est. sed dilectio illa talis est, ut nec ipsa diligere nisi bonum nec per eam diligere possit nisi bene. haec autem dilectio, quod est anima humana, propter adfectuum
 5 mutabilitatem potest et in superiora, quod ei solus deus est, caelesti caritate flagrare et in inferiora damnabili amore defluere. quodlibet tamen diligat, si toto amore diligit, tota diligit et, cum tota diligit, tota dilectio est, quae unitas in corpore scilicet non est.

10

XXV.

EXEMPLVM DE GEOMETRICA ARITHMETICA ATQVE DIALECTICA
 AD ERVDIENDVM LECTOREM IN EA QVAE OBSCVRA SVNT, QVID
 VIDEAT ANIMA PER SE, QVID PER CORPVVS.

Sed dicis: quando absentem carum suum cogitat,
 15 numquid uelut ipso conspecto desideriiis satisfecit? ista, ut ego conicio atque ut plane probo, potissima admodum causa est, quae temet ignarum perpulit animam referre corpoream. a sensibus quaeso corporis paulisper adtollere ac si uales perspice, quae uel quanta uis uidendi sit animo, et si
 20 quid potes animi uisum corporisque discerne. corpus certe

2 I Ioann. 4, 8   14 cf. pag. 11, 12

3 ipse p^2 posset ACH^1R , posse Mb 4 $pp\tilde{t}$ H , pro LS
 affectum BM 5 mutabilitate $BCHLRS$ 6 claritate R
 in *om.* R damnabilia *Galland.*   ^{if} defluere S , defluere p
 8 tota diligit *om.* p 11 hic diligenter uisionem animi lector adtende
M pro titulo et hic et in capitul. indice habet, ea quae exarauimus M praebet in marg., exemplum de geometrica quo facilius lector intellegat, quid uideat anima pro se, quid pro corpus ABR   15 numquid] iam
add. Faustus   desiderio *Faustus*   16 coniceo $HLMR$
 autque R 17 timet BH^1R , te tuimet DEF *Sch.*   pepulit D
 EF perpulit] ut *add. DEFG*   referre Mb , reari L^3 , reare
rell., reri esse Sch.   localem uel *ante* corpoream *add. p^2*
 18 corporeis b 19 ualis H^1 , uelis R perspicere BF^1 , percipere
 D 20 potest $ACMb$, potis es G discernere C

nihil uidet, quia nihil utique sentit absque anima, ac per hoc animus corporea per corpus uidet, incorporea per se. haec ipsa nunc, quantum in praesentiarum res postulat, sequestremus, ut quae sint animi uisa per corpus, quae sine corpore euidenter adpareat. nam qui uel aliquid eruditus est, credo ⁵ nouerit in geometrica disciplina quid sit punctum quidue linea, sed quia inter eos, qui ista dignabuntur legere, potest esse qui nesciat, de hoc ipso paululum dissertando quaeramus. linea est, ut doctissimi atque excellentes uiri non dixerent solum, sed ratiocinando probauere, longitudo simplex, quae in ¹⁰ corpore prorsus nequeat inueniri eo quod omne corpus longitudo longum sit, non tamen ipsa sit longitudo neque possit sic esse longum, ut non latum simul altumque sit. quocirca sicut aiunt etiam si araneae filum cogitaueris, quia utique corpus est, non solum longitudinem cogitasti, habet enim pro ¹⁵ modo suo indissociabilem longitudinis suae latitudinem atque altitudinem. igitur si, ut fateri ueritas cogit, aliud est longitudo quam latitudo, seposita latitudine solam longitudinem cogitemus. scio autem hanc eandem liquido conspici non esse multorum, quam cum Marcius quoque philosophus negaret mathe- ²⁰ matico Adrasto se uidere, cum lineas fabrorum nimie uideret: utique non mirum est, inquit Adrastus, quod habes

3 sequestramus *ABDE'FH'R*   4 sunt *S*   5 adpareant libri
praeter EM et p² Sch.   qui uel *GLS²T*, qui uelut *ABCDFME*
RS¹, qui uel *EH*, uelut qui *p Sch.*, uelut qui uel *p²*   aliqui
b, alioqui *p*   6 geometria *Sch.*   quid uel *S*   7 quia
om. libri praeter DEG et Sch.   isti *A*   8 esse *om. M*, esse
potest editores   quis *ABCH¹MR¹S¹*   nec sciat *R*   hoc ipsa
Mb, corr. *M² in marg.*, hac ipsa re *p*   disserando *BHLS¹*, dis-
serendo *ADEFRS² Sch.*   9 excellentes *R*   10 rationando *R*,
rationando *S*   11 corpore] sola *add. b*   15 solam *DEF Sch.*
16 modo suae longitudinis indissociabilem latitudinem *Barthius*
indissonabilem *M corr. in marg.*   18 altitudo *M editores praeter*
p²   20 marcus *S*, nomen genuinum esse negat *Barthius*   21 se] ⁱ
posse *M man. rec. superscr. et b*   nimie (= optime) *Hartelius*,
minime *Mb*, *om. rell. et Sch.*, maxime *Barthius*, ipse olim minimas
conieceram

oculos similes fabrorum, ingenium dissimile Pythagorae. sed non idcirco tardioribus desperandum est, modo ut auctoritati cedamus qui rationem forte non capimus.

Haec ergo de qua loqui institueram longitudo cum fuerit
 5 puncto inchoata punctoque finita, a Graecis γραμμή, a nostris
 linea dicitur. iam nunc si quid sit longitudo sine latitudine
 cognoscere ualueris et lineam longitudine finita formasti, duas
 aequales lineas sibimet ἀντιστάτας e regione constitue, quod
 cum feceris, intellege te figuram duabus lineis paribus non
 10 fecisse. figura enim dicitur, cum paribus imparibusue lineis
 capitibus sese contingentibus locus ambitur. duabus ergo pari-
 bus lineis siue auersim positis siue capite contingentibus figura
 non clauditur, tribus uero aequalibus lineis figura fit trigona,
 et hoc aeterna atque indemutabilis ratio est omni humanae
 15 menti uel non admonitae clarens liquido. numquid ergo tri-
 bus lineis paribus quae semet mutuo capitibus tangunt fieri
 umquam nisi trigona poterit? aut istud magis nunc uerum est,
 quam fuit, aut esse hoc uerum aliquando coepit aut aliquando
 desinet, aut non est facilius corporeum interire mundum, cui-
 20 us utique tumidae localesque formae istarum inlocalium in-
 corporaliumque sunt imago formarum, quam ut aliquid ex his
 uel uariari specie uel transmoueri loco uel senio ueterescere
 uel quoquo pacto mutari queat? ne ergo per omnes te disci-

1 dissimile] simile *ABE'FP*, non simile *D*   2 desperandum
R   3 ut scripsi, uel libri et editores   auctoritate *ABHLRS'*
 5 grama *M*, gramma *rell.*   6 lineis *A*   latitudine] longitudine
Galland.   7 uolueris *R*   finitam *Mb Schottus in textu*, finita
idem in notis   8 antistatas libri   e *om.* *p*²   9 intellegite
R   partibus *ABR'*   11 sese] esse *BCR*, ē se *G*   ambitus
B   12 auersim *Mb*, aduersim *rell. et Sch.*   siue] se *add.* *G*
 a ante capite *add. libri praeter Mb et Sch.*   14 haec *p*   in-
 demutabilis *S'*, immutabilis *Mb*   15 ammonite *E*, admonito *C*
 16 tangant *DGHLRS*   17 umquam] figura *add. Sch.*   stud *R*
 magis *G*   19 desinet *DEFGP*, desiit *Mb Sch.*, desinit *rell.*
 20 starum *H'*   incorporaliumq!!! *S*   21 sunt] et *add. M edi-*
tores, ut add. Barthius   aliquid *Gmb Sch.*, aliqui *ABCHLRS*,
 aliqua *DEF*   22 ueterascere *DEF Sch.*   23 non *Mb*

plinae istius minutias traham neue intentionem tuam in ad-
spectandis planarum figurarum uel cuborum uel pyramidarum
rationibus teneam, propter circuli perfectionem de una tantum
figura, ut adhuc fecimus, breuiter conloquamur.

Circulus fit ex una linea. sed iure nunc illud admoneberis, 1
quod linea sine latitudine atque altitudine perfectior est, quae
tamen habet aliquid se ipsa perfectius. punctum nempe prin-
cipaliter est origo lineae, ab ipso incipitur ipsoque finitur, cum
punctum nec oriri a quoquam pateat nec finiri. hoc namque
continet in figuris punctum, quod unus in numeris. ista ergo 10
linea, quae transuersim secari potest, scindi per longum non
potest, quia utique si scinditur, habet latitudinem, cum se-
canda est, puncto caeditur, cum punctum scilicet non caedatur.
perfectior ergo longitudo latitudine, quia latitudo et trans-
uersim et directim recipit sectionem. perfectior latitudo 15
altitudine, quia altitudo non solum findi ac secari, uerum et
a latere caedi potest. ergo altitudo sine latitudine et longi-
tudo esse non potest, et ubi haec tria sunt, haud dubie
corpus est. latitudo sine longitudine esse non potest, longi-
tudo sine his omnibus esse potest, sed sine puncto esse non 20
potest. sine his uero punctum semper est nec cuiuspiam ut
sit indiget, quia unius nullum potest esse principium. circulus
igitur una eademque circumflexa fit linea, sed sicut in

2 ciborum *GLS*¹, cimborum *M*, cymborum *BC*, cyllborum *AHR*,
cyborum *S*² pedamidarum *M*, pamidarum *R* 3 teneamus *S*
perfectionem] et *add.* *R* 4 figurarum *G* collocamur *M*
5 ex *om. p* 6 quo^d *R* sine] sic *G* altitudine atque lati-
tudine *editores*, altitudine atque altitudine *M* quae *Mb Sch.*,
quod (quot *A*) *rell.* 7 tamen] non *A* ipsa// *R* 8 ipsoque
Mb, ipso *rell. et Sch.* 10 continent *B*, obtinet *G* 11 iscindi
*CH*¹ 12 scinditur/// *S* 13 ceditur et cedatur *libri omnes, b et*
Sch., secatur *utroque loco p*² 15 direlictim *A* recepit *AHL*
*RS*¹ perfectio *R* 16 altitudini *BCHLRS* altitudo] lati-
tudo *ABDHLRS*, //titudo *C* scindi *ABDE'F*, scyndi *R* .
uerum] scindi etiam *add. p*² 17 cedi *libri et b* 18 aud *ABC*
*H*¹, aut *R*, haut *S* 19 longitudone^{i sine} latitudo *S* 23 linea// *S*

trigonis et tetragonis per angulos puncta sunt, quibus figurarum ratio consistit, sic in circulo eius medium puncto possidebitur, ut circulus rata dimensione formetur. nam cum unum circini radium fixeris atque alium a centro extrinsecus circumduxeris, adtende quantum potes centri potentiam ab stabili radio illum qui circumagitur radium regere et illic, ubi localiter non est, potentialiter circulum figurare.

Hic si purgata mentis intendas acie, subrutilare tibi iam debet quid sit anima. illud etiam quale est quod, si sensum corporis consulamus, per medium circulum duae pares lineae iuxtim duci posse credantur, cum ratio manifesta conuincat nequaquam per eundem medium duci duas posse nisi una sit breuior? uidetur mihi, sicut superius de trigona patuit, istic quoque circuli ratio insolubilibus atque aeternis manere legibus stabilis. tu mihi nunc dicas uelim, si ista localiter conspicit anima, quid causae est, ut mihi aliquid rotundum, trigonum uel tetragonum in occidente de corporibus formare molienti eadem sine tumore uel motu ratio rotundi uel quadri non desit, cum eodem temporis puncto secundum eandem rotundi et quadrati legem in oriente alius paria de corporibus ualeat fabricare? uidesne uel de his, quae conspiciatur anima, quid sit uisus animi? intellegisne intellegibile et intellegens nequaquam posse seiungi? animaduertisne etiam quid intersit inter illas formas, quas corpore cernimus, et istas, quas mente conspiciamus? istas esse sempiternum mundum, cuius hic mundus imago sit, unde diuinitus dictum est:

2 constitit Mb	5 potis es G	ad A , ab <i>rell.</i> , a p
6 radio] radiū M	ullum R	8 acie S 9 si <i>om.</i> H
10 consolamus BCH^1R	11 non <i>ante</i> iuxtim <i>inserit</i> Mb	iunctim
D^2E <i>Sch.</i> , iuxtim F	creduntur G	12 eundem] fundum <i>coni.</i>
<i>Barthius</i>	13 trigono p	14 isti AB
15 illocaliter Mb	16 aliquod <i>editores</i>	18 eodem S^1
17 rotundi] uel trigoni <i>add.</i>	G	19 dedit B , dederit DEF
punctu ACH^1 , punctum R	20 paries G	21 ualeat] uoluerit <i>male suadet Barthius</i>
iis b	22 uis ^{us} C , uis A	23 iungi G , se
subiungi R	intellegesne ABF^1H^1R	24 illa R
animaduirtsisne S		

praeterit enim figura huius mundi. uides etiam quod cum longitudines, latitudines et altitudines corporum scire nullius propemodum sit momenti, satis esse aliud, unde dicit apostolus oportere nos nosse quid sit latitudo et longitudo, sublimitas et profundum? quid enim mihi proderit us- 5
piam altitudinem corporei caeli quaerere, planorum siderum diastemata uel circulorum uias uel singulorum interualla rimari, quid spatia terrae cognoscere uel abyssi profunda penetrare? non de his me, ut reor, apostolus commonitum uoluit, quae non solum laboriosa sunt, sed etiam noxia si, 10
cum per haec ad aeterna semperque manentia transeundum sit, in his haereatur atque remaneatur.

Reuertere nunc atque intuere omne longum longitudine longum fieri, ipsam uero longitudinem longam dici non posse, ut omne castum castitate castum fieri, ipsam uero castam 15
non dici ullatenus castitatem. cum ergo meram longitudinem contemplari cupis aut cum in trigonum uel hexagonum mentis oculum figis, proice quantum uales ac refuge non solum omne corporeum, sed quidquid simile potest esse corporeo, et cum trigonam uel tribus punctis ac tribus lineis uel ro- 20
tundam puncto uel linea conformari incorporaliter atque inlocaliter uideris, uim quoque ac supereminentiam conspice numerorum et intellege uniuersum corporeum numerabile per numeros fieri, ipsos uero numeros non posse numerari. nam quis non dicam eloqui, sed cogitare digne ualeat, quod 25
numerus, cum ex uno et per unum et in uno sit, principium

1 I Cor. 7, 31   4 Ephes. 3, 18

1 enim *om. libri praeter M et Sch.*   2 et *om. R*   3 satius
coni. Barthius   aliud unde *DEFM^b Sch.*, aliunde *rell.*
4 oportet *p*   et *om. R*   5 sublimitas *om. B*   6 plane-
tarum (*uel* planorum) et siderum *Barthius*   *διαστήματος b*
7 interualli ^{ari} mari *S*   9 commoratum *R*   11 pro *C*   12 in-
hæreatur *HLS*   atque *M editores*, ac *rell.*   15 omnem *S*
ipsum *AH²LS*   castum *AH²LS*   17 exagonum *EG*, sexagonum
ABCHLMRS Sch.   18 refugere *M*   19 esse potest *editores*
21 conformare *p*, confortare *p²*   26 in unum *ABDE¹FH¹R*

tamen ac finis illius non sit? si enim dixerimus unum numeri esse principium, ipsius unius quod dicemus esse principium? ecce habes principium numeri in principio, ut ex ipso sit numerus. iam uero si numerare uelimus, adicimus unum
 5 uni ut fiant duo, et unum duobus ut fiant tria, et unum tribus ut fiant quattuor, et deinceps quotiens unum multiplicauerimus, totiens quasi multi singuli in summa ducuntur, ut decies ducti decem et uicies uiginti et centies centum et
 10 per unum esse, sicut ex uno procedere. illud uero patet ad finem numeri, qui nullus est prorsus, ueniri non posse, quia trans omnem numerum, qui ex uno et per unum et in uno est, semper est unus. tria tamen ista sunt, cum dicimus ex uno et per unum et in uno, pariter aeterna, perinde inloca-
 15 lia ubique tota, eidem infinito semper aequalia, quia nullum uere unum maius unumue minus est. haec sunt numerorum inchoantia ducentia perficientia: ipsa nec inchoata nec numerata nec finita, credo, quia sapientiae dei non est numerus. nam cum ex uno et per unum et in uno sit
 20 numerus, nec numerari nisi trifariam possit, ut per eundem numerum ordiamur numeremus finiamus, ipse est ternarius totus, per quem omnis est numerus. ecce quod habitat in

18 Psalm. 146, 5

2 dicimus libri praeter CE^2GMb et Sch. 3 numeri in GL^2Mb
 Sch., numeri sine $DEFp^2$ Barthius, numeris $\tilde{e}e$ in R , numeris in
 rell. 4 numeros S ueros innumerare R adicimus b , ac
 dicimus M , adicis rell. et Sch. 6 fiant ante quattuor om. libri
 praeter M quotiens om. $ABDE$ 7 quasi] quia si F , quia
 uel sic D multi scripsi cum EL , qui multi// habent, multis rell.
 et editores singuli// F , singulis Mb dicuntur R 8 uices
 M , utties R uigintim M 10 producere p^2 11 inueniri
 b , inde ueniri Barthius 13 est semper—et in uno om. R
 14 proinde p^2 Sch. 15 eidem p , eodem libri et b , eadem Har-
 telius 16 unumue] uno $\dagger G$ 17 perficientia b , pfigentia M ,
 pfigentia rell. et Sch. 18 sapientia Mb 21 ordinamus CL^1Mb ,
 ordinem G numeremus GMB , numeremus et C , numeros AS ,
 numerus HLR , numeros. numeros $BDEF$, numeros et PT Sch.
 22 quid CM editores, qdē G

anima humana: ecce quod oculo cordis uidere concessum est. quo diffugimus, quo distrahimur, cur in nobismet ipsi extra nos sumus? cur patriam nostram localiter quaerimus, de qua utique non ambulando, sed peccando discessimus? cur tenebras splendere credimus, quas uidere ipsum est utique non uidere? ueritatem certe quaerimus: non illam per spatia locorum oportere quaeri, non per corporeum aliquid aestimes inueniri. satis ex corpore non solum tangendo, sed etiam cogitando se separabit qui huic adhaerebit. in locale certe quaerimus, non illud quaeso per locale quaeramus. fecit sibi ipsa ueritas sui compotem similitudinem. hoc in nobis adferamus illi quod fecit, non conuiciemur deum nostrum dicentes illi: non potuisti facere aliquid simile tui, quia, si corpus sum, similis tui non sum, quia de nobismet ipsis nos ille conuincet.

15

XXVI.

SECRETA DEI LOCVTIO AD ANIMAM, QUALITER SE DEBEAT SCISCITARI.

Loquitur enim silentio mihi ueritas et dicit mihi: tu certe qui corpus esse te credis, unde incorporeo uerbo uteris? aliud credo est uerbum tuum, id est consilium tuum, aliud uox uerbi, aliud quod sonat, aliud quod intellegitur. nam sicut uox potest esse sine uerbo, ita est uerbum sine uoce. utitur tamen quodam indumento uocis uerbum tuum, ut insonet auribus, sicut ego indumento carnis, ut uiderer hominibus, et

1 quò] quod *C*   2 diffigimus *R*   quod *R*   quur *H sae-*
pius   uobismet *R*   5 uideri *b*   ipsud *R*   6 quaerimus]
credimus *BDE¹FP Sch.*, quaeramus *b*   7 oportet *Mb*   exesti-
mes *C*, estimemus *E*   8 ex] se a *G*   9 se om. *G*   11 in
ante similitudinem *add. p²*   offeramus *Sch.*   12 conuincemur
M, conuincemus *b*, conueniemur *A*, conuiemur *B*, conuiemur *R*
dñm *R*   14 couincit *ERS¹*   19 enim] in *add. libri praeter*
Mb   mihi] ipsa *p²*   24 insonat *BH¹R*   25 ego om. *p²*, ergo
p   uidear *b*

cum loqueris, obsequium uocis aurem tenus meat, uerbum uero inlocaliter ad animam permeat, quia, sicut ad illum cui loqueris accedit, ita a te utique non recedit, et si loquentem te unus audierit, totum uerbum tuum penes te est, totum penes illum, et si duo audierint, totum audiunt, et si multi, totum, et omnibus totum et singulis totum et tibi totum est. noli in te perdere tam magnum munus meum, similitudinem meam, quam tibi benignissime tribui, ut qualiter ad me tenderes, non extra te quaereres. nemo uenit ad patrem, nisi per me, et nemo ad me, nisi quem pater meus adtraxerit, et nemo ad me uel ad patrem uenit, nisi caritas diffundatur in corde eius per spiritum sanctum, qui non nisi bene credenti, bene speranti et bene quaerenti dabitur. ad istam, quod unus deus sumus, tu homo factus es trinitatem, cum dictum est: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. introspice te de te ipsa, o humana anima, et te memineris. uide mentem tuam, uide uerbum tuum, uide uoluntatem tuam. nam totum est in mente quod cogitas, et quod totum simul meministi, totum simul cogitas et uis cogitare atque meminisse, hoc est, amas habere mentem et cogitationem. cogitationem ergo tuam cum mente complecteris, hoc est, cum cogitare te memineris, totam certe

9 Io. 14, 6

10 Io. 6, 44

15 Gen. 1, 26

1 aure *A²DEFMb* 2 permeatur *AB*, promeat *D²HRS*, permeareat *F* sicut *Mb*, sic *rell. et Sch.* cui] qui *p²* 3 ita *Mb*, quod *rell. et Sch.* ita—recedit bis *exstat in M* 4 adierit *R* 5 duo si *S* 6 singuli* *R* 7 est *om. R* 9 tenderis *BHR* quereris *R* 12 cor *p* 13 nisi *om. R* 14 qua *p²* deus] est *add. DEFp*, post sumus *add. G* summus *libri praeter GMb et Schottum*, cf. pag. 96, 20 es] ad *add. p²* 16 introspice *E²G Sch.*, introspicite *R* te de *delet Barthius* 17 anima humana *S* te *Mb et Sch. in textu*, de te *Barthius*, tui *p*, *om. rell.* memineris *p*, meminere *Mb*, quae imperatiui forma nescio an a scriptore ipso profecta sit et a uerbo * *meminor deriuanda*, ad me nitere *rell. et Sch.* 19 mente] me *HL* 20 amas *om. R*, post meminisse *transponendum censet Barthius* 22 memineris *DEF² Sch.*, cf. *lin. 17*, meministi *ABCF¹HLMPRSTb Sch. in notis*, meministi *Gp*

cogitationem tuam tota mente comprehendis et totum amorem
 tuum uel mentem tuam tota cogitatione tua cogitas, cum
 amare uel meminisse te cogitas, et toto amore tuo eandem
 totam mentem atque eandem totam cogitationem tuam diligis,
 cum meminisse et cogitare te diligis. nullus est tamen, qui 5
 meminisse et cogitare et hoc ipsum amare non diligit: cum
 autem tibi in mente est cogitationis et amoris tui, si tanta
 illa meministi quanta sunt, tanta est mens tua quanta sunt
 illa, et cum dilectionem uel mentem tuam cogitas, si tanta
 ea quanta sunt cogitas, tanta est cogitatio tua quanta illa 10
 sunt, et si mentem uel cogitationem tuam pro sui modo
 diligis, haec et amor tuus aequalia certe sunt, et si se sin-
 gula tota simul uel ament uel cogitent uel meminerint, non
 maiora erunt tota simul tria, quam uel mens tota pariter
 recolens uel cogitatio tota cognoscens uel amor tota diligens. 15
 haec et in te esse ac potius ista te esse me tibi radiante
 cognosces, si illos mihi oculos quibus me uideri dignor adtu-
 leris. nequaquam me uel incorporeus nisi purgatus uidet, quo
 minus uideri me a te putes posse, si corpus es? ego et pater
 et caritas nostra unus deus sumus: tu, mens rationalis et 20
 uerbum uel dilectio tua unus es homo ad similitudinem au-
 ctoris tui factus, non ad aequalitatem, creatus nempe, non
 genitus, formatus es ipse, non formator. recede ab his quae
 infra te sunt minus utique formata, hoc est minus formosa
 quam tu es, accede formatrici formae, quo possis esse formo- 25

1 tuam *Mb*, *om. rel. et Sch.*   2 uel] et *R*   3 amare] te
add. RS Sch.   tēgitas *R*   4 totam ante mentem *om. Mb*
7 es *G*   est] memoria *add. DEFp² Sch.*   10 quanta] quae tanta
R   12 amor] *S*   certe *om. Mb*   13 uel post simul *om. Mb*
non *om. R*   15 et cogitatio *Mb*   agnoscens *LS*   totus post
amor *G²p²*   16 et *om. libri praeter M*   ita *Mb*   radiante
BF²R, irradiante *coni. Barthius*   17 cognosces *G*, cognoscis *rell. et*
editores   dignos *R*   19 a te *om. Mb*   posse *delet Barthius*
es *om. Mb*, sis *Barthius*   20 rationabilis *ABHLS*   21 uel]
et *coni. Barthius falso, potius et post tu inserendum erat*   delectatio
B   est *ABDFHLSp²*, ē es *E*   23 formator] formatur *A*,
forma *G*   24 intra *Mb*   formosam *R*

sior, eidemque semper adiungere, quia tanto ab illa speciei
 amplius capies, quanto te illi caritatis pondere magis inpres-
 seris: ab illa scilicet obtinebis imaginis huius indemutabilem
 statum, a qua sumpsisti principium. haec et talia loquitur
 5 ueritas ad aurem cordis intrinsecus admonens nos, ut quoniam
 ad similitudinem incorporei dei, non ad similitudinem corpo-
 rei mundi facti sumus, incorporeos nos esse noscamus non
 solum quia deo incorporeo similes sumus, sed etiam quia cor-
 poreo mundo dissimiles.

10

XXVII.

QVOD ANIMA CARO SVO ABSENTE ETIAM CORPORE SPIRITV
 PRAESENS POTERIT ESSE.

Ecce de statu uel uisione rationalis animae infinitarum pro
 quaestionis magnitudine rationum tactis breuiter potius causis
 15 quam satis usque discussis arbitror me de inlocalitate atque
 incorporalitate animae sufficiens dedisse responsum. tu nunc
 ita longe disparilem infraque positam euidenter intellegens
 corpoream uisionem non ulterius isto iacteris incerto, ut si
 carum tuum, sicut ipse dicis, absentem cogitas, idcirco eun-
 20 dem quia tibi corporaliter non adparet credas absentem, quia
 si tibi in illa sui parte carus est, qua uterque homines estis
 et qua uosmet uicario amore diligitis, ita tibi ille praesens
 est, ut tu ipse tibi. quidquid enim tu es substantialiter, hoc

1 specie *Rp*   2 capias *ABDE¹FH¹R*   illa *B*   4 a
 om. *HLS*   quia *H*   talia *M editores*, alia *rell.*   5 arem
R   quod *BDEF Sch.*   7 cognoscamus *Sch.*   8 incorporeos
R   11 caro suo *scripsi*, carum suum *libri*   13 uel] et *Bar-*
thius   14 quaestiones *BH¹R*   magnitudine] magnitudinis *add.*
F¹ Sch., ... magnitudine// *E*, magnitudines *add. rell. praeter*
GM   potius] pro tuis *R*   16 res possum *R*   17 positum
ABH¹R   18 alterius *p²*   iacterius *BH¹R*   19 suum *R*
 20 adpareret *ABDE¹F*   21 si tibi] sibi *CH*, tibi *omisso* si *LS*
 quia *ante* uterque *CGMb*   22 quia *Rb*   23 tu// ipse *S*   hoc]
 et *add. G*

ille est. uisio uero intellectus est animae: si te uides, illum uides qui nihil est aliud quam tu, qui si corporaliter adisteret, per signa certe corporis agnitionem sui tibi faceret. per quae si illud forte cepisses indicium, quo eundem tibi inimicum potius esse cognosceres, reuerberata utique adfectuum 5 disparilitate anima tua ab eius anima quodam modo resili- ret, et in uno corporaliter loco atque in eodem, si potest dici, uestigio satis scilicet essetis uoluntatum diuersitate seiuncti. quod cum ita sit, non arbitror animos sequestratione disici, quos uidemus iunctis corpõribus posse separari. ac perinde 10 parum est, quod efficiunt corpora mutuis animõrum reprae- sentationibus, si non aut per eadem in se imago dei quaeratur aut ipsa quaerantur. miserum namque est multumque uero contrarium, ut imago dei, id est uerus homo per corpus potius quam per se quaeratur. per se autem quaeritur atque 15 agnoscitur, si per imaginem dei quaeritur, imago autem dei omnis anima rationalis est, proinde qui in se imaginem dei quaerit, tam se quam proximum quaerit, et qui illam in se quaerendo cognouerit, in omni eandem homine recognoscit. tu autem non inmerito carum tuum absentem te habere cau- 20 saris, in quo corpus diligis, nec aliud quam corpus diligere in illo potes, quem non credis esse nisi corpus. dilige deum tuum, dilige in deo tuo carum tuum, imaginem dei tui. ille te perinde diligendo deum in deo diligit. si uterque unum quaeritis, ad unum tenditis, semper apud inuicem eritis, quia 25 in uno consistitis. non autem uideo quod fieri queat, ut cor-

2 quia *Mb*   5 cognosceris *ABH¹RS¹*   6 disparilitatem *AB*
H¹   8 uoluptatum *M*, uoluptatum *b*   seiungi *AB*, seiuncti
R   9 disici *AG²*, dissici *rell. cum PT et Sch.*, cf. pag. 66, 19
10 proinde *Barthius*   11 efficiunt *B Sch.*   mortuis *S*   12 easdem
G   in se—quaeratur *om. libri praeter M*, quaeratur *scripsi*, quae-
ritur *M*   14 ut] aut *R*   dei *om. Mb*   15 quam pro se *R*
atque aut *HLS*   16 cognoscitur *G Sch.*, ignoscitur *HLS¹*
imago—quaerit *om. R*, *uncis inclusit Sch.*   17 in *om. GMb*
Sch.   19 hominem *Mb*   25 apud] ad *S*   26 qui *G*, qui id
Barthius

pora in unum posita praesentia sibi esse possint et animi in uno praesentes sibi esse non possint. sed quoniam liber iste finem flagitat eo quod aliquibus superficie tenus adtactis, quamlibet multa breuitatis studio ommissa fecerim, non tamen
 5 omnibus pro causae excellentia supersedi, quae post hinc disputanda sunt, principio secundi uoluminis ordiamur.

1 sibi—praesentes *add. C² in marg.* et animi—possint *om.*
M¹ 2 praesentis *BH¹R* 3 sub efficie *M* 4 ommissa *R*,
 missa *Sch.* 5 haec *p²* 6 principia *S²*

CLAVDIANI
MAMERTI DE STATV ANIMAE
LIBER SECVNDVS.

I.

QVIA <OMNIA> CONTRARIORVM COMPARATIONE FACILIVS
DINOSCVNTVR.

Saepenumero mecum reputanti mihi, quonam pacto ex- 5
cellentissima ueritas tantum inimicorum semet habere siuerit,
post multum de hac eadem quaestione tractatum non impro-
babilis ratio, sicuti reor, adparuit: omnia scilicet dinoscuntur
melius contrariorum comparatione. sic equidem lumen tenebris,
sic uita morti, sic ueritas falsitati composita plus delectat. 10
oportuit igitur hasce distantias pro suis qualitatibus sibi com-
potes sortiri patronos, ut nec falsi lateret defensor nec ueri
uacaret adsertor itaque fieret, ut nec ille magis noceret occul-
tus, nec otiosus iste torperet.

1 INCIPIT LIBER SECVNDVS CVIVS SVpra *ABM*, FINIT LIBER PRIMVS
INCIPIT LIBER SECVNDVS CVIVS SVpra *C*, CVI SVpra FINIT LIBER PRI-
MVS INCIPIT SECVND *R*, EXPLICIT LIBER PRIMVS INCIPIT LIBER SECVN-
DVS *FHL*, INCIPIT LIBER SECVNDVS *DE*   3 omnia *addidi coll. lin.*
8, *om. libri*   5 saepe numerum *R*   6 tatum *S*   sciuerit *Gal-*
land.   7 inprobabis *S*   8 sicut *R*   dignoscuntur *Sch.*
11 asce *R*   12 nec] si *add. A*   14 otiiis *ex otius L*, ocus *S*
torqueret *p*²

II.

QVO MODO PHILOSOPHI MVNDI INDAGAVERINT VERITATEM
GRADATIMQVE AD DEVM VSQVE PERVENERINT.

Et quoniam mortalium generi natura datum est ut abstrusa
5 fortius quaerat, ut negata magis ambiat, ut tardius adepta
plus diligat, eo flagrantius ametur ueritas quo uel diutius
desideratur uel laboriosius quaeritur uel tardius inuenitur,
hinc factum est ut philosophi quoque excellentibus ingeniis,
multimodis doctrinis, pugnantibus sententiis, longis saeculis
10 de eadem ueritate quaerentes ab usque Pythagora Italico uel
Ionico Thalete semper exstiterint, qui dissidentibus aliis uel
in parte operis aliquid dignum tanta indage sentirent. unde
etiam doctor gentium non tam ignaros ueri philosophos iudicat,
quam cogniti contemptores accusat inquiring: inuisibilia
15 dei a creatura mundi per ea quae facta sunt intel-
lecta conspiciuntur, sempiterna quoque uirtus
eius et diuinitas, ut sint inexcusabiles, quoniam
cum cognouissent deum, non sicut deum magnifi-
cauerunt. ergo cognouerunt, et ingressa est diuinitatis ab-
20 ditae mens humana secretum transcensisque corporeis omnibus
emirata illum uidelicet uniuersitatis uidit esse creatorem, qui
non solum corporea uniuersa praeiret sicut inrationalis anima,
neque hanc etiam sicut rationalis antecelleret, sed qui his

14 Rom. 1, 20 sq.

5 ambigat *G*   6 diligat] et *add. p Sch.*   ametur *E*, amare-
tur *DF*, amaretur *rell. et b*   quod *Mb*   7 laboriosus *S*
9 sententiis] doctrinis *S*   11 iunico *R*   exstiterit *B*   12 in-
dagine *p*²   13 ductor *G*   15 creatore *ABCE¹FH¹P*
17 quod *BDF Sch.*, ¹ q *E*²   18 cum *om. R*   deum *post*
sicut *om. R*   glorificauerunt *p*²   19 ergo] cum *add. R*
20 transcensisque *S*   omnibus corporeis *libri praeter CGM*
21 emirata *scripsi*, se mirata *E*², se miriata *G*, se¹merita *S*, semerita
rell., semet et ita *b*, et semet et ita *Barthius*, se metita *Sch.*, eme-
tita ita *Galland.*   23 nec que *S*

simul omnibus longe incomparabili potentia praestaret. uidebat enim moueri corpus per loca et tempora, cum uel loco in locum cederet uel aetatem temporis transcursione mutaret. apud se itaque paululum constitit potentiamque sui non sine horrore suspiciens quaerendumne supra se aliquid, an in se 5 esset consistendum sibi dubitauit. sed dubitantem se non esse deum dubitare non potuit, quia causa dubietatis ignoratio esset, non autem nisi ignarus ambigeret, deus uero nihil ignoraret ac per hoc dubitare non posset.

Porro autem se animaduertebat et ignorare necessario et 10 consequenter ambigere adiecto eo quod, etsi non subderetur motioni per locum, moueretur tempore per adfectum, nec principale rerum stabilimentum foret, quod uel loco uel tempore moueri posset, quia nisi per aliud moueri nihil posset, in quo autem uniuersum staret, id in se ipso consisteret. sic 15 in auctore suo altius ratiocinata cognouit illud, quod in superiore libro memorauit, uiditque nisi ab inmoto moueri nihil posse, itaque necessario stare animam ut corpus moueat per tempus et locum, stare uero in se ipso deum, qui moueat animam per tempus, corpus uero per locum pariter et per tempus. et 20 quoniam principio nullum potest esse principium, quod iuxta de immensitate ac sempiternitate cogitandum est, quia sicut a nullo coepit, ita in nullo consistit, non sine quodam medio ab imis, quod omne corpus est, ad summa, quod deus est, trans-

1 incorporali *MRb Sch.* 2 loca *CGMb*, locus *R*, locos *rell.*
et Sch. de *ante* loco *inserit Sch.*, e *add. p* 3 cederit *BH¹R*
transcussione *ABCE¹FGL* 5 suscipiens *ABCHLMSb* 6 esse
om. p 7 quia *H¹MSb*, qua *L*, qui *ABCGH¹R*, cui *DEF*
Sch. non *ante* causa *inserit G* ignorantia *R* 8 est *Mb*
aũm si *M*, autem si *b* 9 hac *B* possit *ABCH¹MRb*
10 se] si *G* anim se aduertebat *R* 11 si *in marg. add. S²*
superetur *p* 12 motione *p²* 14 moueri *om. Galland.* possit
ABCH¹MRb nisi *et nihil inuicem transponit R* possit *libri*
praeter D¹E²H²LS 15 qua *ABCHLRS*, quod *p* id *om.*
Mb 16 sua *p* alterius *p* libro superiore *ABCDGHLRS*
19 et] ad *Mb*, *fortasse ac scribendum* istare *R* deum in se
ipso *S* 21 quod *BDEFPP²* principio] principii *Gp*
24 omne] [?] sine *R*

eundem rata se scilicet inter extrema mediam repperit eo quod nec cuiquam corporum similis existeret, quia similitudo dei esset, nec eidem aequari deo posset, quia etsi ab illo coepisset, de illo non esset.

Animaduertit etiam in rerum plenitudine aliud esse secundum ueritatem quod iudicaret nec iudicaretur, aliud quod iudicaret et iudicaretur, aliud quod iudicaretur nec iudicaret: secundum ueritatem deum iudicare de quo non iudicaretur, animam iudicare et iudicari, corpora iudicari nec iudicare. 10 tunc autem minime falli iudicantem, cum adhaeret illi secundum quod iudicat, tunc maxime cum conlabitur ad illud de quo iudicat. intellexit quoque propter inmutabilem uim contrariorum sicut tenebras luci, sicut essentiae nihilum, ita incorporeo corpus esse contrarium et uidit similitudinem 15 cuiusque rei in contrario esse non posse, quia uidelicet in mota rerum ratio non sinit, ut aliquid uiuat mortuum, uideat caecum, substantia sit simul et nihilum. hic igitur intellegens nonnihil in anima humana esse deo simile, quia sit ille lumen inluminans et haec lumen inluminabile, incorpoream non 20 dubia decreuit illud adiciens, quod si anima corpus esset et haec eadem similitudo dei esset, corporeus ergo deus esset,

1 ratam *Mb* sed *BR* extrema] et suprema *add. E²*
 repperit *M*, reperiit *b*, reperit *CHLS* 2 ne *HLS¹* cuiquam]
 nec *add. R* corporis *R* qua *LS*, quæ *M*, qui *ABCDFF¹*
R 3 eidem *Mb*, itidem *rell. et Sch.* posset *S*, possit *rell.*
et editores 4 tamen *ante non inserit G* 5 plenitudinem *Mb*
 6 ueritatem *Mb*, *om. rell. cum PT et Sch.* quod] iudicaretur et
add. omnes praeter M libri cum PT et Sch. 8 ueritate *B¹*
 deum *Mb*, iudicantem *rell. cum PT et Sch.* iudicare *EM*, iudi-
 cari *rell. et Sch.*, uideri *S¹* quo *Mb Sch.*, qua *rell.* 9 nec]
 et non *ABDEF Sch.* 10 fallit *Mb* 11 quod *Mb*, quam
rell. et Sch. collabitur *Mb*, labitur *rell. et Sch.* 13 essen-
 ciã et *G* nihilum] ministrum *p* 14 contraria *Sch.*
 16 sinit *Mb*, sinat *rell. et Sch.* 17 simul] sicut *C* hoc *C*
 18 in *om. p* 19 incorporea *libri praeter E²GM* incorpoream]
 se *add. G Sch.* 20 dubie *Mb*, dubio *E²* credit *ex* decreuit
M, credit *b* est *Mb* 21 ergo *om. ABDF*

iusteque maluit propter similitudinem creatoris sublimare creaturam, quam propter eandem similitudinem humiliare creatorem certo cognoscens indissolubiliter nexum, ut duo similia aut utraque incorporea sint aut utraque corporea. esse quoque in rebus substantiuis quaedam non solum specie dissimilia, 5 sed etiam naturali uigore contraria, ut aqua uel flamma est, et haec tamen esse corporea atque hinc mirum fore, si duo dissimilia eademque contraria, ut est aqua uel flamma, corporea simul esse possint et duo similia eademque conuenientia, quod est deus et anima, incorporea simul esse non possint. 10

III.

PHILOSOPHIS GRAECIS UTITVR TESTIBVS DE CORPOREIS VEL INCORPOREIS EXEMPLVM CAMELI ET FORMICAE PROPONENS.

Huius modi igitur rationibus utentium philosophorum quoad potui uoluminibus perdagatis ignobilium plebe reiecta poti- 15 ores quosque delegi, qui ueritati in praesentiarum testificarentur, quorum quidem ex abundanti est proferre sententias, non quo propriis deficiamus, sed quo magis mirum sit aduersum nos dimicare nostros et extraneos pugnare pro nobis. neque mihi profecto cordi foret mutuum ex his carpere quippiam, nisi iste 20 corporis amicus sola philosophici nominis mentione terriculamenta quaedam nobis scientiae profundioris ostentauisset. ex

1 isteque *b* aliud *M* in *textu*, maluit *M*² in *marg.*, *utramque uocem exarauit b* 5 rerum *G* substantiis *G*, substantialibus *M* corr. in *marg.*, *b* speciem *ABH*¹, om. *R* 6 ut—contraria om. *G* ut] aut *R* flamma] flumina *R* 7 tamen] ñ *A* 8 flamma] flumina *R* 9 simul om. *libri praeter GM et Sch.* esse] non add. *A* possit *R*, possent *ABDEF Sch.* 12 corporea—incorporea *libri* 14 quad *M*, quo ut *b*, quod *p*², prout *Barthius* 15 peragratu *p*² nobilium *p*² reiecta] te iacta *R* 16 delege *R* 17 habundantia *M*, abundantia *Rb* quod *Mb* 18 deficiamus *D¹E¹G²Mb Sch.* quod *M* editores *praeter p*² 20 carpere *Mb*, capere *rell. et Sch.* 21 terriculameta ⁿ *S* 22 profundiores *BH¹R*

his igitur, quos contra ueritatem uocat, uocem ueritatis accipiat et geminae primum Graeciae classicum multisona Pythagoreorum tuba et lituum Platonis exaudiat nec tumescat sola uanitate nominum, sed pinguescat multimoda ueritate rationum.

5 Pythagorae igitur, quia nihil ipse scriptitauerit, a posteris quaerenda sententia est. in quibus uel potissimum floruisse Philolaum reperiō Tarentinum, qui multis uoluminibus de intellegendis rebus et quid quaeque significant oppido obscure dissertans, priusquam de animae substantia decernat, de men-

10 suris ponderibus et numeris iuxta geometricam musicam atque arithmetica mirifice disputat per haec omne uniuersum exstitisse confirmans, illi uidelicet scripturae consentiens, qua deo dicitur: mensura pondere et numero omnia disposuisti, quam quidem ex diuina lectione sententiam

15 nobis ab aduersario miror obiectam. dicit enim uerbis his: deus, qui ex nihilo fecit omnia, quae sicut opere instituit, ita materia incorporauit, rebus omnibus, inter quas et anima censetur, sicut distribuit pondus numerum atque mensuram, ita <et> posuit

20 quantitatem.

Animaduerte, nostri bone cognitor, praesentis saeculi peritum facundumque doctorem: nihil incorporeum uult creatum et incorporatum dicit omne corporeum. cui incorporatur, quaeso, quod corpus est? si in pro non forte posuisti, ut incorporatum

13 Sap. 11, 21   16 cf. pag. 16, 18

1 quod p^2 2 multisonam p Sch.   3 tubam M editores
lituo G , lituus F exaudiatur AB^2DEF 4 unitate L
pinguescit S 5 scriptitauerat $ABEF$ Sch. in notis, scriptitaueret
 H , scriptitaueret R , scriptitauerit Sch. in textu   7 reperiō
 RS 9 disserans LS^1 , disserens S^2 10 geometrica R
musicen $ACGHLRS$ 11 omnia Mb 13 quō S , quam BHR
14 diuine R 16 qui] quidem Sch.   quae libri cum PT ,
qui editores   17 materiam Mb et post incorporauit additur
illo Fausti loco   19 et addidi ex Fausto, om. libri   21 bene
 G 22 nil R 23 dicit—incorporatum om. $ABDF$ 24 non]
aduerbio add. Mb ; haud scio an aduerbio tenendum sit coll. pag. 106,
6 et non delendum   ut om. p^2

pro non incorporatum uelis intellegi, plus nobis quam uolumus sponte largiris, quia si auctor rerum quae fecit omnia non incorporauit, sine corpore sunt ergo quaecumque sunt. enim uero quod est et absque corpore est incorporeum esse necesse est, quod Graeci elegantius *ἀσώματον* uocant. sin autem istius modi 5 praepositione simpliciter usus es, incurristi nescius ueritatem, per eandem tamen ignorantiam uno tantum lapsus articulo, quod omnia incorporata dixisti, cum satis constet duplicis creaturae substantiam sic ordinatissima lege conpositam, ut omne creatum incorporeum et incorporatum sit, non autem 10 omne corporeum sit et animatum. ac per hoc incorporatum corpus dici non potuit uelut in corpus missum, quia incorporatio ad illam pertinet absque ambiguitate naturam, quae et, priusquam incorporata est, non fuit corpus et, postquam incorporata est, non est corpus. si uero incorporata omnia eo 15 forsitan sensu dixisti, quo dici plane potuit, etsi non debuit, omnia facta esse corporea, excidisti pariter et a proprietate uerbi et a ratione ueri, quia si omnis creatura corporea est, nihil incorporatum est: si autem incorporeum quid creatum est, non est omnis creatura corporea. 20

Sed una haec eademque causa est, quae te multiplici inuoluit errore: magna uidelicet rerum ignoratio et scientiae mira praesumptio. hinc quippe fit ut uel spiritus corporatos corpus esse credas uel item corpora incorporata definias. in istis tam dialecticis conclusionibus tuis semper tibi ueniat in mentem 25 illius quam inurendam ducis aliis alti erroris infamiam. di-

1 pro *M* et editores, om. *rell.*   incorporato editores   intellegi
uolens *F*, uolens intellegi *p*²   2 quae] qui *b*   4 necessarium
R   5 elegantius *RS*   *asomaton libri*   si *Galland.*, sint *A*
6 praepositione *D²E²FL²MS*, praepositionem *ABCD¹E¹GHL¹R*, pro-
positione editores   8 satis] istis *G*   9 composita *b*   12 uel
*p*²   14 incorpora *R*   et] sed *Mb*   15 si *M* editores, sin
rell.   16 dixisti sensu *S*   quod *Barthius*   17 ad *R*
18 a ratione] oratione *R*   21 haec om. *S*   24 definas ¹*R*
ista *p*   tamen *p*², iam *G*   26 aliis om. *b*   infamia *H²LS*,
infamiae *Barthius*   uerba illius—infamiam sic collocari: *b e g f c*
d a iubet S²

uinus quoque temet sermo commoueat: oportere prius de-
poni trabem propriam, ut possit alienam quis
auferre festucam. proinde quia non lacessis quasi dubios
praelii, sed percellis quietos mucrone conuicii et cunctis crea-
5 turae partibus mensuram pondus et numerum indita esse
dixisti, quoniam haec simul omnibus constat inesse corporibus
et animam corpus esse decernis, quae huius mensura sit, qui
numerus, quod pondus inquirō. si modum uegetanti animae
uiuentis corporis modus facit, quia corpus extrarium quasi
10 uas aliquod animam ueluti minus quoddam corpus includit,
ergo animae, ut tu ais, quantitas pro corporis quantitate cen-
senda est.

O si mihi de his loqui tecum comminus palamque proue-
niret, liberaliter uidelicet agerem, nonnulla tibi de meo iure
15 concederem neque protinus de homine quaererem, sed prius
precario poscerem, ut rerum callens euidenti faterere responso,
formicae et cameli animas utrumnam prouidentia an mole
censerēs? si prouidentia, luce liquidius esset animae cameli
sic animam praestare formicae, ut camelus tanto paene minor
20 formicae sit animo, quanto maior est corpore. si moles tibi
in istius modi conparatione placuisset, eadem nempe replicarem
et nihilo setius quaererem, si modus animae corporis modus
est, cur infra corporis modum camelus brutescat et supra
corporis modum formica uigeat? sisterent uerba fortassis,
25 quae tuto tibi magna uolant. ista haec ipsa duplici
sorte proponerem, utrius malles tibi copiam facerem. si mo-

1 cf. Matth. 7, 3 sqq.; Luc. 6, 4 sq.   25 Verg. Aen. XI 381

1 commoneat <i>EF¹HLRSb</i>	8 uegitanti <i>R</i>	11 tute <i>G</i>
tu ais] tua his <i>R</i>	ahis <i>BH¹</i>	14 agere <i>ABDF</i>
15 prius <i>om. S</i>	16 faterere <i>BRS</i> , faterere rem <i>M</i> , faterem rem <i>b</i> , faterer rem <i>p</i>	18 si] sed <i>G</i>
<i>om. C¹</i>	responsio <i>B</i>	19 ut—formicae
20 molis <i>ABCG¹H¹MR</i>	21 conparationem <i>HR</i>	
eandem <i>ABDE¹FM</i> , eadem <i>S</i>	replicare <i>ABCR</i>	22 sitius
<i>HR</i> , sicius <i>M</i> , serius <i>E</i> , ocius <i>B</i>	quaerere <i>AB</i>	23 cuur
<i>L saepius</i>	camelus—modum <i>om. C</i>	24 uigeatur <i>R</i>
starent <i>LPS</i> , sic starent <i>coni. Sch.</i>	25 duplicia <i>p²</i>	26 sorto
<i>A</i> , forte <i>p²</i>	facere <i>B</i>	

lem corporis elegisses, perexiguum formicae corpus obponerem, sin animi uigorem, hunc eundem nullum secundum molem fore conuincerem, cuius esse nihil in illa corporea cameli magnitudine conprobarem. hinc etiam tibi Maronianum illud obicerem, quod uerissime de apiculis dictum est: 5

ingentes animos angusto in pectore uersant.

Iam cum super statu hominis dissertare coepissem, a te scilicet nouo geometra, ut ingenia quorumcumque dinoscerem, decempedam, non iudicium flagitarem. ubi si illo forsitan uoluisses uti perfugio, ut diceres inuisibilia uisibilibus 10 non posse metiri, e uestigio responderem ex magnitudine corporis quod animum includeret posse metiri animum qui corpus inpleret. si non posse dixisses, instantissime quaererem, cur fieri de corporis genere uno non posset, quod de omnibus posset? si aduisses posse, dicerem tibi sermone prophético: 15 uade ad formicam, o piger, et aemulare uidendo uias eius, id est prouidentias eius, nisi forte credendum est ob id nos oraculo caelesti commonitos, ut gradiendi scientiam a formica quaereremus. non te in hac proloquutione sollicitet ambulandi cura, sed agendi sollertia, ut 20

6 Verg. Georg. IV 83

16 Prou. 6, 6

2 si libri praeter *M* 4 hic libri praeter *Mb* et *Sch.* illud] ob hoc add. libri praeter *DEFGPT* et *Schottum* 5 quo *S* uersissime *HL¹R* 6 uersantur *R* 7 disserta (diserta *b*) recepisse *Mb* 8 geometro *S*, geometrica *R* cognoscerem *Mb* 9 decempedam non] decempedanum *p²Schottus e codice T in notis, sed haec lectio errori typographi tribuenda uidetur pro decempedam in, quod Sch. habet in textu* non iudicium *codices quos uidimus omnes, in iudicium Sch., non indicum camelum b* 10 pfugio *Rp²* 11 metiri *CHLS* e uestigio—metiri *om. G¹* magnitudinem *R* 12 animam *R* 13 implere *Mb* 14 c//ur (erat éuur) *L*, cum *R* 15 posset *GS*, possit *rell. et editores* tibi dicerem *editores* sermonem propheticum *Mb*, sermonem prophético *R* 19 ad formicam *ABDF*, a//formic// *E*, a formicam *HR* 20 curā *R* sollertiam *R* ut quod omnes libri praebent in ac immutauit et in prioris uersus initio collocauit *Sch.*

ueluti ingentem formicae farris aceruum
 conpopulant hiemis memores tutoque reponunt,
 sic, homo hominis in comparationem inrationalium protoplasti
 lapse peccato, ne hieme fuga tua fiat, fidei calore et
 5 operis deuotione procures ac pariter intellegas formiculae
 et apiculae ingentes animos paruo corpore non includi. nihil
 enim magnum [locale] capitur exigua re locali, et paruum
 corpus atque ingens animus apiculae: non ergo capitur corpore,
 extra se igitur est. sed extra se nihil esse potest, est
 10 ergo totus in corpore, sed magnum corporeum corporeo paruo
 non capitur, quia tam magnum replet locum, quam magnum
 quidque locale est. aut igitur anima inlocalis et per hoc incorporea
 erit, aut secum tota non erit. sed nihil esse nisi
 secum potest, inlocaliter ergo in re parua res magna est.
 15 non igitur localis est animus et nihil inlocale corporeum:
 corporeus igitur non est. quidquid autem corporeum non est,
 non mole censendum est, non ergo ex magnitudine corporis
 animi magnitudo.

Quopiam nunc uideamus euadas: apicula tibi corporis,
 20 camelus animi magnitudinem negat. uideris ne istius modi
 rationibus sententia tibi placita labascet nec secundum corpo-

1 Verg. Aen. IV 402 sq.

4 Matth. 24, 20

1 uelut *libri praeter M* 2 conpopulant *DEFMb*, ^ũconpopulant
S, cum populant *BG Sch. et Vergili codices* totoque *R*, tectoque
G Sch. et Verg. codices, utoque *B* 3 hominis *Mb*, omnis *rell.*
et Sch. comparatione *LS*, corporationem *E in marg.* proto-
 plausti *R* 4 lapsus *Mb* 5 deditioe *p* fomiculae *S*
 6 non *om. ABDEF Sch.* 7 locale *uncis inclusi, om. M¹b*, illocale
superscr. M² et] at *Barthius* 8 animus] est *add. Sch.*
comma post corpore exarauit, ante igitur interpungunt editores 12 in-
 localis] est *add. ABDEFp² Sch.* et *om. AB* hoc *Mb*, haec
rell. et Sch. 14 parua *ex praua B* 19 copiam *B*, qdpiam *M*,
 quorsum autem *b*, quonam *coni. Sch. in notis*, euadas nunc uideamus
b 20 uides ut *G* 21 sententia—labascet] sententiam tibi
 placitam euanescere *Mb* placida *ABCGH¹L¹R* nec *DM* edi-
 tores, qui ante hanc uoculam interrogationis signum ponunt

reas quantitates numeris ponderibus et mensuris animi magnitudo subiaceat, qui et paruus in magno totum tenet et magnus in paruo non effluit. sed forte corporaliter metiri animus non potest et pendi potest. is dicere audeat scire se posse, quot animus secundum pondus possit esse librarum, qui comprehensum tenet, quot sit secundum longitudinem pedum. uestigia uero numerorum in corporibus trifariam dinoscuntur. loco etenim primo, ut sit corpus maximum uel minimum, unum id esse necesse est, quod scilicet a numero illi est. secundo, quod partibus constat, quae profecto partes, ut iam diximus, 10 dextra et laeua, sursum ac deorsum, ultro et citro sunt. tertio, quod iuxta praefatam diuersitatem partium secari omne corpus in partes potest, quarum item pars qualibet partium corporis propter uim primigeniam numeri et unum corpus erit et totidem partibus constabit et perinde in partes secari poterit, 15 modo tu uideris utrumnam, cum cuiuslibet animantis una sit anima, diuidi haec eadem possit, ut iterum quotalibet pars animae anima sit, sicut quotalibet pars corporis corpus est. quod quia sanorum neminem reor posse dicere, terendum tempus non est in harum discussione causarum, quae suapte 20 natura tam clarae sunt, ut obscurari potius disputatione uideantur.

1 qualitates *b*   3 effluitur *AB²R*   animus metiri *CR*
 4 pendi potestur *AB*   his *BCH¹R*, est qui *G*   quod *ABCD*
GH¹MRb   5 posset *ABDE¹FHR*   esse posset *ABDE¹F*
 6 quod *ABCH¹MRb*   magnitudinem *A*   7 uero] ergo *S*
 trifariam *EGb*, trifaria *rell. et Sch.*   loca *ABCH¹L¹R*   9 ne-
 cessum *p*   ille *p*   10 quot *Sp²*   partibus *R*   11 dextera
Mb   et] ac *R*   ultra *MS²b*   citra *S²b*   12 quot *p²*
 13 iter *C*   quelibet *ex* qualibet *ES*, quaelibet *p²*   qualibet] a
add. Mb   14 primigen//am *S*   16 cum *om. A*   17 quo-
 dalibet *R*   19 quod quia] quodq. *BDFR*, quodq. *H¹*, quodque
A   tenendum *M*   20 harum *Mb*, earum *rell. et Sch.*   cau-
 sorumq. *R*   sua apte *ABCDH¹MR*   21 disputatione] minime
add. M, minuta *add. b Sch.*, fortasse nimia scribendum, mihimet
coni. Hartelius

III.

DE MENSURA NUMERO ET PONDERE CORPORIS.

In illud nunc magis nisi contemnis aduertas animum, ut tibi, in quantum se uideri dignabitur, mensurae ponderis et
 5 numeri uis diuina pandatur. dici nempe deo legimus: mensura numero et pondere omnia disposuisti, quo potissimum testimonio in id scilicet usus es, ut exinde probatum uelis animabus quoque nostris corporeas quasdam inditas quantitates. uideamus ergo igitur mensura haec, pondus hoc,
 10 numerus hic ubinam loci fuerint quandoque esse coeperint, ut ad istorum quasi exemplar deus uniuersa formaret. si nihil increatum nisi creator est, haec ergo creata sunt. si creata sunt, non igitur omnia deus mensuris numeris ponderibusque disposuit, quando quidem haec ipsa non secundum ista formauit. sed auctoritati diuinae obuiare nefas est, numeris
 15 ergo ponderibus et mensuris uniuersa creata sunt. mensura ergo pondus et numerus creata non sunt: non enim secundum eadem creata sunt omnia, si et ipsa creata sunt. hic omnibus cogitandi uiribus enitendum est, ut quoquo modo possit agnosci
 20 non hoc esse pondus principale quod penditur, sed quo penditur, nec eundem esse numerum qui numeratur, sed quo numeratur, nec mensuram quae metitur, sed qua metitur, sicut item non hoc est magnitudo quod magnum, nec hoc aequale quod aequalitas, nec hoc pulchritudo quod pulchrum.

5 Sap. 11, 21

3 nisi contemnis] si contemnis *M*, si contendis *b* aduertas *Mb*,
 aduerte *G*, aduertes *rell. et Sch.* 4 si *G* 5 numeris *R*
 pendatur *p*² nempe] de *add. p*², *cf. pag. 105, 13* 7 exinde *Mb*,
 ex *C*, *exin rell. et Sch.* probare *Mb* 8 uellis *BCH*, uelles
DEF Sch. 9 ergo *om. libri praeter M et editores* 10 ceperint
BCEL¹MR 13 ponderibus *Rp*² 15 auctoritate *CHR*
 obuiari *b* 17 non ante sunt *DEG Sch.*, *om. rell. et b* non
 creata *Sch.* non enim *Mb Sch.*, quia non *rell. et p*² non
 enim—sunt *om. C* 18 eandem *ABG¹HR* omnia creata sunt
S si *om. p* 19 cogitandum *b* quo *ABDFH¹R Sch.*
 20 hoc *om. CG* 23 non] in *R* haec *b*

nihil enim creatum per se magnum est, sed ex minoris con-
 paratione magnum aliquid dicitur. hinc est quod montem
 paruum dicimus et grande milium, grandem quoque muscam
 et bouem paruum. cum uero ad ipsam creatricem uenitur
 magnitudinem, quia comparari non potest, nec maior nec minor 5
 est. sic et in his principalibus formis ratio par est, quas Plato
 ideas nominat. nam secundum eandem quadrandi legem fabri-
 camus et quadratam tabulam et forum quadratum, et cum
 forum maius quadratum sit, non tamen magis quadratum est.
 hinc capias oportet indicium illius non pensi ponderis et in-10
 mensurabilis mensurae et innumerabilis numeri, quae tria simul
 aequiterna semper indiuidua ubique et ubicumque tota unus
 deus sunt.

Omnia etenim corpora, quibus quidque uel numeramus uel
 pendimus uel metimur, et numerabilia sunt et ponderabilia 15
 et mensurabilia. nam et numeris in corporibus certus est
 modus et pondiculi trutinæ certum est pondus et decempe-
 dae certa mensura est, a cuius magnitudine et citra recurri
 licet usque ad uncias et semuncias et usque ad minimum,
 citra quod nihil est, et ultra item progredi usque ad maxima 20
 et ipsius quoque mundi inaccessa nunc sensibus spatia. habet
 enim certum magnitudinis modum quidquid finale est. proinde
 mundi moles uniuersa, quoniam ex finitis est compacta cor-
 poribus, quippe cum alterum corpus alteri finem faciat, procul

1 sup se *L*   6 in *om.* *R*   pars *AB¹CGR*   7 quadrandi
Mb, quadrati *rell. et Sch.*   9 forum] quadratum et cum forum
add. C   quadratum maius *ABDE¹F*, quadratum maius quadrum
R   quadrum *HLS*   quadrum *Sch.*   14 quidquam *G² Sch.*,
 quanquam *b*, quicquid *p*, quicque *ex* quicquam *D*   numeras *R*
 15 et ante numerabilia *om. Galland.*   numeras (*omisso* bilia sunt) *A*
 16 numeris *M*, numerus *b*, numeri *rell. et Sch.*   17 pendiculi *LSb*,
 pondiusculi *A*   trutinæ *A*, trutinæ *CH¹R*   pondus est *ABDEF*
 decempede^{is} *S*   18 certo^a *S*   citra *HLMS^b*   19 semiuncias
M editores, semiuncias *DR*   20 citra *Mb*   21 modi^{uni} *S*
 censibus *p²*   22 modum] pondum *R*   23 molis *ABCH¹MRb*
 comparata *C*

dubio ipsa finalis est propterque et mensurabilis. trans
quam si quid spatiorum humana mens cogitat, in ea certe
ratione mensurae per corporales formas mitti posse non dubi-
tat, quod quidem ita posse fieri in ueritate claret, si ullus
5 extra mundum locus est. sed quoniam extra omnem locum
locus esse non potest, localis mensura ubi locus nullus est
non accedit, et cum desit quod metiri possit, quo possit me-
tiri superest, quia finito mensurabili immensurabilis mensura
non deficit. eatenus equidem ratio ponderis eo quod pendi
10 potest cessante non interit et numerus finito numerabili non
finitur. igitur si inmensae lucis splendor aliquo nobis fulgore
subrutilat, necessario scilicet istie admonebere, ut paululum
seposita carnalium fallacia uisionum dicas nobis decempedae
forma corporeae cui nostro uisibilis sit? sed quia hanc, nisi
15 nimium fortasse suscenses, corpori contemplabilem non negabis,
consequenter quaero illam immensurabilem de qua supra sumus
locuti mensuram animone an corpori dicas esse conspicuam?
sed non ita quempiam ueritas deserat, ut diuina corpori uisi-
bilia fore contendat, cum nec corpora uideri ab hoc nisi ani-
20 mato cognoscat aut, ut dicam uerius, animam potius per
corpus quam quidquam per se sentire corpus intellegat. duplex
ergo est uidendi uis: anima uidet mensuram pondus et nu-

1 propter quae *Rb*, proptereaue *Sch.*, fortasse eapropterque scri-
bendum et *om. libri praeter M et Sch.* 3 mensurae *M*, men-
sura *b* 4 in *om. libri praeter M et Sch.* ullius *R* 5 mo-
dum *Mb* 6 nullus *om. Galland.* 7 occidit p^2 8 superius
est *M*, superius dictum est *b* quoniam p^2 mensurabilia *R*
9 eo quod] equod *R* 10 interit *GMb Sch.*, //terit *A*, terit *BC*
H^1R, deerit *H^2LST*, perit *DEFP* 11 aliquod *R* fulgore
om. ABDF 12 isti *A*, istinc *DEFp^2* ammoneberis *M*
13 seposita *B* 14 formam *LS* nostro *om. H*, in se *LS*,
non *Sch.*, nostrum *b* 15 suscenses *MR*, successes *A*, suc-
censes *rell.*, succenseas *b* corporis B^1C^1 post corpori *inter-*
pungendum esse censet Barthius 16 mensurabilem *R* sumus
om. B 17 animene *C*, animouē *S* 19 forte *libri praeter E^2*
F^2GM nec *GMb Sch.*, ne *rell.* hoc] ho^{mine} *B* 21 se sen-
tire] tale p^2 22 est ergo *editores* animae (*cum enuntiato*
antecedente coniunctum) *Schottus*

merum per se, uidet mensurabilia numerabilia et ponderabilia per corpus. ergo per corpus uidet quae sunt similia corpori, id est corporea, incorporea uero per se, quibus est ipsa similis.

Nunc si placet, quoniam mensuris ponderibus et numeris 5 omnia disposita sunt, eorundem in creaturis signa quaeramus. imum certe elementorum omnium terra est. in rotundo scilicet illud imum constat esse, quod medium est, quia in rotundi extimis imum non est. quaelibet ergo terrae pars magna uel minima aut lapillus exiguus uel minutissimus puluisculus, 10 qui puncto uisibili contingi nequeant, habent et mensuram pro modulo sui et numerum pro ratione partium, quibus distant superiora ab inferioribus, dextra a sinistris, a posterioribus priora, unde etiam quamlibet minimum diuidi in duo potest, quia corpus est. pondus uero illius hinc animaduertitur, 15 quod hoc ipsum minimum ab origine sua sublatum et in aqua, superiore uidelicet elemento dimissum motu infatigabili non quiescit, donec naturali pondere ad solum terrae peruenerit. hunc ad modum rationis tramitem in reliquis tene corporibus, quia et aquae guttula, quam digito tincto sustuleris, habet 20 scilicet pro magnitudinis modo mensuram, pro partium distantia numerum: lege ponderis si dimittas eam in aere, non residet nisi ad sua peruenerit. aeris quoque ratio par est, cuius

1 et *om. A*   2 per *post ergo om. Mb*   uidit *R*   3 corporea
Mb, corpora *rell. et Sch.*   5 ponderibus *om. C*   6 eorundem *E²*
Sch., earundem *rell. et b*   10 nimia *H¹R*   aut] uel *D*, ut *editores*
praeter p²   11 uisibilia *ABF¹H¹R*   contingi *supra rasuram*
scripsit D², contigi *M*   nequeat *M*, nequeunt *b*, non queat *rell.*
et Sch.   habet *libri praeter M et Sch.*   13 sinixtris *M*

16 hoc *om. ABDEF¹R Sch.*   origine *S*   sui *Rp²*   17 ueli-
cet *A*   18 solium *ABCH¹R*, solidum *DEFGP*   19 hinc *C*,
hanc *HLRS*   reliquis] oportet *add. Sch.*, liquet *add. Barthius*
tenere *BCH¹MR Sch. et Barthius*, teneri *b*   20 quo *G*   aqua
BH¹R   guttulam *libri praeter M et Sch.*   quanquam *p*
habentem *libri praeter M et Sch.*   22 eam *om. libri praeter M et*
Sch.   aerem *DEFG Sch., cf. lin. 16*   resistit *G*   23 a *B*
superuenerit *R*   pars *B¹G*   par est] parem *R*   cui *BDF*

nihil uel sub aqua contineri uel supra ignem ferri potest, quod, si quo pacto fiat, necessitate ponderis uel hinc naturaliter erumpat uel inde sponte desidat. mensurabilem uero aerem et pro numero partium numerosum uel hinc, ut arbitrator, liquet, quia corporeum metiri posse mundum, cuius aer tertia pars est, iam constitit. sic etiam ignis elementum et pro partibus suis, quia locale est, recipit numeros et pro spatio, quia finale, mensuris subditur. pondus autem ignis iste terrenus quasi quoddam semen ignium supremorum sursum uersus
 10 habet, qui quanto maiore fomento pastus maiorum fuerit uirium, uelut in patriam tendens subtilis natura magnas partes stipati aeris inrumpit et, nisi eundem elementi alterius profundum uinceret, quo per naturam rapitur perueniret.

V.

15 DE MENSURA NUMERO ET PONDERE ANIMAE.

Ecce patuit nihil esse corporeum, cui non sit mensura pondus et numerus. nunc quoniam eorundem est et partilis unitas et locale pondus et magnitudo mensurabilis, utrum tria haec eatenus in anima, ut in corpore sint, quaeramus. magnum

1 sup *LS* 2 quo *om. C* 3 decidat *G*, discedat *Mb*
 5 licet *C* quid *S*, quod *Sch.*, quae *B*, q *HLR* mundus *AR*,
 mundus *F*, mund *B* mundum] sciant *add. Sch.*, qui totum hunc
 locum potissimum e codice *T* suffragante et codice *P* se constituisse
 affirmat, qua de re equidem ualde dubito 6 tertia *M* editores, *om.*
rell. est] quarta *add. DEFG*, quarto *add. rell.*, uocem deleui,
 sic etiam ignis elementum quarto *hic et loco* quod post constitit *inserit*
Sch., quarta tenendum et post constitit *inserendum censet Hartelius*:
 quarta (*scil. pars*) sic etiam ignis elementum *praeunte Barthio*, qui
 tamen quarto scribit 7 quia locale est *om. Sch.* loca e *R*
 8 finale] est *add. Gp² et Sch.* finale *L saepius* mensura *p*
 9 supernorum *coni. Barthius* 10 tanto *p²* eo ante maiorum
inserit p maiorem *BH'R* 11 subtilior *E*, subtili *Sch.*
 magna partes *M*, magnam partem *b* 12 idem *p* elementum
Mb 17 quoniam] et *add. libri praeter GMb et Schottum*
 18 et locale] edocale *B* 19 haec] et *add. BDEF Sch.* aut *A*
BCH Sch. sint *S*

certe corpus longitudine et latitudine et altitudine dicimus, cuius utique spatium grande uel paruum pro sui capacitate censemus. ergo tantum quidque corporis quodcumque corpus recipit, quantum pro amplitudine capax est. sic equidem transcenso inferioris creaturae gradu sublimiorem cerne creaturam 5 et animi magnitudinem sui capacitate metire. ecce capax est anima humana sapientiae, capax namque est eius, quae intelligens eius est. ergo ut ante indeptam sapientiam sapientiae capax dici non potest, sic antequam particeps eius fiat, sapiens dici non potest. istic ego percontatum uenio, spatiumne loci 10 fore iudices an inlocale aliquid, quo capitur sapientia? ego sic censeo, quod si secundum spatium sapientiae capax est sapientis anima, ergo secundum molem magna est sapientia. quod quia non sinit dici ueritas, inlocale est quod capit, ut inlocale possit esse quod capitur. en tibi humani animi sine mole 15 magnitudinem, numeri nunc intuere rationem.

Animaduertisti, ut arbitror, haec esse in corporibus signa numerorum, quod scilicet numerosa sint corpora, quae sibi secundum praestantissimam numeri aequalitatem partium paritate respondeant, ut quoniam unius ad unum et duorum ad 20 duo et ad tria trium summa aequalitas est, sic itidem illud numerosum corpus esse dicamus, quod rata dimensione forma-

1 altitudine et latitudine *R*   3 qu//dq. *D*, quiq̄ *L*, quicquid
*G*² editores, quicq̄ *S*   4 trauscensio *S*   5 creaturam cerne *M*
editores   6 magnitudiue *ABR*   7 humane *R*   capax] et
pax *Mb*   est om. *p*²   eius] animae *b*, animae eius *p*   quae]
que uia *DE¹FP*, unda (quia?) *T*, qui et (qui *supra rasuram*) *L*,
quae et *S*, qua *Sch.*, qui *R*, quia *p*²   8 eius om. *p* et *Sch.*
est om. *A*   9 non *inclusit Barthius*   10 isti *A*   ergo *BD*
EFMS editores   perconatum *C*, percunctatum *ABDEF*   11 sapi-
entiam *R*   sic censeo] succenseo *R*   12 sapientis (sapienti *b*) anima
sapientiae capax est editores   sapientis — molem *add. M² in marg.*
14 non om. *Sch.*   sinet libri praeter *AGM*   in loca est *R*
15 quo *Mb*   humana *BB*   18 quae] corpora *denuo add. ABD*
EF   20 aduo *R*   21 est] sit *Barthius, qui lin. 20 post unum*
mente est *supplendum censet*   sic] sed *p*   idem *Mb*
22 numerorum *ABC*   dimissioe *A*

tum, ut uerbo tenus humanum quae sunt bina sic habeat ex
 aduerso posita, ut sibi nec magnitudine nec specie nec loco
 dissentiant, ut sunt aures et oculi, quae item singula, ut nasus
 et os, medium locum teneant atque, ut esse pulchra possint,
 5 concinentiam summae aequalitatis imitentur. quatenus igitur
 numeri ueritatem in anima reperiemus humana, primum debet
 ipsa sibimet actitandi rationem pro uirtutum parilitate conci-
 nere, ut sapientiae iustitia, temperantiae fortitudo respondeat,
 quae parilitas utique numerosa est, quia tanto est numeris
 10 uicinius, quanto est quidque concinentius. sed illud in anima
 numerosum potius arbitror, quo eadem scientialiter compos
 est numeri, ut non partibus sicuti corpus numerosa sit, sed
 ipsum dinoscat et secundum eundem iudicet numerum. nam
 tria et quattuor septem fore et haec et tria decem, nulla
 15 praeter humanam animam uel potest scire uel poterit. sicut
 igitur de mensura claruit, ita et de numeris satis adparet
 esse hos in corpore uisibiliter, in anima intellectualiter.

Restat nunc ut de pondere disputemus. corporum pondus
 illud esse patuit, quo eadem in regiones suas, unde primordi-
 20 aliter existunt, naturaliter feruntur nec quiescunt, quoad
 usque transmissio elementi alterius spatio in sua perueniant.
 animae uero pondus uoluntas est eius, quae proprie magis
 amor dicitur, quo scilicet uel se ipsam uel alia quaelibet

1 humanum] exemplum *add. A*   2 spetie *D*, spatio *editores*
 3 ut] et *R*   5 continentiam *ABE¹*   6 repperiamus *DFS*, re-
 periemus *BCMb*, reperiemur *AH¹*, repperiemur *R*, reperimus *Sch.* (*an*
uoluit repperimus?)   7 sibimet] simet *C*, et *add. b*   concinere
ex continere *E*   8 temperantia *R*   10 quicque *ex* quicquam *D*,
 quicquid *p*, quicquam *Sch.*   11 quod *G*   13 dignoscat *BDE*
F'GH   14 et haec tria et decem *AB*, et haec tria et septem decem
DF Sch., et hec ^{''}tria ^{''}et septem decem *E*   trea *HS saepius*
 15 humana anima *HL*   16 adpareat *ABDE¹Fp²*   17 intel-
 lectuabiliter *ABDFHLRS Sch.*   18 restant *R*   ut] et *R*
 disputamus *S*   corpore *ABHR*, corpori *LST*   19 potuit *C*
 20 fer *AB*   22 eius est *S*   23 alia *E²T Sch.*, aliam *rell. et*
b   alia quaelibet] aliquamlibet *S*   quaelibet *H*, quamlibet *D*
FGLP, quemlibet *b*

amat anima. siue enim sibi incorporea diligat, ut est uera sapientia, siue corpori corporea concupiscat, ut pulchra sunt corpora, inlocali amoris pondere rapitur, donec amatorum adeptione potiatur. igitur pondus corporis, quocumque corpus tulerit, mensuras eius et numeros indissociabiliter secum trahit. item 5 pondus, hoc est amor animae in id quod diligit et memoriam et consilium secum cogit, quia nihil aliud uel meminisse uel cogitare ualet, nisi illud, cuius amore feruescit. unde diuinitus homini dicitur: diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, uidelicet ut, sicut cor- 10 pus pondere cogitur in propria, sic anima pondere referatur in patriam. hoc pondere suo tamen anima non solum aliis iungitur, sed ipsa quoque solidatur, quia consilii ac mentis amore medio et mens consilio et consilium mente diligitur.

VI.

15

DE MENSURA NUMERO ET PONDERE DIVINAE TRINITATIS QVO
MODO HAEC TRIA IPSA TRINITAS SIT.

Sic et incorporaliter cuncta supereminens unitas praecelsissimae trinitatis mensura est, ut aiunt, sine mensura et pondus sine pondere et numerus sine numero. pondus ergo, quo haec 20 eadem secum ineffabiliter unum sunt, caritas est patris et filii, quoniam spiritum sanctum apostolus proprie insinuans:

9 Matth. 22, 37

1 amat anima *E*², amat animam *G*, amat *MT Sch.*, anima *S*¹, animam *rell.* (*S*² praeterea diligit *add. in marg.*) sibi] siue *A*
2 incorporea *S*² 4 quocumque *p*² 5 numerus *BH*¹*R* 7 scdm
B cogit secum *D* uel ante meminisse *om. M editores*
8 ualeat *R* feruescit] se suescit *R* 9 diligis *CHR* deum
om. B 10 ut] et *R* 11 feratur *LPp*² 12 patrium *AH*¹,
propria *BF* 14 consilium] consilio *ABH*¹*R* 18 sic et *Sch.*,
sicut *libri et b* incorporaliter *MR editores*, incorporabiliter *C*,
incorporaliter *F*, incomparabiliter *rell.* praecellissimae *S*, praecellen-
tissimae *b* 20 ergo] uero *mauult Hartelius* 22 quoniam *b*,
quam *M*, quem *rell. et Sch.* insinuas ⁿ *R*

caritas, inquit, dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis, euidenter ostendens isto pondere, diuina scilicet caritate, illum ineffabilem numerum illamque mensuram illo stabiliter ferri, quo
 5 tale pondus accesserit. igitur tria haec inseparabilia sunt in corpore, sed multo magis in anima et indiuidua sunt in anima, sed multo magis in se, et sicut nihil sine uno creatore, hoc est ipsa trinitate exstitit, ita nihil omnino esse potest, quod non et trifarium subsistat et unum sit. omne scilicet corpus
 10 et unum erit et mensurabile erit et numerabile et ponderabile et omnis anima rationalis tribus indiuiduis, memoria consilio uoluntate subsistit, quibus capax est mensurae ponderis et numeri, secundum haec de mensurabilibus ponderabilibus et numerabilibus, hoc est de corporibus iudicans. quae si corpus
 15 esset, incorporea certe non caperet, sicut corpus etiam iudicari posset et de corporibus iudicare non posset. permanat ergo a summo, quod deus est, per medium, quod anima, ad imum, quod corpora, unitae specimen trinitatis corporibus signa sui inprimens, animabus etiam notitiam tribuens illa formans
 20 uisibiliter, has intellegibiliter. cum ergo nihil substantiam nisi essentia capiat et nihil nisi tribus, sicut supra disseruimus, unum fiat, quando tanta est unitas in corpore, hoc est in uestigio trinitatis, quanta est in anima, hoc est in imagine trinitatis, et item cum tanta sit in imagine, quanta est in
 25 ipsa trinitate?

1 Rom. 5, 5

1 caritas/// R   7 sine om. S¹   creaturae A   8 ipsa om.
 AE   omni R   9 trifariam E²p² Sch.   11 memoriam R
 13 haec] est R   mensurabilibus] quibus add. R, quibusque add.
 Sch.   14 indicans R   15 non om. D   careret BDEF,
 /////ret A   indicari R   16 possit utroque loco ABCDEFH¹
 MRb   permanat B, permanet p   18 quod] est add. Dp²
 corporea ABER Sch., corporea H, corpus LSp², corpori p   unite
 b, in itae ABF¹HLS, in te R, unita p   19 notitiae ABCDFH¹
 RT Sch., notitiam sui E²   20 substantiam GMb, substantia rell.
 et Sch., substantiae suspicatur Galland.   21 essentia Mb, ab-
 sentia rell. et Sch.   dixerimus C   22 quando] liquido coni.
 Barthius   23 quanta—trinitatis add. C² in marg.

VII.

PAGANIS VTITVR TESTIBVS NVLLAS IN ANIMA CORPOREAS ESSE
MENSVRAS VEL LOCALIA PONDERA.

Sed quoniam nunc tempus aliud est, quam ut de quaestionis
huius praeeminentia copiosius disputemus, tantum scilicet in 5
his moratus sum, quantum prudentibus satis arbitror, quo ad-
plene cognoscant nullas in anima corporeas esse mensuras uel
localia pondera uel partium spatia, sed illud ab ea percipi,
quod nec locus capit nec pondus mouet nec diuisio minuit,
modo tu, arbiter docte, probaueris iustam gnarus ferre sen- 10
tentiam, an sit locus quod in locale recipit, an partile quod
secari nequit, an mensurabile quod infinitum capit. nunc ad
Philolaum redeo, a quo dudum magno interuallo digressus sum,
qui in tertio uoluminum, quae *περὶ ὀρθῶν καὶ μέτρων* prae-
notat, de anima humana sic loquitur: anima inditur cor- 15
pori per numerum et inmortalem eandemque incor-
poralem conuenientiam. item post alia: diligitur
corpus ab anima, quia sine eo non potest uti sensibus.
a quo postquam morte deducta est, agit in
mundo incorporalem uitam. non ego nunc rationum 20
tramitem et nexuosissimas quaestionum minutias reuoluo, qui-
bus haec probabilia quo uoles aduersante Philolaus efficit.
in quae si quis uel curiositate uel studio forte flagrauerit, de

5 preminetia *BS*, *ᾤminentιά R* 6 quoad plene *plerique editores*,
quo plene *p*, quod ad plene *BD* 10 probaberis *AMb* iusta *R*
Sch. in textu, iustam *idem in notis* ignarus libri praeter *E²GM*
et Sch. 11 an nescit *A* 14 quae *om. BDFHLS*, quod *A*
ΠΕΡΙ ΠΥΤΜΟΝ ΑΒCDEFHLRS, *ΠΕΡΙ ΑΠΙΘΜΟΝ G*, *epithmon*
M, *ὀρθῶν (omisso περὶ) b* *ΚΑΗ ΜΗΤΡΟΝ ΑΒDEF, ΚΑΕ*
METPON CHLRS, ΚΑΙ ΜΕΤΡΟΥ G, *camepmon M* 15 inditur^{si}
C, indigitur *R*, indutur *G*, induitur *p²* 16 inmortale *ABDFR*,
immortalitatem *E²* 17 *p* aliam *R* 18 ea *B²*, eo *ex eb S*
20 uitam incorporalem libri praeter *M* 21 et] per *Galland.*
22 qui *A*, quod *Mb*, quoad *Barthius* uolet *Barthius* ad-
uersanti *p Barthius* efficit *CGMR*, effecit *rell. et Sch.*
23 flagrauerit *R*

ipso scilicet fonte hauriet. enimvero memet causa auctoritatis in eundem tanti testimonium philosophi iecisse sufficet, sicuti ceterorum post hinc strictim proferre conueniet. iniuria nempe a quoquam poscitur et argumentum pariter et testimonium.

5 Archytas perinde Tarentinus idemque Pythagoricus in eo opere, quod magnificum de rerum natura prodidit, post multam de numeris subtilissimamque disputationem: anima, inquit, ad exemplum unius composita est, quae sic inlocaliter dominatur in corpore, sicut unus in numeris.

10 quid, quaeso, praecelsius potest dici, quid uerius? ad unius uidelicet exemplum composita, quia ad unius imaginem facta est. et idcirco unus est exemplum principale formarum, quoniam formabilia ab illo formas capiunt, qui non coepit. Hippon Metapontinus ex eadem schola Pythagorae praemissis

15 pro statu sententiae suae insolubilibus argumentis de anima sic pronuntiat: longe aliud anima, aliud corpus est, quae corpore et torpente uiget et caeco uidet et mortuo uiuit, unde autem, [si] hoc est, quo principio nescire se dicit. sed non ita nunc omnium philosophorum Pytha-

20 goricae familiae sententias persequor, ut easdem copiosius aggerando de alienis admodum uoluminibus meum faciam satis arbitrans memet principium Pythagorici gymnasii de praesenti quaestione scita euidencia protulisse, certus scilicet neminem

1 auriat *CMR*, auriat *B*, hauriat *DEFp² Sch.* auctoritates
BH¹R 2 eundem] medium *coni. Barthius* 4 quo *C* pa-
scitur *CGR* 5 arcitas *ABCFHLMRS*, architas *E* itidemque
coni. Barthius phytagicus *S*, phitagoricus *R* 7 utilissi-
mamque *Mb* 9 unius *BH¹RS¹* 10 p̄cellius *S* dici potest
G editores ad] aut *A* 12 formatum *Sp²* 13 coepit *BHSp*,
cepit *FL*, cepit *rell. et editores* 14 hippon metapontinus *scripsi*,
hypon metapontinus *G*, ypomme (yponme *HLLRS*, ipomme *M*,
ypomme *C*, yponne *D*, hypomne *PT*) tarentinus *rell.*, hippomenes ta-
rentinus *Sch.*, eromenes tarentinus *b* promissis *R* 15 scientiae
S insulubilibus *S* 18 si *uncis inclusi et post dicit inter-*
rogationis signum, quod praebent editores, sustuli 19 dicitur *ABD*
HLLSp² non *om. S* 22 pythagoricae *ABHLLRS¹* 23 sci-
licet] qui in hoc *add. Mb*

refutare doctorum, quin hoc idem senserint scriptoque prodi-
derint Archippus, Epaminondas, Aristeus, Gorgiades, Diodorus
et omnes Pythagorae posterius, quorum uidelicet nominum, ne
dicam sententiarum multitudine, si eadem prodita uelim, uo-
lumen efficerem.

5

Igitur Platon procedat in medium, a quo uere claret quam
magnum in semet bonum genus humanum neglegat nostro
praesertim saeculo, quo dictis factisque caelitus editis eotenus
religio conclamata est, ut paene iam credendi labore submoto
tepure fidei scientiae fructum capessat laborisque mercedem
opere non patrato percipiat. quo fit ut mirari admodum digne
nequeam huius Platonis animum, qui tantis equidem saeculis
ante puerperium uirginis, ante incarnationem dei, ante homi-
nis resurrectionem, ante praedicatam summae trinitatis in
gentibus unitatem ineffabilem una tres in diuinitate personas
laudabili ausu, mirabili ingenio, inimitabili eloquio quaesiuit
inuenit prodidit, patrem deum paternamque mentem, artem
siue consilium et utriusque horum amorem mutuam unam
summam aequiternam indiuisam diuinitatem non solum ita
credi oportere docuit, sed ita esse conuicit. persuadere mihi
non possum, quod philosophi huius anima corporea fuerit, ac
si forsitan praecipiti lapsu stultitiae ulla anima corpus esse
iudicanda est, illas equidem corporeas iudicauerim, quae cor-

1 doctorum refutare *S* refutarim *b* quin] qui in *BCGH*
LRS, quū *Mb* 2 gorgiadis libri praeter *G* didiodorus *B*,
uiodores *R* 3 posteris *BH¹R*, posteres *H²LS* 4 multi-
tudinem *DEFM* editores uelin *B*, uel in *HR*, uel in *S*
8 quod *B* eatenus editores praeter *b* 9 credendi *CE²GMb*,
credentibus *rell. et Sch.* 10 tepore *Barthius*, tempore libri
et editores capescat *ABF* 12 huius — saeculis *om. Mb*
animam *Sch.* quantis *BG* 13 puerperum *BC* dñi *R*
15 una *Mb*, unum *rell. et Sch.* ineffabilem unitatem, ineffabile
unum *suadet Sch.* 16 laudabilia usu *M*, laudabili usu *b* in-
genio] studio *D²* imitabili *MRb* eloquio] ingenio *B* 17 arte
siue consilio *Mb* 19 diuinitatem] aeternitatem *Mb* ita non
solum *S* 20 sed] et *add. Barthius* conciuuit *ABHRS*, con-
sciuit *L*, concinit *Sch.*

pus esse se credunt, non per hoc animarum generi derogans, sed quosdam sententiae suae improbitate, non mea sponte denotans. et quid hominibus fiat, quos cum eo usque inscitia teneat, ut indoctos se esse nesciant, scientiae nihilo minus pri-
 5 uilegium sibi uindicant, dumque in inperitas aures uerborum puerilium spumas exspuunt, uno eodemque mendacio semet scientiae fallunt, alios docendo decipiunt Lysiae similes, quem Platon idem cassa rerum uerba fundentem in Phaedro eatenus increpat, ut esse deterius adstruat gnarum uerborum, ignarum
 10 esse causarum, quam nescientem rerum uerba nescire, potius arbitrans inperitum silentium loquaci inperitia. unde etiam Tullius libro de oratore primo: eloquentia est, inquit, scientia comprehendendarum rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis atque inridenda
 15 est, et paulo post: etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio, cui nisi subest res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet locutionem et paene puerilem. sed hinc alias.

20 In Phaedro autem Platon de anima sic pronuntiat: anima, inquit, immortalis est, quae semper a se ipsa mouetur et aliis causa motus est, corpus autem per se non mouetur. non ait tantum: mouet alia, sed: aliis causa

12 Cic. de orat. I 5, 17   15 Cic. de orat. I 6, 20   20 Plat. Phaedr. pag. 245 c

1 se om. BEFHLLRS¹b   se corpus esse Sch.   se esse A
 2 scientiae S   3 de ante hominibus add. Sch.   quos] cur AB
 HLRS¹, ut DEF   quos cum conuiceris amentia ea teneat con.
 Barthius   inscientia BDGMb, insitia R   4 nihil hominibus
 B   5 uindicent Barthius   in om. Mb   6 spuma spuunt M,
 spuma conspuunt b   7 alios^q S   decipiunt] alios add. libri,
 del. S² Sch., illius pro alios scribi iubet Barthius   8 plato DEF
 HL   crassa p   phedrone D   9 gnarum] ignarum A¹BCD¹
 F¹H¹R¹   uerborum ignarum om. C¹   12 aratore G   de oratore
 libro primo R   scientia om. Mb   13 comprehendendarum CF
 GHLLRS, comprehensarum A   15 et florescat R   16 subest
 res] sub efores R   17 aratore G   18 haec b   20 phaedrone
 DF   plato DEFH   nunciat Mb   21 ipsa om. ABDEF

motus est, animaduertens equidem uir excellentis ingenii fore nonnulla quibus sit moueri proprium causa motus alieni. quidquid enim uoluntarie mouetur, ipsum fere sibi causa motus est, quod autem mouetur uel nesciens uel inuitum penes scientem uel cogentem causas motus habet. nec repugnat 5 anterioribus nostris disputationibus, quod istic a se moueri animam dicimus, cum principalem motionum cardinem in deo esse dicamus, quoniam id ipsum fere a deo illi est, ut sponte moueatur, uidelicet ut, sicut causa motus animi uoluntas est eius, sic substantiae, quae utitur uoluntate, causa sit deus, 10 quia, etsi posse uelle nobis ex deo est, non omnis uoluntatis nostrae motus erit ex deo. uel tunc reor, cum uoluntate peccamus, nostri causa motus ex nobis est, ne peccatorum deum faciamus auctorem. quocirca si corpus a se non mouetur et corpus non est quod sibi causa motus est, quia in se motus 15 sui causas habet, anima non est corpus.

Idem Platon in libro, quem *περὶ φυσικῆς* scripsit: anima, inquit, animantium omnium corporalis non est ipsaque se mouet aliorum quoque agitatrix, quae naturaliter mota sunt. in Phaedone autem sic apud 20 eundem Platonem cum Simmia et Cebete aliisque philosophis Socrates loquitur, ut cum uideamus illic ualde consentanea nostrisque oppido coniuentia pronuntiari, quae non solum prae-

17 cf. Apul. de dogm. Plat. I 9

2 proprium] ut sunt lapides et ligna ceteraque insensibilia *add. b ex glossa in M superscripta* 3 uoluntariū *A* 4 pene *Mb*
 9 motus causa *libri praeter CE²GM* est *om. libri praeter E²G et b Sch.* 11 posse] *pse B*, posse et *DE¹FGp²*, iusta *coni. Barthius*
 omnes uoluntates *R* 13 nec *AE¹MR* 14 faciemus *A*
 16 habeat *libri praeter CGM* 17 idem *CM editores*, item *rell.* plato *DEFLM* *περὶ φυσικῆς scripsi*, perifisicis (p ifisicis) *BCDEGHLMs (in marg. man. rec. περὶ φυσικῶν)*, perifisicis *A*, perifisicis *F*, perisysicis *R*, *περὶ φύσεως editores* 18 animantium *ABH¹R* 20 immota *G* phedrone *libri praeter L*
 21 siminia *R*, symmia *S* cibete *ABCM*, cybete *rell.* 22 socratis *ABCH¹MRb* 23 coniuentia *AC*, conuentia *B*, conuentia *F*, conuenientia *DEp²*, quod *Schottus* 'mallet, fauerent modo libri'

iudicio auctoritatis utuntur, sed uirtute rationis adminiculantur,
 animaduertamus praeter natiuum humanae mentis uigorem
 hasce uidelicet animas, quae tam remota persecutae sunt, tam
 clausa adierunt, tam operta uiderunt, idcirco scilicet lumine
 5 ueritatis adflatas, ut in salutem generis humani toto quando-
 que mundo diuinitus editum dogma apud rudes ueri gentium
 mentes gentilium testimoniis uteretur, quo magis ignorantiae
 nubilo caecata et infidelitatis frigore in quandam glaciem
 durata gentilitas euangelicae ueritatis calori cederet, si eadem
 10 ueritas aduersantium quoque sibimet ore sonuisset. aut cur
 non haec eadem per philosophos nobis in usum ueri caelitus
 procurata credamus, quae ad redarguendam nostrorum quoque
 inperitiam utilia fore cognoscimus? persuadens igitur in Phae-
 done Socrati sic ait uera ratio: donec corpus habeamus
 15 permixtusque sit tali malo noster animus, num-
 quam nos id quod iam olim concupiscimus satis
 plene consecuturos. concupiscimus autem ueri
 scientiam. corpus enim nobis primum innumera-
 biles et infinitas occupationes infert, quibus con-
 20 terimur ob necessarium uictum et alimenta coti-
 diana. deinde si qui morbi ingruerunt, inpedimento
 sunt, quominus inquirere et inuenire ueritatem

14 Plat. Phaed. pag. 66b — 67a

2 propter <i>A</i>	4 adiecerunt <i>R Sch.</i>	operta <i>Barthius</i> , perita
<i>libri et editores</i>	uidelicet <i>b</i>	5 adflatus <i>BH'R</i> toto <i>libri</i>
<i>cum PT</i> , toti <i>b</i>	6 diuinitatis edituri (<i>scil. philosophi</i>) <i>coni. Barthius</i>	editum] ederetur <i>p</i> , editum esset <i>Sch.</i> uer!! <i>E</i> , uere
<i>M</i> , uero <i>b</i>	gentilium <i>Sch.</i>	7 uterentur <i>M editores</i>
nubilo] morbo <i>b</i>	9 calore <i>R</i>	sic <i>BH'R</i>
<i>R</i>	11 per <i>om. b</i>	10 sonuissent <i>BH'</i>
<i>phedrone libri et b</i>	13 persuadet—socrates. ait uera ratio <i>G</i>	
15 permixtūque <i>S</i>	14 socrates sic ait. uera ratio est donec <i>p</i>	
<i>EE</i> , pleno <i>b</i>	16 satis <i>om. F</i>	17 plene <i>om. BDF</i> , plane
inferunt <i>R</i>	18 nobis <i>om. BDEF</i>	innumerales <i>p</i>
20 conuictum <i>p</i>	alimentum quotidianum <i>libri prae-</i>	
<i>ter CGM et Sch.</i>	21 deinceps <i>Mb</i>	ingruerint <i>BE'G</i> , ingruer̃
<i>M</i> , ingruere <i>b</i>	22 cominus <i>Mb</i>	inquiramus et sic uer. inu.
non possumus <i>p</i>	ueritatem] non <i>add. b</i>	

possimus. nam cupiditatibus et cupidinibus et
 timoribus innumerabilibus, uariarum rerum ad-
 petitionumque uisionibus et infinita quadam de-
 mentia corpus oneratur, ut prae illo ne sapere
 quidem ulla in re possimus. et si quando tempus 5
 aliquod ad philosophandum uacuum uel habuerimus
 uel fecerimus, tunc quoque in ipsis cogitationibus
 nostris corpus intercurrit turbam errorum inferens
 menti, ut obcaecante illo ueritatem peruidere
 non possimus. itaque unum hoc in omni quaestione 10
 nobis et id quidem euidentissime probatur, si
 quid umquam bona fide scire uolumus, recedendum
 esse a corpore et in ipso animo res considerandas.
 tunc enim uidemur consecuturi quod concupi-
 scimus et cuius rei amatores nos profiteamur, cum 15
 defuncti erimus, nam dum uiuimus, desperandum
 est. etenim si constat nihil sinceri mixtum corpori
 animum peruidere posse, sequitur alterutrum, aut
 nullo tempore nec usquam contingere homini ue-
 ram scientiam posse aut tunc demum, cum exces- 20
 serimus e uita. defunctorum enim animus liber
 est et solutus a corpore. eo autem tempore quo
 uiuimus ita demum adpropinquabimus adplicabi-
 murque scientiae, si nihil aut quam minimum cor-
 pore utamur neque in societate eius, nisi quatenus 25
 necesse est, animum dimittamus. ita enim minime
 replebimur uitiosa turbulentaque natura corporis,
 sed puri a contagione eius, in quantum facere
 possumus, erimus et, si ita fecerimus, incorrupti

1 possumus *M* iam *HLMRSp*² et cupidinibus *om. Gal-*
land. cupidinibus *S* 4 oneretur *C*, honoratur *R* 5 illa
*AG*¹ 6 a *BR* 10 possimus *Mb*, possit *rell. et Sch.*
 12 bona *om. G* 17 si *om. Mb* sicri *B* commixtum *D*
 19 usq. *A* 21 e] & *R* enim *om. B* 22 solus *p* 23 ait
 ppropinquabimus *S* 24 nihil aut *om. B* aut] aliud *M* 25 so-
 cietate *Mb*, societatem *rell. et Sch.*, cf. pag. 114, 16 et 22 29 pus-
 sumus *R*

sincerique digredientes ad omnia incorrupta sinceramque ueniamus.

Haec ad uerbum ex dialogo philosophi admodum principis excerpenda atque huic nostro inserenda uolumini ratus sum non arbitrans fore quempiam inlectamentis fallaciarum corporalibus obsistere solitum, qui hasce repugnantias in semet ipso sentiens disparium naturarum corporis atque animi teste se in hoc ipsum sibi non indiscussis equidem longe maximi inter philosophos uiri disputationibus adsentiat interque animum corpusque suum praeside ratione disceptet, quidnam sit illud quod, ut aiunt, corporeus animus ab omni inuentione occursante sibi semper extrarii corporis praepediatur obstaculo aut cur extrarium corpus in reatum uocet, quod semet a contemplatione ueri deuocet, cum sibi ipse sit impedimento, si corpus est. sed super his non argumentabor. ipsa per se nimirum ueritas claret nec ornamento aut adiumento extrinsecus indiget, quae et pulchrior et fortior nuda est.

Hinc egomet testium meorum indefensis hactenus mihi testimoniis utendum ratus sum, quia penes illos tantum, qui toto sui admodum corpus sunt, de hisce ueritatis uadibus dubitabimus. uerum quid hic idem Platon in Hipparcho, quid in Lachete, in Protagora, in Symposio, in Alcibiade, in Gorgia, in Critone,

3 philosophorum — principum *p*² 4 excerpendam *R*, exerpenda *G*
 5 illecta mente *Mb* corporibus libri praeter *DEF* et *b*,
 corporis sui *Barthius* 7 testem *p*² *Barthius* 8 non *om. Galland.*
 indiscussis *S*, indicet discussisque *Barthius*, discussit *p*²
 9 assentantur *S* 10 prae consideratione *p*² suum//// ratione
 (praeside *add. man. sec. in marg.*) *S* 11 inuentione] ueri *add. G*
 12 accursante *p* 13 extraneum *R* inreatum *S*, increatum *p*²
 quod — deuocet *om. ABDEF* 14 reuocet *Galland.* 15 super
 bis *R* non *om. Mb* de argumentabor *M*, deargumentabor *b*
 16 ornamenta *BD¹H¹R* 18 eorum *Mb* indefensis *AE²Mb*,
 indefensus *Barthius* 19 utendis *Mb* 20 uatibus *Mb*
 dubitamus *Mb* 21 uerum] nunc *add. G* hic *om. S* idem]
 id est *R* ypparcho *RS*, ipparco *M* lacita *ABCMR*, lacyta
rell. 22 simpotio *DEFR*, simpocio *M*, sympotio *rell.*

quid in Timaeo etiam arce quadam et quodam philosophiae uertice de anima pronuntiauerit, placitae breuitatis gratia missum facio. neque enim refert ad agnitionem ueri quid de eodem saepius quisque dixerit, quam quid senserit quaerere, quia in saepe dictis nec uberior est cognitio rerum, cum sit 5 prolixitas onerosa uerborum. quapropter in adstructionem ueri magis considerandum est quid unum multi senserint, quam quid unus saepe dixerit. ego tamen Platonem, prout mea opinio est, philosophorum omnium merito principem in negotium praesens admiratione sui pellectus testem saepe uoci- 10 tau, quamlibet quae plura istic eiusdem legas innumeris comparata, quae super anima dissertauit, pauca admodum censeas. sed nec Porphyrius Platonius multis post Platonem saeculis a magistro uspiam in hac eadem causa dissensit. in- 15 lustrari quippe uoce genus humanum suae dignitatis admonuit: si beati, inquit, esse uolumus, corpus est omne fugiendum. est ergo incorporeum quiddam in nobis, cui aduersa corporis uniuersi contagio est, et quid istud erit, nisi imago dei, et quid imago dei, nisi humanus animus? qui si in corpore beatus esse non potest et incorporeus non est, numquam 20 beatus erit, qui sine se non erit.

1 artae *G* et quodam *om.* *M*¹ 2 bruitatis *S* 3 refert
om. *ABDEF* ueri] tam *add.* *Barthius* 4 eodem *S* quam
qui *ABHLR*, ^{1 in quantum} quam qui *S* 5 cum] quam *M* editores *praeter*
Barthium 6 quipropter *A* ad instructionem *B* 7 quod *A*
senserit *S* 8 ergo *p*² 9 oppinio//// phylosoforū *S* 10 ad-
mirationi sui *ABHLRS*¹, admirationis ui *DEF* deceptus *M*,
captus *b* 11 isti *A* leges *b* in numeris *Sch.* 12 super
de *b*, super *M* (de *man. sec.*), de et sequens anima glossema esse cen-
set *Sch.* 13 porfiricus *ABCRL* (*c in ras.*), porfirius *EFHM*, por-
phyrius *S* 14 sc̃lis *M*, secundis *b* 16 uolumus esse *R*
est *om.* *ABDE¹F* 17 corporeum *A¹BCH¹R* quidam *R*
18 cogitacio *M*, cogitatio *b* illud *p*² 19 in *om.* *b* 20 et
incorporeus non est *om.* *BDEF*

VIII.

ROMANIS PAGANIS PHILOSOPHIS VTITVR TESTIBVS DE ANIMAE
INCORPORALITATE.

Plurimorum in negotium praesens philosophorum plurimis
 5 testimoniis usi sumus multosque ex eadem Graecia, si uel
 causa posceret uel ratio sineret, proferre possemus. sed ne
 localiter ueritatem quaesisse uideamur, ut haec eadem ab una
 tantum uideri gente quiuerit et aliis ignorata sit, cum ueri
 compos humana substantia non sit regione, sed genere, Roma-
 10 nos etiam eosdemque philosophos testes citemus, apud quos
 Sextius pater Sextiusque filius propenso in exercitium sapientiae
 studio adprime philosophati sunt atque hanc super omni ani-
 ma tulere sententiam: incorporalis, inquiunt, omnis est
 anima et inlocalis atque indeprehensa uis quaedam,
 15 quae sine spatio capax corpus haurit et continet.
 acrius isti, ni fallor, abstrusas rerum rationes ingressi sunt,
 quam nonnulli nostrates, qui cubiculariis disputationibus de
 sublimium indage causarum aliquid soporiferum in lectulis
 oscitantes perpellente copia tepentium naeniarum stolido lau-
 20 datore ueternas anilium opinionum suspiciones edormiunt
 innexamque uisceribus animam corporis claustris includi et
 contineri decernunt. sed istuc inperitiae ueri uacuae figmen-
 tum, prout locorum ratio poposcit, et superiore libro discussi-
 mus et. prolatis nunc summorum magnis auctorum testimoniis

4 negotium *Mb Sch.*, negotio *rell.* praesenti *GS*² 5 siue
R 6 possimus *A* nec *R* 8 alias *S* cum—substantia]
 quia uera indagacio humane substantiae *M¹b*, *corr. M² in marg.*
 9 insit *Barthius* 11 sextus *Mb*, exius *R* sexiusq. *R*, sextus
omisso que *Mb Sch.* exercitu *p*, exercitio *Barthius* 12 adpme
S has *p*² omni anima] omnia *G* 13 atulere *AF*¹, attu-
 lere *DE¹R Sch.*, atre *B* sententias *ABHRp*² inquit *A*
 14 indepreensa *R* 16 abstrusa *ABF*¹, abtrusas *R* ratione *A*,
 nationes *M* 18 sopori serum *R* 19 oscitantes *editores*, susci-
 tantes *libri cum PT* copiam *RS* uenarum *D* stolio *R*
 20 opiniorum *R*

in rem sui nobis opitulante ueritate rationis quoque uiribus
 refellimus. Marcus Varro, sui saeculi peritissimus et teste Tullio
 omnium sine dubitatione doctissimus, quid in musi-
 cis, quid <in arithmetiis>, quid in geometricis, quid in philoso-
 phomenon libris diuina quadam disputatione contendit, nisi ut 5
 a uisibilibus ad inuisibilia, a localibus ad inlocalia, a corpo-
 reis ad incorporea miris aeternae artis modis abstrahat animum
 et in corpora, hoc est in aduersa sibi dilapsum sui compotem
 faciat? cui si corpus esset, corpus aduersum esse non posset.
 quid ego nunc Zoroastri, quid Brachmanum, ex India, quid 10
 Anacharsidis e Scythia, quid uero Catonum, quid M. Ciceronis,
 quid Crispi, qui ab ipso paene principio sui operis animo
 dominandi ius tribuit, corpori legem seruitutis inponit, in
 defensionem ueri sententias adferam, quid orbis uniuersi de
 animae statu nobis concrepare iudicium in his dumtaxat qui 15
 merito enituere conuincam?

3 cf. August. de ciu. dei VI 2

12 cf. Sallust. Catil. 1, 2

1 re *S* ueribus *coni. Sch.* 2 marci *AH¹R* saeculi
 sui *R* 3 qui in musicis *R* 4 quid in arithmetiis *b*, quid *M*,
om. rell., uncis inclusit Sch. in ante geometricis et ante philoso-
 phomenon *om. b Sch.* φιλοσοφόμενων (φιλοσοφουμένων *Galland.*) edi-
 tores, cf. pag. 19, 16 5 contendunt *R* 7 aeternae *E²GS²*
Sch. in notis, aeternis rell. et b, et arcanis *Barthius* aeternae
 artis] aeternitatis *coni. Sch.* abstrahabat *AB¹*, abstrabat *HL*
 8 incorporea *p²* delapsum *HLLSp²* 9 qui *S* 10 zoroas-
 thi *G*, zoroashti *rell.* bragmarum *A*, bragmanum *rell. et b*
 11 anacharsidis e *scripsi*, anatarsi de *G*, anacharsi ex *R*, anacharsi
 de *rell.*, anacharses e *b*, anacharsis e *Sch.* sitia *R* catone
A 12 crispi *GS²*, chrys^{salusti}////i *A*, chrysippi (crisippi) *rell. et edi-*
tores 13 minandi *B* inponitur *R* 15 in] ni *DEF*
 his *om. BDEF*

VIII.

ABHINC ECCLESIASTICIS DOCTORIBVS VTITVR TESTIBVS DE
ANIMAE INCORPORALITATE.

Facile profecto hoc idem factu mihi esset, nisi adici quem-
 5 piam coacta testium turba non sineret et diuina iam nunc
 oracula pandere uel tempus foret uel ratio commoneret.
 atque ut ad ipsos caelestium uoluminum fontes illis fere
 ducibus, qui ex eisdem largius hausere, ueniamus, Gregorius
 Nazianzenus in apologetico magnum uidelicet inter animam
 10 et corpus clamat esse discrimen atque ut corpus corporalibus
 pasci, sic animam incorporeis saginari. beatus Ambrosius ad
 Mediolanensem in ecclesia populum uerbo doctissimo atque
 eruditissimo: sequestremus nos, inquit, a corpore, con-
 tra quod nobis, si salui esse uolumus, iuge certa-
 15 men est. una praecellentium eademque sententia non nisi
 eodem intellectu animaduertenda est eodemque tractanda ser-
 mone. dicam nunc igitur quod saepe me, cum ad id locorum
 uentum est, dicere memini. sequestrari nos a corpore
 Ambrosius oportere persuadet. quis ergo iste sit, cui a cor-
 20 pore sequestrari conueniat quaero. ex anima enim sumus et
 corpore, ac per hoc cum sequestrari a semet ipso nequeat
 animus, nihil in nobis est, quod sequestrari possit a corpore,
 si corpus est animus. cur, sancte Ambrosi, cur taliter doces,
 cur sponsam Christi caeno falsitatis oblinis, cur eandem a

13 Ambrosius in sermone ut uidetur deperdito

4 factu *H²LSb*, factum *rell. cum PT et Sch.*, fortasse recte, cf.
 pag. 70, 10 quaequam *b*, quippiam *Sch. in notis* 5 turba] uerba
S 6 commoueret *C*, commemorat *A¹BEFP* 8 longius *R*
 9 anazzenus *M*, nazzenus *S*, nazanzenus *rell.* apologetico *R*, apollo-
 getico *S* 11 incorporeis saginari] spiritalibus uegetari *p²*
 12 populum] plurimum *b* 17 cum *om. A¹BCM*, cum *cum antece-*
dente me coniungit et si quando add. G, dum *Sch.* locorum *R*
 18 esset editores 19 persuadit *BCHLRS¹* 20 sequestrare *Gal-*
land. 24 eam de *ex eandem A*, eadem *p²* a *om. ABDEF*
H¹R

uia ueritatis scaeuae praedicationis impulsu in deuia abrupta
propellis, cur sequestrari oportere a corpore corpus perhibes?
quidnam istud, quaeso, proderit homini? num quia hominis
interioris est natura subtilior, quae tamen non est nisi cor-
pus, idcirco eandem disici conuenit atque separari? numquid 5
quoniam in hac structura mundanae molis quaedam subtiliora
et leuiora, quaedam crassiora atque grauiora sunt, idcirco
tenuioribus uniuersam solidi huius conuenit rupisse compagem,
aut beatior aer erit, si cum aqua ac terra non fuerit? hisce
falsiloquiis circumgarrientibus istius modi fert ille responsum: 10
quaenam nobis oboritur uerborum nuda, uirtutis
cassa, rationis aliena, ueritatis uacua, uanitatis
caua, superbiae tumida nouelli huius schismatis
sine auctore doctrina, elata supercilio, abiecta
mendacio, referta conuicio, creatori potestatem 15
subripiens, imagini dignitatem, quam miro stulti-
tiae genere comparationibus substantiae corporalis
infamat adserens scilicet tam nihil animo profore
quoad ualeat corpore secerni, quam non sit aeri
conducibile crassioribus mundanae molis corpori- 20
bus separari. porro si qui estis uspiam gentium,
quorum ingeniis cesserint arcana causarum, ad-
este praepetes, uosmet ignorantiae plectite, no-
uum dogma miramini: animae dignitatem capessit
in solido mundi portio corporis quarta mundani. 25

1 scaeuae *ABCR*, scaeuae *DEF*, scaeuae *GLMSb*, saeuae *p* inde
uia *b* 4 quae tamen] quit *A* tam *S* 5 eadem *Mb*
disici *A*, disici *rell. cum PT et Sch.*, disici *b* conueniet *hic et*
infra p 7 grauiora atque crassiora *R* 8 soli ¹ *C* 9 fuit *p*
10 fer *R* 11 quoniam ¹ quaedam *utrumque in contextu F*, quoniam
p, quaedam *Sch.* uobis *S* aboritur *AE* 12 causa *C*
uacua uanitatis *om. Mb* 14 si *C* 16 imagini *C* 17 comparationē
CMb, fortasse comparatione scribendum corporali *R* 19 quod
ad *B*, quod *Mb* corporis *BC*, corpori *AGMRb* secerni]
aeterni *BC*, fecerim *R* 22 quorum *Gb*, quarum *rell. et Sch.*
24 capescit *BM*, capescit *A*, capescit capescite *F* 25 in uerbis
portio — mundani mendum inesse affirmat *Barthius*

haec ergo nimirum animarum omnium maior est anima proque sui mole magis sapiens. itaque nunc tanto potius quispiam prudentiae copiosus erit, quanto aeris huius pro sui capacitate plus hauserit, nec iniuria genus humanum naturae incusavit iniuriam, quae tanto maiores hominibus lucas boues edidit, eo uidelicet beatiore, quo capaciores. sed hactenus satis Ambrosius, qui uel solus profecto sit satis, faxim tamen et aliis testificandi locum.

10 Aurelius Augustinus et acumine ingenii et rerum multitudine et operis mole ueluti quidam Chrysippus argumentandi uirtute aut Zenon sensuum subtilitate aut Varro noster uoluminum magnitudine et qui profecto talis natura adtentione disciplinis exstiterit, ut non inmerito ab istis corporalibus nostri saeculi Epicureis aut Cynicis spiritalis sophista dissenserit, libro ad Hieronymum de origine animae sic pronuntiat: incorpoream esse animam etsi difficile tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fateor esse persuasum, cumque id ita fore rationibus magnis atque insolubili argumentatione conuincat ac super hoc Hieronymi sententiam poscat, laudis suae tantum a Hieronymo scripta recuperat, quin

16 August. de orig. anim.

1 mirum *LS* 2 p quæ *M*, pro quae *b* mole sui *S* 3 copiosius *GR*, compos *Sch.* 4 ausertit *ACH¹MR* 5 naturam editores praeter *p²* incusabit *Mp*, incusabat *b* 6 iniuriam *ACDEFG*, iniuria *BHLRS^{p2}*, om. *M editores* quanto *DEF Sch.* 7 lucus *A* beluas et boues lucas *Mb* boues lucas *Sch.* beatior *B* 8 actenus *BCGHLRS* 9 testificandum libri praeter *GM* 10 agustinus *AH¹S* 11 crisippus *GLM*, crissippus *R*, crassippus *ABHR* 12 zeno *DF Sch.*, cenon *M* noster] ñr *B*, nt *A* uoluminẽm *S* 13 profecto — disciplinis om. *M¹* naturae *M²S²b* 14 nostris *b* 15 saeculi om. *Mb* sp̃alis *M*, specialiter *b* disserit *C* 16 librum *R* incorpoream] omnem *add. b omisso* esse 17 esse — fateor om. *G* et omisso si libri praeter *DEFGP* 18 mihi] autem *add. R* 19 id om. *Mb* id ta *B* 20 ac] hac *CM* sententia *BH¹R*

haud dubie Hieronymus nihil de anima sentire dicit uerius,
 nihil disputare posse perfectius. en tibi duos praeclarissimos
 uirtutum doctrinarumque praeeminentia longe porro praeditos
 super statu animae sentire nobiscum inermemque te auctori-
 tatis pondere et rationis uiribus prosternidare disparatosque 5
 corporibus unitate sapientiae duas animas unam facere. unde
 multum miror Hieronymum tibi testem citatum, cum potissi-
 mus tractatorum minime potuerit et pro anima et in animam
 disputare, quamquam quae ex eodem aduersum nos haud in-
 tellecta posuisti nobis eo usque conducant, uti quam callide 10
 non aduersarius, uerum praeuaricator subordinatus esse uide-
 aris, qui uelut adsentante conludio feceris nos tuis admodum
 testibus uincere. quippe gloriosum uictoriae genus est ab eo
 cum quo decertes arma capere quaesitumque aduersario testem
 illinc stare et istinc dicere.

15

Ne quid tamen segnem me redhibendae uicissitudinis arbi-
 treris, prout locus est moneo consentaneum magis tibi super
 sententia tua Pictauum Hilarium esse potuisse, qui scilicet
 inter conplura praecelsarum disputationum suarum quiddam

1 aut *BCH¹R*   sentiri *DEFH²L* editores   dicat *Sch.*
 2 disputari *LS* editores   3 praeeminentia *BRS*   longo *B*
 praeditus *A¹BH¹R*, praedictos *b*   4 statum *ABDEFR*   iner-
 mumque *libri praeter GM*   5 prosternidare disparatosque *scripsi*,
 prosternidaretis paratosque (partosque *M*, paratisque *ABFHLLRS¹*) *A*
BCFGHLMRS¹, prosterni claret separatisque *DE*, prosterni claret
 paratisque *F in marg.*, prosterni claret disparatisque *S²*, prosterni in-
 star Daretis partitasque (partitosque *b*) *bp*, prosternere qui disparatis
Schottus e codice T   6 u//nitate *L*, uanitate *Sch.*   animas] uis
add. Sch.   7 iheronymum *M*, ieronimum *S*   tibi *om. Rp²*
 8 tractorum *CH¹R*   9 aut *CGH¹R*   10 nos *Galland.*   11 sub-
 ordinatus] *in marg.* † subornatus *add. D*, subornatus *coni. Sch.*
 12 adsectante *B*, absentante *G*   14 quicum *G*   decertas *Rp²*
 aduersarium *libri praeter CGM*   15 stinc *BH*, stinc *LS*
 deicere *Sch.*   16 tamen segnem *A Sch.*, tamen insigne *G*, tam̄ in-
 signē *HLS*, tam̄ insigne *rell. et b*, tamen fingere *Barthius*   a me
D   redibendę *M*, redibendo *b*   17 moneat *A*   18 tua *om.*
BDEF   pictauium *E*, pictauium *ABCDFLS Sch.*, pectauium
HR   19 inter] in *R*

sequius sentiens duo haec ueris aduersa disseruit: unum, quo nihil incorporeum creatum dixit, aliud, quo nihil doloris Christum in passione sensisse, cuius si uera passio non fuit, redemptio quoque nostra uera esse non potuit. sed quoniam
 5 beatus Hilarius opinionis huiusce uitium uirtute confessionis aboleuit, sic sustinet reprehensionis stilum, quod non patitur detrimenta meritorum. quapropter eatenus diuinarum tractatoribus scripturarum fidem adhiberi par est, quoad usque eidem tenore ueritatis adstipulantur. sed quamquam nonnullis
 10 dissertatoribus proferendis necessario supersederim, dum ad oracula diuina, ex quis eorundem pendet auctoritas, iure festino, haudquaquam tamen Eucherium praeterierim mihimet uiuente doctrina et praesentaneis coram disputationibus cognitum, non porro nuntiis aut lectione conpertum, qui scilicet uiridis aevi,
 15 maturus animi, terrae dispuens, caeli adpetens, humilis spiritu, arduus merito ac perinde ingenii subtilissimus, scientiae plenus, eloquii profluus, magnorum saeculi sui pontificum longe maximus editis in rem fidei multiugis uariorum operum uoluminibus ad populum quoque his super statu animae contionatus
 20 est: quaerere, inquit, quidam solent, quò modo in Christo misceri potuerit homo et deus. quaerunt rationem huius mysterii, quod semel factum est, cum ipsi reddere rationem nequaquam possint

20 Eucher. in homilia deperdita, cf. Migne patrol. lat. L 866

1 saeu^{cus}ius *A*, secus *DEF Sch.*, secius *S² in marg. et b* quod
 utroque loco *Mb*, priore loco *Sch.* 4 quando *p²* 5 huiusse^{cus} *A*,
 huiusse *B* huius se uitium *HL¹S¹*, huius seuitiam *S²* opionis
 (sic!) se uitiū huius uirtute *R* 8 par est] parem *BD¹EF¹* 9 te-
 nores *G*, tenori *Barthius et Sch.* quoniam *Barthius* 11 ex quis
 om. *BDEF* quibus *p* pendit *BCDEFG¹H¹MR* 12 aut
 quamquam *BCGHR* heucherium *BCGHLS*, eucherium *R* prae-
 terierem *BH¹R* uiuentem *M et editores praeter Barthium*
 14 lectionem *AB¹R* 15 animi^o *B* 16 ingenii^o *B* 17 eloquii
B 19 hoc *p²* 21 quer^o *M*, quaere *b*, quare *p* quaerunt] et
 add. *E¹ Galland.* 22 est] quaerunt add. *p* 23 cum] quae eum
p² ipse *R* rationem] cum add. *p²*

eius rei, quae fit semper, quo modo societur anima
 corpori, ut fiat homo. ergo quo modo corporea res
 incorporeaque coniungitur et corpori anima mi-
 scetur ut homo efficiatur, ita homo coniunctus est
 deo et factus est Christus: et tamen ut fieret
 Christus, duo illa incorporea, id est anima et
 deus facilius coniungi permiscerique potuerint,
 quam miscetur una incorporea aliaque corporea,
 id est anima et corpus, ut persona hominis exsi-
 stat. cedo mihi nunc illos, qui aequae talibus instituti ab hisce
 doctrinis degenerauerunt pessum facientes salubria sua et alienis
 semet noxiis obnoxiantes iniusto amantium sui odio eo usque
 prolapsi, ut extraneos mallent cum falsitate praeeligere et
 Eucherium cum ueritate damnare.

Videas hic alios quiddam socordi trutinare iudicio, alios id
 ipsum aut nescios stulto laudare praekonio aut sciolos subdolo
 ridere consensu hos inter placere sibi illum, quem nemo nisi
 aut ignarus laudauit aut callidus. hic iam feruntur de singulis
 non pro meritorum, sed pro uotorum qualitate sententiae, ob
 laudem praesentium quorumpiam rabularum longe maximi
 damnantur auctores. istic ille laudatus ne infra laudantum
 uideatur stare iudicium, panniculos quosdam ex diuersorum
 uaria lectione concerpit eosdemque uilibus suis ueluti quibus-
 dam stuppeis adsuit laceroque uestitu turpior nudis absque
 furaci meditatione mutus eloquentiae palliatus incedit. cernas

3 et *ex* ut *M*, at *b* 7 potuerint *B*, potuerint *ELS*, potuerunt *H*²
Sch. 8 miscitur *R* 10 credo *Galland.* 11 degenerauerant
*p*² 12 noxiis *HMb*, noxis *rell. et Sch.* animantium *C*
 13 praeeligere *scripsi*, praeligere *HLMRSb Sch.*, plegere *ABDEF*,
 praelegere *CG* 15 hinc *Mb* 17 rideri *R*, laudare *G*
 18 *uidetur* laudabit *scribendum* 20 praesentium *AEGLS Sch.*
 quarumpiam *p*² *Sch.* rabularum *CG*, fabularum *rell. et editores*
 21 laudatis *S* laudantium *GL²RS Sch.*, laudatum *p* 24 stupeis
R, struppis *coni. Barthius* adsint *Mb* uesti *A* absque
 metu furacis mendicatione eloquentiae *coni. Barthius* 25 metus
Mb eloquentia *p*² palleatus *ACGHMRb*, pilleatus *LS*
 cernis *E*

hic alium situ fetidinarum turpium ex olenticetis suis ac tenebris cloacam uentris et oris inhalare sentinam interque rutandum quasdam suggillatiunculas fringultientem ab alio, qui stipem suam uariis conlurcinationibus dilapidauit, parasitico more laudari. inter has huiusdemque modi quisquillas aliquid tu sobrium tuto dixerisne? porro magnum aliquod e socordi turba periculum periclitabere: quidum? inperito quippe nihil quidquam iniustius. hos ac tales tamen egomet non pauesco ac, si qui nunc monendi locus est, moneo praeque denuntio: quique isti quique sunt alii, qui uel in magnos uiros obloquia uel de rebus summis deliramenta quaedam cum conpotatoribus mussitant, aut palam loquantur aut taceant. enimuero eruentur mihi atque extrahentur etiam nuncupatim ex abditis tenebellarum qui hactenus delituere. praenosci uero licet, tacere ne habeam facta quorum nomina non tacebo. faxint tamen isti quod foret libitum salubresque

7 Ter. Adolph. u. 98

1 hinc *ABDEFM editores* alios *Mb* si tu *T*, sicut *p* fetidiuarum *R*, faetim diuitiarum *T*, foetidarum *p* *Sch. in textu* ex olenti cetis *ABCGHLMRS*, ex olenti cenis (cel/nis *E*) *DEF*, exolentem cetis *T*, exolentem coecis *Sch. in textu, corr. in notis*, exolenti caecis *b* suis *om. ABDEF* 2 cloaca *DEF Sch.*, cloaca in *p* 3 sugillatiunculas *M*, sugillatim unculas *b* singultientem *G* aliquo *B* 4 conlurcationibus uel potius conlurcinationibus *coni. Schottus in notis*, conlucernationibus *libri et editores* delapidauit *Mb* parastico *M*, parasito *b*, parasitico *S* 5 mole *C* eiusdemque *p*² 6 toto *R* aliquid *R* aliquo de *A* cordi *B*, corde *DEF*, excordi *coni. Sch.* 7 periclitauere *Mb Barthius* quidum *interrogationis signo addito Hartelius*, qui dum *libri et editores*, aliquid hoc loco excidisse censet *Galland.*, quidam *Barthius* imperio *Gp* uippe *BC* 8 quippiam *Barthius* iniustitius *R* ac *om. p* 9 quis *AGp* preque *ADEFHMR*, p̄que *BLS*, atque *p*², peraeque atque *Hartelius*, sed cf. *Sid. Apoll. epist. I 9, 23*

11 obloquia *R* deleramenta *R*, dileramenta *S* 12 conpotatoribus *Barthius et Sch.*, computatoribus *MTb*, computoribus *rell.* 13 mihi *om. BDEF* 14 tene belarum *S*, tenebrarum *p*² 15 abeam *CH LRS*, abeam *BP*, ab eorum *A* tacita ne abeant *coni. Sch.* factis *A* 16 tamen isti *om. M¹b*, add. *M man. rec.* liblitum *S*

monitus spernant, haud inpune scilicet, ego uero praelegerim ab istis cum Eucherio reici, quam cum istis a ueritate damnari. sed istic nunc locus et tempus est, ut sicut a philosophis ad tractatores, sic a tractatoribus ad authenticos gradum consequa ratione faciamus suadente modo scilicet plerisque 5 testium tacitis.

X.

TESTE VTITVR IPSA DIVINA SAPIENTIA TESTIMONIA PENES
SCRIPTVRARVM.

Audiamus igitur quid imaginis suae pronuntiet inimicis 10 diuina sapientia: dixerunt, inquit, inpii cogitantes non recte: exiguum et cum taedio est tempus uitae nostrae et exstinctum cinis erit corpus nostrum et spiritus diffundetur tamquam mollis aer. inpii haec ergo dixerunt, super quis paulo post eadem scriptura sic 15 loquitur: excaecauit enim illos malitia eorum, quoniam deus creauit hominem inexterminabilem et ad imaginem suae similitudinis fecit illum. istic ego temet in defensionem tui acrius permouendum credo proque causae merito in me etiam istius modi ferme uerba fa- 20 cturum: quid tu undeunde contractis testificationibus uteris haudquaquam tamen ueritate pulsantibus conscientiae nostrae

11 Sap. 2, 1 et 3

16 Sap. 2, 21 et 23

1 monitis *R*, moniti *p*² spernat *B* aut *B* praelegerim *scripsi*, praelegerem *CG*, praeeligerem *Sch.*, preligerem *M*, pligerem *S*², perlegerem *rell.* 2 cum *om.* *R* ueritatē *R* 3 a *om.* *ABH*¹*R*
4 a] ad *R* ad] aut *ABH*¹*R* a philosophis et tractatoribus ad
authenticos *p* 5 consequar *Mb* faciam *ABDEFP*, *om.* *Mb*
modum *b* plerisque *E*²*G*, plurimisque *B*, plurisque *rell.* 11 in-
pii inquit *libri praeter CE*²*GM* cogitante *B* 13 exstinctus *G*
Sch. 14 spiritus *om.* *ABF*¹*HLRS* diffunditur *ABF*¹*HLRS*
15 ergo haec *D* ergo *om.* *Sch.*, ē̃ *HL*, erunt *R* quos *p*
16 illorum *ABCEFG* 19 ergo editores 21 alterum unde *om.*
ABDEM de ante contractis inserit *M*²*b* 22 tamen] et non
A ueritatem *Mb*

sincerum? quid autem mea refert, quid porro adtinet inpios ob detractam diuinae imagini dignitatem diuinitus plecti, cum memet impietatis huiusce laqueis nouerim non teneri? proinde moneo facessas nec sententiae talis infamiam mihi mendaciter
 5 inuras. nunc ego nisi renuis in tua tecum redeo, ex quis arbitrabere, utrumnam istud in inpios prophetici sermonis oraculum an in te sit porrectum, te scilicet, te magis perstringat, qui praetento scientiae priuilegio contra famam deditus sententiae et contra sententiam sollicitus famae eadem, quae
 10 istic uelut aliena renuis, illic itidem ueluti propria defendis.

Ne quis sit tamen uel mihi secus interpretandi uel tibi forsitan infitiandi locus, in praesentiarum super quibus agimus utraque uideamus. propheta nempe dicit inpios dicere: extinctum cinis erit corpus nostrum et spiritus
 15 diffundetur tamquam mollis aer. enimuero tute quid dicis? nonnullae sunt, inquis, spirituales naturae, ut angeli, archangeli ceteraeque uirtutes, ipsa quoque anima nostra uel certe aer iste subtilis, tamen incorporeae nullatenus aestimandae. intende, quaeso,
 20 animum, pro quisque nostri arbiter, ferque iudicium, sitne aliquod prolocutionum harumce discrimen: inpii de humano spiritu, de anima uidelicet humana dixerunt, quod diffundatur

16 cf. pag. 10, 1

1 sinceram *Mb* qui *R* ad me *Mb* impio sub *BH'R*,
 inpios sub *A*, inpios ub *LS*, impio ob *Mb* 2 imagine *BH'RS'*,
 imaginis *AG'* diuinitas *BH'RS'* 4 moneo] non *add. ABD*
EF talis *G* 5 ego *om. Mb* rennuis *ACGH'L* ar-
 bitrauere *CGHLRS* 6 istuc *RS* propheticæ *ABGH'LR*,
 prophicae *C* 7 an—porrectum *om. libri praeter M omnes (cum*
PT) et Sch. praestringat *ACEFGR Sch.*, perstringit *p*, pre-
 stringit *Mb* 8 priuilegiū *A* 9 sententiae] scientiae *MRb*
 eademq. *ABCGHLMRSb*, eademque *D* 10 rennuis *AGH'LR*,
 respuis *p'* et post illic *inserit Mb* 11 quid *ABCD'EFH*
LRs' 12 inficiendi *BH'* 13 extinctus *G Sch.* 19 ex-
 histimandae *M*, existimandae *b* 20 pro] te *add. b* arbitrer
R fertque *G* aliquid *AD* 21 prolocutionem *R* harūse
M, harum *b* 22 humana uidelicet anima *M editores* dif-
 funditur *Mb*

spiritus tamquam mollis aer. necessarius hic noster adiungit, quod anima humana et aer iste subtilis aequae spiritalia sint, sed perinde incorporea non sint. uerba nunc eadem et sensus expende, nam quod illic spiritus dicitur humanus, hic anima, ita profecto concordat, atque si uterque animam aut spiritum uterque dixisset, qui scilicet ita illic in mollem fundi aerem dicitur, sicut itidem subtili istae aeri comparatur. quod ergo diffundi spiritus dicitur tamquam mollis aer, tale est ac si diceretur: spiritus hoc est quod mollis aer. itemque spiritalis est anima nostra et aer iste subtilis ita est ac si dicitur: anima nostra hoc est quod aer iste subtilis, cumque ex his duobus quod ante dictum est in piorum blasphemia sit, quod postpositum tua sententia, duoque ista itatenus uniantur, uti sint et negotio et sensu et uerbo indiscriminabilia, quid potissimum consequitur, nisi ut aut pro similitudine sententiae tuae, si eandem defensitandam credis, in piorum quoque sententia laudabilis sit aut, quia plectibilis illa est, tua quoque sit pro eius parilitate damnabilis?

Sed quo diutius uel argumentantes halucinamur, cum super hoc propheta censuerit: dixerunt, inquit, inpii apud se cogitantes non recte: exiguum est tempus uitae nostrae et exstinctum cinis erit corpus nostrum et spiritus diffundetur tamquam mollis aer, postque paululum sententiam quoque intersita disputatione subiungit:

3 sunt *DM editores*   sensum *editores*   4 dicitur spiritus *S*
5 profectu *BH'R*   atque] absque *R*   animam] humanam *S*
6 utraque *S*   ita *om. p² Sch.*   7 isti *Sch.*   8 tale— aer *om.*
A   10 ita est *om. A*   ita est— subtilis *om. R*   11 quod] est
add. ABEFHLS Sch.   cum *DEH²*   12 ex his duobus quod *om.*
ABFH'R, ex his duobus *om. DEH²LS* (quod *add. S² Sch.*
13 duoq] iste *S*   iste *BHLR*, iste] *C*   eatenus *p²*   uni-
untur *Mb*   14 ut *CM*   indiscriminabilia *Mb*   15 conse-
quatur *D*   ut *om. ABDEFS*   16 diffensitandam *S*   19 quid
M editores   hic lucinamur *ABDEF*, allucinamur *G Sch.*, hallu-
cinamur *T*, a luce aligenamus *M*, a luce alienamus *b*   22 exstinctus
G Galland.   23 posque *R*   24 sententia *R*   disputatione] nar-
ratione *p²*

haec, inquit, cogitauerunt et errauerunt, excaecauit enim illos malitia eorum. et tamquam diceret: quid in his culpa uertitur, quid erroris, ille respondet: hominem animam corpoream cogitauerunt et errauerunt, ac uelut rogaret 5 geminanti [et] quid in hoc ueritas claudat, ut animam corpus esse quis sentiat, iterat propheta responsum: errauerunt, uidelicet errauerunt, quia deus creauit hominem inexterminabilem et ad imaginem suae similitudinis fecit illum, id est dicere: adeo tenuis non est 10 corpus anima, ut sit imago diuina. estne aliquid, quo abhinc locorum uspiam progrediaris tuomet indicio proditus, ueritatis uiribus captus, prophetae testificatione conuictus? sed uiderit quisque quid sentiat: prout mea tamen opinio fert, hoc saltem probum quod eatenus dissertauimus aduersum corporales 15 pro spiritalibus sat foret, ni par esse ducerem apostolica quoque aut etiam euangelica in rem controuersiae praesentis adhiberi.

1 Sap. 2, 21

1 errauerunt] et *add. R* excitauit *B* 2 eorum] erum *R*
 3 is *R*, eis *M editores* respondet *scripsi*, respondit *libri*
 homine *C*, hominis *G*, omnem *Mb* hominem] et *add. BD*
 4 rogares *ex* rogaret *E*, rogarit *Barthius* 5 geminatim *D*, gemi-
 nantem *p*², geminando *ex* geminato *S* et *uncis inclusi* claudit
coni. Sch., claudicat *S*² 9 id est] idem *ABRS*¹ 10 aliquis
Mb quod *BF*¹ 11 uspia *B* iudicio *ABDEFb*
 12 tificatione *R* uiderit *DE*, uideri *G*, uiderim *CGMPT Sch.*,
 uiderem *rell.*, uiderint *b* 13 si *ante* quisque *add. Mb* quid *om.*
EFMb, quod *R Sch.*, ut *D* dissentiat *Mb* refert *Mb*
 hic *LMb* saltem *BDEFH²LM editores* 14 probauerim *b*, pri-
 uum *G* et actenus *M*, hactenus *b* desertauimus *BHLRS*,
 discretauimus *M (corr. in marg.)*, disceptauimus *b*, discertauius *Sch.*
 corporalis *AH¹RS*¹ 15 ni par] impar *E* dicerem *R* 16 aut]
 ad *ABCHRS*, at *M*, ac *Gb* etiam ad *L* 17 adhibere *libri*
praeter CGM et Sch.

XI.

PAVLO APOSTOLO TESTE PRO INLOCALITATE ANIMAE VTITVR.

Igitur quamquam nonnullis locorum sicubi conduxit harum-
 piam scripturarum testimoniis usus sim, fas tamen est multi-
 modo ueritatis gladio falsiloqui ceruiculam salubri concisione 5
 concipilari. Pavius doctor gentium, uas electum: omne pec-
 catum, inquit, extra corpus est, qui autem fornicatur
 in corpus suum peccat. si excepto crimine fornicationis
 extra corpus est omne peccatum, in anima ergo est. porro si
 in anima est et corpus est anima, non ergo extra corpus est 10
 omne peccatum. sed apostolus dicit praeter fornicationem
 extra corpus esse omne peccatum. incorporea ergo est anima,
 ut sit aliquid in quo extra corpus possit esse peccatum. item-
 que ad Corinthios in eum, qui scelere pollutus incesti nouer- 15
 calem torum pene matris stuprator inluserat, sententiam pro-
 mulgaturus sic ait: etsi absens corpore, praesens autem
 spiritu eum qui hoc opus fecit iam iudicaui. quid
 istud, apostole Paule, quid istud est? quo modo absens corpore
 es, ubi spiritus praesens? si corpus est spiritus, cur non potius
 ex duobus compacte corporibus uno absentem alio praesentem 20
 te esse dicis, aut si unum corpus es totus, cur non parte
 corporis abesse te et parte corporis adesse te profers? ut enim

6 I Cor. 6, 18

16 I Cor. 5, 3

2 utitur] et qualiter in tertium caelum esse (raptus *add. ES*) cre-
 datur *add. M et rell.* 3 nonnullus *Mb* sit ubi *Mb* con-
 duxit *om. Mb* quarumpiam *p²* 4 stas *B* 5 glodio *R*
 falsiloquii *Barthius* condicione *G* 6 compilare *T*, concipilare
GP Sch., contruncari *b* electionis *Barthius* 7 qui — corpus
 est *om. ABDE¹F* 9 er//go *R* 12 est ergo *ABDEF¹* 14 scere¹⁰
S 15 stupeator *S* inluserat *R* 19 spiritus *M editores*, spiritu
rell. praesens] es *add. libri praeter F¹M* 20 inparte *B*, com-
 pactus *p* absente *G* praesente *G* 21 te *om. libri praeter*
GMS² esse te *G* at *ACEFGHLLRS Sch.* 22 te ante pro-
 fers *om. libri praeter M et Sch.* proferes *A¹B¹CHLLRS¹*, profaris
G enim] ergo *R*

corpore Corinthiis te dicas absentem, eo uidelicet ferri potes,
 quia totus in uniuerso tuo corporeus es, uerum quod corporeus
 totus et per hoc quia absens corpore absens totus, nescio quo
 tui, quo non es, adesse te dicis: aut mendacii te arguis aut
 5 corporales istos de animae incorporalitate conuincis. estne
 aliquid istic creperum aut fortassis obscurum, qui in quantum
 corporeus est absens Corinthiis est aut nullo sui aut per
 incorporeum praesens est? incorporeus ergo est spiritus huma-
 nus, per quem Paulus apostolus absens toto corporeo sui
 10 Corinthiis potuit praesentari. haec et talia ex omni ferme
 authenticorum uoluminum corpore innumera proferre possemus.

XII.

DE EO QVOD APOSTOLVS RAPTVM SE VSQVE AD TERTIVM DICIT
 CAELVM.

15 Sana quippe catholicae fidei doctrina ita tenuis intersito
 gradu ab imis ad media, a mediis ad summa conscendit, ut
 rato iudicio corpoream creaturam incorporali creaturae subdens
 et summo incorporeo creatori hanc eandem cum sui inferiore
 subiciens in tertium caelum Pauli pedissequos rapiat, qui soli-
 20 dum sensibilis mundi penetrabili mente transmiserint inten-
 tamque aciem ex imo caeli tergo sistentes redintegratu uiribus

2 in *om.* *S*¹ tuo *om.* *M*¹*b*, *add.* *M*² 3 quā tui *S*²
 4 mendacii te] mendaciter *M* (*corr. in marg.*) te *om.* *HLS* ar-
 guis *Mb Sch.*, arguas *R*, argues^r *S*, argues *rell.* 5 conuinci *Sch.*
 6 corporeum *ABDE¹FP*, repertum *p*² quin *Sch.*, quia in *p*
 7 ergo *ante* nullo *add.* *S*² 10 talia *Mb Sch.*, alia *rell.* 11 posse-
 mus *E*² *Sch.*, possimus *S*, possimus *rell.* 15 doctrinam *R* eatenus
*p*² 16 a media *B* a *om.* *AB* conscenditur *ABDE¹F Sch.*
 17 raptu *ABHLLRS*, ratio *Sch.* 18 summe *libri praeter M* suo
*p*² inferiore *Mb*, inferiori *rell. et Sch.* 19 pedisequos *R*
 rapiat] faciat conscendere *p*² 20 sensibus *D in textu*, † sensibilis
in marg. mundum *BDE¹FH¹PT Sch.* transmiserit *Mb*
 intentaque acie *Mb* 21 imo] uno *b* sistens *Mb* redente-
 gratis *R*

omne incorporeum creatum potiore nisu pro substantiae excellentioris dignitate tranauerint atque hic redactis paululum respiraculo pausae uiribus in suprema incorporei creatoris agnitione constiterint. quocirca nunc locorum percontari sedulo corporales istos uelim, quae fere illis super hac apostolica 5 sententia sit. nam cum se dicat apostolus raptum esse usque ad tertium caelum, primum quaero localiter inlocaliterne sit raptus, et qui tres isti caeli sint, ane plures horum, an omnes corporei, ane incorporei quipiam, ut quoniam nos ad id usque loci disputationis ordo deuexit, quid istinc sequendum 10 sit nobis consulta ueritate uideamus.

Ac primum non usque facilem de caelorum numero quaestionem paulo scrupulosius uentilemus. nempe legimus: laudate dominum, caeli caelorum, sed istuc et de multis et de binis licet intellegi, ut et plures caeli plurium caelorum et 15 duo caeli duorum caelorum tacito numeri articulo accipi posse uideantur. ecce a terrae contiguis aere tenus aquarum elementum est, exin profundum aeris usque ad lunaris sideris citimum lumen, abhinc ignium aetheriorum spatia usque in extrema transmunda, qua sphaeroidis globo mundus includitur. 20

13 Psalm. 148, 4

1 potiori *Mb*   2 tranauerit *Mb*, tractaueritⁿ *S*   hinc *D*, inc
M, in *b*   reductis *Barthius*   3 pausent *p*²   sprema *R*
incorporea *ABDE¹F Sch.*, incorrei *R*   4 constiterit *Mb*   per-
cunctari *DEFG*   5 uelimus *R*   fere libri cum *PT* omnes, uera
editores   illic *p*   6 se om. libri praeter *M* et *Sch.*   dicit *D*
H, diç *LS*   esse *Mb*, se *D*, sese *rell. et Sch.*   7 an inlocaliter
Mb, fortasse an inlocaliterne scribendum est   sit] erit *M*   8 an
Mb   9 quipiam *Barthius*, quippiam libri et editores   quod *B*
F, quos *D*   10 usque om. *S*   12 facile *Galland.*, faciam *M*
(*corr. in marg.*)   quaestionum *R*   13 uentilem *ABDE¹F*
14 caeli om. *Mb*   istic *C*   15 plurimum *BMS¹*, plurimorum *p*
16 caelorum] loco *add. Barthius*   17 terra contiguo *Mb*   aer
eatenus *A*, aeretenus *G*   18 est om. *S*   exim *R*   lunarem
Mb, lunatis *F*   sideris citimum *DEF² Sch.*, sideriscit imum *S*,
siderescit imum *rell. et b*   20 spheroidis *G*, sphoydis *M*, sferoidis
BC, spheroidis *rell.*, σφαιροειδής editores, cf. pag. 67, 11

ubinam nunc exacta uniuersitate corporum quaeremus caelum trans omne mundanum? sed in hoc opaco rerum caligantium nubilo ex adytis supercaelestium doctrinarum consulta repetamus. in principio, inquit principium geneseos, creauit deus caelum et terram. si opinionibus missis ueri fidem quaerimus, ecce tibi creaturarum testem ipsum creationis auctorem, qui cum ante omne tempus creauerit caelum et terram postque die uno fecerit lucem et firmamentum secundo itidem die condiderit idque caelum abusiuo nomine uocitauerit, cui ratis interuallorum limitibus loco uel modo uariantium porro siderum ornamenta subtexit, animaduerti promptum est hoc uisibile firmamentum tanto interuallo substantiae caelo inuisibili cedere, quanto itidem terrae imis locorum intercapedine praeeminere. quocirca alieno ac translaticio nomine firmamentum istud caelum dici potest, cum uere esse caelum illi creato ante tempora caelo sit proprium. enimuero istud stelligerum quod caelum dicimus in scriptura geneseos caeli dicitur firmamentum, quippe ubi luminarium creationem retexit: fecit, inquit, deus duo luminaria magna et posuit ea in firmamento caeli. qua uidelicet auctoritate uerum illud unum ante temporaneum caelum credere sinimur, quamquam istud quo de agimus firmamentum caelum dicere non inhihamur eo uidelicet, quia deus firmamentum uocauerit caelum.

Sed mouet iterum, quod caeli in authenticis uoluminibus non duali tantum, sed plurali numero saepe uocitantur. uero

4 Gen. 1, 1   18 Gen. 1, 16 sq.

1 quaeramus <i>Galland.</i>	4 principio <i>ex principium S</i>	6 quaeramus <i>Sch.</i> , queremus <i>R</i>	testis <i>M</i>	ipse <i>HLMS</i> ¹	7 auctor
<i>M</i> creauit <i>AHLSp</i> ²	8 de uno <i>G</i>	8 de uno <i>G</i>	lumi <i>S</i>	9 idem	
<i>Mb</i> usiuo <i>R</i>	10 liminibus <i>R</i>	11 subtexit <i>M</i>	13 idem		
idem <i>b</i> , idem <i>Sch.</i>	intercapidine <i>RS</i>	preminere <i>BRS</i> , prae-			
eminet <i>p</i> ²	15 illic <i>BDE¹FHLRS</i>	creata <i>libri praeter</i>			
<i>CE²GM</i>	18 creationum <i>S</i>	19 magna luminaria <i>libri praeter</i>			
<i>M</i>	20 quia <i>Mb</i>	21 sinitur <i>Mb</i> , simul <i>A</i>	22 quo de		
<i>CG</i> , quod <i>Mb</i> , de quo <i>rell. et Sch.</i>		<i>post</i> dicere <i>denuo repetuntur</i>			
uerba sinimur—dicere <i>in A</i>	23 uocauit <i>p</i> ²	25 uero autem]			
uerum <i>b</i>					

autem subicitur, quod terrae corpus unum in scripturis dicitur orbis esse terrarum. ita igitur forsitan dicantur caeli multi, cum duo sint, sicut terrae dicuntur esse, cum una sit. ad quod ergo tertium caelum raptus est Paulus? eia nunc sodes egredere et elementorum molibus excussis trutinæque iudicii 5 corporum ponderibus inpositis adpende mundum: quipiam fortasse caeli nobis undeunde prosilient. aut si unus mundus plures porro non habet caelos, aliquos tibi cum Epicuro mundos atomorum minuta parturiant, ut tertium caelum Paulus inueniat. sed quid ad beatitudinem spectat, ut de uno corporeo 10 ad aliud aut ab hoc ad tertium aequè corporeum quisquis ascendat, cum non id sit merito beatius, quod loco sublimius? alioquin cedent auiculis homines, atque ad aeternitatem non profectibus ibit quisque, sed passibus.

Quapropter cum nec praeeminentia localis beatum faciat, 15 nec tres identidem caelos anima corporalis inueniat, ut tandem defecta corporibus incorporeis cedat, iuxta praelibatam tacita discussione rationem ternarium caelorum numerum differentiamque uideamus, quia cum differentia dignitatum sit distantia locorum, si distant magis quam differant inter primum secundumque caelum, quaero quid rei sit? aut substantia uidelicet

1 subdicatur *M*, animaduertitur *b* 3 esse cum] ex his duobus quod
add. libri praeter CE²GM et mirum in modum iidem libri, qui hoc loco quattuor ista uerba falso addunt, eadem ipsa uerba falso omittunt pag. 140, 42, existat haud dubium quod T Sch. 4 sit *Barthius*
 eia] iam *ex nam add. Mb* sodos *L*, si audes *Mb*, sedes *Gal-*
land. 5 molibus *S* trotinæque *HR*, tronique *M* (*corr. in marg.*), trutinæque *Sch.* 6 quipiam *Barthius*, quippiam *libri et editores* 7 undeunde] unde *BGMR*, inde *DE¹F* prosilient
S, prosiliet *b* 8 plures—mundos *om. S¹* epicurio *Mb*
 mundus *LR* 10 si *Mb* quid *EF²Mb Sch.*, qu^{quasi}/// *D*, qu^{quasi}///
S, quod *rell.* spectat *editores*, expetat *HLS*, expectat *rell.*
 ut de] unde *B* 11 quisque *editores* 13 a uinculis *ABCF¹L¹*
 14 quisquis *M* 16 corporales *DE¹F²M editores praeter p²*
 17 tacite disscussionis *M* 19 uideam *AB* distantiae *libri praeter GM et Sch.* 20 differ *M*, differunt *b*

illic aut nihil est: si nihil, nulla creati caeli causa suberit, cum nec in infimis terrae quippiam nisi praecedentibus porro apud aeuum causis exstiterit. sin autem est illic quaedam terrenis potior uiuentium multitudo, substantia ergo super-
 5 caelestis ista sub caelo est hauriens uidelicet a superno sui uibrantiorum siderum flammis et liquidiores auras aeris, cuius elementum replet intercaelestis uacui concuuum, quod scilicet a caelo tertio alii uiuentium populi atque alia intersiti aeris profunda discriminant.

10 Nunc igitur si per haec raptatus apostolus usque in tertium caelum uenit, quid istic potissimum repperit, quod si localiter quaerendum fuit et in primo caelo inueniri non potuit? sed ipse dicit raptum sese usque in tertium caelum nescio quid
 15 audisse diuinum, quod homini loqui non liceat. itane tandem, apostole, per loca deus quaeritur aut non nisi in loco ueritas inuenitur? si istuc ita est, et deus igitur localis erit et tu deum, quem localiter inuenis, localiter amittis, qui si non nisi in tertio caelo est, ibi ergo tibi relictus, ubi repertus est. at
 20 totus ubique sit dominus caeli, qui nec localiter quaeritur nec localiter inuenitur, haec uera profecto ascensionis tuae causa dabitur, si ab inferioris substantiae caelo ad caelum substantiae potioris ascendis. quia quaerentibus deum a cor-

14 II Cor. 12, 4

1 crati causa caeli *R* subierit *BG*¹ 2 nec] haec *Galland*.
 in *om. Mb* 3 causis *om. S* *sī M*, si *b* 4 ergo *CGM*, erunt
ABD²EFS Sch., *ēr HLR* 5 supremo *p*² suo *ABDEF^P*
 6 uibrantium *DEFG Sch.* 7 elimentum *HR* 10 si per] sup
HLS raptus *b*, raptat *S* 11 istic *E²Gp*, stinc *B*¹, istinc
rell. et editores repperiit *Mb*, repetiit *p*² 12 fuet *S* in-
 uenire *libri praeter GM et Sch.* post potuit *interrogationis signum*
adieci, quod post repperit *editores exarauerant* sed — *lin. 18* reper-
 tus est *om. A* 14 liceat] ait *add. p* ita nec *L* 15 non
om. BDEF¹ in *om. Mb* 18 relictus] est *add. BDEF*
 19 nondum *p*² caelo *R* 22 caelo — substantiae *om. A*
 23 ascenderis *Barthius, fortasse ascendes scribendum*

poreis ad corporea nullus ascensus est, qua uersum nunc corporalitas inclusa diffugiet? ecce et raptum fuisse Paulum usque in tertium caelum uerum est et rursum tres esse caelos corporeos uerum non est. igitur aut incorporeum quid creatum confitebere aut tres caelos infitiabere. sed quoniam et tres ⁵ esse caelos et non omnes corporeos uel indiscussibilis auctoritas docet uel ratio manifesta conuincit, sub unius ope ueritatis sicut fallentia discussimus, sic uera quaeramus.

Legimus in propheta: qui fecit caelum et terram. caelum caeli domino, terram autem dedit filiiis ¹⁰ hominum. istic animaduertendum est aliud esse caelum et aliud caelum caeli, quippe cum caelum caeli dicitur, tale est ac si caelum ac terra dicatur. imum nempe siderei caeli haec terra est, sed cum ante omne temporaneum creauerit deus caelum et terram secundoque die hoc uisibile caelum fecerit, ¹⁵ est ergo caelum aeuo terrae posterius, cum tanto sit qualitate praestantius. sed quoniam uices et spatia temporum et moras dierum momentaria mundi creatio non admittit, quia de sex dierum numero magis quam spatio nullum disserendi nunc tempus est, illud intellege, quod propheta inter caelum et ²⁰ caelum caeli tantam differentiam fecit, quanta ferme est inter hoc caelum et terram, ut sicut terra huius scilicet caeli haec terra est, ita hoc caelum illius caeli porro sit terra. unde coniciendum est mundi corpus uniuersum diuinitus terram dici et illud, quod domino datum est, proprio nomine caelum uocari. ²⁵

9 Psalm. 113, 15 sq.

1 quia *CH¹R*   4 ^o *g ante igitur add. G*   5 *infiaberis b, insitia-*
bere R   quod *BDEF*   et *om. Mb*   6 *indiscussibiles libri praeter*
DEF, discussibilis b   11 et *om. ABDEF*   12 *caeli caelum*
S   13 *sidere A, sideri H, sideri⁶ BRS*   14 *cū cum AB, alterum*
cum cras. C   creauit *A*   16 *tanta Mb*   qualitate] uoluntate
R   17 quod *BDEF*   18 *momenta ita Sch.*   admittat *A,*
amittit Mb; hoc loco quaedam excidisse opinatur Barthius   de sex
A Sch., de///sex E, adq̄ ex G, dies ex rell. et b   20 *intelligere*
debemus Sch., intellegere R   22 *ut] et Mb*   haec *om. libri*
praeter M et Sch.   25 *dictum AB¹H¹LS*

scriptura namque sic loquitur: caelum caeli domino, terram autem dedit filiis hominum.

Quid ergo dicemus? numquid hoc caelum uisibile non hominibus datum est aut solaris fulgor et calor uel lunaris globi per incrementa ac detrimenta uariatio uel astrorum uagus ratusque circuitus uel per magnos orbis congressus siderum et statuta progressio, siue cum dierum noctiumque uices uariant, siue quia caloris ac frigoris alterno fotu mundum temperant, seu quod dimensis limitibus articulos temporum signant eodemque intermino linearum tramite in id ipsum sine fine redeuntia per easdem circulatorum uias reuehunt, uel quod distinctis numerose choris et musicis interuallis aetherem pingunt? suntne haec omnia genti mortalium uel conuentia usui uel iucunda spectamini? ac per hoc ita tenus corporeum caelum, quia uidelicet hominibus datum est, terra dicitur, sicut aquarum et aeris corpora non utique eiusdem corpulentiae, cuius est terra, tamen quia filiis hominum data sunt, terra dicuntur adiecto eo, quod omnium sensualiter uiuentium principaliter tactus ex terra est. porro autem sicut sine igni uideri nihil, sic tangi absque terra nihil potest: quia et ignis tactui subiacet et aether ignis est, non abhorret aliquid illic esse terrenum. quapropter quoniam omne corporeum terrae nomen includit ratioque iudicio in corporeis compositum, terra dicitur omne corporeum, quia hic sensibilis mundus cum uisibili caelo terra est, quae filiis hominum data est.

3 dicemus *scripsi*, dicimus *libri*, cf. pag. 150, 1   4 aut] an
*p*²   5 uariatio *S*   6 ingressus *Mb*   10 in termino *b*, termino
p   tramitem *Mb*   11 uel] et *p*²   12 numerose choris *E*² in
marg., numero choris *G*, numeris et horis *rell. et editores*   13 sentne
R   conuentia *FS*¹, conuenientia *G*¹, conuenientia *DES*² *Sch.*   usui
om. Mb   14 spectamini *G*, ||||spectamini *E*, aspectui *Mb*, expecta-
mini rell. cum PT et Sch., speculamini uel aspectamini *coni. Bar-*
thius   15 datur *H*   16 corporea *S*   corporentiae *S*   17 est
om. R   quia *M editores*, quoniam *rell.*   19 igne *C Sch.*
nihil uideri *S*   20 nihil// *R*   21 est *om. p*   22 quoniam]
quod *BDF, om. p*   23 compositu// *A*   24 hinc *B*

Quid de illo caelo dicemus, quod domino datum est, non filiis hominum? ergo identidem ad eloquia diuina recurramus. idem nempe psalmographus dicit: confitemini domino, qui fecit caelos in intellectu. quocirca si in intellectu sunt caeli, quos habitat deus, nec nisi incorporeum caelum est, 5 quod domino datum est, uidelicet cui terra est omne corporeum liquido claret omne quod intellegit non esse corporeum. porro substantialiter humanus animus intellegit, incorporeus igitur est animus humanus. en tibi terram omnem corpoream creaturam, en tibi caelum incorpoream intellectualemque sub- 10 stantiam. nunc igitur ut possis per duos caelos usque in tertium caelum Paulo praeunte raptari, incorporeo tui uniuersum transmittite corporeum postque etiam incorporeum creatum idemque mutabile acriore admodum nisu et uolatu perniciose transcende atque abhinc in tertium caelum, in 15 ipsius inmutabilis incorporei beatissima contemplatione requiesce teque, humana anima, incorpoream nosce, cui pro naturae excellentia promptum est simul et congruum inter ima uel summa tui tamquam mediante substantia uel infra despiciere corpus imum uel supra conspiciere deum summum. 20

Nunc egomet seiscitor adferasne nobis aliam de ternario caelorum numero ac diuersitate rationem, quam quidem cupio, sed liquet haudquaquam dari a quoquam posse, nisi inter corpus et deum natura se substantiae incorporalis interserat, quia si nihil absque deo nisi corpus est, non tres ergo caeli, 25 sed duo sunt, ut unum ferme caelum sit omne corpus et creator corporis aliud. uerum quoniam non trans tertium, sed

3 Psalm. 135, 3 et 5

1 dicimus *libri praeter CEG²M et Sch.*   2 redeamus *G*
 3 ide// *A*   4 in *post* si *om.* *AB¹G*   9 est igitur *R*   terra *Mb*
 10 substantiam] creaturam *p²*   12 *peunte CR*   15 *perciniore*
C   16 *ipsis S*   17 *humanam animam R*   *nosse R*   *natura*
R   18 *imat C*   *imā uel summā Mb*   19 *despice A, dispicere*
R   22 *numero caelorum M editores*   *cupio sed] copiose G*
 23 *licet C, libet R*   24 *substante R*   *corporalis R Sch.*
 27 quod *BDE¹F*

in tertium caelum raptus est Paulus, transeundae sunt uelut
duo caeli omnis corporea atque incorporea creatura, ad crea-
torem uero quasi in tertium caelum non transeundi, quod
non potest, neque redeundi, quod non debet, sed standi et
5 manendi causa ueniendum est. hic autem cursus atque status
profectus est atque perfectio, quae scilicet uirtutum est, non
locorum, quoniam qui proficit currit et qui perficit peruenit.

Nunc autem quoniam amplissimos campos latissimae quae-
stionis breui admodum calle transmisisimus datis aliquot, ut
10 reor, iudiciis, quae scilicet a recto ueritatis tramite errorum
deuia secernunt, quid sibi uelit illud, quod apostolus siue in
corpore siue extra corpus raptum se esse dicit, inquirō. quippe
sic ait: scio hominem raptum, siue in corpore siue
extra corpus nescio et reliqua, de quibus quod adtinuit
15 diximus. ac primum adhibita discussione uideamus quid cer-
tum istic sibi beatus apostolus quidue fateatur incertum. rap-
tū esse hominem scit, in corpore an extra corpus nescit.
animaduerte iam aliud hic dici hominem, aliud corpus. ecce
tamen discretum est, quid nescire apostolus, quid scire se
20 dicat. excutiamus igitur utrum ex incorporeo corporeoue an
ex utroque sit ita tenus nesciat, sicuti cum corpore an sine
corpore sit raptus ignorat. scio, inquit, hominem raptum,
sed siue in corpore siue extra corpus nescio. istic
nunc animaduerti licet, quod is qui raptus est et raptum esse

13 II Cor. 12, 2

1 transeundi *Sch.* 2 omnes *ABD*, omnis *M* corporeae
A incorporeae *A* creaturae *ADF* 3 quod non — redeundi
om. R 4 distandi *p*² 5 hinc *Galland.* 6 profectus *R*, p////-
fectus *S* 7 quod *BDE¹F* perficit *Mb*, perficit *A*, perficitur
rell. et Sch. 8 autem *Mb*, *om. rell. et Sch.* quod *BDE¹F*
questiones *R*, questio//nes *S* 9 transmissimus *R* aliquod *BCG*
HLRS¹, aliquibus *Mb* 10 iudiciis *ABDF* 13 se *S* 17 cor-
por] corpore *CGHL* (*corr. man. rec.*) *RS¹* 18 uerba animaduerte —
corpus tituli (*cap. XIII*) loco exarata habent *Mb*, nisi quod *M* capituli
numerum non addit his *A¹BF*, *om. R*, est *G* 19 tamen *om.*
*p*² 23 istinc *R* 24 his *R*, iis *p*² raptus *C* esse se —
se esse *uncis inclusit Sch.*

se nouit, sentiens tamen non ipsum se esse corpus suum et sic cum eodemne an sine eodem raptus sit haesitat, se ipsum tamen raptum esse non dubitat. et cum istoc omne patescit obscurum, nempe is, qui seu cum corpore seu sine corpore sit raptus incertus est, incorporeum tamen esse et corpus habere 5 se certus est, quia si non sine corpore raptus est, et corpus cum illo raptum est, et non tamen hoc est ipse quod corpus, cum quo raptus est. si sine corpore, multo potius intellegitur non esse corpus, quod potest esse sine corpore. scio, inquit, hominem raptum, sed siue in corpore siue extra 10 corpus nescio, quod tale est ac si diceret: raptum me scio, sed cum corpore an sine corpore nescio. ergo etsi cum corpore raptus es, rapi tamen sine corpore potuisti. incorporeus igitur es etiam in corpore, si potuisti rapi sine corpore, quippe incorporeum corpori salua sui substantia uiuificandi 15 eiusdem causa miscetur, ut autem corpus sine corpore sit, statuta rerum lege non sinitur.

XIII.

EX EVANGELIO DEO PRO INCORPORALITATE ANIMAE TESTE
VTITVR.

20

Sed iam nunc testibus meis, praeconibus scilicet ueritatis, ad indubitatam fidem ueritas ipsa testificabitur. dicit in euan-

1 se nouit—ipsum se *om.* *R*   2 sic *M* editores, si *rell.*
3 raptum *om. libri praeter M et Sch.*   istoc *Barthius*, istuc *libri et*
editores   4 his *BCR*, est *G*   seu *ante sine om. C*   seu sine
corpore *om. hoc loco et inserit an sine corpore post raptus Galland.*
5 sit *R*   incorporeum—certus est *om. HLS*   tunc *A*   se habere
Sch.   6 qui *ABDEF Sch.*, quae *R*   si non *om. C¹*, sine *G*
et *Mb*, *om. rell. et Sch.*   7 raptus *A*   et *Mb*, *om. rell. et*
Sch.   8 raptus *BMb*, raptum *rell. et Sch.*   est] corpus *add.*
libri praeter M et Sch.   si *om. Mb*   12 cum] siue in *Mb*
an—corpore] siue extra corpus *Mb*   13 est *p²*   potuit *p²*
16 causam *CHL¹S¹*   miscitur *BCG¹HLLS¹*   17 sinatur *AB*
21 ueritati *ABHLLR*   22 ad *om. p²*   euangelio *S*

gelio dominus: nolite timere eos, qui occidunt corpus,
 animam autem non possunt occidere. cur, quaeso te,
 animam occidere non potest qui occidere corpus potest, nisi
 quia forte anima non est corpus? tu uero dicis: corpus est
 5 quidem, sed tenuius, corpus est quidem, sed leuius. at egomet
 responsum refero: tenuius sit licet et leuius, sed tamen, si
 corpus est, occidi potest ab eo, a quo corpus occidi potest.
 de his nempe duobus agimus, anima uidelicet et corpore, qui-
 bus confit homo uisibilis. qui enim dixit: nolite timere
 10 eos, non dixit, qui occidunt spissius corpus, grauius corpus,
 sed qui occidunt corpus. et item non dixit, tenuius et
 leuius corpus, sed animam non possunt occidere. hoc
 nempe corporis nomine uiuens profecto corpus inclusit, quia
 nec occidi quid nisi uiuum potest, ac per hoc si anima corpus
 15 est uiuum, occidi ab illo potest, a quo potest corpus occidi.
 ueritas dicit: qui occidunt corpus, animam non pos-
 sunt occidere. non est igitur corpus anima, quae occidi
 non potest a quibus corpus occidi potest. uerum quoniam
 leuanda est perpetuae lectionis onere legentis intentio, huiusce
 20 iam uoluminis iste sit finis.

1 Matth. 10, 28

1 timore *R*   2 te *om. A*¹   6 leuius] sit *add. R*   sed] si
C   7 corpus *R*   9 conficit *B*, conficitur *DEFP*, cum sit *Rb*
 10 dicit *S*   spissius corpus] ipsius corporis *G*   11 et item] etenim
S   12 corpus *om. Mb*   13 includit *C*   14 pro *R*, *p S*
 16 sed *ante* ueritas *add. G*   dicitur *RS*¹   animam] autem *add.*
R   17 animam *S*¹   18 potest] si quod est *add. Barthius*
 quod *BE*¹   19 eleuanda *Mb*, alleuanda *Barthius*

CLAVDIANI
MAMERTI DE STATV ANIMAE
LIBER TERTIVS.

I.

DE LAZARI CORPORE QVALITER EXANIMATVM IACVERIT LOCA-
LITER, CVM ANIMA INLOCALITER DISCESSERIT A CORPORE.

Editis in adstructionem ueri et merito pariter et numero 5
satis ut arbitror idoneis uadibus restat nunc ut quae ex opus-
culo huius patroni corporis supersunt indiscussa uideamus, qui
cum temeraria persuasione decernat animam corpore contineri,
adsumpto in hoc idem euangelicae auctōritatis exemplo tam-
quam peremptorie argumentatur dicens corpus Lazari cum 10
fuit mortuum fuisse sine uita idemque rediuuium fuisse cum
uita, ut per hoc anima localis esse credatur, quae recesserit
corpore rursusque ad corpus accesserit.

1 INCIPIT LIBER TERTIVS CUIVS SVpra ABFM, FINIT LIBER SE-
CVNDVS INCIPIT LIBER TERTIVS HL, EXPLICIT LIBER II (om. C) INCIPIT
LIBER TERTIVS CG 6 uatibus Mb 8 supersuasionē M, psuas-
sione R deornat conī. Barthius corpore contineri E²G, localem
Sch., om. rell. et b, quos si sequi uis, fortasse decerpat pro decernat
seribendum 9 et sumpto R in om. ABDF itemque B
11 uitam R 12 recessit HLS, decesserit G 13 a ante cor-
pore add. DS² Sch. (om. PT) corpori libri praeter DEFGS²
rursusque Sch., rurs' usque Mb, rursumque rell.

II.

DE ANIMA IN QVO SIMILITVDINEM DEI GERAT.

Atque ut uniuerso animarum generi in commune praescribat,
 ipsam nostri redemptoris animam localem esse pronuntiat
 5 formidabili scilicet atque ut autumat insolubili syllogismo:
 ut anima, ubi est, sit et non sit, ubi non est, tamquam nos
 eandem aut ubique aut nusquam esse dicamus, cum si ubique
 esset, deus esset, si nusquam esset, nihil esset. illa quidem
 non in toto mundo est tota, sed sicut deus ubique totus in
 10 uniuersitate, ita haec ubique tota inuenitur in corpore. et
 sicut deus nequaquam minore sui parte minorem mundi par-
 tem replet, maiore maiorem, sed totus in parte, totus in toto
 est, ita et haec non pro parte sui est in parte corporis. nec
 alia pars animae sentificat oculus et alia uiuificat digitum,
 15 sed sicut in oculo tota uiuit et per oculus tota uidet, ita et
 in digito tota uiuit et per digitum tota sentit. aut si fortassis
 sic tota in digito sentit, ut tota non sit in digito, sentit ergo
 tota, ubi tota non est, et est, ubi non est. aut igitur tota erit
 anima in corporis parte minima, cum nihilominus in toto sit
 20 tota, aut cum tota sentiat, ubi tota non est, est ergo tota, ubi
 non est tota. sed de hoc et in primo libro quam plura disserui
 et in secundi principio non pauca praemisi, in quae si quispiam
 sollerter intenderit, ad hunc uidelicet locum non rudis accedet.

2 in medio demum enuntiato inde a uoce formidabili libri noui
 capituli initium ducunt 3 ut om. AB^1Mb 4 ipsam] quoque
 add. S pronuntiat B^1R 5 indissolubili p^2 6 et non — est]
 et nisi ubi est, non sit p^2 7 numquam R si///ubique (erat sibi)
 R 8 esset post nusquam om. R Sch. 9 ubique] est add. R
 10 uniuersitatem R uniuersitate] est add. $A^1B^1C^1$ Sch. ita in
 ras. A haec—deus om. A 11 partem R 12 replet] et add.
 p^2 14 sanctificat R 16 per digitum] in digito p 21 qua plura
 Mb , complura G , quam pulchra R , quam plurima^a S , quam plurima
 $Barthius$ 23 solerter editores ad—accedit om. A accedet
 p^2 , accedat G , accedit *rell.*

difficillimum namque est incorporea contemplari, quia fallax uisus corporalium sensuum ita peccato oculum inbecillae mentis obnubit, ut, cum se uel deum contemplari uult, imaginum corporearum uelamen quod sibi praetexitur solum uideat, cum trans illud uidere non possit. quisquis ergo difficultate uisionis huius offenditur, studium atque opus insumat, non ut me calumniatum eat, sed ut purgari ualeat. 5

Nec tamen egomet ita sum oblitus mei, ut non languoris quam sanitatis amplius inesse mihi sentiam. uerum tamen hanc me opinionem qua corpus creditur anima cum puerilibus 10 annis euasisse delectat, quia tunc, cum opinabar, utique nesciebam. opinari autem ignorantis est, ignorantia uero contraria scientiae: nescit ergo quisquis opinatur. hinc equidem factum est, ut scientiam prae opinione concupiscerem sciens nescire me, quoad usque opinabar. tu autem dicis, cum de animae 15 substantia quaeramus, quod supra nos est nobis uideri non posse, cum supra nos ipsos ipsi non simus, et item quod agnoscere posse negas quasi cognitum iudicas animamque corporis corpus esse confirmas. quod si sciens dicis, quia falsa sciri nequeunt, uerum dicis et, si hoc uerum dicis, animae substantiam 20 nosci non posse mentiris. aut igitur falsum est animam corpus esse aut falsum est animae substantiam cognosci non posse. uides quo perducatur opinio sequaces sui? nam quoniam

1 difficillimumque *Mb*, difficillimum quoque *Barthius*, nempe difficillimum *p*² 2 usus *G* ita] a *add. b* imbecillum *p*²
 3 obnubilat *M*² in marg. et *b* uult *M* editores, uolet *rell.*, unde conicias olim hic uult scriptum fuisse 4 uelamen *S* quo *Mb*
 6 istudium *HL*, instudium *S* non ut me] ut me *M* (non superscr. *man. rec.*), ut ne *b* me om. *ABDEFp*² *Sch.* 7 calumpnia tumeat
DEFMb 8 non *B* 9 sententiam *R* 10 creditur corpus *S*
 11 quia tunc opinabar quod (quod om. *Barthius*) utique nesciebam (nec sciebam *Barthius*) *p* *Barthius* 12 ignorantis] nescientis *Mb*, ignorantis//// *S* contraria] est *add. Sch.* 13 hic *S* 14 scientiae *Mb* 16 quaeraemus *B*, quaerimus *Sch.* 17 idē *L* 18 quāsi *AR*, quāsi *H*, qđsi *BF*, quāsi *S* cognitam *A* 19 scire *A* 22 agnoscere *LS* 23 quoniam] quod *BDEF*

nemo nisi ignarus opinatur et ignorantia est aduersa scientiae, tu, qui ex opinionis incerto uis certam ferre sententiam et de his uelut sciens pronuntiare quae nescis, conuinceris docere quod nescis. nescire igitur doces cumque nesciri posse dicis, 5 docere praesumis. da nobis, quaesumus, ueniam nolentibus discere nescientiam.

III.

QVIA NON LOCALITER CORPVS CONTINET ANIMAM, SED ANIMA CONTINET CORPVS INLOCALITER ET OMNE QVOD EST AVT IN
10 SE EST AVT SVBIECTVM AVT IN SVBIECTO EST.

Dicis ergo animam corpore contineri. numquidnam uel apostolicum illud tibi in mentem uenire non debuit, quod dictum est: et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur? omne quod est, ut breuiter di-
15 camus, aut in se aut subiectum aut in subiecto est. in se est deus, in rebus corporalibus subiectum est corpus et color corporis in subiecto, in incorporeis animus et disciplina, quae ita sibi nexa sunt, ut nec sine colore corpus nec sine disciplina sit rationalis animus, modo tu uideris, qui animam
20 corpus esse et eandem superiectam in subiecto corpore contineri credis, utrumnam probare ualeamus manere quod in subiecto est ipso intereunte subiecto, quia si corpore continetur, ipsa in suo superiecta subiecto est, nec manere poterit quae continetur illo pereunte qui continet. sed dicit apostolus

13 II Cor. 4, 16

2 tu qui <i>Mb</i> , tuque <i>rell.</i>	ferre] facere <i>S</i>	3 cum uinceris
<i>R</i> 4 cum quod <i>Sch.</i>	nescire <i>libri praeter CGM</i>	5 dicere
<i>p</i> 6 nescientia <i>ABHLRS</i>	12 mente <i>R</i>	13 corripitur <i>H</i>
corrumpitur noster <i>S</i>	14 in///terior <i>R</i>	dicam <i>libri praeter M</i>
<i>et Sch.</i> 15 se] est <i>add. p²</i>	16 corporalibus <i>DEFS</i> , corporeis	
<i>Gb</i> , corporibus <i>rell.</i>	17 incorporeis] corporeis <i>p</i>	18 nexa] nota
<i>p²</i> ut—corpus <i>om. M¹</i>	19 rationalis <i>MRb</i> , rationabilis <i>rell.</i>	
<i>et Sch.</i> quia <i>libri praeter M</i>	21 prouare <i>H¹</i> , puocare <i>C</i>	
22 intereunte <i>R</i>	23 subiecto subiecta <i>A</i>	potuit <i>R</i>
eunte <i>b</i>	quij] quod <i>G</i> , quae <i>R</i>	24 prae-

ueterascente corpore renouari animam corruptoque solidari,
nōn ergo corpore continetur.

Vereor ne et istic opinatus uidearis nouus academicus, qui
et cum academicis nihil scias et de his quae nescis sine cuncta-
tione definias. uide ne non corpus contineat animam, sed 5
contineatur ab anima. hoc nempe corrupto illa solidatur,
sicut illud itidem huius amissione dissoluitur. illa sine hoc
uiuuit melius, hoc sine illa nec peius. atque ut ex his duobus,
quibus confit humana substantia, quid in quo sit non argu-
mento solum uigeat, sed etiam auctoritate clarescat, propheti- 10
cum quoque testimonium proferamus. ait namque: corpus
quod corrumpitur adgrauat animam. ac nobis pri-
mum uidendum est, utrumnam illud adgrauet, quod in quo-
quam, an illud, in quo quidque est. si illud, in quo aliquid
est, leuatur ergo pondere quidque oneratur. sin uero illud 15
adgrauat, quod in aliquo, non illud, in quo aliquid est, magis
in anima est corpus, quod adgrauat animam, quam in corpore
anima, quae grauatur a corpore: onus uidelicet in portitore,
non portitor in onere. quae cum ita sint, magnam animae
auctoris sui inesse similitudinem maximo illud indicio est, 20
quod pro similitudine sicut inlocaliter mundus in deo est, sic
inlocaliter corpus in anima.

Nunc sciscitanti mihi peto respondeas: si localiter intra
corpus est anima, quo modo continet corpus? notum nempe

11 Sap. 9, 15

1 ueterescente *CGHLRS* corrupto aequae *Mb* 3 opinatis^u
S uideare *G* 4 et ante cum *om. p²* cum^{de} *B* 5 uide]
unde *B* 7 dissoluatur *A* 9 confit] cum sit *R* 10 solo *M*
editores praeter p² 12 nobis primum uidendum *M editores*, primum
uidendum nobis *CG*, primum nobis uidendum *rell.* 13 grauet *Mb*
15 quicque *E Sch.*, quisque *CHLMb*, unusquisque *S*, quisquis *GR*,
quique *A*, quinque *B*, quicque non *DF*, quicquam non *p²* aliud
ABCH¹RS¹ 16 in quod *ABCH¹RS¹* 17 grauat *A* 18 ani-
mā *R¹* portatore *A*, portatore *b* 20 auctori *R* maxime *S*
in ante illud *add. S¹* 21 quo *B* similitudinem *R* 24 animam
R nempe] quippe *p²*

est corpore contineri nihil posse corporeum, nisi quod continet
 exterius sit et quod continetur interius. anima uero, ut ad-
 firmas ipse, corporea quo modo intra corpus est ad id uiuifi-
 candum et extra corpus ad continendum? an forsitan sic ex-
 5 terius continet, ut exterius non sit? rursus igitur in illam
 redigimur difficultatem, ut anima aut sit inlocaliter extra
 corpus, ut contineat corpus, aut, si continet ubi non est, sit
 ubi non est. sed ratio haec te forsitan sui nouitate sollicitat.
 euigila paulisper ac, si potes, intuere: si non potes, admirare
 10 incorporei potentiam, ut corpus moueat stantem et non per
 loca loca quaelibet adeuntem in hisdemque locis inlocaliter
 agentem. istud si cernere quiueris, non nobis animam
 Lazari pro quadam abscedendi redeundique localitate ueluti
 quoddam corpus obpones, sed eandem corpus eius incorporeo
 15 uegetasse motu et inlocaliter excessisse rursumque ad illud
 inlocaliter redisse cognosces.

Iam si tibi uisionis huiusce sincerum ueritate claruerit,
 nulla quaestionis difficultate iactabere, quatenus anima corpore
 posito inlocaliter esse possit in mundo, quia sic erit inloca-
 20 liter in qualibet mundi parte, sicut inlocaliter fuit in corpore.
 tu uero in praeiudicium generis animarum omnium Christi
 quoque animam localem corporeamque pronuntias et corpus
 dicis esse animam redemptoris, cum non sit anima peudis.

1 nil <i>ABDEFGR</i>	nil ante nisi <i>add. L</i>	2 animā—corporeā
<i>Mb</i> ut] quam <i>p</i> ²	adfirmas <i>R</i> ¹	3 ipsa <i>B</i> ² <i>DS</i> id <i>om.</i>
<i>S</i> 4 et <i>om. Mb</i>	si <i>CL</i> ¹	interius continetur <i>G</i> 6 redi-
mus <i>E</i> ut anima <i>G</i> , u anima <i>E</i> , ut <i>Sch.</i> , <i>om. rell. et b</i>		8 forsi-
tam <i>R</i> sollicitet <i>R Sch.</i>	9 si potis es <i>G</i>	amirare <i>R</i>
10 per <i>CGMb</i> , <i>om. rell. et Sch.</i>	11 loca <i>Mb</i> , locos <i>CG</i> , locus	
<i>ABHLRS</i> , locis <i>DEFP Sch.</i>	quilibet <i>B</i>	adeundem <i>AB</i>
iisdemque <i>p</i> ² <i>Sch.</i> , his denique <i>R</i>	14 opponis <i>S</i>	si <i>ABDEF</i>
ei <i>ABH</i> ¹ , et <i>H</i> ² <i>LS</i> , e ¹ <i>R</i>	15 uegitasse <i>RS</i> ¹	localiter <i>ABH</i>
<i>L</i> ¹ <i>RS</i> 16 rediisse editores	cognoscis <i>ABCDHLRS</i>	17 huius///
<i>B</i> 18 iactauere <i>BCH</i> ¹ <i>R</i> , iactaturę <i>G</i>	19 posito <i>B</i>	20 partem
<i>R</i> sicut] his <i>R</i>	localiter <i>G</i>	

III.

QVIA SICVT CORPVS CVM LOCALE SIT INLOCALITER EST IN
ANIMA, SIC MVNDVS CVM LOCALIS SIT INLOCALITER IN DEO
EST.

Sed forte contendas, quo modo anima et in loco est et 5
localis non est? et ego te mutua consultatione percontor, quo
modo corporeus mundus et localis est et in loco non est?
quod si mundum in loco esse responderis, nihilo se^gnus quaero,
locus, in quo est mundus, extra mundum an de mundo
sit. si de mundo, non in illo mundus, sed in alio ipse cum 10
mundo est, si extra mundum, rursus quaero, utrum locus, in
quo est mundus, in loco sit. aut igitur loca, hoc est cor-
pora infinita fateberis itaque deo, qui solus infinitus est, cor-
pus aequabis aut mundum non in loco esse concedes. istam
nunc ergo rationem mente pertracta et sicut tantum locorum 15
tantumque spatiorum esse perspicias non in loco, ita illud,
quod nullius est molis, nullius est spatii, intellege in loco
esse posse sine loco, quia si illud, quod locale est, in loco
non est, multo minus in loco est, quod locale non est.

2 *novi capituli initium non exarat Sch.* 5 sed] si *add. p²*
in loco] inlocale *A* 6 muta *B* consolatione *Mb* percunctor
ABDEFRR 9 mundus est *libri praeter M* est *om. D*
10 in *ante illo om. A* 13 fateueris *CH^rR* 14 aequabis *scripsi,*
equaberis *LMb*, aequaueris *rell. et Sch.* aut] in *add. A* concedes
GHLMS, concedis *R*, concedas *rell. et Sch.* 15 rationem ergo *ABD*
EF ergo *om. G* 16 tantumque] tantum *R* prospicias *R*
17 nullus *BH^rR* nullus *A* spatii est *S* in] illo *add. p*
19 non *om. Sch.* loco] non *add. M editores*

V.

QVIA SICVT ANIMA INLOCALITER DISCEDIT A CORPORE VT
MORIATVR CORPVS, SIC DIVINITAS CHRISTI INLOCALITER DIS-
CESSIT VT MORERETVR FILIVS DEI CHRISTVS IN CRVCE.

5 Sed istud quamlibet clareat intellegas necne, dubitauerim:
illud quod eo usque est simplicis consequentiae, ut agnitio
eius non dicam in promptu sit, sed ne uitari quidem facile
ualeat, sic elapsum tibi satis mirari nequeo. dicis corpus
Christi cum patibulo sublatum est animatum fuisse, exani-
10 mum uero cum sepulcro mandatum, propterque hoc quod
negandum non est acuminis argumento tui localis erit
animus, quia uiuificare Christi corpus alternauerit. sub
huius ergo necessitate sententiae deum quoque profano
ausu localem credemus, qui et in Christo, cum cruci-
15 fixus est, fuit et eundem in passione dereliquit. ipse quoque
dominus de cruce clamauit: deus meus, quare me dereli-
quisti? si enim non discessit, non dereliquit, si dereliquit,
utique discessit. obice nunc igitur localitatem deo. contiguus
uidelicet gradus est, ut ab iniuria similitudinis dei feraris in
20 deum et qui infamas imaginem lacessias auctorem. sicut ergo
inlocalitas deo non adimitur, quod hominem Christum disce-
dendo deseruit, sic anima inlocalitatis priuilegium non amittit,
cum corpore moriente discedit.

8 cf. pag. 13, 15

16 Matth. 27, 46; Marc. 15, 34

5 quamlibet *om. A* clareat quamlibet *R* nec dedubitauerim
M, nec dubitauerim *RS¹b* 6 illud] uero *add. Galland.* con-
sequentiae] intellegentiae *p²* agnito *S* 7 prompto *A*, proto *B*,
protu *R*, prötu *H*, propatulo *b ex glossa in M superscripta*
quidest *A* 8 dicisque *Mb*, dicis itaque *Galland.* 10 mundatum
R 14 credimus *libri praeter CGM et Sch.* 16 deus meus *bis*
S 18 localitem *AG* continuus *G*, contiguus *M* 20 lacessas
H²M² editores, lacessasas *S* 21 admittitur *ABDEF* 22 dis-
seruit *A*

VI.

QVIA NON MARIA GABRIELEM ANGELVM IN EA SVBSTANTIA QVA
SPIRITVS EST VIDIT, SED EX EO QVOD DE AERE CORPVS
VISIBILE TEMPORALITER SVMPST.

Hic iam nunc in angelorum statum superbus orator inue- 5
heris et Gabrielem tibi quasi quoddam linguae pro-
ludium deligis sic declamans: ipse beatissimus Gabriel, qui se
ante deum adstare testatur, cum caelorum domi-
num Mariae infundendum uisceribus nuntiaret
cumque sub dominicae oculis genitricis adstaret, 10
sine dubio caelo deerat, maria non superuolabat,
uacua atque diffusa uasti aeris non inplebat, sed
ipsum tantum locum, in quo aderat, occupabat.
dilata huius paululum discussione sententiae tantam aduer-
santium repugnantiam prolocutionum stupere me fateor. nunc 15
aerem subtilem, nunc eundem uastum dicis, nunc magnum
mundi locum, quem pro portione aeris elementum replet, poe-
tica quadam licentia uacuum perhibes nec intellegis uacuum
prorsus esse non posse, quia ubi est aliquid nonnihil est. aer
uero nihil non est, igitur ubi aer est uacuum non est. sed 20
nec illud uacuum recte potest dici, quod nihil est, quia quod
nihil est recipere aliquid non potest. proinde uacuum non

7 cf. pag. 14, 18

5 in *E²G*, om. *rell. et b*, ad *Sch.* statu *Mb* 6 gabrielum
ABCGHMS praeludium editores 7 diligis *ABFHLRS*
sic *E²G*, et *Sch.*, om. *rell. et b* declamans *GLRS*, declamasⁿ *H*,
declamas *rell. et editores* (sic clamas *E²*, declamas *E¹*) 8 astare *D*
EFGHLS 10 sibi *S* dominicae] praeceptione ordinationis *add.*
codices Claudiani Mam. in epistula Fausti oculi *C* adsisteret
legitur in epistula Fausti 13 illum et tantummodo et erat *legitur*
apud Faustum 14 discussionē *A* sententiae discussione *R*
15 proloquitionem *R* 16 bastum *BCH¹R* 17 pro portione *Bar-*
thius, proportione *libri* 18 peribes *BCFM*, phibens *R* in-
telleges *S* 21 posse *M editores*

est quod nullius capax est. illud uero quo spectat, quod matrem domini adpellare mauis poetarum more genitricem et absque uersibus poetice oratoriam tewis? ego tamen non qualiter, sed quid loquaris inquiri atque ut respondeas quaeso.

5 Cum beatissimus Gabriel ante oculos dominicae matris ad-
sisteret, illudne in Gabriele Maria uidit, quo Gabriel deum uidet? quia si Mariae illud uisibile fuit, est ergo in locale locali contemplabile. quod si est, in locale non est: quia si quisque localis est, localiter uidet et adspiciens respicere non
10 potest nisi partem. uidet igitur locum qui localiter uidet, quia pars locus est et locus locorum utique pars est et loca corpora sunt. et qui partem uidet parte sui uidet, nec uideri parte nisi pars potest, pars uero dei nulla est, quia inpartilis non habet partem. aut igitur Gabriel deum non uidet
15 aut solidum uidet, nec integrum nisi de integro uideri potest. corpus uero nec integrum uideri nec uidere integrum potest, non igitur corpus est, unde Gabriel deum uidet, quia quo localiter Mariam Gabriel uidit et eum Maria localiter uidit, uidere inlocaliter nequit. sed ut tecum uerbo congrediar, si
20 totus Gabriel non nisi corpus est pro distantia partium, nec totus est pes, nec totus est os, nec totus est oculus. quocirca quando Mariae uisus est, nec pede locutus nec ore uidit nec oculo stetit, sed pars unaquaeque membrorum qualitati

1 nullus *M*, ullius *Barthius* quod *FMRb Sch.* expectat
ABCHLMRSb Sch. 2 audes *ante mauis add. b ex glossa marginali codicis M* mauis] maius *p*² poetico *p*² ore *Mb*
genetrice *R* 3 poetae *A* 4 ut *om. G* 5 dominae *B*, domini
DE 6 gabrielo (gabrihelo) *libri praeter DE* dominum *editores*
7 uidit *ABHLRS*¹ inlocalem *R* 8 contemplabilem
R locale *G* 9 quis, qui *Barthius* uidit *A¹BHLRS*¹
10 potest] totum *add. G* nisi *Mb, om. rell. et Sch.* partem
igitur uidet locorum *G et E in marg. addens 'al. cod.'* quia
Sch. uidit *R* 11 utrique *R Sch.* 12 partes (sui) *M*² (*in marg.*) *b Sch.*, partem *p*² uidit *S*¹ 13 impartibile *b* 16 uideri *R*
17 dñm *AG* quod *GR* 18 uidet *ABHLRS* (*priore loco*)
21 est *ante oculus om. ABCFGHLS* 22 locutus] est
*add. p*² 23 parsonaqueque *B* unaquaque *FG* qualitatis
ABF, qualitate *R*

suae conueniens gessit officium. ergo sicut localiter stetit et localiter sonuit, ita et localiter uidit.

Hic nunc pro fine quaestionis inquiri, utrumnam Gabriel angelus, ut tu autumas, solum corpus in contemplatione Mariae corporaliter occupatus uno eodemque uisu, uno atque eodem ⁵ tempore inlocalem deum inlocaliter uiderit, quo localem Mariam localiter uidit. quod quia fieri pro corporei atque incorporei diuersitate non sinitur, restat ut aut Mariam Gabriel numquam uiderit aut deum uidere cessauerit. sed huic falso sententia ueritatis obsistit, qua dictum est: quia angeli eorum sem- ¹⁰ per uident faciem patris mei. si semper uident, numquam non uident. sin autem quando Gabriel Mariam uidit deum uidere destitit, non ergo semper angeli deum uident. igitur aut quando Gabriel Mariam uidit deum uidere destitit, aut uerum non erit quod ueritas dixit. quapropter indissolu- ¹⁵ bili, ut patet, ratione concluditur, quod quia locali uisu eodemque in Mariae contemplatione defixo angelus deum uidere non potuit et tamen tunc quoque Gabrieli deum uisum negare non licet, ne iuxta diaboli casum in miseria scilicet umquam non uidendi deum inmutabilis iam beatitudinis angeli ²⁰ natura deciderit, sit in eo corporea incorporeaue substantia: una qua uel uideatur corpori uel corporaliter uideat, altera qua incorporaliter incorporeum sine fine conspiciat.

10 Matth. 18, 10

4 tu om. ABDEF, tute G	ut ^{autu} tumas S	6 quod AR
8 aut om. Sch. maria R	9 deum om. p	uideri C
10 quia ACH ¹ S	11 mei] qui in caelis est add. Sch.	12 sint A,
si Mb	13 desistit BDF, non destitit p ²	angeli] gabrihel
R uidit R	14 uidere] non add. G	desistit B
17 contemplationem Mb	18 tunc om. p	gabrielo ABCGHLM
RSb negari Mb	19 nec Mb	causam R Sch. misterias
licet A, miserias licet BHLLRS,	miseriã scilicet DEF	20 non
om. Mb	21 ^a cciderit S	22 qua uel uideatur] quia uideat R
uideatur p ²	23 quae libri praeter DEFM	

VII.

QVANTVM DISTET MATERIA INFORMIS A NIHILO VEL IAM
FORMATA QVANTVM DISTET AB INFORMI.

Age nunc pro acumine excellentis ingenii proque causarum
5 rerumque notitia indaga distingue pronuntia, quo differat
materia informis a nihilo, quid sit inanimum idemque formatum,
quid et formatum pariter et animatum, quid sit locus et tem-
pus, qualiter localis motus subdatur etiam temporali, cum
temporalis tantum non subiaceat etiam locali, quid sit sta-
10 bilis motus quidue sit aeternitas, quid sit nusquam esse et
nusquam non esse, quid numquam esse et numquam non esse:
et de omnibus his rationis abditum quaerito quibusque sub-
stantia omnis includitur aliquid delige quod angelos esse
decernas. nihilum certe non sunt, quia non nihil est quidquid
15 est aliquid. informis materia non sunt, quia inter aliquid
et nihil est informis materia. ecce a nihilo uix discessimus.

Iamque de inanimato formato unde tibi angelos placet esse
tractemus. animaduerte nunc quod sicut informis materia,
quae formabilis est, praestat nihilo, ita quod iam formatum
20 est melius illo est, quod etsi formari potest, formatum non
est. itemque sicuti id quod formatum est anteit illud quod
formatum non est, ita inanimum quodcumque formatum cedit
illi quod et formatum est pariter et animatum, quia sicuti

3 informi] de materia informi et nichil claudiani *add. M*

4 acumen *BCH^rR*, accum; *S* scellentis *BCHR* causalium
coni. Barthius 5 rerum *Barthius* differat *Galland.*, differt
libri et b Sch. 6 qui *BH^rR* inanimatum *b*, in animã *M*
idestque *A* 8 subdat *R* 9 tamen *p²* 11 sit *ante* numquam
add. libri praeter Mb et Sch. quid sit numquam—non esse *om.*

R 12 his] *p^g add. G* his *om. R* abditum *M in textu*,
aditum *M in marg. et b* 13 delege *RS¹* quid *editores*
15 materiae *S²* non sunt—materia *om. R* 16 materia informis
S 17 angelus *ABCDE¹FRb* 18 sicut] si *R* 19 qua *BC*
HILRS, quia *ADEG* quã iam *C* 21 itemque—formatum non
est *om. C* ante id *ABHLR* 23 quid *R*

formatum proximat formae, sic animatum proximat uitae. ac sicut tria sunt, informis materia formatum exanime rerum forma, sic itidem tria sunt, uiuificatum uiuificans uita. aliud est uita corporum, aliud uita uitarum. corpus est uiuens, anima uiua, deus est uita, ita scilicet ut anima quae in se uiua est corpori uita sit, ut sic corpus sine ipsa non uiuat, sicuti ipsa sine deo. intellege nunc angelis sanctis corpora tribuere <esse> uitam negare. ac per hoc cum quodlibet animatum duplicis constet esse substantiae et solum esse corpus angelos sentias, melior ergo uermiculus angeló, quia etsi habet angelus corporis formam, non habet uel sicut uermiculus uitam. nullum porro corpus ipsum sibi uita est, aliud namque est corpus, aliud uita corporis. aut igitur in angelo est uiuificans spiritus, aut angelus omni est uiuente deterior, aut cum omni creato uiuente sit potior, non quaecumque uita, sed beatissima illi uita est.

VIII.

QVOD ANGELI BONI SIVE MALI SPIRITVS SVNT NON CORPORA
NEC ANGELVS VIDET DEVM PER CORPVS NEC HOMO CORPOREVS
VIDET ANGELVM NISI ANGELVS ADSVMPSERIT VISIBILE CORPVS.

Est igitur in Gabriele et incorporeum quo incommutabiliter deum uideat et corpus quod uel Maria uiderit uel per quod Maria uideretur quodque subditum spiritui localiter gereret, quod gerendum in ipsa ueritate inlocaliter spiritus cognouisset.

2 materiae *B*   2 exanimae *ABCHL*, exanimę *MS*¹   3 forma
om. R   idem *ABH'R*, item *LS*   5 uiua] uita *ABDEFP*
est] et *add. Mb*   6 uita] unita *p*   ipse *A*, anima *p*²   7 in-
tellege] te *add. p*²   nunc *om. R*   8 te ante tribuere *inserit*
Barthius   esse *addidi*, *om. libri*   cum *om. R*   9 constat
ABDE'F   10 angelos] angelis *editores praeter p*²   11 uel *om.*
S, tamen *b*   sicut *ABDEF*   13 angelos *BCDE'FHLLR*
14 uiuenti *libri praeter G et b*   aut] at *RS*   16 illa *Mb*,
illa *S*   21 gabrielo *ABCGHLMRS*   22 quo *A*   uel *om.*
S   per *om. Mb*   23 a maria *b*

satis, ut arbitror, patet beatos angelos utriusque substantiae et incorporeos esse in ea sui parte, qua ipsis uisibilis deus est, et in ea itidem parte corporeos, qua hominibus sunt ipsi uisibiles, quoniam nec deus ab angelo per corpus nec angelus ab homine sine corpore uideri potest. quae cum ita sint, negari nequit diabolum quoque ex incorporeo corporeoque factum, utpote sanctis angelis concreatum, duplicis esse substantiae. qui postquam hydrope superbiae tumuit et inuidiae febre tabuit, sponte inlocaliter sanctitate prolapsus eaque localiter caelo non sponte deiectus, cum non angelus, sed bonus esse cessauerit, innocentiam perdidit, non naturam. proinde sicut angelorum multitudo quae perstitit in utroque sui beatificatur, ita quae destitit in sui utroque punietur. igitur haudquaquam recte duas in diabolo substantias infitiabere, quia etiam memet spreto necessarium profecto erit, ut tute cedas tibi et partem prosecutionum tuarum parte subplodas falsumque uero diruas. habet ergo diabolus, ipse tamen incorporeus, corpus suum, quia et sentire sine corpore corporea tormenta non poterit. et item qui sentit aliud est et per quod sentitur est aliud. quippe si animaduertis, tuomet ueritatem proloquio docebere. nempe dixisti: si ex hoc concreto aere diabolus corpus traxit, ergo alienum corpus

21 cf. pag. 15, 19

2 incorporeus *BR* sui *om. libri praeter M et Sch.* parte] in
add. C, sub *add. rell. praeter GM et Sch.* ipsi *p*² 3 corporeus
*BH*¹*R*, corporeas *S* quia *AH*¹*R* ipsi *om. libri praeter M et*
Sch. 4 inuisibiles *R* quod *BDE*¹*F* 6 negare *ABH*¹*R*
7 ut pute *LR* duplices *R* 8 id prope *M*, improbe *b*
superbia *b* timuit *A* 9 eoque *Barthius* illocaliter *p*²
10 e ante caelo *add. Mb*, de *add. Galland.* non *om. R*
12 persistit *Mb Sch.* beatificabitur *editores* 13 itaque *GM*
Rb abstinit *G* punitur *M* 14 haudquaquam *E*²*G*, haud-
quam *DH*²*LMS*, autquam *rell.* in *om. S* inficiabere *A*, in-
ficiuere *CH*¹*R* 15 quia etiam] et quia iam *Mb* pfecto *R*
16 partem *om. ABDF* , prosecutionum *libri praeter CGM* par-
tem *b* 18 a ante corporea *add. A* 19 poterat *Mb* iterum
Mb per *om. G* 20 tuotemet *R* 21 dixistis *R*

ad tormenta portabit, tamquam egomet istud umquam
 uspiamue dixerim. sed non infitias eo debitum, quod hoc
 argumento uictoriam nobis non sponte tribuisti. nempe cum
 dicis, quod diabolus non alienum corpus ad tormenta portabit,
 fateris scilicet, quod portabit suum. mea uero non refert, 5
 suumne alienumne corpus habeat, sed habeatne corpus, id re-
 fert mea. tu uero diabolum non tantum habere corpus, sed
 proprium habere nec fateris solum, sed etiam argumentaris.
 haec quippe sententia tua est: si ex hoc concreto aere diabolus
 corpus traxit, ergo alienum corpus ad tormenta portabit. certe 10
 qui portat est aliquid et quod portatur est aliquid. et cum
 dicitur, portat suum, aliud qui portat et aliud significatur
 esse quod portat. ex duplici igitur diabolus ac diuersa sub-
 stantia est, quia cum corpus suum portat, non est ipse quod
 portat. aliud quippe est onus et portitor aliud. quocirca non 15
 ultra obluctabere nobis, si credas tibi, quoniam corpus et qui
 habet corpus substantialiter duo sunt et haec duo diuersa
 sunt, atque ut diuersa sint, unum erit incorporeum aliudque
 corporeum. igitur diabolus ex duplici diuersaque substantia
 et corporeus est et incorporeus. 20

VIII.

QVOD SPIRITALITER NON CORPORALITER INTELLEGENDVM SIT,
 CVM LAZARVS IN SINV ABRAHAE ET DIVES IN INFERNO CHAOS
 INTERPOSITO INVICEM LOQVERENTVR.

Sed si super his redhibuimus uel aliqua ex parte rationem, 25
 illud chaos, quod inter sontes innoxiasque animas, sicut argu-

1 portauit <i>M editores praeter p²</i>	stuc <i>H</i>	2 uspiamque <i>p²</i>
debito <i>Mb</i> , debui <i>coni. Barthius</i> , te inuito <i>Hartelius</i>		quo <i>Mb</i> ,
itaque <i>Barthius</i>	3 argumentam <i>A</i>	4 portauit <i>utroque loco M</i>
et <i>editores praeter p²</i>	6 suum nec <i>ABCH¹MRb</i>	alienum <i>Mb</i> ,
alienumue <i>Sch.</i>	habeatnec <i>Mb</i>	8 ne <i>AB</i>
10 trahit <i>S</i>	portauit <i>M editores praeter p²</i>	9 tua <i>om. p</i>
aliquid <i>om. R</i>	13 portat' <i>M</i> , portatur <i>HSb</i>	11 et quod—
16 obluctauere <i>CH¹R</i> , obluctare <i>G</i>	quod <i>BDE¹F</i>	14 qui <i>BDF</i>
<i>Mb</i>	rethicuimus <i>R</i> , reddiuim' <i>S</i>	25 si <i>om.</i>
que <i>B</i>	26 cahos <i>M</i>	ut noxias-

mentaris, intersitum locis merita secernit, sub ipsius capituli
 tui discussione uideamus. sic namque dissertas: si locales
 non sunt animae, quo modo peccatores a coetibus
 consortiisque iustorum uacuum illud chaos tristi
 5 interiectione discriminat, ut neque hinc illo pos-
 sint accedere neque inde huc transmeare? istud
 euangelicae lectionis exemplum adempta dominici simplicitate
 sermonis pro adstruenda uidelicet animarum localitate posuisti.
 sed oraculi diuini sincerum in sui ueritate prolatum oppido
 10 patefaciet, quid istic sermo tuus uariauerit uitiauerit texerit.
 dicit in euangelio dominus: mortuus est pauper et sub-
 latus est ab angelis in sinum Abrahae, mortuus
 est et diues et sepultus est in infernum. cumque
 esset in tormentis, uidit Abraham a longe et Laza-
 15 rum in sinu eius et dicit: pater Abraham, mitte
 Lazarum ut intingat minimum digiti sui in aquam
 et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac
 flamma. et respondit Abraham: memento, fili,
 quia recepisti bona in uita tua, similiter et Laza-
 20 rus mala, et ideo nunc hic consolatur, tu uero
 cruciaris. et in his omnibus inter nos et uos chaos
 magnum firmatum est, ut neque hinc ad uos quis-
 quam possit ire neque inde huc transmeare. istud
 nunc mihi secundum loca et tempora uel corpora dissere,
 25 istic sine alternamento reciproci aeris et organo pectoris et

2 cf. pag. 14, 5

11 Luc. 16, 22 - 26

4 uastum est in epistula Fausti

7 ademptam AB¹CHR, adeptā

S, adepta b, ademptum T Sch.

10 patefaciat S, patefaciat p²stic HS¹ uitiauerit om. C12 sinu ABCDEFH¹R

13 in-

ferno GH²LS

14 uidetur scribendum esse uidet propter sequens

dicit (cf. etiam textum Graecum)

eleazarum M ubique

15 abraham] miserere mei et add. p²

16 intingat editores

minimum] extremum Sp²

aqua ABDEF

17 ut R lingua

mea AB

crucier A

hac] ac B

20 hic nunc libri praeter

CGM

21 uos et nos BEF

22 nos Cb Sch.

23 hu/c

R stud H

24 tempora uel om. libri praeter Mb et Sch.

corporea Sp²25 stic BHL¹

reciprocariis b

tibia gutturis et oris cauo et linguae plectro per quamlibet corporalem, ut autumas, animam uerba uocibus effice, hic animae manum, cuius digiti minimum ambusti diuitis linguam refrigeraturus Lazarus aquae inmergat, ostende, hic de illo memet quasi corporeo Abrahae gremio corporale aliquid doce, 5 ut et pro modo humani corporis sit angustum et capax possit esse multorum, et chaos illud uel tam exiguum, ut mutua quos dirimit uerba miscere queant, uel tam inmensum, ut transmeari nequeat. illud autem uel maximum quaero, diues ille, qui penes inferos gehennae incendiis aestuat, qui congregi 10 Abraham sermone quiuerit, si loca beatitudinis non accessit? qui porro Abraham cum diuite sermocinatur, si inferna non adiiit? animas nempe sanctorum in intimis paradisi sedibus non usque inprobabili sententia dicis habitare. proinde cum Abraham in paradiso et diues in inferno sic inmensa quodam 15 intransmeabili ab inuicem disparati sint, ut itidem mutuo, tamquam nihil intersit, non contemplantur solum, sed etiam conloquantur, si haec localiter aestimanda sunt, alterutrum fateri cogaris aut Abraham et diuitem nec sermocinatos inuicem nec ab inuicem uisos, aut uel infernum in paradiso uel in 20 inferno esse paradisum.

X.

QVO MODO SPIRITALITER ACCIPI ISTA QVAESTIO POSSIT.

Sed quoniam nec auctoritati diuinae peruicaciter obsisti potest nec miseris beatitudo misceri, proloquii huiusce perplexum 25

2 uocis *L*   4 refrigeratus *BDF*   5 aliquid *R*   docet *AB*
HLRS, docere *D*   8 quo *BDEF*   misceri *R*   9 transmeare
M (*corr. in marg.*) *b*   nequeant *BGM* (*corr. in marg.*) *b*
10 estuabat *G*   11 locale *R Sch.*   12 quid *M editores praeter p²*,
cum *BDF*   si—adiit *om. ABDE'F*   14 usquequaque *edi-*
totes   inprobabilis *BH'R*   18 colloquantur *B*   19 faceri
HL', facere *ABDF'L'PR*   20 uiuos *C*   paradisum *BHRS*
uel — paradisum *om. HLS*   21 paradiso *B*   24 quod *BDEF*
25 miseris *G et Barthius*   proloqui *A*   proloquique *R Sch.*
perflexum *G*

quia cum lippo imaginationum corporalium intro inspicere
 nequimus, semotis paululum locis corporibusque uideamus et,
 ubi itatenus inter quospiam iudicio discretos inmensum dicitur
 spatium, ut etiam sermonis possit esse commercium, animad-
 5 uertamus non locorum distantiam, sed differentiam meritorum.
 cum iusto namque, quantum ad corpus spectat, localiter esse
 iniustus potest, iniustus uero esse in innocentia iusti, quoad
 usque iniustus est, non potest. unde quia post mortem nec
 paenitere cuiquam nec peccare possibile est, inter saluatos
 10 et perditos intransmeabile dicitur chaos indemutabilis status.
 tua igitur aduersus te fertur oratio. nempe testimonium, quod
 a nobis disparascere arbitraberis, animaduertis nobiscum pro-
 fectu disputationis unescere tibi que tenuissimos sui tramites
 ad infinita inlocalium regionum spatia ducentes obuerso poste
 15 claudere, quia corporeae amplitudinis angustum incorporalium
 subtilitatum immensa non capiens nec distantiam sine loco
 nec uerbum sine strepitu nec gremium sine spatio conplecti
 potest. porro autem corporea non sunt quaecumque ita sunt.
 animae uero Abrahae, Lazari et diuitis ita sunt, corporeae
 20 igitur non sunt. sed quae posthinc hisce similia secuntur
 minus profecto in confutationem sui penes consilii uigidos
 habere laboris debent. cordax quippe iudex rite uictum cen-
 set qui pro sui inbecillitate par uictis est. unde non sine
 pudore stupeo, quod pro conprobanda animae corporalitate

1 introspicere p^2 2 nequimus R *Sch.*   3 eatenus p^2 5 lo-
 carum R 6 spectat E^2G , expectat M , expectat *rell.*   7 non *ante*
 potest *add.* S iniustos H , iniusto B 8 esse b 9 peniteri
 S 11 te igitur aduersus tua G aduersum Mb refertur p
 quoda// R 12 dispar asserere Mb arbitraberis M^1b , arbitrabere
 G nobiscum] cum *add.* R profectū AB , profecto M 13 una-
 scere A , bene scire M (*corr.* M^2 *in marg.*), unestere R , unescere S ,
 bene stare b tenuissimus R 14 post te R 18 corpora $ADEF$,
 corp' B 19 lazaro R ista A 20 sequuntur E *Sch.*
 21 uigilos b , uigiles p 22 labores AG cordatus b uinctum
 ABH^1R cessit R 23 qui Mb , quod *rell. et Sch.*   par
 uictus b uictisset R

subiungis: ecce anima si Alexandriam uel Hierosolymam cogitat et si per cogitationem tota sui praesentia illic interfuit, referat nobis situs locorum, uultus hominum, motus actusque populorum. non dispudet auctor huius sententiae exemptae animae 5 corporalitatis capessere indicium, unde incorporalitatis uideri debuit argumentum?

XI.

QVOD ANIMAE VISIO SIT INTELLECTVS ET SICVT PER CORPVS VIDET CORPORALIA SIC PER SE VIDET SPIRITALIA, QVOD SI 10 PER SE VIDISSET CORPORA FACILIVS SVA VISCERA VIDISSET.

Haecenus quidem de animi incorporea atque inlocali uisione disserui, ac liquido patuit eundem nulla mediante substantia aeterna semper atque inmutabilia contueri. igitur cum rationalis anima per se incorporeum atque inlocale conspiciat et 15 ueritatem, quae deus est, a falsitate longe incorporea uisione discernat et nisi per corpus localia corporeaque non uideat, quatenam ratio est illis eandem credi similem, ad quae conspicienda interprete corpore utitur, et illis, quae per se contemplatur, iudicari dissimilem? animae uisio, ut saepe dictum 20 est nec iterare piget, intellectus est. enimvero corporea intellegi nequeunt, sentiri ab anima per corpus queunt. anima uero sicut per corpus sentit ita per se intellegit, eorum quae sentiuntur atque intelleguntur substantia longe diuersa est.

1 cf. pag. 12, 4

4 motus *om. ABDEF* 5 non] nunc *Sch.* disputet *DFL*
auctorem *b* 7 argumentis *libri praeter CE²GM et Sch.* 12 a *uer-*
bis lin. 14 igitur cum *novi demum capituli initium sumit M* equi-
dem *G* quidem de] quide inde *R* diuisione *R* 13 eandem
Mb 14 semper] simul *Sch.* 15 conspicit *Sch.* 16 longo *A*
17 per] par *p²* 18 quatenam *Mb*, quatenam *G*, quae horum *rell.*
et Sch. illi se *AB* simile *R* atque *ABCG¹H¹S* 20 indi-
cari *libri praeter G* 21 corpora *Mb* 22 sentire *ABH¹R*
pro *R* 23 eorumq; ^{ue} *M*, eorumque ue *b*, eorumque quae *p*
24 sentiunt *p²* et quae *p²*

quo fit ut anima, quia non est corpus, quaeque corporea nisi per corpus sentire non possit, uidere autem per se quae intelligenda sunt possit. tu uero nimis repugnante sententia corporea uoles intellegi et incorporea uideri? sed ne tibi animus hu-
 5 manus, quem corporeum credis, aut nihil aut non nisi corporea aut incorporea forte sola per sese, sicut naturae eius est proprium, uidere posse uideatur, trigeminum quaestionis huius, quoad strictim possimus, uentilemus obscurum. ergo igitur uideatne per sese humanus animus necne, uideamus. sed quon-
 10 iam paene summum istiusce negotii istoc in loco uertitur, uigilacem uigilantemque simul quaero lectorem. uisus animi per corpus, qui homini belluaeque communis est, intendit sese atque exserit per ista haec puncta pupillarum uaporato cerebri anteriore uentriculo inuisibilibus uiscerum flammis inque radios
 15 porro usque promanans, si quid coloris aut formae obuium ceperit, concipit et uti cursu ita etiam recursu rapidis linearum meatibus recipit, itaque hoc illud est, quod uocatur uisus, sicut in primo libro disseruimus. per hunc ergo cum bellua humanus quoque animus nota ab ignotis, alba ab atris cor-
 20 pora secernit. huccine tenus est humani uisus animi? quo igitur iusta ab iniustis, a falsis uera diiudicat? an forsan uecordes oculati corporaliter iudicio credentur caecos anteire sapientes? sed uel Appium de Romano senatu uel Hermophi-

1 sit *R* quaequae *b*, quę neque *G* 2 posset ¹*S* 4 uoles]
 uides *S* humanus animus *libri praeter M* 5 queris *Mb*
 corporea] III *add. BHLRS*, III ^{tria}*add. A* 8 a quo asstrictim *L*,
 // quo asstrictim *S* tritum *R* possumus *libri praeter GM et*
Sch. igitur *om. p, uncis inclus. Sch.* 9 nec *B* necne
 uideamus *om. A* 10 summa *Barthius* huiusce *p²* istoc
G, istuc rell. et editores inuestit' *R* 11 uigilacem] prudentem
b uigilantemquia *BHLRS* 13 exerit *CEGLRSb*, exit *DF*
Sch. in notis, exerit AB pupillarū *R* uaporato *AB*
 15 porro usque] porosque *Sch.* 16 concepit *ABH¹RS¹* 17 recepit
ABHRS¹ (L deest) 20 hoccine *DR*, hocine *ABCHS (L deest)*,
 hoc in eo *Mb* huccine tenus est] hoc internus est *p²* quod
Sch., quid *R* 21 dilucidat *Mb* uecordis *ABH¹RS¹*
 22 caeco *b* ceco sancte ire *M*, caeco stante ire *L*

lum de Graeco gymnasio uel Tobiam de prophetarum numero
 super ambiguo praesenti testes habeamus, quorum uel Appius
 eis, qui exterius clarent oculis et interius caecutirent, con-
 siliū lumen praebuit, uel Hermophilus Theopompum geometri-
 cam sine radio docuit, uel Tobias filio, dum caeli iter praeuius 5
 pandit, angelum comitem dedit. uidet igitur animus absque
 corpore nec corpulentum aliquid aut coloratum aut per loca
 distentum, sed ipsam ueritatem, quae summe incorporea deus
 est, incorporeo contemplatur obtutu. patet, ut arbitror, animum
 et per se incorporea et per corpus uidere corporea. 10

Sed illud adhuc propter tepidi iecoris homunculos discuti
 superest, utrumnam corporea per se possit humanus animus
 uidere sine corpore. nunc igitur adesto totus et quam potis
 es praesens fito. nempe, ut adstruis, humanus animus et ipse
 corporeus et saep̄to corporis exterioris inclusus si quid per se 15
 uidere corporeum potest, nihil illi scilicet uidere promptius
 est, quam corporis interna, quis clauditur. age, quaeso, intende
 in uiscera tua et in omnes admodum corporum partes istum
 quem dictitas animi corporalem uisum et de temet ipso renunti-
 ato tibi nobisque dicito, quibus modis quoue situ triformitas 20
 cerebri coeat, iecoris massa iaceat, regula lienis haereat, sto-
 machi libra pendeat, cordis plectrum feriat, qui uenarum tra-
 mites quaeue textura, quae neruorum origines quaeue con-
 pages, quae ossuum coitio quaeue compactio, quae pulmonum

3 extrinsecus *Mb* clarent *BG* cecutirent *D²E*, cicutirent
ABS, cicutirent *CFHLMR*, cęci utentur *G* 4 theopopū *RS*
 5 ducit *R* coelo *b* 6 uidet' *A* 7 ne *Mb*, om. *R*
 11 gecoris *M* 13 ades *Mb* potes *M* (*superscr. M² potis es*) *b*,
 potis ē// *S* 14 finito *M*, fato *b*, sito *p²* nempe] namque *p²*
 18 in ante uiscera om. libri praeter *E²G* et *b* 19 de om. *ABDE*
F et demetipso *G* temetipsum *DEFH¹* renuntiato *S*
 20 mihi *p²* situ *A* tiformitas *A*, informitas *E* 21 caelebri
AB¹, celebri *HRS¹* (*L deest*) gecoris *M* mussa *M superscripta*
glossa: aequitas, norma, regula, unde amussis *b* lineis *A*, alienus
R 24 ossuum *R*, ossū *M*, ossuū *S*, ossium *rell. et editores*
 compactio *DEF²b*, c̄p̄inctio *S*, c̄p̄inctio *rell. cum PT et Sch.*

caua, quae tortuosae botulorum enodibusque ligaturis explicitae
 inflexiones ac reflexiones. ecce quid negas arbitro super his
 responsa redhibere? cur igitur negas? quia uidelicet animus
 per sese corporea nequaquam uidet. sed cur uidere corporea
 5 nequaquam possit, quem non sine uisu esse iam constitit?
 nemo quidquam corporeum uidet, qui corporalem uisum non
 habet. animus autem, qui habet uisum et corporale nihil uidet,
 incorporaliter uidet, et incorporaliter uidere posse incorporalis
 est uisus, et incorporeum uisum nisi incorporeus non habet,
 10 et incorporaliter humanus animus uidet: incorporeus igitur est
 humanus animus. non ergo hisce friuolis solliciteris amplius,
 ut reare animum non esse illic ubi cogitat, quia contemplari
 per naturam nequit situs locorum, uultus hominum, motus
 actusque populorum, haec namque corporea sunt. porro autem
 15 animus incorporeus quod contra naturam sui est uidere non
 potest, eatenus tamen adest ubi cogitat, ut loca quae cogitat
 corporali uisione non cernat, sicut adest ubi uiuificat, ut ipsa
 quae uiuificat sui corporis interna non uideat. ac si usque-
 20 pore et incorporea cum corpore uidere non posse, non diutius
 Alexandriae peregrinemur, sed ab Aegypto redeuntes transmissio
 errorum mari et emensa ignorantiae eremo ueritatis patriam
 atque uti terram repromissionis intremus non otiosi neque
 inertes, neque uero trepidantes, ut si quid falsiloqui uanitatis

1 tortuosa *ABCHMSb*, tortuoso *L*, tortulosa *R* botulorum *G*
Barthius, cf. *Hauptius in Hermae uol. IIII 36*, batulorum *rell. et*
editores enodib;q; eligaturis *M* enodibusque *b*, enodibus quae
rell. et Sch. 2 reflectionis *R* arbitro *scripsi*, arbitror *libri et*
editores, arbitrio *Barthius* 3 redibere *libri praeter AG* 4 nequam
CM¹ 7 corporare *R* uidit *R* 11 friuolis *M*, fribulis *ABC*
H¹R, friuulis *LS¹* solliciterhis *A*, sollicitere *G* 14 corporalia
ABDEF, corpora *R* 16 ut] uel *A* 18 sic *b* 19 petet *A*
 posse] p se *Mb* uidere non posse cum corpore *S* 21 ad alex-
 andriae *B*, ad alexandriam *DEF Sch.* peregrinemus *HLRS*
 22 emso *M*, emenso *b* 23 atque uti] tutique *coni. Barthius*
 24 falsiloquii *ACDEFGHL*, falsiloq¹ *S*, falsiloquae *Sch.*

uitio progenitum aut latere tenus adstrepuerit aut obuium sese dederit, Iesu praeuio et adiutore feriat.

XII.

CONTRA EOS QVI DICVNT: ANIMA SIBI INCORPOREA EST, DEO
CORPOREA.

5

Sed en aliquorumpiam qui interimunt animas garrientibus nugis etsi non sistimur ab itinere, lentamur tamen. sed insumere pauxillum temporis intertrimenti nihil est, quin porro iuuat, modo quid obuersum uero quidue diuersum eadem ueritas aut depellat aut proterat. et cum audio dicere quos-¹⁰ piam qui et corporeas esse uolunt animas et easdem incorporeas negare non possunt, aliud ipsas animas sibi, aliud esse creatori: deo, inquit, animae corporeae sunt, uerum sibimet incorporeae, quod ita est ac si dicant animas et corporeas esse et incorporeas, aeternitatem porro testor, quod eo mihimet¹⁵ hisce inanibus respondere admodum labori est, quia nihil istic quicum congregiar, nihil quod medullitus eruam, nihil quicum certauisse exercitio, nihil profecto est quod uicisse uictoriae sit. ergo si anima corporea creatori et incorporea sibi est,

1 lateren' *S* adstrepuerit *E²b*, astrepuerit *GLT*, adstripuerit *M*, atripuerit *CS*, ariripueris *A*, astripueris *BH¹R*, obstrepuerit *DP*
Sch., ostrepuerit *F* o//uium *A*, obuiam *G* 2 hiesu *RS*
4 ad hoc capitulum in *M* denuo numerus *XI* per errorem exaratus est, qui error etiam per sequentium capitulorum numeros manat 6 en] in con. *Hartelius* aliorumpiam *Barthius* interemptum *G* gerentibus *R* 8 pauxillum *Mb*, paxillum *E*, pausillum *rell.*, pusillum *Sch.* intertrementi *ACHLMRSb* qui in *BH¹R*
9 qui *BL* 10 cum] iam *Barthius* interpunctionem periodi ab et cum audio incipientis in libris et editionibus pessime turbatam ita correxi, ut uerbis demum lin. 18 uictoriae sit periodum finiri statuerem 13 diñ *R* 14 quo *B* et] esse *D* esse om. *ABDF* 16 laboris *Mb* istic] est add. *Mb* 17 cum quo *Mb* nihil] est add. *Mb* quocum *Mb*, quicumque *R* 18 exertitio *ABL*, exertitio *F*, exercitio *G*, exercitacio *Mb*, exercitis 'scriptura uetus' *Sch.* 19 si om. libri praeter *M* et *Sch.* creatoris *RS* est om. *ABDFR Sch.*

duo haec quam sollerter discuti ratio indagandae ueritatis
 exposcit: aut uerum reuera est, quod incorporea sit anima,
 si hoc ipsum de se ipsa ueraciter nouit, aut item uerum est,
 quod corporea sit anima, si id penes animae constat auctorem.
 5 isti uerum dicunt et uerum est, quod anima incorporea sit,
 quia et istud in ueritate cognoscit, et item uerum est, quod
 anima corporea sit, quoniam animae creator id nouit, duo-
 que et contraria usquequaque sibi et utraque uera esse con-
 tendunt, cum uerum nisi falso contrarium non sit. inlustris
 10 admodum ac praeclara disputatio, quae dum unam solamque
 ueritatem spernit duas sibi ueritates inuenit. ut tamen istos
 professionis suae nexibus teneam, penes hominem ipsis etiam
 fatentibus incorporeus est humanus animus.

Quoniam igitur super hac nobis quaestionis parte conuenit,
 15 restat ut doceant quatenus incorporalis substantia illi corporea
 sit, qui eandem incorpoream creauit. nec primum dico ita
 sit necne, sed in praesentiarum ita esse concedo, unde tamen
 ita esse nouerint quaero. si id diuinorum uoluminum literae
 continent legant, si quaepiam ratiocinatio suadet doceant,
 20 si dialecticem iuuat exercere conuincant. si horum nihil est,
 saltim sententiae concedant suae, ut qui in se incorporei sunt
 non extra se corporeos se esse credant, quia aliud extra se
 esse non potest qui extra se nihil esse potest. proinde ani-
 mus, qui in se ipso incorporeus est, nequaquam potest extra
 25 se esse corporeus, quia nec auctor eius aliud illum nouit esse

1 sed ante duo inserunt *ABDEF R Sch.* indagante *C*
 3 ipse *ABH¹R*, om. *DEF* ueraciter de se ipsa *S* 5 istū
A 6 istud *Mb*, ipsum *rell. et Sch.* cognouit *L*, ea agnoscit
Barthius 7 duo quidem *Sch.*, duo quem *R* 8 et] hec *G*
 sibi usquequaque *S* et] hec *B* 11 istuc *ADF*, istius *HLLRS*,
 istic ex istunc *B* 12 pedes *D²E¹F² Sch.* hominum libri praeter
CE²GM et Sch. etiam om. *R Sch.* 15 incorporea *BCR*
 17 impraesentiarum *C* concede *R* 18 nouerit *ABC¹LLRS*
 19 quēpiam *S* ratiocinatio *AG* 20 iubat *CG¹H¹R*, iubeat *ABD*
E¹F 21 saltem *EFMb Sch.* corporei *p* 22 incorporeos
p² esse se libri praeter *GM* credant -- qui extra se om. *R*
 25 qui *B*

quam fecit, nec ille aliud se potest nosse quam factus est. ac per hoc si uerum nouit, cum se incorporeum nouit, ergo fallitur deus, si animum qui uere incorporeus est corporeum nouit: sed falli deus non potest, incorporeum igitur esse nouit animum, ne falsum sit uerum, quo se animus ueraciter incorporeum nouit. incorporeus ergo animus idcirco sibi est, quia et creatori. sicut enim terra idcirco homini terra, quia et deo terra est, et sicut aqua aer et ignis idcirco hoc ipsum homini sunt, quia et ipsum deo sunt, et sicuti omnia quae ueraciter innotuere homini hoc sunt in hominis notitia, quod sunt, ita scilicet humanus animus nequaquam potest et aliter esse et aliter deo notus esse. non enim ex rerum notitia est creatoris scientia, sed existentia rerum ex notitia creatoris. quocirca humanus animus nisi deo incorporeus esset, incorporeus esse non posset. quidquid enim quoquo modo incorporeum est, nullo modo potest esse corporeum. sed ne istic supra iusto diutius inmoremur, cedo etiam de illo quaeramus, quod nulla ex parte discussimus.

XIII.

QVOD EX DVABVS SVBSTANTHIS CONSTAT HOMO INMORTALI ET INLOCALI ANIMA ET MORTALI ET LOCALI CORPORE, ET SICVTI INMORTALITER ANIMA PATITVR, SIC INMORTALITER ET INLOCALITER GLORIAMVR.

Dicis etenim: cum uerbi gratia Petri uel Pauli sibi speciem animus intra mentis arcana depingit, numquid statim intimas paradisi sedes ubi eos esse

24 cf. pag. 11, 14

1 ille] ipse *G*   2 si] se *p*   6 qui *R*   7 terra] est *add.*
*p*²   8 ipso *C*   9 ipsi *A*   sicut *R*   ueracitur *R*   10 in-
tuere *C*   homines *R*   quot *R*   11 humanus] hominis *p*²
12 natus *AB*   creatori *R*   14 humanis *A*   15 possit *CMb*
quo *R*   16 nec *ABDF*, in *p*²   ista *Mb*, istis *p* *Sch.*   supra
Barthio suspectum   iusta *p*²   17 cedo *Barthio suspectum*
et iam *DM editores*   etiam] et *add. R*   24 enim *CG*   25 ar-
chana *ARS*   26 esse *om. S*

nouit penetrauit? aut cum sibi in corde diuitis
 illius flammis ex lectione proposuit, numquid
 iam ad tormentorum eius loca ac uiuis inaccessi-
 bilia inferi profunda descendit? iam scilicet tibi, prout
 5 par fieri fuit, de incorporalibus animarum locis et de inferno
 atque paradiso et de animae sine corpore incorporali contuitu,
 cum de diuite illo et paupere uerba fecimus uel cum de ani-
 mae duplici uisione tractauimus, responsa redhibui. quia uero
 nunc illud, quod inferna uiuis inaccessibilia esse dixisti, indis-
 10 cussum restat, quatenus dixeris quaero, scilicet ex anima con-
 stamus et corpore. ac licet ambigat nemo quid inmortale in
 nobis quidue mortale sit, ego tamen tecum sic agam, ut de
 utra mauis respondeam. si ex neutra nostri substantia mori-
 mur, nihil nostrum ad inferna descendit, quia inferos uiuis
 15 inaccessos esse dixisti. si utraque morimur, ergo et corpus ad
 inferna descendit, nec longe nobis corporea haec inferna quae-
 renda sunt, quando quidem ipsum sepulcrum domini est locus
 inferni. sed hanc utramque absurditatem sententia sana re-
 spuit, ergo nec in utraque substantia morimur nec in utra-
 20 que non morimur, uiuitque anima etiam posito corpore, quam-
 libet si per peccata deo suo priuetur mortua iure dicatur.
 credibile tamen prorsus non erit, quod peccatrix anima id
 ipsum ut anima sit amittat, cum etiam corpori mortuo corpus
 esse non pereat. ut enim moriatur corpus, cum uita omni

1 nouimus *GS et Faustus*   2 flammis *B*   p̄posuit *Mb*
 3 acui^{uis} *S*   accessibilia *AB*, inaccessabilia *R*   4 inferni *p*
 discedit *R*   6 contuita *C*, intuitu *Mb*, contuitum *R*   7 facimus
BL   8 responsū *ADEF*   responde^{re} redi^o/bui *B*   10 scilicet]
 an *add. p*²   11 ac licet] adi& *R*   12 de utra] neutra *M*
 13 utro *A*, utrā *BHRS*¹   mauis] gratiā *add. R*   neutro *AS*¹,
 neutram *R*   nostri *CGM*, nostrae *ABR*, nostra *rell. et Sch.*
 substantiae *A*   morimus *B*   14 infer//a *A*   quia inferos—
 descendit *om. S*   15 dixi *Galland.*   utroque *A*   19 ne *Mb*
 in *om. F*   substantia—utraque *om. BDF*   20 non *om. A*, nunc
G   21 peccatum *Mb*   23 amittatur *R*   corpore *p*²
 24 omnia *DF*

amittit animam, anima uero animam non amittit. quocirca anima immortalis est, corpus uero mortale. quodsi corpus inferna non ingreditur utpote sepulcro mandatum atque in diuersas mundi partes pro elementorum quae sibi in illud concinuerant diuersitate discerptum et animus non accedit 5 inferna, quia sententia tua inferos uiuentibus claudit: aut nulli ergo sunt inferi aut ad eos hominum nemo descendit. atque ita fidei nostrae ratio periclitabitur, si nec redemptoris anima inferos adeundo redeundoque reserauit. satis est dici potuisse quaecumque illa inferna sunt uiuentibus inaccessa fore, cum 10 constet eadem nisi uiuentibus adiri non posse.

Reminiscere nunc in id te statum tui posuisse tractatus, ut si quantitati uel localitati subiacere animam probare potuisses, de corporalitate eius tecum pars etiam diuersa sentiret. uerum si bene scriptorum tuorum recolis, animaduertere simul potes 15 proposuisse te potius de quibus disputandum foret, quam de propositis disputasse nec te academicorum seniorum more nescientiam tuam scisse, sed iuxta sectae ipsius iuniores utrum scires aliquid ignorasse. quis autem positus temere duobus, in quibus necessario operis uniuersi corpus omne consistat, 20 non utrumque primum, si queat, alterutrumque scilicet, si utrumque nequeat, enisu cuiquam si non probabile, certe credi-

1 amittat *BGS*¹ anima *BDFH*¹ anima] corpus *Mb*
 animam uero anima *D* 3 ut potest *A*, ut pute *R* 4 partes]
 uel *add. R* 5 concinuerant *scripsi coll. pag. 73, 10, ceterum hanc*
scriptam lectionem esse dicit Schottus in notis, concinuerant *CM*, con-
 tinuerant *b*, concitauerant *EG*, concitauerant *rell. et Sch. in textu*,
putabam olim coiuerant scribendum esse discreptum *AB*, discretum
DEF Sch. accedit] ad *add. E et p*² 6 uerba quia—claudit
uncis inclusit Sch. 10 refore *A* 11 constat *b* nisi uiuentibus
 adire *S* 12 potuisse *ABC*¹ 13 localitate *ABH*¹*R* 14 di-
 uersentiret *R* 15 potest *BH*¹*R* 17 praepositis *Ab*, ppositis
BMR hacademicorum *C*, achademicorum *S* 18 iuxte *A*
 19 quid *A* aũ positus *M*, antepositis *b* 20 consistit *BC*¹*D*
*S*¹ 21 alterutrum *libri praeter M et Sch.* 22 enisu] quis enim
b cupiam *CR*, quippiam *Mb*, quopiam *GT Sch.*

bile faciat? duo haec in uictoriam nempe conueniunt, ut auctori probo causae probitas compos sit. horum minus uno uirtus actionis infringitur, si desit utrumque, cassatur. sic nunc equidem obliuiosum te pariter et ignarum defensorem
 5 nacta fallacia penes intellectu uigidos non solum illud negotii facessiuit, ut tibi super his credi non oportere pateat, sed ut ueritas, cui credendum semper est, clarior inlustriorque sub necessitate conflictus et comparatione falsitatis adpareat.

XIII.

10 QVIA ANIMA IN CORPORE NON TENETVR INCLVSA NEC MOVETVR DE LOCO AD LOCVM, CVM MOVEATVR TEMPORALITER PER ADFECTVM.

Igitur qualitatem quantitatem et localitatem animae datum te sponte professus es moxque subiungis: quo modo
 15 non localis sit, quae inserta membris et inligata uisceribus solis motibus uaga condicione substantiae tenetur inclusa? uix sane ut aliquid perperam forte sentires atque id ipsum ueri simile uideri contenderes, error unum ueniabile facere potest, aliud ignoratio erroris.
 20 uerum nunc miris modis stupeo te tam dissidentia tamque diuersa uno propemodum momento atque eodem paene uerbo dixisse: ergo inligata membris uaga est motibus, et item: motibus uaga condicione substantiae tene-

14 cf. pag. 11, 2

1 uictoria *Mb* auctori *M* in *textu*, uel uictori *M* in *margin.* et
b 2 fit *R* minus horum si desit, uno uirtus actionis infringitur,
 si utrumque cassatur *Barthius* 3 instringitur *R* cassatur *GLS*,
 causatur *rell. et editores*, cessatur *p*² si *ABCHLRS* 4 obliuio
 sumpte *R*, obliui//sute *S* ignorum *R* 5 nacta *DEFL* editores,
 na//cta *BHMS* intellectus *Sch.* rigidus *p* negotium *Sch.*
 6 semper *b* 15 locali *R* est legitur apud *Faustum* 17 uix
DE'FP Sch., uis *Mb*, uir *rell. cum T* perferam *Mb* 18 uir-
 risimile *R* 19 uenerabile *M* (*corr. in marg.*) 20 mirimodis
Sch. tamquam dissidentia *R* tamquam diuersa *R* 23 et
 om. *ABDEF* condicionis *ABH'RS*, condicioni *L*

tur inclusa. si intra saeptum corporis, ut tu ais, anima mouetur, uidelicet stans mouetur, quod dici ratione non sinitur. sin uero extra corpus motibus differtur, inclusa igitur condicione substantiae non tenetur. quis autem dicit solis motibus uaga? quasi quidquam uagari possit inmotum aut non sit 5 facilius moueri et non uagari, quod facit animus per adfectum, quia subiacet utique motui non secundum locum, quam uagari quippiam nec moueri, quod est utique proprium corporis, quia subiacet et motioni per locum. tu uero illam et stare uagam et uagari dicis inclusam, cum, sicut supra iam constitit, et 10 moto corpore consistere et moueri possit inmoto.

En quatenus de localitate animae disputauisti, in hoc tamen temet ignauiae non arcesso. illud equidem nequiuiisti, scilicet quod in hoc praesertim loco ne potissimus orator quisque potuisset, quantalibet enim dicendi copia praeditus adsertor falsi 15 contra perspicuam ueritatem mentiri potest, fallere non potest. de quantitate autem cur te disputaturum spoponderis nihilque de eadem disserueris, non possum obliuionis fuisse dicere, cum satis constet ne nomen eius nisi ex memoria potuisse proferri. illud ergo magis credendum est te non noluisse aut oblitum 20 fuisse dicere, sed nihil quod diceres inuenisse. quid itidem congruit uel in disputationem uocare reticenda uel reticere proposita? iam de qualitate controuersia non erit, cui animam subiaccere non renui, quae scilicet si, ut quantitatis, ita etiam

1 tute *G*   aïs (g in ras.) *B*, agis *R*   2 stans] flens *G*
ratio *A*   3 si *Mb*   defertur *E'S Sch.*, differtur *L*   inclasa^u
S   7 quia] qui *p*   subiaceat *B*¹   9 subiaceat *B*¹   et post
subiacet *om. libri praeter M et Sch.*   10 uagare *R*   11 moto] nemo
ABDF   immota *p*²   12 localitate *R*   atamen *A*   14 praeseram *B*, praesenti *M* (*corr. in marg.*) editores, erat praesens *D*, praesens erat *EF*   nec *Mb*   15 adserto *R*   16 p̄spicuam *M*, spicuam *R*
mentire *R*   17 quantite *A*   19 satis constet] stet *R*   ne n̄m̄
M, neminem *b*   proferre *R*   20 ergo magis] enim mage *G*
noluisse *ex uoluisse M*, uoluisse *b*   ablitū *S*   21 quid] cur *p*²
ididem *AH'M*, id itidem *p*²   22 redicenda *BDE'FH'R*, dicenda *Sch.*   23 animum *ABDE'F*   24 renui *E'GM*, rennuit *CR*, renuit *rell. et Sch.*   quae] si *add. libri praeter AM et Sch.*
sicuti *libri praeter M*, sicut *Sch.*

qualitatis expers esset, profecto enim deus esset, identidem-
que si, ut qualitati, ita etiam quantitati cederet, corpus esset.
nunc uero medioximum quiddam naturae incorporeae, sed creatae
sortita nec deus est, quoniam qualitatem habet, nec corpus,
5 quia non habet quantitatem.

Et quoniam uti agitatis retro disputationibus edocuimus
nimis late patet in huiusce <modi> quaestionibus inmensum,
principalium origines complexa causarum inspicere porro intus usque
nequaquam potest, nisi duplicis creaturam substantiae, quoad
10 homini posse fas siuit, adhibito iudicii libramine secernas, aut
usquequaque cessandum est aut istis illuc lineis adeundum,
ut primum ab incorporeo corpore dirimas, dehinc sicut in ipso
omnimodo corporum genere atris splendentia, sublimia de-
pressis, pretiosa uilibus anteponeis, ita etiam in incorporeis
15 quae creata sunt humanas belluinis, in ipsis itidem quae
humanae sunt prudentes stolidis, in his porro itidem quae
natura uigent doctas indoctis animas anteuertas.

1 enim *om. Sch.*, etiam *p*²   2 si ut] sic *G*, sicut *LS*, si aut
B   qualitatem *A*   5 quoniam *RS*   quantitem *A*   6 a uerbis
et quoniam *noui capituli initium facit Sch.*   7 in *om. libri praeter*
M et Sch.   modi *addidi, om. libri*   quaestionis *DEFGS²p² Sch.*
inmensum] quae *add. G*   8 origenis *S*   complexae *Barthius*, complexas
Sch. in notis   post causarum *grauioris interpunctionis signum, quod re-*
tinent editores, sustuli   9 creaturam substantiae *Mb*, creaturae sub-
stantiam *rell. et Sch.*   quod *BDEF*, quae *Mb*   10 hominē *R*
fas siuit] assuit *b*, fas fuit *coni. Sch.*, fas sinit *p*²   secernas *CG*
Mb Sch., secernet *A*, secernit *S*, secernat *rell.*   secernas] ea *add.*
libri praeter CGM et Sch.   11 aut] eaut *S*, ut *BHLR*   aut
usque] cautusque *G*   istius *M*   12 deinde *L*   in ipso *om.*
R   13 splendentia *B*   15 ididem *R*   16 itidem *om. S*
17 doctos *S*   indoctas *R*   anteponas *p*²

XV.

QVIA SOL ET LVNA VEL SIDERA CORPORA TANTVM SVNT, NON
 HABENT SPIRITVS, ET SICVT CORPVS MELI(VS INFERI)ORI COR-
 PORI PRAEPONITVR, ITA SPIRITVS MELIOR INFERIORI SPIRITVI
 PRAEPONITV. 5

Sicuti enim sol corpus est et saxum quodlibet longe disparile
 huic perinde tamen corpus est, sic equidem omnigenum natura
 uitarum incorporea scilicet omnis est. sed sicut corpus corpore
 praecellitur, cum tamen utrumque sit corpus, sic animus
 animo antefertur, cum tamen utrumque sit animus. et iterum 10
 opulens negotium et dites causae ad dicendum proliciunt et
 paene blanditer obuia suapte specie describi sese quaesunt
 atque etiam cogunt. sed hasce excellentias et praeeminentias
 ac supremitates illi potissimum illi adeant, si qui illi sunt
 quos ardens euexit in aethera uirtus. uerum enim-15
 uero mihi in praesentiarum huic de statu animae quaestioni,
 prout ille proposuit, quocum congressi sumus, et aliquanto
 forsitan plusculum respondere mihi prouincia fuit: quod rectene
 an secus fecerim, aequus et doctus arbiter iudicabit.

15 Verg. Aen. VI 130

3 melius inferiori *scripsi*, meliori *Mb* 6 sexum *S* 8 sci-
 licet incorporea *S* corpori *ABCHMRSb* (*L deest*) 9 praecellit
M corpus — sit *add. C²* sic] sit *R* 10 animo *om. Gal-*
land. 11 descendum *p²* praeliciunt *b*, prosiliunt *p²* 12 pone
G blandiuntur *p²* obuia *G* suapte *G*, subapta *Mb*, sub-
 apte *rell. cum PT* suapte] ob *add. ABCHLRS* speciē *S²*
 describis se *R* 13 atque *om. R* praeminentias *ARS* 14 *al-*
terum illi *om. b*, *superscr. in L* 17 pro *omisso* ut *AB* quicum
G 18 plusculum *DEFG*, flosculum *rell. et b*, plusculum *suspi-*
catur Sch. recte *C* 19 et doctus] edoctus *R*

XVI.

SVPERIORVM IN BREVI RECAPITVLATIO LIBRORVM.

Verum quoniam multa, quae sub huiusce discussione quae-
 5 plecti cognitor potest, quae sparsim edisertata quaeque, uti
 arbitror, euicta sunt collectim strictimque et ueluti punctatim
 sub mentis oculum redegere et reuisenda simul renoscendaque
 congressi.

1. De incorporeo.

10 Deus incorporeus est, imago autem dei humanus animus,
 quoniam ad similitudinem et imaginem dei factus est homo.
 enimuero imago incorporei corpus esse non potest, igitur quia
 imago dei est humanus animus, incorporeus est animus hu-
 manus.

15

2. De uita.

Omne inlocale incorporeum quoque est, porro uita corporis
 anima est et in corpore uiuente tam uiuit pars minima cor-
 poris, quam totum corpus. tantum ergo uitae in parte cor-
 poris est, quantum in toto corpore, et uita haec anima est,
 20 nec locale est quod tam magnum est in toto quam in aliquo
 et tam magnum in paruo quam in magno. non igitur lo-
 calis est animus, et quidquid inlocale est corporeum non
 est: igitur anima corpus non est.

3 discussione *om. M¹ (superscr. man. rec.) b* 4 ubiubi *B*, ubi
CGR feliciter *LS* 5 disparsim *ABEF*, dispersim *D* et
 disertata *M editores*, edisertata *A*, disertata *R* 6 strictimque
S, districtimque *p²* 7 oculo *Mb* redigi *BDEFHLRS¹*
 recognoscendaque *G Sch.* 8 congressi *L* 17 uiuat *p²*
 minima pars *S* 20 ne *B* in ante toto *om. C* 21 paro
S 22 animus *om. BDEF* locale *C*

3. De ratione.

Item ratiocinatur anima rationalis et substantialiter inest animae ratiocinari et ratio incorporealis atque inlocalis est: igitur incorporealis est anima.

4. De uoluntate.

5

Item uoluntas animae substantia eius est et, si tota uult anima, tota uoluntas est et uoluntas corpus non est: igitur anima non est corpus.

5. De memoria.

Item memoria inlocalis quaedam capacitas est, quae nec 10
multitudine recordabilium distenditur nec paucitate tenuatur
et incorporealiter etiam corporalium reminiscitur. et cum
meminit animus, totus meminit et totus memoria est qui
meminit totus et memoria corpus non est: non igitur corpus
est animus. 15

6. De tactu.

Item corpus in parte sui tactum ibi sentit, ubi tangitur,
animus autem per non totum corpus, hoc est per partem
corporis totus sentit, huius modi uero sensus inlocalis est et
omne inlocale incorporeum est: incorporea ergo est omnis 20
anima.

7. De accessu ac recessu.

Item corpus nec adpropinquat deo nec recedit a deo, ani-
mus autem et proximat et longinquat inlocaliter: igitur ani-
mus corpus non est. 25

8. De motu.

Item corpus mouetur per locum, animus autem per eundem
non mouetur: animus igitur non est corpus.

2 ratiocinatur *RS*   rationabilis *R*   3 ratiocinari *AS*¹
12 incorporabiliter *A*, corporaliter *G*   incorporealium *B*   13 quia
S   17 partes *AB¹DEFH¹*   ibi *om. S*   18 autem *om. AB*
DEFR Sch.   non per *D*   22 accessu] cesso *ABCH'R*

9. De mensura.

Item longitudo latitudo et altitudo in corpore sunt et quid-
quid hisce caret corpus non est, hisce autem caret animus:
corpus igitur non est.

5 10. De dextro et sinistro.

Dextrum sinistrum, sursum deorsum, anterius et posterius
in omni sunt corpore, in nulla autem sunt anima: incorporea
igitur omnis est anima.

En quousque ex omni scilicet disputationum nostrarum parte
10 contraximus quidquid toto opere moliti sumus, quoniam quod
istic quam breuissime recapitulauimus nisi praemissis dispu-
tationibus fieri probabile non quiuit, quamquam si negotium
tantum adsertor idoneus nactus esset, non sicuti egomet
dignitatem causae admodum inpari oratione dehonorauiisset.
15 neque uero ipse aliquanto latius prolixiusque hanc eandem
quaestionem agitare non potui. uerum scilicet par fuit quoad
aduersarius reniti ualuit eo usque proeliari aut quoad in fugam
cessit tergum praebere et manu captum plumbeis pugionibus
exarmare. ulterius porro progredi et in auras tela iacere et
20 sine hoste pugnare cassa contentio est et uirium frustratio,
quod ita erit ingloriosum, ut inlaboriosum.

2 et om. *ABDEF*   5 sinixtro *M*   6 sinixtrum *M*
9 en] et *BDEF*   10 conteximus *C*   quid *C*   quod *Sch.*,
quae libri et *b*   11 quam] cum *B*, om. *DEF*   disputauerimus
*p*²   13 tantum om. *ABDEF*   nactus *H*, nactus *DEF*^{*LS*}
editores   14 honerauiisset *S*   16 quo *AGS*, quod ad *Mb*
17 aduersarios *ABCGH¹MRb*   quo *G Sch.*, om. *R*   in om.
CG   19 aura *L*   auraste^{1a} *S*, auia stella *R*   20 conitio
G   21 ingloriosum *Mb*, inglorium *rell. et Sch.*   ut inlaboriosum
G, et inlaboriosum *C*, ut laboriosum *rell. et Sch.*

XVII.

CONTRA FASTIDIOSVM ET CALVMNIATOREM HORVM LIBRORVM
QUALITER DEVINCATVR DE MVNDO PROPOSVIT COMPARATIONEM.

Quid tu igitur, ait aliquis, per haec tria uolumina aduersum
breuem paginam spatiatu es, si uerbum uerbo satis? sed non 5
id negotii est fallaciam struere, quod destruere. neget quis-
piam sphaeram esse mundum: uno quidem hoc ille uerbo
negauerit, sed non id uno item uerbo uel Timaeus adstruxerit.
proinde quidquid illud ampliuscule sermocinati sumus, non
modo sola falsi confutatio, sed ueri etiam coegit adstructio. 10
quippe diuersum est dedocere noxia et utilia docere, nec hoc
idem est sentem solo uellere, quod frugem iacere, non ergo
id ipsum est eruere uitium, quod serere uirtutem. multo igitur
amplius operae insumendum est in utroque horum, quam
in alterutrum. porro autem cum utraque agitare mihi pro- 15
uincia fuerit, in tam praepedito negotio praesertim magis
mira est parcitas quam prolixitas. nam cum sese undeunde
clarescentes atque ostentantes proderent aliasque multipliciter
progignerent, latius dicendae causae praescripsi numerum,
modum statui, limitem fixi, ne uel in aciem plures necessario 20
profferrem uel diutius rato certarem uel longius iusto pro-
cederem.

4 ait] aut *BH'R*, ut *A* aduersus *libri praeter CGM et Sch.*
6 negotium *R* dextruere *M*, destrue *R* 7 spaeram *AC*,
speram *GHLRS* 8 negauerat *B* 9 uerbis sermocinati sumus
desinit codex R 15 alterutro *p*², fortasse utrumque in *lin. ante-*
cedente scribendum in *ante* utraque *add. Mb* 16 praepedito
b, predito *M*, praediti *G*, praedici *C*, praedicti *ABHS (L deest)*,
praedicto *DEF*, praedicti laboris *Sch. e cod. T* 17 unde *CFG*,
undecunde *p*² 18 proderint *ABCDH*¹, prodiderint *Mb* alius-
que *ABHLS*, aliosque *DEF*, aliaque *G* multiplicer *B*, multi-
plices *DEF* aliasque multipliciter *pgignerint om. M¹, add. M² in*
marg. 19 progenuerint *b* discendae *Mb* 21 certiorē ^a*S*,
certiorem *L* procederemus *L*

XVIII.

IN FINE HVIVS LIBRI VENIAM A SVO PETIT CONFLICTORE ET
INTER VTRVMQVE CERTAMEN IPSVM DELIGHT IVDICEM.

Te nunc, quisque ille es aduersus cuius scripta nosmet
5 iniuria scriptorum tuorum dicere compulit, oro quaesoque non
obirascaris mihi, neque enim conuicium rettuli neque rependi
maledictum. solam tibi pro falsitate ueritatem haud pari
uicissitudine reponderaui, illis ego quae, quo magis tua, tibi
magis noxia sunt aduersarius sum eroque atque uti eisdem
10 ipse quoque aduersere causa tui suadeo. pauca haec et exilia,
prout arctum temporis siuit, responsa redhibui, tu tecum
utrumque pensato et inter me teque personam iudicis sumito
adhibetoque iustitiae libram. si lanx nostra pronior et uero
grauior, non pigeat neque pudeat a transfugio refugium facere
15 et a falsitate sub ueritate cedere. sin, quod ego nolim nec
faxis persuasu istuc, uti(que) obstinatio est, edito pro sententia
tua aliquid publicitus lectitandum neque nomen occulto:

2 a suo — conflictore] suo — conflictori *M* 4 quisquis *p*
scripta *om. L* 5 iniuriū *LS*, iniuriā *Mb* compluit *B*, com-
lit *A* 6 rettuli *BH*, rectuli *A*, retuli *rell. et editores* 7 aut
ABCGH, haut *S* par *p* 8 ego quae] ergo quae *B*, egoque
b quae *om. Sch.* quo *om. p²* tua tibi *in ras. B*
9 alterum magis *om. G et p* eiusdem *BC* 10 aduersare *A*
Mb causis tuis *Mb* 11 sinit *Galland.* 12 summito *M*,
submitto *b* 13 adhibitoque *libri et editores, corr. Barthius*
iustitiae] si *add. A* lanx *E²*, lancx *C*, lanxe *G*, lance *rell.*
n^{re} G 14 repugium *ABCHL*, repudium *Sch.* 15 sin *DEF*,
sint *rell.* quo *ABCGH¹M* nullim *A* ne faxis *G*, ne
factis *M*, nefastis *b* 16 per suasu istuc *HLS*, istuc persuasu
Sch. e codice T, pro suasu istuc *ABC*, persuasum istuc *DEF¹*, *p* sua
suasti hoc *G*, *p* suasū istud *M*, istis persuasum est *b* utique
scripsi, uti *libri et editores* edito] et ita *M*, *corr. M² in marg.*
pro sententia tua aliquid *scripsi*, pro sententia tua *DGM*, pro (pre
F) sententiā liquid (aliquid *E*) *CEFHL*, p̄sentia liquid *A*, p̄sentia
liquid *B*, pro me sententiam liquido *Sch.* 17 publistitus *S*
lectitandam *Sch.* occulto *Gmb Sch.*, oculi *ABH (L deest)*, oculi
S, ocule *DF*, occule *E*, oculo *C* occulto] respondebimus *add. b*,
quo *add. ABHLS*, cum *add. DEF*, quoniam quo *add. Sch.*

modo compos nostri deus et uita sit, quoniam altrinsecus
 continuati uiarum periculum fecimus, experire scilicet, ueri-
 tatis uis quanta sit in excidio falsitatis.

1 modo *om. C* cōptis *G* quoniam *om. Sch.* 2 conti-
 nuati uiarum *Mb*, contena tibi arum *ABCHL*, concentra tibi arum *S*,
 contionaciⁱ urium *G*, contemptionem tibi harum *D*, contentionum tibi
 harum *EFp*, centenarum *Sch.* faciemus *Sch.* experire *DMb*
 3 excidium *G* EXPLICIT *G*, EXPLICIT LIBER *S*, EXPLICIT LIBER
 TERTIVS *ABFH*, EXPLICIT LIBR CLAVDIANI IIIVS *M*, EXPLICIT MAMERTI
 CLAVDIANI DE STATV ANIMAE LIBER TERTIVS *E*

EPILOGVS.

Si non haec quae ad te scribo, uenerande uir, discutienda et emendanda transmitterem, rite potuit uideri superfluum et elatum docere uelle, quem sciam nosse, et ex paupertatis inopia. 5 dare dragmam ei, qui multa scientiarum abundat talenta. hinc accidit quod libellorum a me transmissorum editio, quos philosophicae artis subtilissima disputatione disposui, me fecit cautum atque sollicitum, ut eorundem intellegentiam iudicio non committerem meo, sed ad potioris peritiam destinarem, 10 et non tantum ea, quae nunc ex eorum lectione percepi, uerum etiam quae <unde>unde iam pridem memoriae reseruanda mandauit iudicio tuo probanda transmisi. bene etenim scit dignatio tua minime nos habere quorum conlatione de eis, quae ambigimus, firmi stabilesque reddamur. omnis natura quae 15 ad deum peruenit notitia proprio nomine compellatur et ideo nomen naturae unius cuiusque rei ostenditur.

Nomen ergo dixere priores, quod rem notam faciat, quod

2 haec epistula, quae epilogi uice fungitur, solo codice *M* seruata est sine ulla praescriptione (Claudianus C. Sollio Sidonio Apollinari S. inscripsit *p*) neque in Schotti codicibus epistula exstabat, qua re commotus ille eam a Mamerto abiudicabat 3 transmittere *M*, transmittito *b* 4 uelle *M*, uellem *b*, corr. *p*² sciam scripsi, sciam *M*, sentiam *b* 5 multo — talento *p* habundat *M* 7 subtilissima *M* 9 meo scripsi, mo *M*, modo editores 11 undeunde scripsi, unde *M*, inde *b*, unde *b*, unde *p* pro undeunde dictum esse censet Schenkelius pridem] *p* add. *Mb*, del. *p*, sed rectius fortasse seruat is literarum uestigiis *p*(dagata) addideris coll. pag. 104, 15 memorię *M* 12 transmissi *M* 13 minime nos *b*, minimos *M* 17 pores *M*

ipsius rei imagines < tam > quam per sensus corporis, quod
 dirigit memoria, in auribus intromittit, ac sicut loquentibus
 nobis intellegimus, et absentias rerum et imagines memoriae
 retentas, cum uoluntas fuerit, cogitamus. sed duplex rerum
 natura: et corporalis igitur et spiritualis. omnis quippe crea- 5
 tura aut spiritus aut corpus est. corporalia scilicet per corpus
 sentimus, intellectualia intellectu percipimus. ergo duobus
 modis quantum in hac uita datur omnis rei habetur notitia.
 quid sit ergo, quod dicitur tria esse genera quaestionum, an
 sit, quid sit, quale sit? cur quaeso dicitur, an sit, cum omnis 10
 notitia rem ostendens ambiguitatem tollat et dubitare non
 sinat? sed ego puto ita positum esse hoc ambiguum, quia non
 omnia substantiarum sunt, sed reperiuntur aliqua, quae pro-
 bationes earum ostendunt. uerbi causa si requiratur, utrum
 bonum substantia est an non, respondemus non esse sub- 15
 stantiam, sed priuationem mali. recte enim quaeritur in
 quaestione prima, utrum corpus sit an spiritus, et in subse-
 quente requiritur, quale sit, utrum corpus animale sit an
 spirituale, spiritus rationalis an irationalis. recte igitur
 definita sunt tria esse genera quaestionum, de quibus iam 20
 satis breuiter, ut arbitror, diximus. nunc etiam uideamus
 quot genera sunt corporum.

Quamuis innumerabiles species sub se habeat, tria tamen

1 tamquam *scripsi*, quā *M*, quas *editores* corporis qđ *M*, cor-
 porisque *p* 2 memorię *M*, *corr. b* sct̃ *M*, sic *editores*
totum enuntiatum sic constituendum censet Car. Schenkelius: nomen
 ergo dixere priores, quod rem notam faciat. quod ipsius rei imagines,
 quas per sensus corporis [quod] dirigit, memoria in auribus intromittit
 ac sicut loquentibus nobis intellegimus, et ... cogitamus 5 igitur] g̃
M, om. *editores* spūalis *M*. qđ *M* 6 *ut *M* (*priore loco*)
 9 quid *scripsi*, quod *M* *editores* sit *M*, est *Schenkelius*, an qui fit
scribendum? 12 h̃ *M* 13 p̃bacionis *M* 16 priuationem *b*,
 priuacio *M* 17 questio ē *M* 23 *sententiam a* quamuis in-
cipientem cum sequenti enuntiato tria tamen coniunxi, cum antece-
dentibus iungunt editores, quos si sequi uis, necessaria certe est Schen-
keliū emendatio habeant scribentis

sunt genera, hoc est corpus quod uiuit et sentit, corpus quod uiuit et non sentit, corpus quod nec uiuit nec sentit. sed hoc genus corporis, quod nec uiuit nec sentit, quattuor elementa esse puto, terram aquam aerem et ignem, quae principalia sunt et simplicia, ex quibus omnia [quae] compacta sunt corpora, id est animalium uiuentia et sentientia, arborum fruticum et herbarum uiuentia, sed non sentientia.

Quam ob rem quid differant inter se euidentissime liquet, quae sint eorum communia, deo iuuante intentius inquiramus. sic enim uolumus inspirante domino et auxiliante, ut non tantum creaturam ipsius scrutemur, uerum etiam ascendentes ad creatricem substantiam per ea, quae facta sunt, intellectu conspiciamus et, quamuis non perueniamus ad id, ut eius substantiam intellegere ualeamus et quid sit sciamus, saltem id, quod non sit, euidentissime teneamus.

Igitur omne corpus quantitati et qualitati subiectum est, in subiecto autem corpore corpus non est. corpus enim subiectum est, non in subiecto, quia corpus substantia est, non accidens. accidentia autem in substantia sunt, non substantiae. accidit ergo corpori quantitas et qualitas, quantitas enim in mensuris est, qualitas in coloribus. non hoc esse ipsum corpus quod quantum esse nec hoc esse ipsum quod quale esse, quia et colore mutato corpus manet et in diminuto corpore quantitas quae prima fuerat non est. ac per hoc non esse magnum quod magnitudo, nec longum quod longitudo, nec hoc latum quod latitudo, nec coloratum quod color ipse. est etiam corpori mensura numerus et pondus, unde etiam sancta scriptura ait deum omnia in mensura et numero et

28 Sap. 11, 21

1 ante uiuit est rasura duarum literarum in *M*, in qua & fuisse uidetur
 5 omnia quae *M* editores, quae aut delendum est, quare uncis inclusi, aut quae sunt uel tale quid scribendum
 7 erbarum
M 12 areatricem *M*, corr. *b* 13 quanuis *M* 18 subiecto
b, subiectū *M* 24 prima *M*, prius editores fuerit *M* man. prim.
 ac] aut *p* 26 ipse ad uocem color rettuli, cum sequente enuntiato coniungunt *M* et editores: tum certe ipsi scribendum erat

pondere disposuisse, sed hoc alio modo ad spiritum
rationalem referri, quod in consequentibus dicendum, uideo.
nunc uero de corpore quae coepimus explicemus. sicut enim
diximus non hoc esse magnum quod magnitudo, sic nec men-
sura quod mensurabile, nec numerus quod numerabile, nec 5
pondus quod ponderabile. minu<itur> igitur, quoniam in
tota parte habet sursum et deorsum, habet dexteram et sini-
stram, habet ante et retro. mouetur per tempus et locum
nec iudicat et iudicatur, partibus secatur infinite.

Age nunc uideamus quid sit quod corpus uiuificat et non 10
sentificat. melius enim coaequatum est uitae id, quod accipit
et quod dat. uita enim, quae non est minor in parte quam
in toto et non parti minori minor est nec partem praebet
maiori maiorem et minori minorem, non est corpus, sed spiri-
tus. spiritus pecoris, qui non subsistit post corpus, prae- 15
termittendus ibi est, ut ad rationalem spiritum ueniamus.
igitur spiritus quantitatem non habet, si uero longus esset
aut latus, quantus rite utique diceretur. prudenter enim
secernitur et segregatur a corpore, quia quantitati non sub-
iacet, quamuis subiaceat qualitati. accidunt animo disciplinae, 20
accidit iustitia et iniustitia, castitas et libido. quattuor enim
sunt uirtutes principales, id est prudentia et temperantia,
fortitudo et iustitia. non enim hoc est animus <prudens> quod
prudentia, nec iustus quod iustitia, nec temperatus quod
temperantia, nec fortis quod fortitudo. aliud est esse animum, 25
aliud iustum animum. cum enim dico iustum animum, duo

1 hoc] h̄ M, hic editores 2 referri b, referre M enun-
tiati interpunctionem correxit Schenkelius 3 cepimus Mb
6 minuitur igitur b, minor ē igitur M, rectius fortasse e codicis M
lectione minu[ig]itur restitueris uerborum transpositione usus
minuitur igitur in tota parte quoniam habet suadet Schenkelius
quoniam b, equū M 7 dextram b 11 uitae scripsi, uita
Mb id M, et editores accipit b, accidit M 16 ibi
scripsi, tibi mauult Schenkelius, tib; M, om. editores ad super-
scr. M¹ 22 et om. editores 23 animus scripsi, animū M,
anima b, animi p² prudens add. Schenkelius, om. M 25 ēē
add. M²

quaedam intellego: hoc enim de prudentia et temperantia et fortitudine dixerim, quia potest esse animus, ut nullatenus sit uirtutibus praeditus, sed si eas non habuerit, consequens est, ut uitium habeat. conligitur enim subiectum semper esse
 5 animum aut uitium aut uirtutibus, subiectum eum esse sicut diximus disciplinis, quae sine eo esse non possunt. uerum enim ratio numeri disciplina est. numquam enim erit ut quattuor et duo septem faciant aut septem et tres undecim. similiter et figura circuli non recipit contrarietatem. numquam
 10 erit ut figura circuli ex duabus aut tribus lineis fiat aut quadrigona ex tribus aut trigona ex quattuor. si enim addideris uel minueris aliquid, iam nec trigona nec quadrigona erit, manet enim aeterna et incommutabilis. harum rationes disciplinarum et in subiecto sunt animo et sine eo esse non
 15 possunt. conligitur aeternum esse illud in quo est, sicut illud quod in eo est. ergo immortalis est anima et id quod uiuit scit semper et cernit. sed non semper hoc cogitat, quia cum scit secura de se, quod amittat se in multis cogitationibus, distendit se ac si per tempus, non per locum mota mouet
 20 tamen et corpus per tempus et locum, scilicet iudicat et iudicatur.

Vide ergo anima humana quam magnum bonum sis, dum de corporibus iudicas, dum et rationi coniungeris, dum aeternae ueritatis fis particeps. non enim a te diligenda sunt
 25 quae infra te sunt, et quamuis mensura insit, tu tamen mensura non es. cogitationi tuae numerus uoluptatique tuae pondus tu scilicet nec numerus nec pondus es. refer uoluntatem tui amoris ad illum numerum sine numero, de quo psalmista dicit: et sapientiae eius non est numerus,
 30 ad illam mensuram sine mensura, ad illud pondus sine pondere, a quo omnia ponderantur et mesurantur. ipsum est

29 Psalm. 146, 5

3 in ante uirtutibus *add. M*   6 possint *p*²   18 scit] sit *p*²
 22 sit *p*²   24 ueritatis *p*², ueritati *Mb*   fis] sis *p*   27 refert
 uoluntati timoris *M* (*corr. M*² in marg.)

summum bonum, a quo facta sunt omnia corporum genera bona, ipsum <a quo> rationalium magna bona: relinque bona et magna bona et summum bonum ama simplexque bonum, id est pater et filius et spiritus sanctus, trinitas haec unus deus. et tamen sic diligendum est corpus aut spiritus, secundum quod diligenda sunt, sicut quidam nobilissimus tractator sanctarum scripturarum dixit: quattuor pones dilectionis regulas, quod supra nos, quod iuxta nos, quod nos, quod infra nos. diligamus ergo illud summum bonum, quod supra nos est non loco ordinis, sed naturae, quia non potest coaequari creatura creatori. solus enim filius coaequatur patri, similiter et spiritus sanctus, quia non sunt creatura, sed inter eos una natura.

Haec, quae breui sermone digessimus, subposita pictura demonstrat:

15

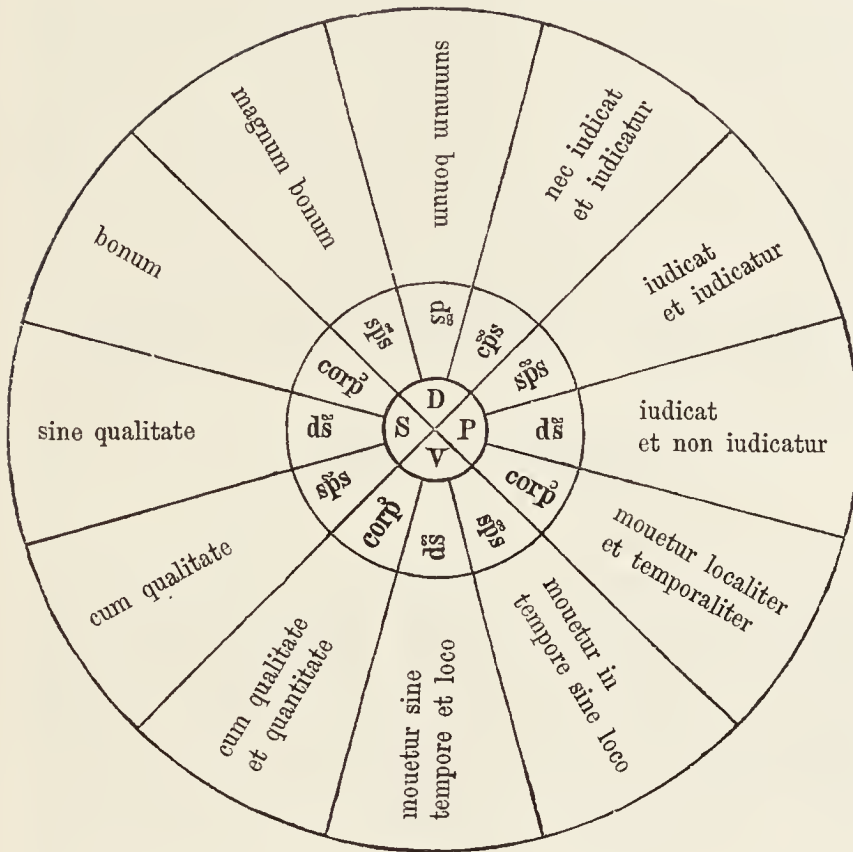
Deus { summum bonum sine qualitate.
 mouetur sine tempore et loco.
 iudicat et non iudicatur.

Spiritus { magnum bonum cum qualitate.
 mouetur in tempore sine loco.
 iudicat et iudicatur.

20

Corpus { bonum cum qualitate et quantitate.
 mouetur localiter et temporaliter.
 nec iudicat et iudicatur.

2 a quo *addidi*, *om. M* relinque] re utique *editores* 3 et
ante summum *om. Galland.* 5 aut] et *editores* 9 ergo] *nōs*
add. M 14 figura *editores* 15 demonstrat] *quae sequuntur*
hoc modo in M tradita sunt:

CLAVDIANI
MAMERTI EPISTVLAE DVAE.
EPISTVLA PRIOR.

CLAVDIANVS SIDONIO PAPAE SALVTEM.

Si possibile factu esset, ut te dominum meum uel aliquotiens aliquantulum conuenirem, non undeunde quarumpiam personarum aut uoluntates aut necessitates inquirerem, sed quae 5 in rem debiti mei usui mihi esse possent. quippe reuisionis potestas multis modis ac miseris perinde causis intercluditur. enimuero scribendi facultas aut raro idonea subpetit aut nec subpetit. ista haec eadem remissibilia sint necne, tute iudicaris. porro autem uero quod saepenumero scriptis uestris alii 10 inpartuntur, qui id ipsum nec ambiunt quam egomet, forsitan nec merentur amplius, non arbitror amicitiae legibus inpune

1 Haec epistula legitur inter epistulas Sidonii Apollinaris libr. IIII ep. II. adhibui ad textum constituendum libros manuscriptos Sidonii hos: cod. Paris. 18584 saec. X (A), cod. Paris. 2781 saec. XI (B), cod. Paris. 2168 saec. XI—XII (C), cod. Paris. 2782 saec. XII (E). accedit praeterea codex Claudiani Mamerti Montepessul. H 145 saec. XII, quem supra litera D significauimus. contulimus etiam editionem Sidonii ab Eugenio Bareto curatam (Paris. 1879), cuius lectiones uariantes compendio (b) designamus

2 suo^{papae} A   3 facto AD
esset factu B   aliquoties BCE, om. b   4 unde||unde C, unde E
5 anquirerem A   7 multimodis^s B, multimodis b   et b
9 iudicaris^{be} A, iudicaueris D   11 impartuntur b

committi. illud etiamnum dolenter faxo tacitum, quod libellos
 illos, quos tuo nomine nobilitari non abnuis, nullo umquam
 inpartuisti rescripto? sed uacuum forte non subpetit, quod
 tute modicum magnae admodum inpendas amicitiae. e quo
 5 tam ex occupatu umquam uspiamue implicabere, quin illud in
 aliorum commoda reuergat? cum precatu deum placas, eundem
 non modo amicis, sed ignotis quoque concilias. cum scriptu-
 rarum caelestium mysteria rimaris, quo te studiosius imbuis,
 eo doctrinam ceteris copiosius infundis. cum tuas opes in
 10 usus inopum prodigis, tibi quidem maxime, sed aliis quoque
 consultum facis. proinde nihil uidelicet, profecto nihil est tam
 infecundum actionum tuarum omnium, quod tibi uni soli tan-
 tum et non aliis quoque multis tecum uberiorem fructum ferat.
 nulla ergo cuiusquam praepedimenti occasio praetendi uel falso
 15 potest, cur egomet specialis atque intimus nihil a speciali
 meo fructi feram, a quo ignoti quoque multum capiant plurimi.
 sed, uti ego autumo, iuxta formam euangelici largitoris, quod
 non das amico esurienti, dabis inprobo pulsatori. porro si
 etiamnum solito obdurueris, faxim egomet quod tete paeni-
 20 tebit: quoniam si peccabis ultra reticendo, ego protinus ulciscar
 scribendo. porro enim ambiguo caret tam te puniendum scri-
 pto meo, quam punior egomet silentio tuo. uale.

1 etiam non *D*   2 abnuis *A*, annuis *rell.*   3 impartuisti

b   4 hec quo *BDE*, haec quo *A*   10 inopidũ *A*   maxime

B   13 uberem *ABDE*   15 tuus *post* intimus *add. uett. editt.*

19 etiam nũ *A*, et iamnum *E*, etiam nũ *C*, etiam non *BD*, etiam
 nunc *b*   poeniteat *uett. editt.*   20 peccabis *AD*, peccatis *rell.*,

peccaris *b*

SIDONIUS CLAUDIANO SVO SALVTEM.

Committi, domine maior, in necessitudinis iura pronuntias, cur, quod ad salve tibi debitum spectat, a stilo et pugillaribus diu temperem, quodque deinceps nullas uiantum uolas mea papyrus onerauerit, quae uos cultu sedulae sospitatis inperiat. 5 praeter aequum ista coniectas, si reare mortalium quemquam (cui tamen sermocinari latialiter cordi est) non pauere, cum in examen aurium tuarum quippe scriptus adducitur, tuarum inquam aurium, quarum peritiae, si me decursorum ad hoc aevi temporum praerogatiua non obruat, nec Frontoniana 10 grauitatis aut ponderis Apuleiani flumen aequiparem, cui Varro-nes uel Atacinus uel Terentius, Plinii uel auunculus uel Secundus compositi in praesentiarum rusticabuntur. adstipulatur iudicio meo uolumen illud, quod tute super statu ani- mae rerum uerborumque scientia diuitissimus propalauisti, in 15 quo, dum ad meum nomen prooemiaris, hoc munus potissi- mum cepi, ut meae fama personae, quam operae pretium non erat librorum suorum titulis inclarescere, tuorum beneficio perpetuaretur. at quod, deus magne, quantumque opus illud est materia clausum, declamatione conspicuum, propositione 20 obstructum, disputatione reseratum et quamquam propter hamata syllogismorum puncta tribulosum, uernantis tamen eloquii flore mellitum. noua ibi uerba, quia uetusta, quibus- que conlatus merito etiam antiquarum literarum stilus antiqua- retur, quodque pretiosius, tota illa dictio sic caesuratim suc- 25 cincta quod profluens, quam rebus amplam strictamque sen- tentiis sentias plus docere quam dicere. denique et quondam nec iniuria haec principalis fecundia computabatur, cui paucis multa cohibenti curae fuit causam potius implere quam paginam.

1 *Hanc epistulam, qua Sidonius praecedenti respondet (est libri IIII epist. III), ex recensione Bareti dedimus* 23 mollitum *Baretus*

at uero in libris tuis iam illud quale est, quod et teneritudinem quamquam continuata maturitas admittit interseritque tempestiuam censura dulcedinem, ut lectoris intentionem per euentilata disciplinarum philosophiae membra lassatam repente
 5 uoluptuosis excessibus quasi quibusdam pelagi sui portibus foueat. o liber multifariam pollens, o eloquium non exilis, sed subtilis ingenii, quod nec per scaturigines hyperbolicas intumescit nec per tapinomata depressa tenuatur. ad hoc
 10 unica singularisque doctrina et in diuersarum rerum adsertione monstrabilis, cui moris est de singulis artibus cum singulis artificibus philosophari quaeque, si fors exigit, tenere non abnuit cum Orpheo plectrum, cum Aesculapio baculum, cum Archimede
 radium, cum Euphrate horoscopium, cum Perdice circinum, cum Vitruuio perpendiculum, quaeque numquam inuestigare
 15 destiterit cum Thalete tempora, cum Atlante sidera, cum Zeto pondera, cum Chrysippo numeros, cum Euclide mensuras. ad extremum nemo saeculo meo quae uoluit adfirmare sic ualuit, siquidem, dum sese aduersus eum, quem contra loquitur, exsertat, morum ac studiorum linguae utriusque symbolam iure
 20 sibi uindicat. sentit ut Pythagoras, diuidit ut Socrates, explicat ut Plato, implicat ut Aristoteles, ut Aeschines blanditur, ut Demosthenes irascitur, uernat ut Hortensius, aestuat ut Cethegus, incitat ut Curio, moratur ut Fabius, simulat ut Crassus, dissimulat ut Caesar, suadet ut Cato, dissuadet ut
 25 Appius, persuadet ut Tullius. iam si ad sacrosanctos patres pro conparatione ueniatur, instruit ut Hieronymus, destruit ut Lactantius, adstruit ut Augustinus, adtollitur ut Hilarius, submittitur ut Ioannes, ut Basilius corripit, ut Gregorius consolatur, ut Orosius adfluit, ut Rufinus stringitur, ut Eusebius
 30 narrat, ut Eucherius sollicitat, ut Paulinus prouocat, ut Ambrosius perseuerat.

Iam uero de hymno tuo si percunctere quid sentiam, commaticus est, copiosus dulcis elatus et quoslibet lyricos dithyrambos amoenitate poetica et historica ueritate supereminet, idque tuum in illo peculiare, quod seruat is metrorum
 35 pedibus, pedum syllabis syllabarumque naturis intra spatii sui terminum uerba ditia uersus pauper includit nec arctati

carminis breuitas longitudinem phalerati sermonis eliminat.
 ita tibi facile factu est minutis trochaeis minoribusque
 pyrrichis non solum molossicas anapaesticasque ternarias,
 sed epitritorum etiam paeonumque quaternas superuenire iun-
 cturas. excrescit amplitudo proloquii angustias regulares et 5
 tamquam paruo auro grandis gemma uix capitur emicatque ut
 equi potentis animositas, cui frementi si inter tesqua uel con-
 fraga frenorum lege teneatur intellegis non tam cursum de-
 esse quam campum. quid multis? arbitro me in utroque
 genere dicendi nec Athenae sic Atticae nec Musae sic musicae 10
 iudicabuntur, si modo mihi uel censendi copiam desidia lon-
 gior non ademit. nam dum inpactae professionis obtentu no-
 uum scribendi morem gradatim adpeto et ueterem saltuatim
 dedisco, de bono oratore nil amplius habeo quam quod malus
 poeta plus esse coepi. proin, quaeso, delicti huius mihi gratiam 15
 facias, quod aliquantisper mei meminens arentem uenulam
 rarius flumini tuo misceo. tuam tubam totus qua patet orbis
 iure uenerabitur, quam constat geminata felicitate cecinisse,
 quando nec aemulum repperit nec aequalem, cum pridem
 aures et ora populorum me etiam circumferente peruagaretur. 20
 nobis autem grandis audacia, si uel apud municipales et cathed-
 rarios oratores aut forenses rabulas garriamus, qui etiam
 cum perorant salua pace potiorum turba numerosior inlitera-
 tissimis literis uacant. nam te, cui seu liberum seu ligatum
 placeat alternare sermonem intonare ambifariam subpetit, 25
 pauci, quos aequus amauit Iuppiter, imitabuntur. uale.

EPISTVLA POSTERIOR.

DOCTISSIMO VIRO SAPAVDO RHETORI CLAVDIANVS.

Disciplinarum omnium atque artium magistra Graecia idcirco maxime nobilibus studiis prouecta est atque orbem paene totum
 5 multiplicibus complexa doctrinis, quoniam nemo illic omnium fuit, qui quidquam bonae frugis ferret, cui non par merito honos siet. hinc nonnulli mortales naturam paene supergressi mortalium extentis usquequaque excellentium ingeniorum uiribus infatigabilibus curis rerum abdita rimantes repositas
 10 originalium primordiorum causas et temporaliter fluentium substantiarum praefixos aeuo terminos indage et arte complexi non modo intra mundanum, sed supercaeleste etiam introiere secretum.

Quod mihi in praesentiarum usus est dicere, quoniam
 15 bonarum artium iam inde a proauorum nostrorum saeculis facta iactura et animi cultum despuens, quo solo praestat pecudi gens humana, deliciis et diuitiis seruiens ignauiae et inscitiae famula pessum porro dedit cum doctrina uirtutem.

6 ? ?

2 Haec epistula in uno codice Parisino nr. 2165 saec. XIII, quem supra iam litera E significauimus, legitur (fol. 34^v col. 1 — fol. 35^r col. 2). erat liber ille manuscriptus olim Baluzii (cod. 112), qui inde hanc epistulam deprompsit atque edidit in 'Miscellaneorum' libro VI (Lutet. Paris. 1713) pag. 535 sqq. EXPLICIT MAMERTI

CLAVDIANI DE STATV ANIMAE LIBER TERTIVS. EPLA EIVSDEM. DOCTISSIMO VIRO SAPAVDO RETHORI CLAVDIANVS E 3 iccirco E 4 pene E hic et infra 6 uerba cui—siet e senario quodam iambico deprompta esse in propatulo est 10 fluctuantium Baluzius 11 aeuo om. Baluzius 18 passum Baluzius

nam quod non modo ad innouandum quippiam, sed ne ad dediscendum quidem absque te uno disciplinae nobilis ullus adspirat, negligentiae id humanae adscribemus an naturae? si malum istoc naturae uitio uertimus, numquidnam a genere humano differre dici potest genus humanum, aut ingenia 5 eadem non sunt, quae fuere prius, aut Cicero sui saeculi summus orator nata secum bona accepto habuit et non mage parui pendens domestica et ciuica ad usque Graeciam capes- sendae opulentioris scientiae gratia peregrinatus est, aut forsitan Platon apex culmenque philosophiae priuo naturae bono con- 10 tentus post Socratis dogmata angustio-rem credens Graeciam doctrinarum quam sese uirtutum non usque ad Aegyptum et ad usque Brachmanos Indorum et ad usque Pythagoricarum doctrinarum [per] heredes indefessus rerum scrutator accessit? taceo ceteros, quia nec tempus nec opus huiusce rei capax 15 est. unum illud procul ambiguo dixerim nostro saeculo non ingenia deesse, sed studia. quorum egomet studiorum quasi quandam mortem flebili uelut epitaphio tumularem, nisi tute eadem uenerabili professione, laudabili sollertia, acri ingenio, profluente eloquio resuscitauisses. quod equidem bonum eo 20 admirabilius est mihi quo desperatius fuit.

Video enim os Romanum non modo negligentiae, sed pudori esse Romanis, grammaticam uti quandam barbaram barbarismi et soloecismi pugno et calce propelli, dialecticam tamquam Amazonem stricto decertaturam gladio formidari, 25 rhetoricam acsi grandem dominam in angusto non recipi, musicam uero et geometricam atque arithmetica[m] tres quasi furias despui, posthinc philosophiam [atque] uti quoddam ominosum bestiale numerari. sed haec in laudem tuam suggestui sunt, quia si multi quorum tu es studiorum forent, 30

3 adscribemus <i>scripsi</i> , ascribimus <i>E</i>	4 nature e <i>E</i>	8 cape-
scendae <i>E</i>	10 phylosophiae <i>E</i>	12 sese] esse <i>Baluzius</i>
egyptum <i>E</i>	13 brachmanos <i>scripsi</i> , bragmanos <i>E</i>	pytagori-
carum <i>E</i>	14 per <i>inclusi</i>	18 epytaphio <i>E</i>
<i>E</i>	21 ammirabilius	
26 rethoricam <i>E</i>	28 phylosophiam <i>E</i>	atque <i>uncis in-</i>
<i>clusi</i>		

futurus eras scilicet, etsi non omnium potior, unus ex multis.
 hinc uero procul iniuria ceterorum penes Galliam nostram
 professionis tuae par unus et solus es, neque dictum istuc
 aut adsentationi aut adulationi detur. nequaquam profecto uel
 5 egomet adulari possum uel tu indiges falso laudari. sed erui
 atque euelli infixi animo meo nequit declamationum tuarum
 suauitas mixta uirtute Attici more mellis, cui suapte natura
 indita sunt medela fortitudo dulcedo. quod in Hyblae iugis
 uolucris atque opifex apicula caelitus deciduum haustu capiens
 10 fabrefactis manso florigeris infundit filiorumque fabricatrix
 uirginitatis suae feturam alit atque imbuit ubere fauorum, ita
 tu scilicet e summis auctoribus uelut e magnis montibus
 doctiora quaeque uelut thyma fraglantia et fecundiora ueluti
 quaedam florida praecerpens quos ingenii melle repleas elo-
 15 quentiae conficis fauos, e quibus item discipulorum tibimet
 uelut filiorum numerositas dilecta formatur, quae Graecarum
 quoque disciplinarum nectare imbuta acsi melle Attico pasta,
 ut occeperit scientiae pennis strepere, eloquentiae fauos et ipsa
 conficiet. modo tu fac memineris docendi munus tibi a pro-
 20 auis et citra hereditarium fore, eoque copiosius te adniti
 oportere scientiae, quo multiplex in te a maioribus profecta
 tuis doctrina confluit.

Admonitus quoque sis oportet Viennensis urbis nobilitatis
 antiquae, cuius tu ciuis et doctor non otio duplex debitum
 25 solues, a quo bifariam quaeritur uel patribus respondere uel
 patriae. illud iam in fine sermonis perquam familiariter quaeso,
 ut spretis nouitiarum ratiuncularum puerilibus nugis nullum
 lectitandis his tempus insumas, <quae> quasdam resonantium
 sermunculorum taureas rotant et oratoriam fortitudinem plau-
 30 dentibus concinentiis euirant: Naeuius et Plautus tibi ad ele-

6 auelli *Baluzius*   8 yble *E*   9 apacula *E*   13 thymia
Baluzius   fragrantia *Baluzius*, fragrantia *rell. editores*   17 q;
E   18 sciencie *E*, *om. Baluzius*   23 ammonitus *E*   25 que-
 ritur *E*   28 quae quasdam *scripsi*, quasdam *E*, quae dum *Fabri-*
cus bibl. lat. med. I 1078   30 concinentiis *E*

gantiam, Cato ad grauitatem, Varro ad peritiam, Gracchus ad
 acrimoniam, Chrysippus ad disciplinam, Fronto ad pompam,
 Cicero ad eloquentiam capessendam usui sint. quisquis enim
 recentiorum aliquid dignum memoria scriptitauit, non et ipse
 nouitios legit. illi ergo reuentilandi memoriaeque mandandi 5
 sunt, de quibus isti potuere proficere quos miramur. istoc ego
 tamen amicitiae testimonium aliquo forsitan plusculum fami-
 liariter intuli, sed beniuolentiae tuae uenia inpertiet amoris
 audaciam.

1 graccus *E*   2 agrimoniam *E'*   chrisippus *E*   3 cape-
 scendam *E*   7 amicie *E*

I. INDEX SCRIPTORVM

A CLAVDIANO MAMERTO LAVDATORVM *).

a) Loci scripturae sacrae.

Genesis	1, 1	145, 4	Matthaeus	22, 30	57, 15-
	1, 16.	145, 18		22, 37	86, 22; 118, 9
	1, 26. 27	40, 16; 95, 15		24, 20	109, 4
	1, 31.	39, 16		27, 46	161, 16
Psalmi	6, 2	29, 19	Marcus	15, 34.	161, 16
	17, 2	27, 16	Lucas	2, 14.	86, 18
	37, 2	29, 19		6, 4	107, 1
	37, 7	84, 23		12, 49.	58, 22
	48, 13. 21	85, 17		16, 22—26.	169, 11
	103, 4	58, 18		24, 49.	27, 14
	109, 4	29, 20	Ioannes	1, 9	49, 22
	113, 15.	148, 9		6, 44.	95, 10
	135, 3. 5	150, 3		14, 6	95, 9
	146, 5	93, 18; 195, 29		17, 22.	59, 17
	148, 4	144, 13	Acta apost.	4, 32.	60, 7
Prouerb.	6, 6	108, 16	ad Rom.	1, 20.	101, 14
Sapientia	2, 1. 3	138, 11		5, 5	119, 1
	2, 21. 23	138, 16;		8, 34.	36, 20
		141, 1	ad Cor. I	2, 8	31, 20; 33, 13
	5, 6	50, 1		5, 3	142, 16
	9, 15.	54, 18; 78, 21;		6, 12.	31, 16
		158, 1		6, 17.	59, 4
	11, 18.	50, 19		6, 18.	142, 6
	11, 21.	105, 13; 111, 5;		7, 31.	92, 1
		193, 28		10, 23.	31, 16
Matthaeus	5, 8	56, 14		15, 35.	55, 15
	5, 28.	86, 15		15, 39.	54, 7
	7, 3	107, 1		15, 40.	55, 1
	10, 28.	153, 1			
	18, 10.	57, 24; 164, 10			

*) Numeri editionis huius paginas paginarumque lineas indicant.

ad Cor. I 15, 41.	55, 7	ad Ephes. 3, 18.	92, 4
15, 44.	56, 5	ad Philipp. 2, 8	33, 9
15, 51.	79, 20	2, 9	33, 7
15, 53.	80, 13		
ad Cor. II 4, 16.	157, 13	ad Thess. I 5, 23.	56, 20
4, 18.	41, 13	ad Hebr. 4, 15.	36, 9
5, 6—8.	77, 17	ep. Ioann. I 4, 8	87, 2
12, 2	151, 13		
12, 4	147, 14		

b) Scriptores graeci, quorum locos in linguam latinam
conuersos laudat Claudianus Mamertus.

Archytas de rerum nat.	121, 7	Plat. Phaedr. 245 c	123, 20
Hippon Metapontinus	121, 16	περὶ φυσικῆς	124, 17
Philolaus περὶ ὀνδραῶν III.	120, 14	Porphyrus	128, 16
Plat. Phaed. 66 c—67 a	125, 14	Sextius pater filiusque	129, 13

c) Scriptores latini quos Claudianus Mamertus laudat uel
imitatur.

Ambrosius	131, 13. 132, 11	Prudent. Cathem. 5, 27. 28.	32, 8
Apul. de dogm. Plat. 1, 9	124, 17	Sallust. Cat. 1, 2	130, 12
Augustinus	133, 16	Statius Theb. 8, 738	71, 1
de ciu. dei 6, 2	130, 3	Terent. Adolph. 98	137, 7
Cicero de orat. I 5, 17	123, 12	Vergil. Georg. 4, 83.	108, 6
I 6, 20	123, 15	Aen. 4, 402	109, 1
fragm. (cf. August. de ciu. dei 6, 2)	130, 3	6, 130	184, 15
Eucherius	135, 20	11, 381	107, 25
		poetae ignoti	22, 2. 203, 6

II. INDEX NOMINVM.

- A**cademicus nomen: qui cum Academicis nihil scit et de eis quae nescit sine dubitatione definit 158, 3.
- Adrastus mathematicus 88, 21.
- Alcibiades Platonis 127, 22.
- Amazo stricto decertatura gladio 204, 25.
- Ambrosius: uerba ex sermone ad Mediolanensem in ecclesia populum afferuntur 131, 13; *appellatur* beatus 131, 13; sanctus 131, 23.
- Anacharsis e Scythia 130, 11.
- Apologeticus a Gregorio Nazianzeno scriptus 131, 8.
- Appius de Romano senatu 173, 23: consilii lumen praebuit qui exterius clarent oculis, interius caecarent 174, 2.
- Archippus Pythagoricus 122, 2.
- Archytas Tarentinus Pythagoricus 121, 5; laudatur opus eius magnificum de rerum natura inscriptum 121, 6.
- Aristeus Pythagoricus 122, 2.
- Aristotelicae categoriae 69, 4.
- Asclepiadei uersus 32, 6.
- Atticum mel 205, 7. 17.
- Aurelius Augustinus et acumine ingenii et rerum multitudine et operis mole ueluti quidam Chrysippus argumentandi uirtute aut Zenon sensuum subtilitate aut Varro uoluminum magnitudine 133, 10; *appellatur* spiritalis sophista 133, 15; librum scripsit ad Hieronymum de origine animae, quem ualde collaudat Hieronymus 133, 16.
- B**rachmani Indorum 130, 10. 204, 13.
- C**atonis grauitas 206, 1; Catones 130, 11.
- Cebes in Platonis Phaedone 124, 21.
- Chrysippus laudatur propter argumentandi uirtutem 133, 11; propter disciplinam 206, 2.
- M. (Tullius) Cicero 130, 11; in Graeciam peregrinatus est ad opulentiores scientiam capessendam 204, 8; laudatur propter eloquentiam 206, 3; *appellatur* sui saeculi summus orator 204, 6; commemoratur liber de oratore primus 123, 12.
- (Claudianus Mamertus) amicus Sardonii Apollinaris 18, 7. 198, 12; *appellatur in codicum inscripti- onibus* Claudianus, *semel* Mamertus Claudianus (*cf.* 190, 3).
- Crispus (Sallustius) 130, 12.
- Crito Platonis 127, 22.
- Cynici saeculi Claudiani 133, 15.
- D**iodorus Pythagoricus 122, 2.
- E**paminondas Pythagoricus 122, 2.
- Epicurei saeculi Claudiani 133, 15.
- Epicurus atomorum minuta aliquos mundos parturire docuit 146, 8.
- Eucherius Claudiano uiuente doctrina et praesentaneis coram disputationibus cognitus erat 135, 12; *appellatur* uiridis aevi, maturus animi, terrae dispuens, caeli appetens, humilis spiritus, arduus

- merito ac perinde ingenii subtilissimus, scientiae plenus, eloquii profluus, magnorum saeculi sui pontificum longe maximus 135, 14; scripsit multiiuga uariorum operum uolumina 135, 18.
- (Faustus Reiensis) *auctor erat operum contra quod tres de statu animae libros Claudianus conscripsit (cf. 1 adn. et 8, 15 adn.)*
- Fronto ob pompam commemoratur 206, 2.
- Gallia 205, 2.
- Gorgiades Pythagoricus 122, 2.
- Gorgias Platonis 127, 22.
- Gracchi acrimonia 206, 1.
- Graecia gemina 105, 2; in Graeciam peregrinatus est Cicero 204, 8; *appellatur* disciplinarum omnium atque artium magistra 203, 3.
- Gregorius Nazianzenus in apologetico 131, 8.
- Hermophilus de Graeco gymnasio 174, 1; Theopompum geometricam sine radio docuit 174, 4
- Hieronymus: Augustinus librum de origine animae Hieronymo dedicat 133, 16; laudat Augustini librum 132, 21; *appellatur* potissimus tractatorum 134, 7; sanctus 51, 22; uir doctus 53, 19
- Hilarius Pictauius uirtute confessionis falsae opinionis prolatae uitium aboleuit 135, 5; laudantur praecelsae eius disputationes 134, 18; *appellatur* beatus 135, 5.
- Hipparchus Platonis 127, 21.
- Hippon Metapontinus e schola Pythagorae 121, 14 (*libri praeter G fere ypomne tarentinus*); commemoratur sententia eius de anima 121, 16.
- Hyblae iuga 205, 8.
- Indi: Brachmani Indorum 204, 13.
- India 130, 10.
- Laches Platonis 127, 21.
- Lysias a Platone in Phaedro increpitus 123, 7.
- Marcus philosophus 88, 20.
- Maronianum illud 108, 4.
- Mediolanensis populus 131, 13.
- Moses rubri maris uias intrepidus ductor intrauit 70, 8.
- Naevius ob elegantiam sermonis laudatur 205, 30.
- Papinius non poetice, sed philosophice ait 70, 21.
- Pauli pleraque scripta catholica ecclesia ut falsa non recipit 25, 24.
- Phaedon Platonis 124, 20.
- Phaedrus Platonis 123, 8. 20.
- Philolaus Tarentinus dissertauit multis uoluminibus oppido obscure 105, 7; laudatur tertium uolumen *περὶ ἑνθμῶν καὶ μέτρων* 120, 13.
- Plato 105, 3. 122, 6. 123, 8. 20; in Aegyptum et ad Brachmanos et Pythagoricarum doctrinarum heredes peregrinatus est 204, 10. Platonis ideae 112, 6. laudatur liber *περὶ φυσικῆς* 124, 17. *appellatur* uir excellentis ingenii 124, 1. philosophus admodum princeps 127, 3. *cf.* 128, 9. apex culmenque philosophiae 204, 10. lituus Platonis 105, 3.
- Plautus ob sermonis elegantiam laudatur 205, 30.
- Porphyrius Platonius 128, 13.
- Protagoras Platonis 127, 22.
- (Prudentius) poeta notissimus lusit iucundissimis Asclepiadeis 32, 7.
- Pythagoras 89, 2. Italicus 101, 10. nihil ipse scriptitauit 105, 5.
- Pythagoreorum tuba 105, 2.
- Pythagorica familia 121, 19. Pythagoricum gymnasium 121, 22. Pythagoricarum doctrinarum heredes 204, 13.
- Romani (= Galli): uideo os Romanum non modo neglegentiae, sed pudori esse Romanis 204, 22.

Sapaudus rhetor 203, 2. cuius Viennensis urbis et doctor 205, 24. docendi munus ei a proavis et citra hereditarium fuit 205, 20. *appellatur* doctissimus uir 203, 2. laudatur declamationum Sapaudi suauitas 205, 6.

Scythia 130, 11.

Sextius pater philosophus Romanus itemque filius 129, 11.

Sollius Sidonius (Apollinaris) praefectorius patricius 18, 2. editionem libellorum a Claudiano Mamerto de statu animae confectorum imperat 18, 5. 20, 13. *appellatur* doctissimus et optimus uir 18, 2. potissimus disertorum 19, 9. eruditissimus uirorum 20, 11. ueteris reparator eloquentiae 20, 17. frater amantissimus 21, 5. uenerandus uir 191, 2. dignatio 191, 13. papa 198, 2. specialis et intimus Mamerti 199, 15.

Simmias in Platonis Phaedone 124, 21.

Socrates in Platonis Phaedone 124, 22. Socratis dogmata 204, 11.

Symposion Platonis 127, 22.

Thales Ionicus 101, 11.

Theopompus a Hermophilo geometricam sine radio edoctus 174, 4.

Timaeus Platonis appellatur arx quaedam et philosophiae uertex 128, 1. Timaeus mundum sphaeram esse non uno uerbo adstruxerit 188, 8.

Tobias propheta filio angelum comitem dedit 174, 5.

Varro (Marcus) sui saeculi peritissimus et teste Tullio omnium sine dubitatione doctissimus 130, 2. laudatur eius peritia 206, 1. uoluminum magnitudo 133, 12. commemorantur eius libri musici, arithmetici, geometrici, philosophici 130, 3.

Viennensis urbis nobilitas antiqua 205, 23.

Zeno laudatur ob sensuum subtilitatem 133, 12.

Zoroaster 130, 10.

III. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

A ab: ab auctoris tui dubitantis auctore dubio tertius ipse iam dubitas 52, 9. qui ab ipso principio sui operis animo dominandus ius tribuit 130, 12. a latere caedi potest (latitudo) 90, 17. motus brachii ab humeri stabilitate est 65, 1. a transfugio refugium facere 189, 14. a falsitate sub ueritate cedere 189, 15. a sensibus corporis ad tollere 87, 18. a quo (corpore) postquam morte anima deducta est 120, 19. etsi non sistimur ab itinere 176, 7. quod a nobis disparascere arbitraris 171, 12. ab hisce doctrinis degenerauerunt 136, 11. ab aliena magis auctoritate pendere 23, 20. excidisti a proprietate uerbi et a ratione ueri 106, 17. centri potentiam ab stabili radio illum qui circumagitur radium regere 91, 5. quaerere a formica gradiendi scientiam 108, 19. inferiora a superioribus adficiuntur 72, 18 (*et simili modo saepius*). (uitam) non amitti a corpore 72, 3. ab aere aliquid patitur ignis 49, 4. oportuit a summo bono fieri magnum bonum 40, 1. adfectus ab eo dicitur quod 27, 21. securitas a timore 82, 14. puri a contagione eius erimus 126, 28. memineris docendi munus tibi a proauis hereditarium fore 205, 19. a quo uere claret quam magnum bonum genus humanum neglegat 122, 6. ab usque Pythagora semper exstiterint qui 101, 10. ab inuicem 170, 16.

abdita diuinitas 101, 19. abditum rationis 165, 12. abdita rerum 203, 9.

abducere rationalem (animum) nostrum a summis ad ima 50, 14. a contemplatione summae pulchritudinis 79, 12.

abhinc (= inde ab hoc loco) 19, 13. 131, 2. 144, 19. 150, 15 (*sed* ab hoc loco 55, 17). abhinc superius 29, 21. abhinc locorum 141, 10.

abhorre *absol.*: abhorret aliquid illic esse terrenum 149, 21.

ablatiui usus rarior: latus est duobus pedibus 70, 2. longis saeculis quaerentes 101, 9. angustis emanantia uenulis 19, 1. quanto ipse (aer) aquis eminent 72, 22. opusculi facies quaestionis uix foribus oberrans 24, 11. bellum pelle animo 35, 8. animam membro debili localiter pulsam 76, 3. sanctitate prolapsus 167, 9. caelo deiectus 167, 10. sentem solo uellere 188, 12. quae (anima) recesserit corpore 154, 12. loco in locum cederet 102, 2. tenellis infantiae persuasionibus puerascunt 21, 1. certum diuina auctoritate retinemus 57, 13. animas utrumnam prouidentia an mole censes 107, 17. ubi legendi progressu reliquum lectionis accessi 24, 14. transacto frigore brumali per conuersionem caeli recursu siderum calor superne ueniens 72, 20. a quo dudum magno interuallo digressus sum 120, 13. multis uoluminibus de intellegendis rebus dissertans 105, 7. Tullius libro de oratore primo

inquit 123, 12. superiore libro discussimus 129, 23 (*sed* in libro 124, 17); *cf. etiam sub* in cum abl.

ablatiuus absolutus: de quibus disputatione dilata de nobis loquimur 43, 4.

abnuere: inspicere non abnuī 24, 7. nobilitari non abnuīs 199, 2.

abolere: anima frequentia comminutionis aboleri potest 64, 7. 78, 8. aboleuit uitium uirtute confessionis 135, 6.

abrupta deuia 132, 1.

abscessus solis 49, 20.

abscedere partem corporis 63, 7. 8. unguēs, capillos 72, 10.

absentia solis 49, 3. absentiae rerum 192, 3.

absque (= sine): a. cura tui 20, 12. a. humoris adminiculo 46, 2. a. ambiguo 55, 12. 75, 14. a. ambiguitate 86, 25. 106, 13. a. furaci meditatione 136, 24. a. anima *etc.* 71, 12. 83, 22. 88, 1. 106, 5. 149, 20. 150, 25. 163, 3. 174, 6. — (= praeter): ne ad dediscendum quidem absque te uno disciplinae nobilis ullus adspirat 204, 2.

abstrahere animum a corporeis ad incorporea 130, 7.

abstrusa quaerere 101, 4. abstrusae rerum rationes 129, 16.

absurditas 179, 18.

absurdus 57, 20.

abundare multa scientiarum talenta 191, 5. ex abundantanti est 104, 17.

abusiue sibi uindicare 42, 13.

abusiuo nomine 145, 9.

abyssi memoriae 80, 26. abyssi profunda 92, 8.

academicus nouus 158, 3. academici seniores 180, 17. a. iuniores 180, 18.

accedere: accedit ad hoc liuoris intentio 22, 6. uitam corpori accedere 73, 17 (*praecedat* abscedere a corpore, *sed cf. praefatio*). sicut ad illum cui loqueris accedit 95, 3. ad hunc locum non rudis accedet 155, 23. mensura ubi locus nullus est non accedit 113, 7. accede formatrici formae 96, 25. animus non accedit inferna 180, 5. accessi reliquum lectionis 24, 14. quo tale pondus

accesserit 119, 5. loca beatitudinis non accessit 170, 11. ad corpus accesserit 154, 13. usque ad Aegyptum accessit 204, 14. — (= accedere): animo dominandi accedit (*accidit GM*) difficultas 75, 20. aeternitati passionis tempore noui nihil accessit 28, 22; *cf. etiam sub* accedere.

accessibiliter 27, 13. 28, 12. 35, 2.

accessio 28, 13.

accessus 186, 22.

accidentia, ae 27, 6. 86, 11. *plural.* 27, 3. 4. 5. 29, 22. (*neutr. plur.* accidentia 193, 19).

accidere: non autem aliquid accidit deo 28, 14 (*CGM*). cum hoc igni non accidat 49, 6 (*E'GM*). cui quamlibet illud accidat 54, 17 (*CGM*). quod eo tibi accidit 52, 20. quod idcirco illi accidit 63, 21. hinc accidit quod 191, 6. accidit corpori quantitas 193, 20. accidunt animo disciplinae 194, 20. — accidens eius 28, 14. 86, 7. corpus substantia est, non accidens 193, 19. *plural.* accidentia 193, 19.

accipere: aliquid allegorice 58, 21. uocem ueritatis 105, 1. finem liber accepit 19, 19.

accusatiui usus rarior: qui abundat multa scientiarum talenta 191, 5. discernendarum naturarum causas ingressus 37, 15. incurrere librum 24, 9. *cf.* 106, 6. inrumpere partes 115, 12. animus non accedit inferna 180, 5. accessi reliquum lectionis 24, 14. loca beatitudinis non accessit 170, 11. id inpenso opere nititur 37, 22. illud admoneberis 90, 5. de eis quae ambigimus 191, 13. corporum quae (radii) inciderint repercussu 45, 9. — adtentiorem lectorem opus est 65, 15; *cf. etiam sub* in cum accus.

accusatiuus cum inf.: non hoc esse ipsum quod quantum esse... ac non esse magnum quod magnitudo, nec longum quod longitudo, nec hoc latum quod latitudo, nec coloratum quod color ipse 193, 21; *cf. praeterea sub* infinit.

acer: acri ingenio 204, 19. acriore nisu 150, 14. — acrius permo-

uere 138, 19. acrius ingredi rationem 129, 16.
 acescentis liuoris intentio 22, 6.
 acies: (opusculum) in acie eductum 19, 7. ex aduersa acie palantes 20, 9. — acies mentis 91, 8. intentam aciem ex imo caeli tergo sistentes 143, 21.
 acrimonia 206, 2.
 acsi (*sine praecedente comparationis notione*): hoc idem mihi acsi cognitu necessarium ingerentibus 24, 6. quae nectare imbuta acsi melle pasta 205, 17.
 actionis leuitas 20, 14. pro multitudine ac difficultate actionis 79, 17. actiones tuae 199, 12.
 actitare aliquid 68, 17. actitandi ratio 117, 7.
 actus: anima in suis actibus tota simul est 67, 5. actum dei inquirere 69, 13. contemplari actus populorum 175, 14.
 acumen ingenii 133, 10. 165, 4. argumento acuminis tui 161, 11. — (= acies): prae hominibus uigere acumine uidendi 49, 10.
 acutissimus disputator 47, 10.
 ad: ad creatorem creatura proficiet 59, 16. ad agnitionem ueri refert 128, 3. sic ait ad illum 26, 12. celer ad obliuionem memoria 27, 1. animae substantia ad eius imitationem, cuius imago est, nec secundum molem maior est 60, 13. ad uerbum ex dialogo excerpanda 127, 3. ad nutum seruire 56, 17. ad istorum exemplar formare 111, 11. *cf.* 69, 7. 96, 21.
 adcommodare uisum lectionibus 83, 16.
 adepta tardius 101, 5.
 adeptione amatorum potiri 118, 3.
 adfectio 28, 11 *passim*.
 adfectus 19, 12 *passim*.
 adflari lumine ueritatis 125, 5.
 adgrauare animam pondere 78, 21. 79, 10 *sim. secundum Sap.* 9, 15.
 adhaeret illi secundum quod iudicat 103, 10.
 adhibere auditum relationi cuiuspiam 83, 17. fidem tractatoribus 135, 8. apostolica in rem controuersiae 141, 15. discussione adhibita 151, 15. adhibito iudicii libramine 183, 10. adhibeto iustitiae libram 189, 13.

adiectiua generis neutri substantiue: denotare uitanda et ostendere sequenda 19, 5. philosophomenon regulae 19, 16. in philosophomenon libris 130, 4. adiectis nostris aliquot 19, 18. sine alienorum interpolamento 19, 19. dum praesentium piget 24, 2. de tam sublimibus locuturus 25, 12. contrariis congruentibusque pariter obnoxium 28, 15. nullis adfcitur diuina substantia 36, 5. oblata humani generis 36, 15. frigentia calenti-ae 43, 11. ex utriusque diuersi commercio 44, 8. e supremis suis 45, 15. necessaria uel uoluptuosa 79, 10. suauia uel poenalia 82, 20. salubria 136, 11. apostolica aut euangelica 141, 15. *cf.* 22, 9. 35, 9. 17. 43, 14. 51, 20. 21. 66, 7. 83, 2. 84, 12. 87, 5. 6. 88, 4. 92, 11. 97, 18. 125, 3. 4. 164, 9. 199, 3 *etc.*

adiectiua gen. neut. cum genetiua: abdita tenebellarum 137, 14. abditum rationis 165, 12. amplius speciei 97, 2 *cf.* 156, 9. 188, 14. angustum corporeae amplitudinis 171, 15. arctum temporis 189, 11. artum disputationis 23, 19. cauum oris 170, 1. complura praecelsarum disputationum 134, 19. concauum intercaelestis uacui 147, 7. contigua terrae 144, 17. deuia errorum 151, 10. extima rotundi 114, 9. hispida spicarum 74, 10. id gloriae 56, 4. id locorum 131, 17. id negotii 188, 6. illud negotii 181, 5. ima terrae 145, 13. imum siderei caeli 148, 13. incertum opinionis 157, 2. infima terrae 147, 2. intima terrae 72, 23. leuia palearum 74, 10. lippum imaginationum 171, 1. media oculorum 45, 8. circuli medium 91, 2. minimum digiti 170, 3. minuta atomorum 146, 9. nihil bonitatis 38, 3. nihil difficultatis 57, 3. nihil phantasiarum 85, 1. nihil doloris 135, 2. nubilum ignorantiae 125, 8. obscurum trigeminae quaestionis 173, 7. perplexum proloquii 170, 25. pinguia frugum 74, 10. profunda puteorum 73, 3. abyssus 92, 8. intersiti aeris 147, 9. profundum elementi 115, 13. aeris 144,

18. reliquum lectionis 24, 14. saeptum corporis 174, 15. secreta causarum 23, 12. rerum 73, 18. summum digiti 68, 13. putei 73, 6. apocryphorum uana uel noxia 25, 22. uirentia herbarum 74, 9.
- adiectiua aduerbialiter*: contumax restitit 56, 17. uicit uoluntarius 57, 6. quietus agit 69, 13. ut nec ille magis noceret occultus, nec otiosus iste torperet 100, 13. non dubia (anima) decreuit 103, 20. nescius incurristi ueritatem 106, 6. praeuius pandit iter 174, 5. quod (opus) magnificum de rerum natura prodidit 121, 6. quod (uacuum) tute modicum inpendas amicitiae 194, 4. cum forum maius quadratum sit, non tamen magis quadratum est 112, 9. illud uel maximam quaero 170, 9 (*sed* uel maxime 51, 21. 60, 18. 86, 5).
- adimere*: adempta dominici simplicitate sermonis 169, 7.
- adire* loca quaelibet 159, 11.
- adiumentum* 127, 16.
- adiunctio* paris corporis 60, 1.
- adiungi medial.*: eidemque semper adiungere 97, 1.
- adiutore* Iesu 176, 2.
- adminiculare*: adminiculante ratione 81, 9. consentanea quae uirtute rationis adminiculantur 125, 1.
- adminiculum* pietatis 20, 3. a. humoris 46, 2. a. aeris 73, 5.
- administrare*: (anima) administrandam suscipit carnem 54, 16. anima administrat corpus animale 82, 3. 24. administrante deo 82, 5.
- admiratione* sui plectus 128, 10.
- admittere*: creatio mundi non admittit spatia 148, 18.
- admodum*: tibi a. soli 34, 20. sui a. molem metimur 74, 4. tuis a. testibus 134, 12. in omnes a. corporum partes 174, 18. magni a. uiri 18, 8. acriore a. nisu 150, 14. potissima a. causa 87, 16. philosophus a. princeps 127, 3. a. labori est 176, 16. de alienis a. uoluminibus meum faciam 121, 21. *cf.* 122, 11. 127, 20. 128, 12. 177, 10. 187, 14. 199, 4.
- admonere*: genus humanum suae dignitatis 128, 15. nobilitatis admonitus sis 205, 23. illud admoneberis 90, 5.
- adniti* scientiae 205, 20.
- adnominatiois figurae exempla*: peritiae cedere uel credere amicitiae 18, 6. non exploranda, sed explodenda sententia 25, 5. adfici potest ut proficiat, sicut inferioribus ut deficiat 28, 1. si quid coloris obuim ceperit, concipit et... recipit 173, 16. bellum pelle animo 35, 8. cogitare uoluit, sed eloqui non ualuit 42, 2. adicit ad dicit 55, 5. et a proprietate uerbi et a ratione ueri 106, 17. uigilacem uigilantemque 173, 11. ut iste qui aliena expositurum se spondet non possit exponi 30, 11. non amittit, sed dimittit 70, 18. non hoc est struere quod destruere 188, 6. a transfugio refugium facere 189, 14. — modeste ac moderate 19, 16. uale et uige bonis uiribus, ueteris reparator eloquentiae 20, 16. improbari sit iustum, inpugnari non necessarium 31, 8. nominum nobis notitiam 41, 7. quia quasdam quasi faeculentias 45, 15. callido uidelicet cautus ingenio 47, 15. omnis omnino anima 48, 10. moderate musiceque 73, 10. uigore ualet 75, 5. fraglat aequitas, foetet iniquitas, uanitate tabescit, uirtute pinguescit 76, 21. quos contra ueritatem uocat, uocem ueritatis accipiat 105, 1. prius precario poscerem 107, 15. maius quadratum sit, non magis quadratum est 112, 9. docendo decipiunt 123, 7. deliciis et diuitiis 203, 17.
- adnuere* interpellanti 36, 24. si adnuisses posse (feri) 108, 15.
- adpendere* mundum 146, 6.
- adpetens* caeli 135, 15.
- adpetitiones* uariarum rerum 126, 2.
- adpetitus* rationalis 66, 9. a. peregrinationis 80, 20. *plur.* per a. animae 74, 22.
- adplene* 80, 12. 120, 6 (*ubi* quoad plene *plerique* *edd.*).
- adplicare*: adplicabimur scientiae 126, 23.
- adprime* philosophari 129, 12.

- adpropinquare scientiae 126, 23. corpus adpropinquat deo 186, 23.
 adquiescere sententiae 23, 9.
 adrogare: adrogas tibi priuilegium innocentiae 32, 21. adrogans inperitia 21, 6.
 adsentante conludio 134, 12.
 adsentatio 205, 4.
 adserere ueritatem 18, 12. consilium 20, 14.
 adsertor ueri 100, 12. falsi 182, 15. 187, 13.
 adsimilare corpus summo incorporeo 32, 19.
 adsolere: ut adsolet 75, 6.
 adspectare planarum figurarum rationes 90, 1.
 adspirare: quod non modo ad inno- uandum quippiam . . . nobilis ullus adspirat 204, 3.
 adstipulari: hoc adstipulatur rationi- bus nostris 79, 1. *pass.*: quoad usque eidem (*sc.* tractatorcs) tenore ueritatis adstipulantur 135, 9.
 adstrepere latere tenus 176, 1.
 adstructio ueri 128, 6. 154, 5. 188, 10.
 adstruere (= adserere, adseuerare) *absol.* 19, 11. 27, 19. 31, 19. 37, 16. 39, 18. 52, 16. 123, 9. 174, 14. — a. diuersum 22, 9. opini- ones 23, 3. sententias 23, 7. cogi- tata 23, 24. localitatem animarum 169, 8. *cf.* 188, 8.
 adsuere panniculos uilibus suis 136, 24.
 adsumere: pati pro hominibus deus et non adsumpto potuit homine 34, 1. *cf.* 34, 4. adsumpto in hoc exemplo euangelicae auctoritatis 154, 9.
 adtactus asper 82, 15.
 adtentio 133, 13.
 adtinere: quid mea refert, quid ad- tinet 139, 1. de quibus quod ad- tinuit diximus 151, 14.
 adtingere superficie tenus 99, 3.
 adtollere *medial.*: a sensibus corporis adtollere 87, 18. si quando (anima) in summa adtollitur 82, 25.
 adtrahere aquas de terrae intimis 72, 23. aereum 73, 2. olores per nares 81, 3.
 aduerbia substantiuus adiectiuorum loco adiecta: in hoc nequiquam uidelicet negotio 25, 9. praesenta-
 neis coram disputationibus 135, 13. — primum ut sint (animae), deinceps ut taliter sint qualiter esse debere ille constituit 82, 7. 11. humanus animus nequaquam potest et aliter esse et aliter deo notus esse 178, 11.
 aduersa acies 20, 9. a. pars (= aduer- sarius) 19, 18 (*M.*, diuersa *rell.*, *cf. praefat.*).
 aduersari alicui 30, 16. 189, 10.
 aduersantis ignoti conflictus 20, 10. aduersantium os 125, 10.
 aduersantes prolocutiones 162, 15.
 aduersum nos 104, 18. 134, 9. a. cor- porales 141, 14. a. breuem pagi- nam 188, 4 (*CGM*). — aduersus te 171, 11. a. eandem 52, 19. a. cuius scripta 189, 4. — concupiuit aduersus carnem et concupi- scentia aduersum se carni non cessit 57, 2.
 aduertere: aduertamus ergo animo 67, 3 (*sed* in illud aduertus ani- mum 111, 3).
 adulatio 205, 4.
 aduocatus corporis 53, 10.
 adyta supercaelestium doctrinarum 145, 3.
 aegrescere 73, 11.
 aegritudo 78, 23.
 aequalis linea 89, 8. eidem infinito aequalia 93, 15. nec hoc aequale quod aequalitas 111, 23.
 aequalitas: homo ad similitudinem auctoris factus, non ad aequali- tatem 96, 22. numeri aequalitas 116, 19. *cf.* 111, 24. 117, 5.
 aequare deo corpus 160, 14. *cf.* 103, 3.
 aequiperare creatorem 40, 8.
 aequitas fraglat 76, 21.
 aequiternus 112, 12. 122, 19.
 aeriis 49, 15. 50, 7 *passim*.
 aestimare (= existimare): dubitari non aestimo 46, 5. 94, 7. — si haec localiter aestimanda sunt 170, 18.
 aestuare gehennae incendiis 170, 10.
 aeternum *aduerb.* 43, 24.
 aether, *acc.* aethera 45, 14. aetherem 149, 12.
 aetherii ignes 144, 19.
 aeuum: praecedentibus apud aeuum causis 147, 3. caelum aeuo terrae posterius 148, 16. praefixi aeuo termini 203, 11

- agere negotium 18, 10. — age 165, 4. 174, 17. 194, 10.
- aggerare sententias 121, 21.
- agitare motus 62, 16. agitatit retro disputationibus 183, 6. agitare quaestionem 187, 16. *cf.* 188, 15.
- agitatio pulmonum 63, 15. manus 66, 11.
- agitatrix 124, 19.
- agmen: (opusculum) toto agmine sui in acie eductum 19, 7.
- agnitio noui operis 24, 5. ueri 128, 3. sui 98, 3. suprema a. incorporei creatoris 144, 4. — (= intellectus) 161, 6.
- agnoscere 25, 14. 26, 4. — (= intellegere) 49, 1. 52, 4. 18. 86, 9. 93, 9. 111, 19. — (= cognoscere) 156, 17.
- aio ego 36, 5. — ait *orationi rectae praemittitur*: 26, 12. 29, 10. 35, 12. 40, 16. 51, 24. 56, 5. 58, 22. 70, 21. 77, 17. 123, 23. 142, 16. 151, 13. 158, 11. — ait quod 35, 13.
- alias: istinc a. 31, 6. hinc a. 123, 19.
- alimenta cotidiana 125, 20.
- alioquin 53, 5. 54, 22. 146, 13.
- aliosum 66, 1.
- aliquando (= tandem): ut a. de nostra substantia disseramus 80, 24.
- aliquantulum 20, 8. 198, 4.
- aliquatenus 68, 23.
- aliquis *post* si: 20, 15. 38, 4 *etc.* — *post negationem* 38, 8. 51, 8 *etc.*
- aliquorumpiam 176, 6.
- aliquotiens 198, 3.
- alius: alii atque alii fundatores 25, 20. — alius = alter (unus — alius) 32, 12. 91, 4. 142, 20. 181, 19. (*sed* unus — alter 65, 3. 164, 22).
- allegorica secreta 30, 3.
- allegorice accipere aliquid 58, 21.
- alternamentum reciproci aeris 169, 25
- alternare luctamen 19, 13. uiuificare Christi corpus alternauerit 161, 12.
- alternus fatus caloris ac frigoris 149, 8.
- altrinsecus 190, 1.
- amantissimus 18, 6. 21, 5.
- amare: amas habere mentem 95, 20.
- amatores alicuius rei 126, 15.
- ambifaria passio 28, 16 (ambifarie *ἀπ. εἰσημ. DEFMR et editores*).
- ambigere 102, 8. 11. ambigitur *im-person.* 77, 24. — de eis quae ambigimus 191, 14.
- antiquitas 70, 12. 87, 1. 106, 13. 192, 11.
- ambiguus: absque ambiguo 55, 13. 75, 15.
- ambire: locus lineis ambitur 89, 11. — ambire negata 101, 5. *cf.* 198, 11.
- ambustus digitus 170, 3.
- amissio animae 158, 7.
- amplectitur (anima) sibi aduersantia pro se 84, 12.
- amplitudinis corporeae angustum 171, 15. corpus pro amplitudine capax 116, 4.
- ampliuscule 188, 9.
- amplus: amplius speciei capies 97, 2. amplius languoris quam sanitatis 156, 9. amplius operae 188, 14. amplissimi campi quaestionis 151, 8. — non amplius 175, 11. nec merentur amplius 198, 12. siue minus siue amplius speciosae 50, 20.
- an *in interrogatione directa ubique coniunctum cum* forsitan 25, 15. 62, 23. 159, 4. forsitan 173, 21. — cur quaeso dicitur an sit 192, 10. *cf.* 192, 9. — an non *in interrogatione obliqua cum indic.*: si requiratur utrum bonum est an non 192, 15.
- anacolutha*: quae studiosus quisque si non otiose capessat, multa exinde deriuare poterit 18, 14. quem pontificem apostolus dicens. . . de ipso itidem dicit 36, 18. istud quod. . . uoluptatum nugis animus occupatur uel plagis ac doloribus per corpus adfligitur, adgrauari eandem et onerari perspicuum est 79, 12. sic in circulo eius medium puncto possidebitur 91, 2. uides etiam quod, cum longitudines corporum scire nullius sit momenti, satis esse aliud 92, 1. quid hominibus fiat, quos cum eo usque inscitia teneat, scientiae priuilegium sibi uindicant 123, 3. neque refert ad agnitionem ueri quid quisque saepius dixerit, quam quid senserit quaerere 128, 3. animaduerti licet quod is qui raptus est et raptum esse se nouit, sentiens tamen non ipsum se esse corpus suum et sic cum

- eodemne an sine eodem raptus sit haesitat, se ipsum tamen raptum esse non dubitat 151, 24. humanus animus saepo corporis inclusus si quid per se uidere corporeum potest, nihil illi uidere promptius est 174, 14. numquid si quispiam dicat: ambulat ille... nonne et conloquentem loqui significat 29, 7. ergone si sic crucifixus est Christus, ut... incorruptibilitas credatur, dicas uelim, quem credi sit licitum 33, 3.
- analogica ratione formatum 47, 13. analogice concinentibus elementis 75, 1.
- angelicus: a. natura 57, 12. a. substantia 58, 17 *etc.*
- angulus 91, 1.
- angustus: angustae uenulae 19, 1. angustum corporeae amplitudinis 171, 15.
- angustiae formidandi 82, 16.
- aniles opiniones 129, 20.
- anima rationis 21, 12.
- animaduertere: si animaduertis, docere 167, 20. sententia eodem intellectu animaduertenda 131, 16. animaduerti id inpensius molientem auctorem 24, 14.
- animalis 72, 1 *passim.*
- animaliter uiuere 56, 21.
- animare: nonnullae irrationales animantes 49, 9. uaticinia allegoricis animata secretis 30, 3. lux animata 32, 2.
- anne — an — an 120, 11. anne — an — anne 144, 8. ne — anne 41, 18. quaero extra mundum anne de mundo sit 160, 9.
- antecellere *cum accus. rei*: substantiam 51, 12. animam 101, 23.
- anteferre animum animo 184, 10.
- anteire corpus animale 57, 8. 9. *cf.* 165, 21. caecos anteire sapientes 173, 22.
- anteponere pretiosa uilibus 183, 14.
- antequam *cum coni.* 116, 19.
- anteriores disputationes 124, 6. anterior uentriculus cerebri 173, 14. anteriora 67, 22. *cf.* 60, 2. 87, 6.
- anteuertere doctas animas indoctis 183, 17.
- anticipare uitam 74, 20.
- antiptosis*: extra corpore 151, 17 (*libri meliores CGHLLRS¹*).
- antistatas (*ἀντιστάτας*) sibimet lineas constitue 89, 8.
- antra narium 46, 11. antra memoriae 80, 26.
- apex culmenque philosophiae (Plato) 204, 10.
- apicula 108, 5. 109, 6. 205, 9.
- apocryphorum uana 25, 22.
- apologeticus (a Gregorio Nazianzeno scriptus) 131, 9.
- apostolicus 157, 12 *saepius.*
- apositiones*: creatrix omnium trinitas 20, 4. acescentis linoris intentio, inuidentis animi crimen et poena 22, 6. subtilissima rerum indagatrix ratio 23, 13. corpus uestigium trinitatis 119, 23.
- aptare: ne forte hic aptari conueniat 54, 11.
- apud: praecedentibus a. aeuum causis 147, 3. anima a. se constitit 102, 4. — apud inuicem 98, 25.
- araneae filum 88, 14.
- arbiter: reticendi cautus et loquendi pensus arbiter 18, 5. *cf.* 120, 10. 139, 20. 175, 2. 184, 19.
- arbitrari: arbitantium hoc est dubitantium sententia 52, 1. — (= arbitrium ferre): ex quis arbitrare utrumnam istud sit porrectum 139, 5.
- arbitrium (= opinio): quorundam referre dicis arbitrium: qui si arbitantium sequitur sententiam 52, 1.
- arbusta 72, 4. 74, 21.
- arcessere: ignauiae in hoc temet non arcesso 182, 13.
- arduus merito 135, 16.
- arente lingua 46, 4.
- arguere: mendacii te arguis 143, 4.
- argumentari 33, 20. 154, 10. 168, 8. 26. super his non argumentabor 127, 15. *absol.* 20, 8.
- argumentatio 53, 2. 133, 20.
- argumentum acuminis tui 161, 11.
- aridum corpus 79, 3.
- arithmeticus: a. regulae 19, 15. a. libri 130, 4. *cf.* 81, 7. arithmetica (= ἀριθμητική) 105, 11. 204, 27.
- arteriae (*ἀρτηρίαι*) 63, 13.
- articulus: in articuli istius condicione 62, 12. uno lapsus articulo 106, 7. tacito numeri articulo 144, 16.

articulos temporum signare 149,
 9. in articulo repositum 23, 13.
 artificiose 73, 3.
 artum disputationis 23, 19. arctum
 temporis 189, 11 (*utroque loco
 sine ulla orthographiae uaria
 lectione*).
 arx philosophiae (Timaeus) 128, 1.
 ascensio 147, 21.
 ascensus 148, 1.
 asomaton (*ἀσώματον*) 106, 5.
 aspernari pacem 20, 10.
 astrologica (*ἀστρολογική*) 81, 7.
 astrorum uagus circuitus 149, 5.
asyndeta: ut suae sententiae ad-
 quiescant, sibimet adsentiantur
 23, 9. percontor de nomine: nec
 responso nec scripto proditur 24,
 16. prima opusculi facies non
 perincatholicam praeferebat etsi
 longe in pari disputatione senten-
 tiam: ita penes me ratiocinandi
 leuitatem grauis causa pensauit
 24, 10. anima sicut per corpus
 sentit ita per se intellegit, eorum
 quae sentiuntur atque intellegun-
 tur substantia longe diuersa est
 172, 2. inimitabili eloquio quae-
 siuit inuenit prodidit 122, 16.
 indaga distingue pronuntia 165, 5.
 at 24, 1. 71, 21. 147, 18. 153, 5. 27,
 9 (*scripsi, et libri*). at si 23, 18.
 40, 24. 58, 10.
 atomorum minuta 146, 9.
 atque: ita concordat atque si 140, 5.
 atra (*opp. splendentia*) 183, 13. (*opp.
 alba*) 173, 9.
attractionis exempla: semper tibi
 ueniat in mentem illius quam
 inurendam ducis aliis alti erroris
 infamiam 106, 25. utrius malles
 tibi copiam facerem 107, 26. de
 utra maui respondeam 179, 3.
 quo uoles aduersante 120, 22.
 auctoritas euangelica 154, 9. auctori-
 tati cedamus, qui rationem forte
 non capimus 89, 3 *passim*.
 auersim 89, 12.
 augmenta recipere 28, 4.
 auicula 146, 13.
 auocari ad corporea 85, 21.
 aerae liquidiores aeris 147, 6. in auras
 tela iacere 187, 19.
 auris cordis 97, 5.
 ausus laudabilis 122, 16. a. profanus
 161, 14.

aut = an: aut non saepe usu euenit
 83, 15 (*ubi in adnotatione an
 suspicari non debebam, cum uaria
 lectio ad, at pro aut sescentiens
 in Mamerti codicibus deprehen-
 datur*).

autem uero 198, 10.

authenticus: authenticorum tracta-
 tores 25, 17. authentica uolumina
 143, 11. 145, 24. — authenticici:
 sicut a philosophis ad tractatores,
 sic a tractatoribus ad authenticos
 gradum faciamus 138, 3.

autumare 30, 7. ut autumo (-as,
 -at): 20, 2. 155, 5. 164, 4. 170, 2.
 199, 17.

auxiliante deo 193, 10.

Barbara: grammaticam uti quandam
 barbaram propelli 204, 23.

barbarismus 204, 24.

beatificatur angelorum multitudo 167,
 12.

beatitudo 164, 20. loca beatitudinis
 170, 11. 25.

beatus de domino 147, 19.

bellua (*ubique coniunct. cum uoce
 homo*) 49, 8. 68, 19. 173, 12. *cf.*
 71, 15.

belluina uita 79, 7. *cf.* 183, 15.

bene conscius 25, 13. qui non nisi
 bene credenti, bene speranti et bene
 quaerenti dabitur 95, 13.

bestiale 204, 29.

biceps prolocutio 35, 19.

bifariam 205, 25.

blandimenta lenocinantia 23, 8.

blanditer 184, 12.

blasphemia 140, 12.

botulus (= intestinum): botulorum
 inflexiones 175, 1.

brachium 65, 1.

breuis capacitas cutis 74, 6.

breuitatis studio 99, 4.

brumale frigus 72, 19.

brutescere 107, 23.

Caecata nubilo ignorantiae gentilitas
 125, 8.

caecuttire 174, 3.

caelitus edere facta 122, 8. c. procu-
 rare 125, 11. c. deciduum mel
 205, 9.

- caelum nostri corporis (camera capitis) 45, 7. — *plur.* caeli 144, 8. 15. 145, 24. 146, 2. 7. 8. 16. 148, 3 *etc.*
- caenum falsitatis 131, 24.
- calami stipularum 74, 9.
- calentia frigentiaque 43, 11.
- calida uel frigida 68, 12.
- caligantes res 145, 2.
- callens rerum 107, 16.
- callidus 134, 10. 136, 18. c. ingenium 47, 15.
- callis 151, 9.
- calor 43, 13. 72, 20. c. solaris 149, 4. c. cordis ac iecoris 45, 6. c. ueritatis 51, 17. c. fidei 109, 4. c. euangelicae ueritatis 125, 9.
- calumniator 188, 2.
- calx barbarismi et soloeicismi 204, 24.
- cameli anima 107, 17.
- camera capitis 45, 7.
- campi amplissimi quaestionis 151, 8.
- candens far 74, 6.
- canor cantilena 76, 16.
- cantilena 76, 16.
- capacitas incorporea 59, 3. 81, 10. c. grani 74, 4. c. cutis 74, 6. *cf.* 116, 2. 6. c. memoriae 186, 10.
- capax sui 51, 13. 116, 4. c. rationis 82, 4. c. sapientiae 116, 6. 7. c. mensurae 119, 12. *cf.* 129, 15. 204, 15.
- capere indicium 112, 10. oculis captus 75, 23. — (= intellegere): auctoritati cedamus qui rationem forte non capimus 89, 3.
- capessere: rationum semina 18, 14. c. fructum scientiae 122, 10. c. scientiam 204, 8. c. eloquentiam 206, 3. c. iudicium 172, 6. sententia robur capessit 34, 16.
- capillus 72, 9.
- capitulum de quodam opere s. Hieronymi subiungis 51, 22. sub ipso capiti tui discussione 169, 1.
- caput: lineae capitibus sese contingentes 89, 11. *cf.* 89, 16.
- cardo argumentationis 53, 2. ininitatus c. substantiarum 82, 6. principalis c. motionum 124, 7.
- caritas casta 56, 19. c. caelestis 87, 6.
- carnale corpus 80, 23. carnales uisiones 113, 13.
- carnaliter 29, 18.
- carneum corpus 61, 20.
- carpere: mutuum ex his carpere aliquid 104, 20 (*M*, capere *rell. libri*).
- cassa rerum uerba 123, 8. cassa contentio 187, 20.
- cassatur uirtus actionis 181, 3.
- castus adfectus 80, 1. casta caritas 56, 19.
- casus: iuxta diaboli casum 164, 19.
- categoriae Aristotelicae 69, 4.
- catholicus: c. fides 143, 15. — catholica (*omisso ecclesia*): sanitas catholicae nostrae non recipit 25, 25. catholicae sanitati opiniones inimicae 23, 2.
- causa *praepositio substantiuo praemittitur*: c. auctoritatis 121, 1. c. motus alieni 124, 2. — causa tui 189, 10.
- causa: sic causam huius loci ingreditur 55, 15. in hac eadem causa dissensit 128, 14.
- causales res 73, 18. causalia secreta 74, 12.
- causari: carum tuum absentem te habere causaris 98, 20.
- cautus reticendi 18, 5. callido cautus ingenio 47, 16. *cf.* 191, 8.
- cauum: canum oris 170, 1. caua pulmonum 175, 1. loca cauo pendula 25, 2.
- cedere: loca humoris subterluuione cedentia 25, 2. cedere loco in locum 102, 2. cedere in fugam 187, 17. cesseritne opusculum 19, 8. cedere carni 57, 2. 5. auctoritati 89, 3. ueritatis calori 125, 9. — (= inferiorem esse): cedere igni 72, 22. 145, 13. cedent aui culis homines 146, 13. *cf.* 146, 17.
- cedo mihi nunc illos 136, 10. cedo etiam de illo quaeramus 178, 17.
- celer ad obliuionem memoria 27, 1.
- censere: animas prouidentia an mole 107, 18. *cf.* 109, 17. animae quantitas pro corporis quantitate censenda est 107, 11.
- centrum 91, 4. 5.
- cerebri uentriculus 173, 13. cerebri triformitas 174, 21.
- cernere: cerne in id temet apostoli testimonium uindicasse 34, 14. cernis uitam deserere 73, 12. *cf.* 159, 12.
- cernicula 142, 5.
- cessare: eo quod pendi potest cessante 113, 10. uidere cessauerit 164, 9. bonus esse c. 167, 11. cessandum est 183, 11.

- chaos 168, 26. 170, 7.
 chartula 24, 3.
 chori numerose distincti siderum
 149, 12.
 ciconia 71, 13.
 circini radius 91, 4.
 circuitus astrorum 149, 6.
 circulus 90, 5. 22. 91, 2 *etc.* — pla-
 norum siderum diastemata uel
 circulorum uias rimari 92, 7.
 circumagere radium 91, 6.
 circumducere alium circini radium
 a centro extrinsecus 91, 4.
 circumflexa linea 90, 23.
 circumgarrire: hisce falsiloquiis cir-
 cumgarrientibus 132, 10.
 circumlocutiones 24, 15.
 circumscribitur anima fallaciis 77, 10.
 citare testes 129, 10. 134, 7.
 citimum lumen 144, 19.
 citra: a cuius magnitudine et citra
 112, 18. a proauis et citra 205,
 20. — citra quod 112, 20.
 citro 110, 11.
 ciuica bona 204, 8.
 clamare (= dicere) 131, 10.
 clarere: claret (clareat) 113, 4. 122,
 6. 161, 5. claret liquido 76, 2. 79,
 2. 89, 15. 150, 7. ueritas claret
 127, 16. qui exterius clarent
 oculis 174, 3.
 clarescere 49, 2. 76, 19. 158, 10. 188,
 18. *perf.* clarui 117, 16. 159, 17.
 classicum geminae Graeciae 105, 2.
 claudere tramites obuerso poste 171,
 15. sententia tua inferos uiuenti-
 bus claudit 180, 6. — (= inclu-
 dere): corporis interna quis clau-
 ditur (anima) 174, 17.
 claudere: quid ueritas claudit 141, 5.
 claustrum corporis 49, 14. *plur.* 129,
 21.
 clauis transfixa diuinitas 34, 22.
 cloaca uentris 137, 2.
 coaequare creaturam creatori 196, 11.
 coaequatum est uitae id quod acci-
 pit et quod dat 194, 11.
 coambulare 29, 8. 9.
 coercere carnaliter sapientes 29, 18.
 cogere: amor in id quod diligit et
 memoriam et consilium secum
 cogit 118, 7. coacta testium turba
 131, 5.
 cogitabilis 47, 5.
 cogitare rotundum 66, 3. cogitata sua
 adstruere 23, 24.
 cognitio rerum 128, 5.
 cognitor intentus 20, 3. nostri bone
 cognitor 105, 21. *cf.* 185, 5.
 coire: ubi non edendum uel bibendum,
 ubi non dormiendum neque coe-
 undum est 56, 23. seminaliter c.
 77, 23. quo situ cerebri triformitas
 coeat 174, 21.
 coitio ossuum 174, 24.
 collatio 191, 13.
 collectim 185, 6.
 colligere (conl.) literarum signa 83, 4.
 coloratus: coloratae formae 43, 18.
 coloratum aliquid 174, 7. flauus
 est ille, coloratus est (*scripsi, ocu-
 latus libri*) 69, 21.
 commercium corporis et incorporei
 44, 8. c. sermonis 171, 4.
 comminui multimoda sectione 64, 6.
 comminus loqui 107, 13.
 comminutio 64, 6.
 commiscere *cum dat.*: radii lumini
 extero commixti 45, 9.
 committere intellegentiam non suo
 iudicio 191, 9. non arbitror (id,
 amicitiae legibus inpune committi
 199, 1.
 in commune animarum generi prae-
 scribere 155, 3.
 communicare: odoratui gustus com-
 municat 46, 14. motibus animae
 non communicat corpus 65, 9 (*M,*
sed m. anima n. c. corpori rel.,
cf. praefat.).
 communio propriorum 45, 1.
 commutari in animae naturam 54, 21.
 comparatiui usus rarior pro super-
 latiuo: quam plura (= quam pluri-
 ma) 155, 21. potiores quosque 104,
 15. doctiora quaeque 205, 13. est
 inter uniuersa corporea solis lux
 sine dubitatione praestantior 45,
 2. etsi non omnium potior (= *potissimus*),
 unus ex multis 205,
 1. — (*recte dicit scriptor*: spernere
 periculosius quam agere laborio-
 sius 18, 10).
 compos: sui c. similitudo (animus)
 94, 11. 130, 8. ueri c. humana
 substantia 129, 9. modo compos
 nostri deus et uita sit 190, 1.
 anima c. numeri 117, 11. — (= *compar*):
 auditus illi elemento
 compos 45, 14. oportuit hasce
 distantias pro suis qualitatibus
 sibi compotes sortiri patronos 100,

11. ut auctori probo causae probitas compos sit 181, 2.
- concauum intercaelestis uacui 147, 7.
- concedere rationi 37, 21. sententiae 177, 21. nonnulla tibi de meo iure concederem 107, 15.
- concernere panniculos ex diuersorum uaria lectione 136, 23.
- conciliare deum ignotis 199, 7. c. sibi auctorem stili ueritate 25, 26.
- concinentia: c. ueritatis 73, 13. c. summae aequalitatis 117, 5. dissonantia in concinentiam cogitur 73, 8. plaudentibus concinentiis 205, 30.
- concinentius est 117, 10.
- concinere: quae (elementa) sibi illud concinuerant 180, 5. elementa sibi concinunt in arboris uitam 73, 10 (*non enim debebam codicum MR lectionem uita in textum recipere*). cf. 75, 2. debet anima sibimet actitandi rationem pro uirtutum parilitate concinere 117, 7.
- concupere opiniones 23, 2. si quid coloris obuium ceperit, concipit et recipit 173, 16.
- concupilare salubri concisione ceruiculam falsiloqui 142, 6.
- conconcisione salubri concipilare 142, 5.
- conclamare religionem 12., 9.
- concluditur indissolubili ratione 164, 16.
- conclusiones dialecticae 106, 25.
- concordare 75, 3. 140, 5.
- concreatus sanctis angelis 167, 7.
- concrepare (= consentire): quid orbis uniuersi nobis concrepare iudicium conuincam 130, 15.
- concretus aer 168, 9.
- concupiscere aduersus carnem 57, 1. 2. c. contra carnem 85, 18. c. aliquid indignum 79, 24. c. scientiam 156, 14. c. corpori corporea 118, 2.
- condere libellos 18, 4. firmamentum 145, 9. semiplenum aliquid 38, 5.
- enuntiatorum condicionalium forma apud Mamertum tritissima*: si capessat, deriuare poterit 18, 14. si cognitor adsit intentus, certe perueniet 20, 2. si quid ueri prodatur, diuersum adstruunt 22, 7. si quaeras, subiciunt 23, 11. si repositas, adiciunt 23, 13. si includat, aiunt 23, 13. nisi inspiciantur, non peruenitur 29, 24. si numerare uelimus, adicimus 93, 4. si audierit, uerbum penes te est 95, 4 etc. — si tanta meministi, tanta est mens, et si tanta cogitas, tanta est cogitatio, et si mentem diligis, . . . aequalia sunt, et si singula se uel ament uel cogitent uel meminerint, non maiora erunt 196, 7. — si eadem prodita uelim, efficerem uolumen 122, 4 (*an uellem utpote in uellim (uelim) deprauatum scribendum est?*). — si multi quorum tu es studiorum forent, futurus eras scilicet etsi non omnium potior unus ex multis 204, 30. mirum uidetur supplemento rerum defore aliquid, si rosae flosculus non existeret, et non defore, si incorporea substantia non esset creata 38, 5.
- condicione substantiae inclusa (anima) 182, 3.
- conducere: nequaquam uaticinium praesenti tempori conducit 30, 13. sicuti conduxit 142, 3. (ea) nobis eo usque conducunt 134, 10.
- conferre alicui nomen 33, 8.
- confessio 135, 5.
- conficere uitam arboris 72, 12.
- confieri: quibus confit animae unitas 71, 6. cf. 158, 9. quibus confit homo 153, 9. quae ex his confiunt 77, 23.
- confinere atque coniectare 85, 5.
- confinium hominis pecudisque 71, 13.
- confictor 189, 2.
- conflictus aduersantis ignoti 20, 10. necessitas conflictus 181, 8.
- confluxit doctrina in te a maioribus profecta 205, 22.
- confutatio 171, 21. 188, 10.
- congerere 185, 8.
- congrredi: ut tecum uerbo congradiar 163, 19. cf. 176, 17. 184, 17. *cum dat.*: diues qui congrredi Abraham sermone quierit 170, 10. (opusculum) conserta nobis manu congressum 19, 8.
- congregare substantiam multorum corporum mixtura 47, 17.
- congressionem habita cum diuersa parte 19, 18.
- congressus siderum 149, 6.
- congruere: quid itidem congruit in

disputationem uocare reticenda et reticere proposita 182, 22. congruentia 28, 15.

congruum et promptum 150, 18. — congrue 82, 10.

conicere 87, 16. 148, 24.

coniectare 85, 5.

coniuere (coniuentia) = conuenire (conuenientia): illo sanguinis inpetu coniuentium elementorum harmonia turbata 75, 18. ualde consentanea nostrisque oppido coniuentia 124, 23. suntne haec omnia genti mortalium uel coniuentia usui uel iucunda spectamini 149, 13 (*sed* duo dissimilia eademque contraria . . duo similia eademque conuenientia 104, 9. *cf. sub* conuenire).

coniugationis formae rariores uel nouae: utere, uaticinare 30, 13. rere 32, 15. argumentere 33, 20. sequare 52, 3. rimare 73, 18. fate- rere 107, 16. (arbitrare 86, 19 *G*). admonere 113, 12. periclitabere 137, 7. arbitrabere 139, 5. confite- bere, infitiabere 148, 5. (uideare 158, 3 *G*). iactabere 159, 18. infitiabere 167, 14. docebere 167, 21. obluctabere 168, 16. reare 175, 12. (sollicitere 175, 11 *G*). aduersere 189, 10. experiere 190, 2. implicabere 199, 5. — penetra- uere 41, 10. dixere, probauere 88, 9. 10. innotuere 178, 10. introiere 203, 12. fuere 204, 6. potuere 206, 6. — redisse 159, 16. scisse 180, 18. audisse 147, 14. quaesisse 129, 7. — faxim 133, 9. 199, 19. faxis 20, 12. 189, 16. faxint 137, 16. faxo 199, 1. — aude sis 33, 11. (*scripsi*, audes (h)is libri). — sodes 146, 4. — siet 203, 7 (*poetae ignoti uersus*). — aiat 29, 10. — lacessias 161, 20. — *imperat.* fito 174, 14. (*imperat.* adhibito *codices* 189, 13). — nancta 181, 5. nactus 187, 13. — *pag.* 95, 17 et 22 *falso uerbum memor exstitisse contendimus: nam priore loco uidetur* memine, *posteriore* memi- nis *scribendum, sicut Sidonius Apollinaris in epistula ad Claud. Mamertum (pag. 202, 16) memi- nens scripsit.*

coniunctio substantiuorum: solis lunaene stellarumque 55, 20.

coniunctiui usus rarior: cur tam celer est memoria ad obliuionem eorum etiam ipse quae protuleris 27, 2. creare potens uniuersa quae uelit 38, 3. quocumque corpus tulerit, trahit 118, 4. incorporeum erit quod deo sit simile 38, 14 *etc.* — *coniunctiuus et indicatiuus promiscue adhib.*: si distant magis quam differant 146, 20. *fort. etiam*: cogitationem tuam cum mente complecteris, hoc est cum cogitare te memineras 95, 22 (*an cum libris optimis meminis scribendum?*). — *cf. praeterea sub* enuntiat. condicion., quamquam, quia *etc.*

conlabi ad illud de quo iudicat 103, 11.

conloqui (= disserere): de una tantum figura conloquamur 90, 4.

conlucnationes (*i. e.* commissationes nocturnae ad lucernas saepius instauratas factae) *codd.* 137, 4 (*cui Schotti coniecturam conlucnationes praeferre non debebam*).

conludium 134, 12.

[conlucnationes *Schotti coniectura* 137, 4, *quam in textum recepisse me nunc piget; libri conlucnationes*].

compactio ossuum 174, 24 (*nescio an fort. recte plerique codd. exhibeant* *compictio*).

conpages solidi huius 132, 8. c. neruorum 174, 23.

comparare hominem diuinis 54, 4. *cf.* 128, 12. 140, 7. deus non potest comparari quasi ad aliud 69, 7.

comparatio contrariorum 100, 9. falsitatis 181, 8. in comparatione gradum faciens 54, 3. 55, 14. 17.

conpati nobis 36, 23.

compellare 191, 15.

compellere undam in angustos tubulorum meatus 73, 6.

conpingere: compactis dimensionibus 42, 20. compacto machinamento 73, 4. moles ex finitis compacta corporibus 112, 23. *cf.* 142, 20. 193, 5.

complecti mundum capacitate incorporea 81, 10. orbem totum c. multiplicibus doctrinis 203, 5. c.

- cogitationem mente 95, 22. 185,
 4. principalium origines complexa
 causarum 183, 8.
 complexus sapientiae 77, 1.
 componere paginam (= scribere libel-
 lum) 26, 3. — ueritas falsitati
 composita 100, 10. nullum corpus
 incorporeis posse conponi 54, 3
 (*cf. praefat.*).
 conpotatores (*an* conpotores?) 137, 12.
 comprehendere (= intellegere) 83, 22.
 comprehensibilis: uix c. mobilitas 48,
 18.
 consendere a mediis ad summa 143,
 16.
 conscientiae nostrae sincerum 138, 22.
 conscius: bene conscius (= bonam
 habens conscientiam) 25, 13.
 conscriptio 20, 15.
consecutio temporum: delegit aerem
 ex quo aut cui similem animam
 fore decernat 47, 20. id ipsum
 persequitur nullam faciens menti-
 onem, ne . . quisque sentiret 55,
 18. et quae ista caelestia essent
 corporea, ut euidenter ostenderet,
 inquit (*praecedit* dicit) 55, 6. ubi
 ait dominus, cum de sancto spiritu
 diceret 58, 23. statum tractatus
 in articuli istius condicione posu-
 isti, ut, si localis anima probari
 possit, consequenter corporea cre-
 deretur 62, 12. est in Gabriele
 corpus quod uel Maria uiderit uel
 per quod Maria uideretur quodque
 localiter gereret, quod gerendum
 spiritus cognouisset 166, 21. sen-
 tentia adparuit sedulo efficere
 cupiens, si quo pacto queat, ut
 anima corpus esse uideatur 25,
 6. uix ut aliquid perperam sentires
 atque id uerisimile uideri con-
 tenderes, error unum ueniabile
 facere potest, aliud ignoratio er-
 roris 181, 17.
 consensus subdolosus 136, 17.
 consentaneus: 124, 22. c. obsequium
 75, 2. consentaneum tibi Hilari-
 um esse potuisse 134, 17.
 consequa ratio 138, 5.
 consequenter 36, 3. 38, 1. 62, 14.
 102, 11. 113, 16.
 consequentia indissociabilis 66, 17.
 simplex 161, 6.
 consequi: quid consequitur 140, 15.
 consequentia 55, 4. 61, 7. 194, 2.
 conserta manu congrredi 19, 8.
 conspicabilis 66, 8.
 conspiciari formas 65, 17.
 conspicua animo (corpore) mensura
 113, 17.
 constare *impers.*: constitit 115, 6.
 175, 7. 182, 10.
 constituere duas lineas aequales 89, 8.
constructio ad sensum: ut non nul-
 lae inrationales animantes prae
 hominibus uigeant acumine ui-
 dendi (*praecedit*: uisus homini
 belluaeque communis est) 49, 9.
 consultatio mutua 160, 6.
 consultor 62, 2.
 contagio humanae substantiae 34, 4.
 corporis 126, 28. 128, 18.
 contemnere: in illud nunc magis nisi
 contemnis aduertas animum 111, 3.
 contemperare corpus incorporeo 59, 6.
 contemplabilis 58, 5. 113, 15. 163, 8.
 contemplatio formarum 66, 6. summae
 pulchritudinis 79, 12. *cf.* 80, 12.
 127, 13. 150, 16.
 contemptor cogniti 101, 14.
 contendere: quid contendit, nisi ut
 abstrahat 130, 5.
 contentio 187, 20.
 conteri occupationibus 125, 19.
 contiguus gradus 161, 18. contigua
 terrae 144, 17.
 continere: hoc continet in figuris
 punctum quod unus in lineis 90, 10.
 contingi puncto uisibili 114, 11.
 continuati altrinsecus uiarum pericu-
 lum fecimus 190, 2.
 contionari ad populum 135, 19.
 contra famam deditus sententiae et
 contra sententiam sollicitus famae
 139, 8.
 contradicere alicui 29, 2.
 contrahere: (anima) ex hisdem con-
 tracta principiiis 47, 17. uideunde
 contractis testificationibus 138,
 21. *cf.* 187, 10.
 contrarietas 195, 9.
 contouersia 141, 16. 182, 23.
 contuitus incorporalis 179, 6.
 contumax restitit 56, 17.
 contubernium stultitiae 76, 22.
 conuenienter 63, 17. 75, 1. 22.
 conuenientia immortalis et incorpo-
 ralis 120, 17.
 conuenire: ne forte hic aptari con-
 ueniat 54, 11. 132, 5. cui a
 corpore sequestrari conueniat quae-

ro 131, 20. 39, 15. nobis conuenit super hac parte 177, 14. — duo haec in uictoriam conueniunt 181, 1. ut te conuenirem 198, 4. — conueniens qualitati officium 164, 1. conuenientia 104, 9.
 conuentus elementorum metricus 42, 20.
 conuersio caeli 72, 19.
 conuiciari deum 94, 12.
 conuicii mucro 107, 4. neque conuici-um rettuli 189, 6.
 conuincere *absol.* 29, 2. 91, 11. 108, 3. 122, 20. 130, 16. 133, 20. 148, 7. 177, 20. conuinceris docere 157, 3. conuincere corporales de incorporalitate 143, 5. conuictus prophetae testificatione 141, 12.
 copia dicendi (= occasio) 21, 12. utrius malles tibi copiam facerem 107, 26. c. dicendi (= ubertas uerborum) 182, 15. c. naeniarum 129, 19.
 copiosius disputare 120, 5. c. aggerare sententias 121, 20. c. infundere doctrinam 199, 9. c. adniti scientiae 205, 20.
 coram posita 83, 2. praesentaneis coram disputationibus 135, 13.
 cordax iudex (= cordatus) 171, 22.
 corporales nostri saeculi Epicurei 133, 15. *cf.* 141, 14.
 corporaliter 110, 3.
 incorporare 106, 3. spiritus qui istis incorporati sunt 54, 14. anima corporata 82, 21.
 incorporascere 59, 12.
 corpulentia ingens 70, 7. aquarum et aeris corpora non eiusdem corpulentiae, cuius est terra 149, 16.
 corpulentus 76, 18. 174, 7.
 corpus: corpora uerborum 21. 13. literae corpus 30, 3. — corpus authenticorum uoluminum 143, 11. operis uniuersi corpus omne 180, 20.
 corpusculum 76, 10.
 corruptibilis 74, 19.
 corruptibilitas 32, 12.
 corruptio corporis 80, 15.
 crassitudo 67, 14. — (= dicke Materie?) 72, 14.
 in crasso habet tantundem 70, 2.
 creatrix magnitudo 112, 4. cr. substantia 193, 12.
 credere deum 56, 10. resurrectionem

78, 17. amicitiae 18, 7. *cum nom. cum inf.* 91, 11. 173, 22.
 credibilis 66, 9.
 credulitas = fides 21, 14.
 creperum aut obscurum 143, 6.
 cubiculariae disputationes 129, 17.
 cuborum rationes 90, 2.
 cuiusce modi 73, 2. 83, 16.
 culmen philosophiae 204, 10.
 cultus animi 203, 16.
 cum *caus. cum indic.*: siue cum dierum noctiumque uices uariant siue quia caloris ac frigoris alterno fotu mundum temperant seu quod .. signaut uel quod .. aetherem pingunt 149, 7. — cum *tempor. cum coniuunct.*: illud ubi ait dominus: ignem ueni mittere in terram, cum de saucto spiritu diceret 58, 23. cum Gabriel ante oculos dominicae matris adsisteret, illud in Gabriele Maria uidit 163, 5. — cum tamen 184, 9. 10.
 sine cunctatione 158, 4.
 cupidines cupiditatesque 126, 1.
 cura ambulandi 108, 20.
 curiositate flagrare 120, 23.
 currere iter 25, 4.
 cutis grani tritici 74, 7.

Damnabilis 86, 14. 87, 6. 140, 18.
 dare: haec uera causa ascensionis dabitur 147, 22. dare negotium 18, 9. rationem 150, 22. ueniam 157, 5. dare se obuium 176, 2. neque hoc adulationi detur 205, 4. — si non daretur agnosci 49, 1. datur intellegi 57, 6. 62, 1. 65, 10.
datiui usus rarior: congregi Abraham sermone 170, 10. opusculum nobis congressum 19, 8. radii lumini extero commixti 45, 9. inmergere aquae 170, 4. concrepare nobis 130, 15. dissentire sibi 117, 3. dominari corpori 56, 9. suspirare patriae 77, 13. — *datiuus ubi genetiuum exspectes*: animae corporatae est per corpus sentire corporea eidemque sine corpore uidere iucorporea 82, 21. — *pro a cum abl.*: aliis ueritas ignorata sit 129, 8. quaesitus aduersario testis 134, 14. eadem nisi uiuentibus adiri non posse 180, 11. ima-

- gines memoriae retentae 192, 3. qua uideatur corpori 164, 22. Gabrieli deum uisum esse 164, 18. *cf.* 134, 7. 156, 16. 205, 15.
- de *ubi ex expectes*: inter illud, de quo facta, et illud, a quo facta est, media (substantia) 27, 25. uocata de nihilo 27, 24. de terrae intimis aquas adtrahit 72, 23. ut fiat de carnali spiritale 56, 4. quia, etsi ab illo coepisset, de illo non esset 103, 4. *cf.* 44, 9. 16. 72, 8. 74, 13. 77, 13. 91, 17. 21. 121, 21. 161, 16. — de *genetiui loco*: aliquid de meo iure concederem 107, 15. de opere quodam sancti Hieronymi capitulum subiungis 51, 23. — de nobismet nos ille conuincet 94, 14. cur fieri de corporis genere uno non posset, quod de omnibus posset 108, 14. quod iuxta de immensitate cogitandum est 102, 22. Hermophilus de Graeco gymnasio, Appius de Romano senatu 173, 23. 174, 1. beatus de domatu 147, 19. — de potissimo omnium elemento sublimius 58, 15. — de tactu dubitari non aestimo imo elementorum esse simillimum 46, 5. sicut de corporibus ibi uel ibi esse congrue dicitur, ita de animabus taliter esse uel taliter iure pronuntiatur 82, 9. de numeris adparet esse hos in corpore uisibiliter 117, 16. si de quopiam quale sit corpus eius inquirimus 69, 19. — quo de agimus 145, 22.
- debilis anima 63, 9. d. membrum 76, 2. debilitas corporis 80, 16. debitum 198, 6. d. duplex soluere 205, 24.
- decempera 108, 9. 112, 17. 113, 13. decertare 134, 14. 204, 25. decidere in miseria 164, 21. deciduus 205, 9. declamare 31, 21. 162, 7. declamationes 205, 6.
- declinatio: genet.* fructi 199, 16. osuum 72, 9. 174, 24. omnigenum uitarum 184, 7. Brachmanum 130, 10. principium 121, 22. praesentum 136, 20. laudantum 136, 21. — *datiu.* (?) toto quandoque mundo diuinitus editum dogma 125, 5. *accus.* aetherem 149, 12 (aethera 45, 14). locos *CG* 159, 11. — *ablatiu. adiectiuorum in* — i *saeptius ueluti* duplici 21, 13. 34, 10. peruicaci 23, 5. in pari 24, 12. uiuaci 76, 3. praecipiti 122, 22. loquaci 123, 11. socordi 136, 15 *etc.* — igni 149, 19 (*rell. locis* igne). animabus 55, 21. 60, 10. 82, 10. 111, 8. 119, 19 *etc.* spiritibus 51, 26. 52, 17 — magnanimem 70, 6. magnanimus 70, 8 (*nisi magnus animus scribendum est, cf. praefat.*). dextera 75, 5. 194, 7 (*rell. locis* dextra). — *pronom. nom. plur. fem.* haec *optimi libri* 81, 7. qualibet pars 110, 13 (quaelibet 114, 19). *nom.* illuc 183, 11. — *accus.* istoc 204, 4. 206, 6. *ablat.* istoc 22, 15. 152, 3 (*scripsi, istuc libri*). 173, 10 (*cf. genet.* istiusce 173, 10). — *ablat.* qui 170, 10. 12. quicum 176, 17 *et G* 134, 14 (cum quo 134, 14. 152, 8. quocum 184, 17). quis 174, 17. ex quis 135, 11. 139, 5. pro quisque 139, 20. super quis 138, 15 (super quibus 139, 12).
- dediscere 204, 2. dedocere noxia 188, 11. deducere: a quo (corpore) postquam morte deducta est 120, 19.
- defectus 28, 6. defensio 30, 15. 130, 14. 138, 19. d. quaesita 30, 17.
- defensitare 20, 15. 33, 21. 140, 16. defensor 100, 12. 181, 4. defessus corpus 86, 3.
- deficere 28, 1. 75, 24. defecta corporibus anima 146, 17.
- defigere animam in pulchra corpora 79, 11. defixus in contemplatione (*contemplationem M*) 164, 17.
- definire *absol.* 58, 4. 106, 24. non definitientium, sed arbitrantium 53, 1. d. de his 158, 5.
- definitio perfectae uoluntatis 86, 13. defluxit anima in corpus 85, 9. defungi 126, 16.
- degenerare ab hisce doctrinis 136, 11. dehinc 73, 12. 183, 12.
- dehonorare dignitatem causae 187, 14. deiectus caelo 167, 10. deierare 23, 11.
- deinceps 93, 6. — (= deinde) 82, 7. delectabiliter 82, 17.

- delectat euasisse 156, 11.
 deliciis et diuitiis seruiens 203, 17.
 deligere 47, 20. 74, 2. 104, 16. sibi
 Gabrielem quasi quoddam linguae
 prolium 162, 7.
 deliramenta mussitare 137, 11.
 delitescere 137, 14.
 dementia 126, 3.
 demum 126, 20. 23. — (= denique)
 20, 9 (denique 83, 9).
 denotare uitanda 19, 5. quosdam in-
 probitate sententiae 123, 2.
 denuntiare *absol.* 137, 10.
 deorsum uersus 45, 15. sursum deor-
 sum 61, 1. 67, 9. 187, 6. sursum
 ac deorsum 110, 11. sursum et
 d. 194, 7.
 deperire 76, 7.
deponentia passiuæ: tardius adepta
 101, 5. indepta sapientia 116, 8.
 emensa eremo 175, 22. quoad usque
 eidem (tractatores) tenore ueritatis
 adstipulantur 135, 9. *cf. praeterea*
sub metiri.
 deprecari ueniam erroris 48, 8.
 depressa (*opp.* sublimia) 183, 13.
 deriuare 19, 1.
 derogare 123, 1.
 desiderare ueritatem 101, 7.
 desiderare 115, 3.
 desperatum bonum 204, 21.
 despiciere infra corpus imum 150, 19.
 destinare alicui talia 26, 11. d. ad
 potioris peritiam 191, 9.
 destruere fallaciam 188, 6.
 deteriorare 34, 6. d. ad creaturam 59,
 15.
 detrahere diuinitatem diuinae imagini
 139, 2.
 detrimenta meritorum pati 135, 7. d.
 non sentit deus 28, 4. d. lunaris
 globi 149, 5.
 deuexit nos disputationis ordo ad id
 loci 144, 10.
 deuia abrupta 132, 1. d. errorum 151,
 11.
 deuincere 188, 3.
 deuocare 127, 14.
 deuotio operis 109, 5.
 dextera 75, 5. *cf.* 194, 7.
 diabolus 164, 19. 167, 6.
 dialecticam exercere 177, 20. *cf.* 204, 24.
 dialecticae regulae 19, 15. d. conclusi-
 ones 106, 25. *cf.* 81, 6.
 dialogus philosophi (Platonis) 127, 3.
 diastemata planorum siderum 92, 7.
 dicere: etsi diuerso nomine dicitur 81,
 19.
 dicitare 174, 19.
 differentia meritorum 171, 5. diffe-
 rentiam facere 148, 21. *plur.* diffe-
 rentiae solis lunae stellarumque
 55, 21. d. saporum 68, 12. d. cae-
 lorum 146, 18.
 differre disputationem 43, 4. discussi-
 onem 162, 14. — quid differant
 193, 8.
 diffiteri 60, 22.
 diffluit dilectio in inferiora damnabili
 amore 87, 6.
 diffugere 94, 2. 148, 2.
 diffundere caritatem in corde 95, 12.
 digerere aliquid 75, 13. d. faeculentias
 uelut in fundum 45, 16. d. breui
 sermone 196, 14.
 dignari legere 88, 7. me uideri dignor
 96, 17. *cf.* 111, 4.
 dignatio tua 191, 13.
 dignitas naturae 38, 21. substantiae
 144, 2. causae 187, 14.
 digredi (*absol.* = uita decedere) 127,
 1. — a quo dudum magno inter-
 uallo digressus sum 120, 13.
 diiudicare iusta ab iniustis 173, 21.
 dilabi sponte a statu pristino 85, 13.
 in corpora dilapsus animus 130, 8.
 dilapidare stipem suam 137, 4.
 dilectio 86, 19.
 diligere: cum meminisse et cogitare
 te diligis 96, 5. 6.
 dilucide 53, 8.
 dimensio 42, 21. 91, 3. 116, 22.
 dimensis limitibus 149, 9.
 dimicare 104, 19.
 dimittere pondus in aqua 114, 17.
 guttulam in aere 114, 22. animum
 in societate 126, 26.
 dinoscere numerum 117, 13. uestigia
 numerorum 110, 7. *cf.* 100, 8. 108,
 8. — *absol.*: nonne dinoscitur?
 53, 4.
 directam 90, 15.
 dirigit memoria sensus 192, 2 (*scri-
 bendum enim est quos, non quod*).
 diruere falsum uero 167, 7.
 disceptare 127, 10.
 discernere in diuersas mundi partes
 corpus 180, 5.
 disciplina: animus et disciplina, quae
 ita sibi nexa sunt, ut nec . . sine
 disciplina sit rationalis animus
 157, 17. *cf.* 194, 20. 195, 6. Chry-

- sippus ad disciplinam capessendam usui sit 206, 2.
- discrepantia 35, 17. 55, 11.
- discretum est 151, 19.
- discrimen 131, 10. 139, 21.
- discriminare 147, 9.
- discussio causarum 110, 20. sententiae 162, 14. capituli 169, 2. quaestionis 185, 3. tacita d. 146, 18. *cf.* 151, 15.
- discussor 23, 24.
- discutere proprietatem nominis 27, 20. inperitiae figmentum superiore libro discussimus 129, 23. tamquam nihil sit pertractandum discutendumque 36, 11. sicut fallentia discussimus, sic uera quaeramus 148, 8. *cf.* 174, 11. 177, 1. 178, 18. 191, 2. ratio discussa 48, 6. causae satis usque discussae 97, 15.
- discicere: discicine in partes animus queat 66, 19. *cf.* 98, 9. 132, 5 (*ceterum librorum scripturam discisci in textum me non recepisse aegre fero*).
- disparascere: testimonium quod a nobis disparascere arbitraris 171, 12.
- disparatus corporibus 134, 5. d. ab inuicem 170, 16.
- disparae naturae 127, 7.
- disparilis 97, 17. 184, 6.
- disparilitas adfectuum 98, 6.
- dispariliter 75, 4.
- dispergere aerem 63, 15.
- disponere passionem 28, 20. uniuersa iuste 82, 9. libellos subtilissima disputatione 191, 7.
- disputare *personal.*: nonne disputet auctor capessere indicium 172, 5.
- dispuens terrae 135, 15 (*despuens* 203, 16).
- disputator 47, 10. 53, 16.
- disquirere consequentia 61, 7.
- dissentire sibi 117, 3.
- dissertare 105, 9. 108, 7. 128. 12. 141, 14. 169, 2.
- dissertator 135, 10.
- dissicere *cf.* discicere.
- dissidere 76, 4. 5. 101, 11. dissidentia (= contraria) 181, 20.
- dissoluere 47, 19. 158, 7.
- dissonantia corporum 73, 7. 76, 5.
- dissonare ab unitatis concinentia 73, 13.
- distantia resuscitatorum corporum 55, 12. locorum 146, 19. 171, 5. partium 114, 21. 163, 20. *plur.* 100, 11.
- distendere: distendit se anima 195, 19. distendi multitudine recordabilium 186, 11. distendi per loca 174, 8.
- distinguere 165, 5. d. literarum signa per uerba 83, 5. distinctis numero choris 149, 11.
- distrabere: quo diffugimus, quo distrahimur 94, 2.
- dites causae 184, 11.
- diuellere 63, 23.
- diuersa pars 180, '14 (*etiam* 19, 18, *cf. praefat.*).
- diuersitas meritorum 55, 12. saporum 81, 4. *cf.* 82, 17. 98, 8. 110, 12. 150, 22. 164, 8. 180, 5.
- diuiduus 63, 10.
- diuinitas 19, 12 *passim.*
- diuinitus 91, 26. 118, 8. 125, 6. 139, 2. 143, 24.
- diuisio 120, 9.
- doctor ignarus patentium causarum 42, 3. facundus d. 105, 22. d. gentium (Paulus) 55, 13. 101, 13. Christianus d. 58, 3. doctores ecclesiastici 131, 2. doctor Viennensis urbis (Sapaudus) 205, 24.
- dogma diuinitus editum 125, 6. Socraticis dogmata 204, 11.
- dolenter 199, 1.
- dominari corpori 56, 9.
- dominicus sermo 169, 7. d. mater 163, 5.
- donec: non residet, d. peruenerit 114, 18. rapitur, d. adeptione amatorum potitur 118, 3. d. habeamus corpus, nunquam nos id consecuturos 125, 14.
- dragma 191, 5.
- dualis numerus 145, 25.
- dubietas arbitrantis 52, 4. causa dubietatis ignoratio esset 102, 7.
- dubitanter 53, 3.
- dubitare *cum inf.*: quod creari debuisse non dubitas 39, 10. de tactu dubitari non aestimo imo elementorum esse simillimum 46, 5. *cf.* 63, 11. 113, 3. 152, 3. — intellegas necne dubitauerim 161, 5.
- dubius praelii 107, 3. — dubium non est *cum inf.* 64, 10.
- ducere: totiens quasi multi singuli in summa ducuntur 93, 7. nume-

rorum ducentia 93, 17. — (= putare) 106, 26. 141, 15.
 ductor 70, 9.
 dudum 120, 13.
 dulcedo 205, 8.
 dumtaxat 130, 15.
 duplicare corpus 60, 1.
 durare: in quandam glaciem durata gentilitas 125, 9.
Ex: aliquid periculum e socordi turba periclitabere 137, 6. ex imo caeli tergo sistentes 143, 21. ex corpore se separare 94, 8. duas lineas sibimet antistatas e regione constituere 89, 8. e uestigio respondere 108, 11. ex abundantia est 104, 17.
 ea (= eo = propterea): sanctitate prolapsus eaque localiter caelo deiectus 167, 9.
 eatenus 47, 19. 113, 9. 141, 14. *sequuntur*: quoad 135, 7. ut (= qua) 32, 17. 115, 19. ut *cum coniunct.* 63, 3. 85, 26. 123, 8. 175, 16.
 ecce 46, 15. 47, 4. 65, 15. 70, 11. 75, 5. 86, 19. 93, 3. 22. 97, 13. 115, 16. 116, 6. 144, 17. 148, 2. 151, 18. 165, 16. 175, 2. ecce tibi 74, 7. 145, 6.
 ecclesiastici doctores 131, 2.
 equo tam ex occupatu unquam implicabere 199, 4.
 edere dicta factaque caelitus 122, 8. dogma toto mundo diuinitus editum 125, 6. edere uades 154, 5. edissertare 185, 5.
 editionem libellorum imperare 18, 4. *cf.* 20, 16. 191, 6.
 edormire suspensiones 129, 20.
 effluere: animus magnus in paruo non effluit 110, 3.
 egregie conpertum tenere 18, 7.
 eia 146, 4.
 elabi tibi (= fugere te) 161, 8.
 elatum 191, 4.
 elementa principalia corpora 42, 19 *saepius*.
 eligere: eligunt audaciae culpam suae peruicaci obstinatione defendere 23, 5.
ellipsis uerbi esse: si in his secus aliquid (*sc. est*) 20, 15. si uerbum uerbo satis (*sc. est*) 188, 5. iniquis scriptum (*sc. esse*) 29, 19.

qui expositurum se (*sc. esse*) spondet 30, 12. *cf.* 32, 16. 33, 12. 34, 5. 45, 11. 55, 21. 57, 15. 63, 11. 72, 16. 76, 3. 77, 15. 106, 9. 111, 8. 125, 5. 134, 7. 138, 19. 142, 19 *etc.* — utitur indumento uocis uerbum tuum, ut insonet auribus, sicut ego indumento carnis (*scil. usus sum*), ut uiderer hominibus 94, 25. — *deest uerbum regens in accusat. cum inf.*: non hoc esse ipsum corpus... quod color ipse 193, 21. — *ellipsis subiecti pronominalis in accus. cum inf.*: de tactu dubitari non aestimo imo elementorum esse simillimum 46, 5. ubicumque animam localiter esse credis, illic etiam localiter sapere (*sc. eam*) fateberis 63, 2. sicut de corporibus ibi uel ibi esse dicitur 82, 9. in ea certe ratione mensurae mitti (*sc. se*) posse non dubitat 113, 3. Hieronymus nihil de anima sentire (*scil. se*) dicit uerius, nihil disputare posse perfectius 134, 1. subicis sic doceri (*sc. te*) 41, 7. — eandem scilicet a quo sit composita fuisse damnatam (= ab eo a quo) 26, 2.
 eloquentiae ueteris reparator 20, 17. eloqui 42, 2. 92, 25.
 eloquium: eloquia diuina 150, 2. — (= eloquentia): eloquio eludi 40, 21. eloqui profuus 135, 17. eloquium profuens 204, 20. *cf.* 122, 16.
 eludere auctoritatem 23, 17. eloquio eludi 40, 21.
 emanare uenulis 19, 1.
 emensa ignorantiae eremo 175, 22.
 eminentia uisus 42, 9.
 eminentiore sensu 46, 15.
 eminere aquis 72, 22.
 emirata mens (*scripsi, se mirata codd.*) 101, 21.
 emoliri 37, 9.
 emori: emoriens corpus 70, 17. arbor emoritur 73, 12.
 en 20, 11. 46, 8. 176, 6. 182, 12. 187, 9. en tibi 116, 15. 134, 2. 150, 9. 10.
 enim = autem 194, 23. *cf.* 183, 1.
 enimvero 26, 1. 28, 6. 38, 22. 106, 3. 121, 1. 137, 13. 139, 15. 145, 16. 172, 21. 185, 12. 198, 8. uerum enimvero 184, 15.

- enisus, us 180, 22.
 enitescere 130, 16.
 eniti omnibus uiribus 111, 19.
 enodis ligatura 175, 1.
 eo (= ea de causa) 52, 20. 48, 4. 72, 24. 75, 13. 79, 4. 88, 11. 99, 3. 103, 1. 145, 23. 176, 15.
 eotenus *sequente* ut *cum coniunct.* 84, 14. 122, 8.
 epitaphium flebile 204, 18.
 equidem iudicauerim 122, 3. — e. agnoscas 86, 8. sic e. cerne 116, 4. e. nequiisti 182, 13. — talis e. paginae stilus 24, 18. sic e. lux delectat 100, 9. eatenus e. ratio 113, 9. animaduertens e. uir excellentis ingenii 124, 1. hinc e. factum est 156, 13. *cf.* 122, 12. 127, 8. 181, 4. 184, 7. 204, 20.
 eremus ignorantiae 175, 22.
 ergo igitur 111, 9. 173, 8. — ergo *pleonastice* 90, 10. 101, 19. 116, 13. 119, 16 *et saepissime.*
 eructuare 75, 13 (eructandum *libri praeter A*, eructandum *editores*).
 erudire lectorem in aliquid 19, 14. 87, 12.
 eruditissimus uirorum 20, 11. eruditissimum uerbum 131, 13.
 eruditores ecclesiae 25, 21.
 eruere aliquem ex abditis tenebellarum 137, 13. e. aliquid medullitus 176, 17. *cf.* 188, 13. 205, 5.
 erumpere 115, 3.
 essentia 27, 24. 71, 22. 103, 13. 119, 21 *etc.*
 essentialiter 28, 12.
 esus necessarius 79, 13.
 et *pro* etiam 22, 3. 12. 29, 12. 30, 22. 31, 13. 34, 2. 6. 36, 23. 39, 7. 49, 3. 54, 15. 56, 11. 58, 8 *etc.* — pati *pro* hominibus deus potuit et non adsumpto homine 34, 1. qui nonnullis disputationibus adstruunt et ipsos solis uel lunae globos incorporeis spiritibus uegetari 52, 16. — non solum .. uerum et 90, 16.
 etenim 24, 3. 30, 24. 110, 8. 112, 14. 126, 17. 178, 24. 191, 12.
 etiam: ostendens terrenum corpus etiam carnem fore, caeleste uero non etiam carnem 54, 10. *cf.* 60, 22
 etiamnum 199, 1. 19.
 etiamsi *cum coniunct.* 67, 17. 80, 4. 88, 14.
 etsi *cum coniunct.*: etsi idem sentiunt (*M*, sentiunt *rell.*) 22, 9. (quod etsi non subderetur, moueretur 102, 11). — *cum indicat.* 22, 16. 32, 3. 4. 43, 8. 75, 7. 81, 19. 106, 16. 152, 12. 165, 20. 166, 10. 176, 7. *cum ellipsi uerbi* 24, 12. 205, 1.
 euadere hanc opinionem cum puerilibus annis 156, 11.
 euellere suauitatem declamationum animo infixam 205, 6.
 euenire: usu euenit (= uenit) 83, 15.
 euidens 26, 2. 46, 3. 107, 16. 121, 23.
 euidenter 48, 17. 54, 1. 9. 55, 7. 88, 5. 97, 17. 119, 2. euidentissime 126, 11. 193, 8. 15.
 euigilare 159, 9.
 euincere 185, 6.
 euirare fortitudinem 205, 30.
 exaequare corpus incorporeo 32, 19. *cf.* 56, 11. 57, 4.
 exaltare 33, 7.
 exanimatus 154, 3.
 exanime 166, 2.
 exarnare 187, 19.
 excedit aliquid notitiam creatoris 51, 9.
 excellens ingenium 101, 8. 165, 4. 203, 8. excellentes uiri 88, 9. excellentior substantia 144, 1. excellentissima ueritas 100, 5.
 excellentia causae 99, 5. *plur.* 184, 13.
 excerpere ex dialogo 127, 4.
 excidere a proprietate uerbi et a ratione ueri 106, 17.
 excidium falsitatis 190, 3.
 excipere uulnera 22, 18.
 excutere: (*absol.* = disquirere) 151, 20. e. quaestionem 67, 1. e. moles elementorum 146, 5.
 exemplar: ad istorum quasi e. deus uniuersa formauit 111, 11.
 exemplum principale formarum 121, 12.
 exercere iustitiam 30, 23. motus 62, 23. dialecticen 177, 20. nihil bonitatis 38, 3.
 exercitium sapientiae 129, 11. exercitio est 176, 18.
 exesum corpus 79, 3.
 exhalare 75, 12.
 exigere: exacta corporum uniuersitas 145, 1.
 exilia responsa 189, 10. — exilius moueor 22, 16.

eximere: exempta animae corporalitas 172, 5.

exin 144, 18.

exinde deriuare 19, 1 (*DM*, exhinc *rell.*). pulsa e. cessit 75, 8. ut e. probatum uelis 111, 7 (*M*, exin *fere rell.*).

expendere uerba et sensus 140, 4.

expertia ratio nis animata 43, 4.

expiare peccata 36, 15.

explicare intentiones suas 76, 7. *cf.* 194, 3. — explicitae enodibus ligaturis botulorum inflexiones 175, 1.

explodere sententiam 25, 5.

exploratio saporum 46, 13.

exponere: ut ille qui aliena expositurum se spondet non possit exponi 30, 11.

exposit ratio discuti 177, 2.

exprimere: unda supra summum putei expressa 73, 6.

exserere: in quae semet sensus exsereret 44, 3. uisus per corpus exserit se 173, 13. e. potentias suas 76, 1.

existentia rerum 178, 13.

exspuere spumas uerborum puerilium 123, 6.

extendere uires ingeniorum 203, 8.

exterum lumen 45, 9. exteriora 67, 15. 17. — exterius 159, 2. 4. 174, 3.

extima rotundi 114, 9. transmunda 144, 20.

extra fidem esse 33, 1.

extrahere atque eruere ex abditis tenebellarum 137, 13.

extraneus 104, 19. 136, 13

extrarius 45, 20. 47, 18. 107, 9.

extrinsecus 44, 2. 91, 4. 127, 16.

exuberare in magnos amnes 19, 2.

Fabrefacere 65, 16. 205, 10.

fabrica: omnigenum corpus in fabricani corporis humani permixtum 47, 5.

fabricare 91, 21. 112, 7.

fabricatrix 205, 10.

facere: iacturam 22, 11. gradum ex comparatione 54, 4. testificandi locum 133, 9. differentiam inter 148, 21. tempus uacuum ad philosophandum 126, 7. consultum 199, 11. tacitum 199, 1. feceris nos uincere 134, 12. fac memineris 205, 19.

facessere: illud negotii facessuit fallacia 181, 6. moneo facessas 139, 4.

facies prima opusculi 24, 10.

facilis *cum supino in* -um: facillimum factum fore 70, 10. facile hoc factum mihi esset (*libri prae-ter H²LS*) 131, 4. — *cum infn.*: f. intellegi 83, 18. — facilius est mundum interire quam ut aliquid . . . mutari queat 89, 20.

facilitas: corpus totius facilitatis 57, 21.

faciliter 185, 4.

facultas scribendi raro subpetit 198, 8.

facundus doctor 105, 22.

faeculentiae 45, 15.

fallacia 181, 5. f. carnalium uisionum 113, 13. fallaciam struere 188, 6. ludibria fallaciarum 84, 13. inlectamenta fallaciarum 127, 5.

fallax professio 35, 11. uisus 156, 1. fallaces temerarii 25, 23.

fallere semet mendacio scientiae 123, 7.

falsiloquium 132, 10.

falsiloquus 142, 5. quid falsiloqui 175, 24.

falsitatis caenum 131, 24. extraneos cum falsitate praeligere 136, 13. *cf.* 181, 8.

familia Pythagorica 121, 20.

familiariter 205, 26. 206, 7.

famulari domino 56, 10.

famulus ignauiae 203, 18.

far candens 74, 6.

fas: quoad homini posse fas siuit 183, 10. fas est *cum inf.* (*acc. cum inf.*) 18, 5. 58, 23. 142, 4.

fastidiosus 188, 2.

fauus 205, 11. f. eloquentiae 205, 15. 18.

febris inuidiae 167, 9.

felicitas trinitatis contemplandae 20, 5.

ferire: quibus modis cordis plectrum feriat 174, 22. ut (falsiloquum) Iesu praeuio feriat 176, 2.

ferme 138, 20. 143, 10. 148, 21. 150, 26.

ferre sententiam 19, 9. 120, 10. iudicium 139, 20. quidquam bonae frugis 203, 6. prout mea opinio fert 141, 13.

feruescere amore 118, 8.

fetidinae 137, 1.

- fetura 205, 11.
 fideliter credere 56, 10.
 fides perditorum 59, 13. bona fide
   scire 126, 12. fidei nostrae ratio
   periclitabitur 180, 8.
 fieri: quid hominibus fiat 123, 3.
   imperat.: quam potis es praeseus
   fito 174, 14.
 figere pedem 65, 3. fixa uiuentia
   74, 1.
 figmentum inperitiae 129, 22. *cf.* 49,
   18. *plur.*: figmenta fallacium
   temerariorum 25, 23.
 figuraliter 29, 23.
 figurare aliquid 66, 4. illic ubi loca-
   liter non est potentialiter circulum
   figurare 91, 7.
 figuratio formabilium 66, 7.
 filum araneae 88, 13.
 finalis (= id quod finem habet) 112,
   22. 113, 1. 115, 8.
 findere altitudinem 90, 16.
 finire: in hoc negotio sermo finitur
   25, 10. finita corpora (= finalia)
   112, 23.
 firmamentum 145, 8. 12.
 firmatum odium 22, 10.
 firmitas robustius credendae trini-
   tatis 20, 6.
 fistula 73, 2.
 flaccente sententia 31, 21.
 flagrantia castae caritatis 56, 18.
 flagrantius amare ueritatem 101, 6.
 flagrare caelesti caritate in superiora
   87, 6. *cf.* 120, 23.
 flagrum: flagris (*G.M.*, flagellis *rell.*)
   caesa diuinitas 34, 22.
 flammae uiscerum inuisibiles 173, 14.
 flare (*intrans.* = respirare) 63, 11.
   trans.: aere flato 45, 21.
 flauus (*opp.* coloratus) 69, 20.
 flebile epitaphium 204, 18.
 florida praecerpere 205, 14.
 floriger 205, 10.
 flosculus rosae 38, 6.
 fluens per tempus canor 76, 16. flu-
   entes temporaliter substantiae 203,
   10.
 foetet iniquitas 76, 21.
 fomentum 115, 10.
 fores sublimissimae quaestionis 24,
   11.
 foret *pro* esset *saepissime adhibetur*:
   nec de quo epistula foret indicatum
   uoluit 26, 15. quem sibi inter-
   pellare necessarium foret 36, 25.
   nec extrinsecus adhibenda forent,
   si 44, 2. si corporea foret, parti-
   bilis foret 66, 17. quod foret libi-
   tum 137, 16. *cf.* 44, 13. 104, 20.
   131, 6. 141, 15. 180, 16. 204, 30
   etc. — fore *fere idem quod* esse:
   adfectum impassibilem fore (quid)
   conuinca 29, 2. praecauenda fore
   nouerant apocryphorum uana 25,
   21. ut incontaminabilem diuini-
   tatis essentialiter passibilem fore cre-
   damus 30, 2. nos extra fidem fore
   prouentias 33, 2. ex quo aut cui
   similem animam fore decernat 47,
   20. ostendens terrenum corpus
   etiam caruem fore 54, 10. animad-
   uertat licet defore (= deesse)
   fixis uiuentibus animam, sed non
   defore incorpoream uitam 74, 1.
   cf. 58, 5. 108, 3. 113, 19. 116, 11.
   117, 14. 124, 2. 125, 13. 127, 5.
   133, 19. 180, 10. 205, 20 *etc.*
 forma: iuxta formam euangelici largi-
   toris 199, 17.
 formabilis 66, 7. 121, 13. 165, 19.
 formator 96, 23.
 formatrix forma 96, 25.
 formica 107, 17.
 formicula 109, 5.
 formidare dialecticem 204, 25. *cum*
   inf. formidat agnosci 26, 4.
 formidabilis syllogismus 155, 5.
 fornicatio 142, 8.
 forsau 56, 15. 72, 5. 139, 12. 184,
   18. 198, 11. 204, 9. — si forsau
   cum indicat. 122, 22. an forsau
   173, 21. — forsau *cum coniunct.*
   146, 2.
 forsitan 32, 15. 108, 9. — *cum indicat.*
   66, 14. 106, 16. 159, 8. 206, 7. —
   an forsitan *cum indicat.* 62, 23.
   159, 4.
 fortasse 85, 23. 113, 15. 146, 6.
 fortassis 29, 14. 36, 7. 39, 18. 56, 11.
   75, 12. 143, 6. 155, 16 (si fortassis)
   — *cum coniunct.* 32, 2. 78, 15.
   107, 24.
 forte *cum coniunct.* 34, 3. 38, 10.
   98, 4. 160, 5. — *cum indicat.* 75, 10.
   110, 3. 153, 4. 199, 3. — ne (ut)
   forte 54, 10. 55, 21. 173, 6. 181,
   18. — si forte *cum indic.* 52, 1.
   89, 3. 105, 24. 120, 23. — nisi
   forte *cum coniunct.* 40, 4. — forte
   cum indicat. in interrogationis
   initio 46, 13.

fortius quaerere abstrusa 101, 5. *cf.* 61, 7.
 forum quadratum 112, 8.
 fatus alternus caloris ac frigoris 149, 8.
 fragrantia 46, 17. 68, 11. 76, 17 (*fragrantia [flagrantia] libri, fragrantia editores*).
 fraglare 43, 23. 76, 21. 205, 13 (*fraglare [flagrare] libri ad unum omnes, fragrare editores*).
 fraudatus temporis 19, 3.
 frequentia comminationis 64, 6.
 frigentia uerba 51, 17. frigentia 43, 12.
 frigus 43, 13. brumale 72, 19. infidelitatis 125, 8.
 fringultire suggillatiunculas 137, 3.
 friuola 175, 11.
 fructus scientiae 122, 10.
 frustratio uirium 187, 20.
 frutex 72, 2. 74, 16. 193, 6.
 fulgor solaris 149, 4. aliquo nobis fulgore subrutilat 113, 11.
 fundatores ecclesiae 25, 20.
 fundere preces 36, 17. cassa rerum uerba 123, 8. fundi in mollem aerem 140, 6.
 fundus 45, 16.
 furax meditatio 186, 25.
 furiae 204, 28.
futurum tempus pro praesenti: iuxta necessarii mei tractatum humanae substantiae angelica natura erit inferior 57, 12. sicut in trigonis et tetragonis puncta sunt, sic in circulo eius medium puncto possidebitur 91, 2. aut anima localis erit, aut secum tota non erit 109, 13. igitur si splendor nobis subrutilat, necessario admonebere 113, 12. *cf.* 110, 14. 124, 12 *et saepissime; uide praeterea sub fore.*
 Garrientibus nugis 176, 6.
 gehennae incendiis aestuare 170, 10.
 gemere 84, 22.
 gemina Graecia 105, 2.
 geminare 141, 5.
genetiui usus rarior: nonnullis locorum 142, 3. nunc locorum 144, 4. id gloriae 56, 4. ad id locorum 131, 17. id negotii 188, 6. illud negotii 181, 5. nihil bonitatis 38, 3. *cf.* 57, 3. 85, 1. 135, 2. quidnam

rationis 25, 11. quid causae est 91, 16. si quid spatiorum 113, 2. quid culpae 141, 2 *etc.* — omnium potior 205, 1. — fraudatus temporis et occupatus animi 19, 3. segnis redhibendae uicissitudinis 134, 16. dubius proelii 107, 3. rerum callens 107, 16. cassa rerum uerba 123, 8. mutus eloquentiae 136, 25. sollicitus famae 139, 9. Graecia doctrinarum angustior 204, 11. disciplinae nobilis 204, 2. uigidus consilii 171, 21 (*sed intellectu uigidus 181, 5*). uiridis aevi, maturus animi, terrae, caeli adpetens, humilis spiritu, arduus merito ac perinde ingenii subtilissimus, scientiae plenus, eloquii profuus 135, 14 *sqq.* — anima uisorum recolit 68, 1. in mente est amoris tui 96, 7. ego conscriptionis periclitabor, sed tu editionis 20, 15. — cum nihil . . disserueris, non possum obliuionis fuisse dicere 182, 18.
 genitrix: poetarum more appellare genitricem 163, 2.
 gentiles 125, 7.
 gentilitas 125, 9.
 geometra 108, 8.
 geometricus: g. regulae 19, 15. g. disciplina 88, 6. g. libri 130, 4. *plur.* geometrica 81, 6. — geometrica (*sc. ars*) 105, 10. 174, 4. 204, 27.
 gerere similitudinem dei 155, 2. officium 164, 1. corpus 166, 23. 24.
 germen 72, 15. germinum tumores 74, 9. radices arborum uel quorumpiam germinum 72, 23.
gerundii ablatiuus pro enuntiato plerumque temporali uel modali: a quo non ambulando, sed peccando discessimus 94, 4. adgrauat animam occupando 79, 10. quia philosophicam non intellegendo sententiam illud pro tua parte posuisti 52, 21. ut easdem copiosius aggerando de alienis uoluminibus meum faciam 121, 21. de hoc ipso paululum dissertando quaeram 88, 8. *cf.* 29, 2. 94, 8. 98, 19. 24. 180, 9 *etc.*
gerundiuum pro futuro passiuui: certum diuina auctoritate retinemus sanctorum corpora angelicis exae-

- quanda corporibus 57, 15. ambiguo caret tam te puniendum scripto meo, quam punior egomet silentio tuo 199, 21. quid istinc sequendum sit nobis consulta ueritate uideamus 144, 10. — *pro praesenti passiu*: si scinditur, habet latitudinem, cum secunda est, puucto caeditur 90, 12.
- glacies: in quamdam glaciem durata gentilitas 125, 8.
- gladius ueritatis 142, 5.
- globus sphaeroidis 144, 20. solaris 149, 5. globi lunae uel solis 52, 16.
- gloriosum uictoriae genus 134, 13.
- gnarus iustam ferre sententiam 120, 10. gn. uerborum 123, 9.
- gradatim 71, 5. 101, 3.
- gradi: in gradiendo 65, 2. gradiendi scientia 108, 18.
- gradus 161, 19. gradum facere ex comparatione 54, 4. *cf.* 138, 4. 143, 16. aer tanto gradu igni cedit 72, 22. gradus inferioris creaturae 116, 5. *plur.* gradus differentium naturarum 20, 3.
- grammaticus 81, 5. grammatica (*sc. ars*) 204, 23.
- γραμμῆ 89, 5.
- grandis: grande milium et grandis musca 112, 3. gr. spatium 116, 2. gr. domina 204, 26.
- grauulum 74, 8. 12.
- granum papaueris 67, 20. 21. tritici 74, 3. triticeum 74, 8.
- gratia: capessendae opulentioris scientiae gratia 204, 9. placitae breuitatis gratia 128, 2.
- gremium Abrahae 170, 5. 171, 17.
- gustatus 43, 13. 46, 14.
- gustus 43, 11 *passim*.
- guttula aquae 114, 20.
- gutturis tibia 170, 1.
- gymnasium Pythagoricum 121, 22. Graecum 174, 1.
- H**abere: tacere ne habeam facta 137, 15. nata secum bona accepto habuit 204, 7. hoc perditorum quorumpiam fides habeat 59, 13.
- habilitas: angelorum corpora habilitate et potentia humanis praestare corporibus 53, 20.
- habilis corpus 77, 25.
- habitus dei 69, 10.
- hactenus 127, 18. 133, 8. 137, 14. 172, 12.
- haecine 48, 3.
- haerere: si in his haereatur atque remaneatur 92, 12.
- haesitare 152, 2.
- halare 76, 17.
- halucinari 140, 19.
- harmonia conuentium elementorum 75, 19. ratione harmoniae 47, 6.
- harumpiam scripturarum 142, 3.
- haudquaquam 30, 19. 35, 9. 135, 12. 138, 22. 150, 23. 167, 14.
- haurire flammas 147, 5. colores ac formas 45, 11. uoces 43, 17. imagines corporearum rerum 21, 9. particulas 63, 12. phantasias 85, 3. res per corporis sensus 71, 18. corpus 129, 15. haurire de ipso fonte 121, 1.
- haustu capere mel 205, 9.
- heredes doctrinarum Pythagoricarum 204, 14.
- hereditarium munus docendi 205, 20.
- heterochita: uid. declinatio.*
- hexagonum 65, 23. 92, 17 (*sexagonum libri haud pauci*).
- hic *pro is*: ab his quos lacessunt 22, 7. cum his quos sibi odisse institutum est 22, 10. ex his, quae uidit, illa, quae non uidit, coniectat 85, 4. *cf.* 73, 9. 76, 8. 81, 8. 91, 21. 105, 1. 158, 4 *etc.* — *pro ille*: non obuiabit nutibus animae corpus animale, sed seruiet spiritale corpus. sed nec illud quippiam concupiscet indignum nec haec aliquid imperabit iniustum 79, 24.
- hidem: huiusdemque 137, 5. hisdem 47, 17. 65, 22. 83, 1. 159, 11.
- hinc (= de hac re): sed hinc postmodum 33, 2. hinc alias 123, 18. — (= inde uel hanc ob rem): 25, 5. 46, 3. 11. 42, 18. 49, 1. 67, 18. 85, 18. 86, 12. 101, 8. 104, 7. 106, 23. 108, 4. 112, 10. 114, 15. 115, 4. 127, 28. 156, 13. 191, 16. 205, 2. hanc ob rem *semel tantum reperitur* 203, 7). hinc est quod 25, 23. 45, 4. 18. 70, 17. 82, 24. 112, 2. (unde est quod 73, 1). — *local.*: hinc (= inde) erumpat uel inde (= hinc) desidat 115, 2.
- hirundo 71, 13.
- hispida spicarum 74, 10.
- homunculi tepidi iecoris 174, 11.

horror 102, 5.
 huccine tenuis 173, 20.
 humanitus 23, 4. 29, 18.
 humeri stabilitas 65, 1.
 humiliare creatorem 104, 2.
 humilitas mortis 33, 6.
 humor: humoris adsidui subterlunio
 25, 1. est aqua in humore (= *Nahrungssaft?*) 72, 14. gustandi
 sensus absque humoris adminiculo
 nequaquam agere potest 46, 2.
 ille usum dexteræ icu ut adso-
 let humoris amisit 75, 6.
 hydrops superbiae 167, 8.

Iacere frugem 188, 12. i. in eundem
 tanti testimonium philosophi
 121, 2.
 iactari isto incerto 97, 18. nulla quæ-
 stionis difficultate 159, 18.
 iacturam ueritatis facere 22, 11. bo-
 narum artium 203, 16.
 ibi uel ibi 82, 9.
 ictus 22, 18. ictus humoris 75, 5.
 idea 112, 7.
 identidem 19, 17. 146, 16. 150, 2.
 183, 1.
 ieiunus 44, 2.
 iecur: tepidi iecoris homunculi 174,
 11. iecoris massa 174, 21.
 igitur = nam 43, 11.
 ignes aetherii 144, 19.
 igniculi quidam scintillantes 45, 6.
 ignoratio 102, 7. rerum 106, 22. erro-
 ris 181, 19.
 ille *pro is*: illud esse salutiferum quod
 23, 10. illud quod ista pagina pro-
 palatur 26, 1. inter illud, de quo
 facta, et illud, a quo facta est,
 media 27, 25. *cf.* 30, 11. 31, 9. 33,
 13. 52, 21. 54, 11. 59, 9. 77, 11.
 13. 79, 17. 84, 15. 21. 85, 5. 96,
 17. 103, 11. 120, 8. 131, 7. 136,
 10. 157, 24 *etc.* — ille *pro hic*:
 non obuiabit nutibus animæ cor-
 pus animale, sed per omnia seruiet
 spiritale corpus. sed nec illud
 quippiam concupiscet indignum
 nec hæc aliquod imperabit in-
 iustum 79, 23.
 illinc stare et istinc dicere 134, 15.
 illo = illuc 119, 4.
 imaginari sibimet aliquid 85, 4.
 imago ueritatis 40, 13. imagines

(= *ideæ*) corporearum rerum 21,
 9. *cf.* 192, 1.
 imbuere se studiose 199, 8. i. ubere
 fauorum 205, 11. nectare discipli-
 narum Graecarum 205, 17.
 imitari concinentiam summae aequali-
 tatis 117, 5.
 ad imitationem eius cuius imago est
 60, 14.
 immo: iam decima, immo prima (cate-
 goria) 69, 14.
 imperare editionem 18, 5.
 in: exuberare in magnos annes 19,
 2. promanare in radios 173, 15.
 aer in temperamentum elemento-
 rum dispergitur 63, 14. anima
 rapitur in deum 80, 1. in glaciem
 durata gentilitas 125, 8. in tantum
 istic peregrinatur 80, 9. in negoti-
 um praesens testem uocitauit 128,
 9. 129, 4. opitulante nobis in rem
 sui ueritate 130, 1. in laudem tui
 suggestui sunt 204, 29. iu salutem
 eius administrat 82, 3. tu in præ-
 iudicium generis pronuntias 159,
 21. corpus in fabricam corporis
 permixtum 47, 5. literarum signa
 in syllabas sociata 83, 5. corpus
 in somnos resolutum 86, 3. reform-
 mare in melius 58, 13. flagrare in
 superiora, diffuere in inferiora
 87, 5. 6. *cf.* 120, 23. offendere
 in quosdam 24, 3.
 in *cum accusatiuo ubi in cum ablati-
 uo uel ablatiuum expectes*: ad
 erudiendum lectorem in ea, quæ
 sunt obscuriora 19, 14. *cf.* 87, 12.
 corpora in unum posita 99, 1. in
 id te statum tractatus posuisse
 180, 12. homo in comparisonem
 inrationalium protoplastus 109, 3.
 iu adstructionem ueri magis consi-
 derandum est, quid unum multi
 senserint 128, 6.
 in *cum ablatiuo ubi in cum accu-
 satiuo expectes*: (opusculum) toto
 agmine sui in acie eductum 19,
 7. ne angeli natura in miseria
 deciderit 164, 19. nisi caritas
 diffundatur in corde eius 95, 12.
 in auribus intromittit 192, 2. toti-
 ens quasi multi singuli in summa
 ducuntur 93, 7. multo amplius
 operæ insumendum est in utro-
 que horum, quam in alteru-
 trum 188, 4. dimittere pondus in

- aqua 114, 17. dimittere guttulam in aere 114, 22. dimittere animum in societate 126, 26.
- in *cum ablatiuo ubi genetiuum uel ablatiuum exspectes*: tranquillitas in cogitatione 82, 14 (cogitandi instabilitas 82, 16). in tam plectibili sententia priuilegium laudis tibi adrogas 32, 19. magnum in genere humano multorum uitium est 21, 5. in hoc nequiquam negotio sermo finitur 25, 10. in ueritate claret 113, 4. *cf.* 177, 6 (*sed* testificationes haudquaquam ueritate pulsantes conscientiae sincerum 138, 22. si uisionis sincerum ueritate claruerit 159, 17). quod gerendum in ipsa ueritate spiritus cognouisset 166, 24. in silentio 94, 19 (*sic enim scribendum esse nunc puto cum libris praeter M*). in toto mundo 155, 9. in hoc praesertim loco 182, 14. in eis locis 25, 1 *et saepius*. in loco = loca-liter 147, 15.
- inaccessus: inaccessa sensibus spatia 112, 21. *cf.* 179, 15. 180, 10.
- inaccessibilis 179, 9.
- inaestimata diuinitas 34, 21.
- hisce inanibus respondere 176, 16.
- inauimus 32, 2. 81, 20. 21. 165, 17.
- inbecilla mens 156, 2.
- inbecillitas 30, 17. 171, 23.
- incarnare: anima incarnatur 54, 16. incarnatus deus 54, 15.
- incarnatio dei 122, 13.
- incendia gehennae 170, 10.
- incesti scelus 142, 14.
- inchoare principia operum suorum propriis uocabulis 25, 19. i. puncto lineam 89, 5. numerorum inchoantia 93, 17.
- incidere *cum accus.*: corporum quae (radii oculorum) inciderint repercussu 45, 9.
- includere: si eosdem artum disputationis includat 23, 19.
- incogitabilis 34, 13.
- incoluic iudicium 74, 17.
- incommutabilis 59, 15. 195, 13.
- incommutabiliter 166, 21.
- inconfusibiliter 59, 24.
- incongruens patrocinium 30, 17.
- incomprehensibilis 51, 15.
- incontaminabilis essentia 30, 1.
- incorporalitas 68, 25. 129, 3.
- incorporaliter antecellere omnem substantiam 51, 11. i. cuncta supereminens diuinitas 118, 18.
- incorporare 105, 23 *saepius*.
- incorporatio 106, 12.
- incorruptibilitas 32, 13. 33, 4.
- incrementa globi lunaris 149, 5.
- increpare 123, 9.
- incurrere librum 24, 9. *perf.* incurri: nescius incurristi ueritatem 106, 6.
- indagare *absol.* 165, 5. mundi ueritatem 101, 2. 177, 1.
- indagatrix rerum ratio 23, 13.
- indages causarum sublimium 129, 18.
- indage et arte 203, 11. dignum tanta indage 101, 12.
- indefensa testimonia 127, 18.
- indefessa agitatio pulmonum 63, 15. i. rerum scrutator 204, 14.
- indefessim 43, 23. 45, 7. 74, 11.
- indemutabilis 89, 14. 97, 3. 171, 10.
- indeprehensa uis (anima) 129, 14.
- indepta sapientia 116, 8.
- indere: anima inditur corpori 120, 15. *cf.* 107, 5. 111, 8. 205, 8.
- indicatui usus rarior*: quia sunt quae mouentur motu non proprio 72, 7. — *cf. praeterea sub indirecta oratio uel interrogatio.*
- indiciu 70, 3. 158, 20. i. facere 26, 2. 46, 3. i. dare 151, 10. i. capere 112, 10. i. exemptae corporalitatis capessere 172, 6. i. aeternitatis 67, 12. tuomet indicio captus 141, 11.
- indifficulter 73, 3.
- iudigentia corporis 80, 16.
- iudigere cuiuspian ut sit 90, 20. i. ornamento 127, 17. i. laudari 205, 5.
- indirecta oratio uel interrogatio*: ait cur dici non possit, quando apostolus dicendum putauit 31, 12. argumentatur dicens corpus Lazari cum fuit mortuum fuisse sine uita 154, 11. uide quid sonat 42, 11. audi quid lucet 42, 12. cernis quam facile euanuit 49, 17. uideamus quot genera sunt corporum 192, 22. *cf.* 69, 1. 8. 143, 3. 192, 14 *etc.* — nec primum dico ita sit necne 177, 16.
- indiscriminabilis 140, 14.
- indiscussae disputationes 127, 8. *cf.* 154, 7. 179, 9.
- indiscussibilis auctoritas 148, 6.

indisiunctim 55, 4.
 indissociabilis consequentia 66, 17.
     latitudo longitudinis 88, 6.
 indissociabiliter 65, 18. 118, 5.
 indissolubilis ratio 164, 15.
 indissolubiliter 104, 3.
 indiuiduus 112, 12. 119, 6. 11.
 indubitata fides 152, 22.
 indumentum uocis 94, 24. carnis
     94, 25.
 inedia 78, 23.
 ineffabilis 33, 10. 71, 22. 119, 3. 122,
     15.
 ineffabiliter 33, 10. 118, 21.
 inermis 134, 4.
 inesse: inest animae substantialiter
     ratiocinari 186, 2.
 inexhaustum odium 22, 10.
 infamare imaginem dei 161, 20.
 infamia alti erroris 106, 26. senten-
     tiae 139, 4.
 infantiae persuasiones 21, 10.
 infatigabilis motus 114, 17. cura
     203, 9.
 infecundus 199, 12.
 inferior erit humanae substantiae
     angelica natura 57, 13.
 infert corpus nobis occupationes 125,
     19.
 inficere: aer sonis inficitur 45, 22.
     odoribus 45, 23.
 infidelitatis frigus 125, 8.
 infinita dementia 126, 3. occupationes
     125, 19.
 infinite 194, 9.
infiniteus subiecti uel obiecti loco:
 prout posse subest 18, 12. ipsum
 uelle substantia est 86, 12. hanc
 eandem liquido conspici non esse
 multorum 88, 19. quas uidere
 ipsum est utique non uidere 94,
 5. posse uelle nobis ex deo est
 124, 11. cum etiam corpori mor-
 tuo corpus esse non pereat 179,
 23. prouincia fuit respondere 184,
 18. *cf.* 188, 15. nisi tempus foret
 pandere 131, 6 (tempus est ut
 138, 3). quanam ratio est illis
 eandem credi similem 172, 18.
 facile est intellegi 83, 18. feceris
 nos uincere 134, 12. tacere ne
 habeam facta 137, 15.
*infinitei uel accusatiui cum infini-
 tivo usus rarior:* conpulsit dicere
 189, 5. dignari legere 88, 7. me
 uideri dignor 96, 17. eligunt de-

fendere 23, 5. ratio exposcit dis-
 cuti 177, 2. qui formidat agno-
 sci 26, 4. inhiberi dicere 145, 22.
 merebuntur immutari 57, 14.
 metuunt fecisse iacturam 22, 11.
 agnosci metuis 25, 14. moliri
 efficere 66, 1. *cf.* 91, 18. par du-
 cere adhibere 141, 15. par fieri
 fuit 179, 5. 187, 16. perpulit
 referre 87, 17. nemo studet occul-
 tari 26, 3. celatum studuit 26,
 12. superest discuti 174, 12. ut
 sciri uitauerit 25, 13. — agnoscas
 omnem numerum ita per unum
 esse sicut ex uno procedere
 93, 10. Gregorius magnum inter
 animam et corpus clamat esse
 discrimen atque ut corpus corpo-
 ralibus pasci sic animam incor-
 poreis saginari 131, 11. animad-
 uerti promptum est hoc uisibile
 firmamentum tanto interuallo
 substantiae caelo inuisibili cedere,
 quanto itidem terrae imis praee-
 minere 145, 11.
nominateus cum infiniteo: cum
 propheticis oraculis uel irasci uel
 paenitere memoratur (diuina es-
 sentia) 30, 4. quae uiuere negari
 non possunt 43, 2. *cf.* 49, 10. ex
 nullo prorsus corpore omnis om-
 nino anima constare probabitur
 48, 10. quid hic aliud Hieronymus
 dixisse censebitur 53, 19. si ani-
 mae pars putatur esse dilectio
 86, 24. quod duae lineae duci
 posse credantur 91, 11. uecordes
 oculati credentur anteire caecos
 sapientes 173, 22. recte definita
 sunt tria esse genera quaestionum
 192, 20. *cf.* 46, 2.
 infirmitates 36, 19.
 infitari scientiam 23, 23. *cf.* 139, 20.
     148, 5.
 infitias ire 28, 7. 168, 2.
 infixata animo suauitas 205, 6.
 inflexiones botulorum 175, 2.
 infligere uulnus 32, 18. poenale illud
     33, 23.
 informis materia 165, 2 *etc.*
 infringere uirtutem actionis 181, 3.
 infructuose 20, 2.
 infundere ceteris doctrinam 199, 9.
 ingerere (opus) ultro 24, 7.
 inglorius (*cf. praefat.*) 187, 21.
 ingredi causam loci 55, 15. secretum

- diuinitatis 101, 19. abstrusas rerum rationes 129, 16.
 ingruere 125, 21.
 inhalare oris sentinam 137, 2.
 inhiare deum flagrantia castae caritatis 56, 19.
 inhiberi dicere 145, 22.
 inimitabile eloquium 122, 16.
 ininitiatus substantiarum cardo 82, 6.
 iniquitas 76, 21.
 inire causas 25, 12.
 inlaboriosus 187, 21.
 inlecebrae corporeae 85, 9.
 inlectamenta fallaciarum 127, 5.
 inlicere animam necessariis uel uoluptuosus 79, 10.
 inludere inperitos 22, 2. plerique obtutu mentis inluduntur 21, 10. nouercalem torum pene matris stuprator inluserat 142, 15.
 inluminabile lumen 103, 19.
 inluminare 50, 5. 103, 19.
 inlusio 22, 4. 84, 21. 85, 1.
 inlustri uox 128, 14.
 inmensitas 102, 22.
 inmensurabilis mensura 112, 10. 113, 8. 16.
 inmergere aquae 170, 4.
 inminutio 64, 1. 2.
 inmissus luminis 32, 5.
 immobiliter 66, 12.
 inmodice repugnare 35, 12.
 inmorari 65, 2. 178, 17.
 inmortaliter 178, 22.
 inmoti rerum ratio 103, 15.
 inmutabilis 27, 11. 30, 25. 40, 12. 103, 12.
 innexa uisceribus anima 129, 21.
 innocentia 167, 11. 171, 7.
 inopia paupertatis 191, 4.
 innotescere 178, 10.
 innouare 204, 1.
 innoxius 168, 26.
 innumcrabilis numerus 112, 11. 125, 18. 126, 2.
 inpar disputatio 24, 12. *cf.* 187, 14.
 inpartilis 163, 13.
 impassibilis diuinitas 19, 11.
 impassibilitas 35, 11.
 inpedimento esse 125, 22. 127, 14.
 inpendere aliquid esui 79, 14. amicitiae uacuum 199, 4.
 inpendio emoliri 37, 9.
 inpenso opere 37, 22. — inpensius moliri 24, 15 (*M*, inpendio *rell.*, *cf. praef.*).
 inpertire scriptis aliquem 198, 11. 199, 3. beniuolentiae uenia in-pertiet amoris audaciam 206, 8.
 inpetus sanguinis 75, 18.
 implicare errore animam 84, 14. equo tam ex occupatu unquam uspiamue implicabere 199, 5.
 inponere necessitates uitiorum 29, 23. pondera corporis trutinæ iudicii 146, 6. corpori legem seruitutis 130, 13.
 in praesentiarum 37, 10. 88, 3. 104, 16. 139, 12. 177, 17. 184, 16. 203, 14.
 inprimere se alicui pondere caritatis 97, 2. signa sui 119, 19.
 inprobabilis 100, 7. 170, 14.
 improbitas sententiae 123, 2.
 impulsus scaeuae praedicationis 132, 1.
 inquiens 29, 19.
 inquirere 66, 19. habitum dei 69, 11. ueritatem 125, 22. i. de quopiam 69, 20.
 inrationalis 71, 7. 82, 2. 101, 22.
 inreprehensibiliter 33, 17.
 inrumperere magnas partes stipati aeris 115, 12.
 inscitia 123, 3. 203, 18.
 insecabilis 38, 21.
 insensibilis lux 32, 14.
 insensibilitas 32, 12.
 inseparabilis 119, 5.
 insequi (= proximum locum obtinere): uisum auditus insequitur 45, 13.
 inserere aliquid uolumini 127, 4.
 insinuare: apostolus spiritum sanctum proprie insinuans inquit 118, 22. insipientia 76, 20.
 insolubilis argumentatio 133, 20. syllogismus 155, 5. *cf.* 91, 14. 121, 15.
 insonare 76, 17. 94, 24.
 inspirante deo 193, 10.
 instabilitas cogitandi 82, 16.
 instantissime 108, 13.
 insumere studium atque opus 156, 6. *cf.* 176, 7. 188, 14. tempus his lectitandis 205, 23.
 intellectualis lux (*oppos.* intellegibilis) 40, 11. substantia 150, 10. *cf.* 192, 7.
 intellectualiter 117, 17.
 intellectus: eodem intellectu animaduertenda sententia 131, 16.
 intellegentia (libellorum) 191, 8.

- intellegibilis lux (*oppos.* intellectu-
 alis) 40, 12. intellegibile et in-
 tellegens 91, 22.
 intellegibiliter 119, 20.
 intemerabilis diuinitas 30, 19. 34,
 21. uniuerso mundo i. incorrupti-
 bilitas 33, 4.
 intemeranda auctoritas 37, 20.
 intendere: ad id percipiendum sedulo
 animo intenderant 24, 6. haud
 intendit animo 28, 12. i. animum
 139, 19. i. nutum animae 65, 17.
 in quae si quispiam intenderit
 155, 23. i. in uiscera uisum 174,
 17. si purgata mentis intendas
 acie 91, 8. uisus per corpus in-
 tendit se 173, 12.
 intentio legentis 153, 19. *cf.* 90, 1.
 intentio acescentis liuoris 22, 6.
 animae intentio uiuax 76, 3. 7.
 cum intentione defendunt 23, 4.
 intentus cognitor 20, 3. intenta acies
 143, 21. his formis i. anima 65,
 22. *cf.* 83, 9.
 intentius inquirere 193, 9.
 inter: i. uniuersa corpora solis lux
 praestantior est 45, 1. — hos
 inter 136, 17.
 intercaeleste uacuum 147, 7.
 intercapedo locorum 145, 13.
 intercludere: reuisionis potestas inter-
 cluditur 198, 7.
 intercurrit corpus 126, 8.
 interesse: prout interfuit usui 19,
 16.
 interiectio alterius causae 55, 18.
 interius caecutire 174, 3.
 interminus linearum trames 149, 10.
 internus calor cordis 45, 6.
 interpolamentum 19, 19.
 interpres corpus 172, 19.
 interpretandi locus 139, 11.
 interserere: natura se interserit 150,
 24. intersitus aer (gradus, dispu-
 tatio, chaos) 147, 8. 143, 15. 140,
 24. 169, 1.
 interspergere: non interspergat sin-
 ceritati ueritatis ignorantia men-
 dacium 35, 2.
 intertrimentum 176, 8.
 interuallum non loci, sed temporis
 83, 12. siderum 92, 7. *cf.* 120,
 13. 145, 10. 12. 149, 12.
 intestinum bellum 35, 8.
 intransmeabilis 170, 16. 171, 10.
 intrare pelagus disputationis 23, 16.
 intrepidus 70, 9.
 intrinsecus 97, 5.
 intro inspicere 29, 24. 95, 16 (intro-
 spicere *E² G*). 171, 1.
 introire intra mundanum secretum
 203, 12.
 intromittere in auribus 192, 2.
 intus porro inspicere 183, 8.
 inuehi in statum angelorum 162, 5.
 inuentio 127, 11.
 inuicem 170, 19. apud inuicem 98,
 25. ab inuicem 170, 16. 20.
 inuidens animus 22, 6.
 inuiolabilis diuinitas 33, 23.
 inuisibile caelum 145, 12.
 inuisibilitas 44, 14.
 inuitus 57, 5.
 inuoluere multiplici errore 106, 21.
 inurere infamiam erroris 106, 26. *cf.*
 139, 5.
 ire calumniatum 156, 7. infitias ire
 28, 7. 168, 2.
 is *pro pronomine possessiuo*: ut tua
 quoque (sententia) sit pro eius
 parilitate damnabilis 140, 18. —
 id ipsum (= τὸ αὐτό) 181, 17.
 istinc: quid istinc sequendum sit
 144, 10. illinc stare et istinc
 dicere 134, 15. — (= de hac re):
 sed istinc alias 31, 6 (*cf.* hinc
 postmodum 33, 2. sed hinc alias
 123, 18).
 istiusce 173, 10.
 ita: non i. ualet seruire 79, 5. non
 ita nunc omnium philosophorum
 sententias persequor 121, 19. ita
 longe disparilis uisio 97, 17. ita
 uel ita 86, 13. puto ita positum
 esse hoc ambiguum quia 192, 12.
 — ita = tamen (?): opusculi fa-
 cies praeferebat . . sententiam:
 ita penes me pensauit ratiocinandi
 leuitatem grauis causa 24, 12.
 itatenus *sequente ut cum coniuunct.*
 140, 13. 143, 15. 171, 3. — i.
 sicuti 149, 14. 151, 21.
 item 110, 13. 111, 23. 112, 20. 117,
 3. 118, 5. 119, 34. 120, 17. 140,
 9. 142, 13. 153, 11. 156, 17. 165,
 21. 167, 19. 177, 3. 181, 23. 186,
 2. 6. 10. 17. 23. 27. 188, 8. 205,
 15.
 iterare 141, 6. 172, 21.
 itidem 19, 13. 31, 20. 36, 20. 45, 23.
 49, 21. 56, 16. 62, 2. 69, 24. 82,
 14. 116, 21. 139, 10. 140, 7. 145,

9. 13. 158, 7. 166, 3. 167, 3. 170, 16. 182, 21. 183, 15. 16.
iudicialiter 31, 1.
iuga Hyblae 205, 8.
iuge uidere 43, 21.
iungitur anima aliis 118, 13.
iuuat 176, 9. 177, 20.
iuxta = secundum: iuxta propheticae locutionis exemplum meditationum suas autumat debere pensari 30, 6. iuxta sententiam tuam 44, 10. *cf.* 57, 11. 63, 16. 68, 5. 81, 8. 105, 10. 110, 12. 146, 17. 164, 19. 180, 18. 199, 17. — *aduerb.*: iuxta sonantia 83, 2. — quod iuxta de inmensitate cogitandum est 102, 21.
iuxtim dari posse lineas 91, 11.
- L**
Labascere 37, 10. 109, 21.
labi: uno lapsus articulo 106, 7.
laborem credendi submouere 122, 9.
laboriosus 92, 10. laboriosius quaerere 101, 7.
labrum 73, 6 (de puteo).
lacer uestitus 136, 24.
laccessere iniquo odio 22, 8. *cf.* 107, 3. — *laccessire*: *laccessias* 161, 20.
laeua manus 75, 5. *cf.* 110, 11.
laeua transfossa diuinitas 34, 22.
languor 73, 12. 76, 4. 156, 8.
lanx: hac tantum lance pendebit 48, 5. *cf.* 189, 13.
lapillus exiguus 114, 10.
lapsus praecipuus stultitiae 122, 22.
laquei impietatis 139, 3.
largiri 106, 2.
largitas benignitatis 71, 22.
largitor euangelicus 199, 17.
largius haurire 131, 8.
latissima quaestio 151, 8.
latus: a latere caedi potest latitudo 90, 17.
laudabilis 86, 14. 122, 16. 140, 17. 204, 19.
laudator 129, 19.
lectio diuina 105, 14. euangelica 169, 7. diuersorum uaria lectio 136, 23. *cf.* 83, 16. 153, 19. 191, 10.
lectitare = legere 20, 11. 24, 4. 189, 17. 205, 23.
lector 19, 14. 173, 11.
lectulus 129, 18.
lenocinantia blandimenta 23, 8.
lenocinio nominis operis meritum pensare 25, 25.
lentari ab itinere 176, 7.
leuare lectionis onere legentis intentionem 153, 19. pondere aliquid 158, 15.
leui prono lubrica loca 25, 2.
leuitas actionis 20, 14. ratiocinandi 24, 13.
lex rotundi et quadrati 91, 20. seruitutis 130, 13.
libellus 18, 4. 191, 6. 199, 1.
liberaliter agere 107, 14.
libitum: quod foret l. 137, 16.
libra 110, 5. l. stomachi 174, 22. l. iustitiae 189, 13.
libramen iudicii 183, 10.
licentia poetica 162, 18.
licet *cum coniunct.* 45, 14. 179, 11. tenuius sit licet 153, 6.
lienis regula 174, 21.
ligatura enodis 175, 1.
limes interuallorum 145, 10. causae limitem figere 188, 20. dimensis limitibus 149, 9.
linea 88, 7. 21. istis lineis illuc adeundum est 183, 11.
lippus imaginationum 171, 1.
liquefacere pruinas frigentium uerborum 51, 18.
liquet 82, 18. 115, 5. 150, 23. 193, 8.
liquido claret 76, 2. 79, 2. 89, 15. 150, 7. patet 59, 25. 172, 13. l. conspici 88, 19.
liquidiores aurae 147, 6. causa luce liquidior 27, 18. *cf.* 107, 18.
lituus Platonis 105, 3.
liuor acescens 22, 6.
localis: l. pondus 115, 18 *etc.*
localitas temporis 68, 6. l. abscedendi redeundique 159, 13.
locus monendi 137, 9. l. secus interpretandi 139, 12. locum testificandi facere aliis 133, 9.
locutio prophetica 30, 7. 14.
locutionum singularium exempla: illud quale est quod (= cur) 50, 11. 91, 9. omnia corpora id est animalium uiuentia 193, 6 *saepissime*. de mensurabilibus, hoc est de corporibus iudicans 119, 14 *saepius*.
longe sequente comparatio: multo maximum longeque periculosius crimen 23, 1.
longinquare utrumque a se 22, 15;

animus et propinquat et longinquat (*scil.* a deo) 186, 24.
 longiuscule quam uolui 24, 2.
 loquax inperitia 123, 11.
 loqui *cum dat.*: loquitur mihi ueritas 94, 19. *cf.* 62, 2. 95, 2.
 lubrica loca 25, 2.
 luctamen alternare 19, 13.
 luculentus locus 82, 12.
 ludere iucundissimis Asclepiadeis 32, 7.
 ludibria fallaciarum 84, 13.
 lumen consilii 174, 4.
 luminaria 145, 18.
 lunare sidus 144, 18. 1. globus 149, 4.
 lux corporea 76, 15.

Machinamentum 73, 4.
 mage 204, 7 (*praeterea forma in cod. G exstat* 89, 17. 182, 20).
 magnanimus 70, 8 (*sed cf. praef.*).
accus. magnanimem 70, 6.
 mandare membranis 48, 3. sepulcro 161, 10. 180, 3. memoriae 191, 12. 206, 5.
 manifesta ratio 148, 7.
 manifestare sententiam 33, 16.
 manifesto 49, 1.
 manso fabrefacta florigera 205, 10.
 mare errorum 175, 22.
 massa iecoris 174, 21.
 maturus animi 135, 15.
 meare: obsequium uocis aurem tenus meat 95, 1.
 meatus aurium 46, 10. tubulorum 73, 6. linearum 173, 17.
 medela 205, 8.
medialis passiuu significatione: accede formatrici formae eidemque semper adiungere 97, 1. a sensibus corporis paulisper ad tollere ac perspicere 87, 18. occultari 26, 2. 3.
 mediante odio 22, 15. mediante substantia 150, 19. 172, 13.
 medioximus 183, 3.
 meditatio furax 136, 25.
 meditatiuncula 30, 7.
 medulla arboris 72, 25.
 medullitus eruere 176, 17.
 mel 205, 7. 17. m. ingenii 205, 14.
 membrana 48, 4.
 membrum narium 68, 11.
 meminisse (= commemorare): quod

eundem Hieronymum dicere meminuit 54, 12.
 memorare *cum nom. c. inf.*: cum (deus) irasci uel paenitere memoratur 30, 5.
 mendaciter 139, 4.
 mendacium scientiae 123, 6.
 in mente est cogitationis et amoris tui 96, 7.
 mensurabilis 112, 16. 113, 1. 8. 114, 1. 115, 18. 194, 5.
 mensurare 195, 31.
 mentionem facere de anima 55, 19.
 mera longitudo 92, 16.
 mercedem laboris percipere 122, 10.
 mereri: corpora quae inmutari merentur in gloriam 57, 14.
 meritum causae 138, 20. operis 25, 26. pro modo uel merito 82, 7. merito uel uiribus talia sunt 31, 7. merito atque potentia 45, 13. merito et numero idonei testes 154, 5.
 meta libri 20, 6.
 metiri *act.* 74, 4. 112, 15. *pass.* 108, 11. 110, 3. 115, 3. — nec mensuram quae metitur, sed qua metitur 111, 22. cum desit quod possit metiri, quo possit metiri superest 113, 7.
 metricus elementorum conuentus 42, 20.
 metuere *cum inf.* 22, 11. 25, 14.
 milium 112, 3.
 minuta atomorum 146, 9. minutissimus puluisculus 114, 10.
 minutiae istius disciplinae 90, 1. *cf.* 120, 21.
 mirabile ingenium 122, 16.
 mirifice 105, 11.
 miris modis 181, 20.
 miscere mutua uerba 170, 8. m. miseris beatitudinem 170, 25.
 mittere: incorporatum uelut in corpus missum 106, 12. *cf.* 113, 3. missum facio 128, 3. missis opinionibus 145, 5 (*sed omissis omnibus* 48, 4. omissa feci multa 99, 4).
 mixtura corporum congregare substantiam 47, 17.
 mobilitas 48, 18.
 moderate 19, 16. 73, 10.
 modicum *aduerb.* 199, 4.
 modificare canorem cantilenae 76, 16.
 modo *cum coniuunct.* 176, 9. 190, 1. modo tu probaueris 120, 10. modo

- tu uideris 157, 19. tu modo faxis 20, 11. — modo ut (*scripsi*, modo uel *libri*) 89, 3. — modo *cum indicat.*: modo tu fac memineris 205, 19.
- modulus 114, 12 (*fort.* 56, 16).
- moles 60, 15. 16. 69, 9. 70, 12. 13. 74, 4. 107, 17. 116, 13. 15. mundi moles 112, 23. mundana moles 132, 6. m. operis 133, 11. elementorum molibus excussis 146, 5. quod nullius est molis 160, 17.
- moliri tela maliuolentiae 22, 17. quidquid toto opere moliti sumus 187, 10. molitur efficere 66, 1. m. formare 91, 18.
- mollis aer 140, 1. 6. 9.
- momentaria mundi creatio 148, 18.
- momentum: uno propemodum momento atque eodem paene uerbo 181, 21. nullius est momenti 92, 3.
- moneo facessas 139, 4.
- monitus *plur.* 138, 1.
- morae dierum 148, 17.
- morari in his 120, 6.
- moribundus (= mortalis) 56, 4.
- motio 102, 12.
- mox (= statim): indisiunctim namque mox adicit ac dicit 55, 5. *cf.* 181, 14.
- mucro conuicii 107, 4.
- mulcere auditum 76, 20. animam 82, 19.
- multiiuga uolumina 135, 18.
- multimodus ueritatis gladius 142, 5. ueritas rationum 105, 4. *cf.* 64, 6. 101, 9 (multis modis 198, 7).
- multiplicare 74, 11. 93, 6.
- multiplex error 106, 21. *cf.* 203, 5. 205, 21.
- multipliciter 188, 18.
- multisona Pythagoreorum tuba 105, 2.
- multo *sequente superlatiuo*: multo maximum longeque periculosius crimen 23, 1.
- multum *aduerb.*: multum uero contrarium 98, 13. *cf.* 79, 1.
- mundana moles 132, 6.
- musca 112, 3.
- musica 47, 5. musicen 204, 27 (musicam 105, 10).
- musice concinere 73, 10.
- musici libri 130, 3. interualla 149, 12. *cf.* 81, 7.
- missitare 23, 7. deliramenta 137, 12.
- mutabilitas 70, 15. 87, 5.
- mutare aetatem temporis transcurione 102, 3.
- mutuari *depon.*: ex prophético sermone 30, 16. ex apostolo 31, 10.
- mutuo 28, 8. 69, 3. 89, 16. 170, 16.
- mutus eloquentiae 136, 25.
- mutuus 98, 11. 122, 18. 160, 6. 170, 7. mutuum capere quippiam 104, 20.
- mysteria scripturarum 199, 8.
- mysticus prophetarum stilus 30, 10.
- N**
- Naeniae tepentes 129, 19.
- naeuus suspicionis 35, 19.
- namque 22, 4. 18. 35, 6. 40, 13. 43, 13. 21. 55, 5. 57, 13. 58, 15. 63, 9. 85, 12. 90, 9. 98, 13. 116, 7. 149, 1. 156, 1. 158, 11. 166, 12. 169, 2. 171, 6. 175, 14.
- nancisci: *part.* nanctus 181, 5. 187, 13.
- nares 43, 10. 81, 3. narium membrum 68, 11.
- nasus 117, 3.
- natiuus uigor mentis 125, 2.
- naturaliter 71, 16. 72, 24. 115, 2. 117, 20. 124, 20.
- naufragiosum pelagus disputationis 23, 15.
- ne *pro* ut non: cum crucifixum dominum sic accipi ueritas suadeat, ne diuinitas crucifixa credatur 33, 19. — ne non: uide ne non corpus contineat animam, sed contineatur ab anima 158, 5.
- ne (= ne — quidem): ne potissimus orator quisque 182, 14. cum satis constet ne nomen eius nisi ex memoria potuisse proferri 182, 19.
- ne: fer iudicium sitne discrimen 139, 20. audeo sciscitari inuisibilisne sit deus anue uisibilis 41, 18. -ne — an 152, 2. 184, 18. -ne *superflue*: ergone si sic crucifixus est Christus dicas uelim, quem exaltatum esse credi sit licitum 33, 3.
- ne — ne: uiceritne cesseritne 19, 8. suumne alienumne 168, 6.
- nec (= neu): uideris ne sententia labascat nec subiaceat 109, 21. *cf.* 139, 4 (*sed* neue 90, 1).
- nec = ne quidem uel nostrum '*auch nicht*': 26, 17. 29, 15. 34, 7. 53, 16. 54, 5. 113, 19. 128, 13. 147,

2. 158, 8. 162, 21. 180, 8. 198, 8 (*sed*
ne — quidem 25, 22. 86, 3. 126,
4. 161, 7. 204, 2). — quia in saepe
dictis nec uberior est cognitio
rerum, cum sit prolixitas onerosa
uerborum 128, 5. — illud etiam
nec te arbitror diffiteri 60, 22.
necessarius (= aduersarius) 37, 15.
57, 11. 140, 1.
necessarius *cum supino in* — um: n.
cognitum (*libri*) 24, 6.
necessitas localitatis 82, 10. *cf.* 68,
5. ponderis (sententiae, conflictus)
115, 2. 161, 13. 181, 8. *plur.* nec-
essitates uitiorum 29, 23. — nec-
essitates quarumpiam personarum
198, 5.
nec nisi 150, 5.
nec non 25, 20.
nectar Graecarum disciplinarum 205,
17.
nectere: cognoscens nexum (esse) 104,
3. ita sibi nexa sunt 157, 18.
negare mathematico se uidere lineam
83, 20. — *cum nom. c. infin.*: si
ergo negari nequit uisus ex igne
esse 49, 10. — *cum infin.* (= recu-
sare) 175, 2.
negatio bis posita: exhalandum est
aliquid animae quod non integrum
corpus non integram capiat ani-
mam 75, 13.
negotium dare 18, 9. in negotium
praesens 128, 9. 129, 4. uti sint
et negotio et sensu et uerbo in-
discriminabilia 140, 14.
nempe 27, 21. 33, 8. 35, 4. 37, 14.
42, 2. 49, 19. 62, 12. 72, 18. 78,
21. 86, 1. 90, 7. 96, 22. 107, 21.
111, 5. 121, 3. 139, 13. 144, 13.
148, 13. 150, 3. 152, 4. 153, 8.
13. 158, 6. 23. 167, 21. 168, 3.
170, 13. 171, 11. 174, 14. 181, 1.
neotericus scriptor 30, 6.
nequaquam 22, 11. 23, 12. 25, 6. 30,
13. 40, 15. 46, 3. 53, 11. 75, 16.
78, 2. 85, 6. 91, 12. 23. 96, 18.
155, 11. 175, 4. 177, 24. 178, 11.
183, 9. 205, 4.
neque = neue 189, 17. 205, 3 (neue
90, 1).
nequiquam: in hoc nequiquam uideli-
cet negotio sermo finitur 25, 9.
neruorum origines et conpages 174,
23.
nescientiam discere 157, 6. nescienti-
am tuam scisse 180, 18. nesci-
entias multorum adferre 52, 5.
nexuosissimae rationum minutiae 120,
21.
nexus professionis 177, 12.
ni fallor 129, 16. ni par ducere 141,
15.
nidus 71, 13.
nihilominus 23, 7. 53, 2. 65, 10. 68, 7.
nihilum: nihilo essentiam miscere 35,
9. *cf.* 28, 2. 103, 13. 17. 165, 2.
6. 14. 16.
nimirum 127, 16.
nimis 173, 3. 183, 7.
nimium suscensere 113, 15.
nisi forte *cum coniunct.* 39, 7. 40, 4.
59, 11. — *cum indic.* 108, 17.
nisi: potiore nisu 144, 1. altiore nisu
150, 14.
niti: id inpenso opere nititur 37, 22.
niti ad deum 85, 20.
nobilia studia 203, 4. disciplinae no-
bilis 204, 4.
nobilitare 199, 2.
nobilitas Viennensis urbis 205, 23.
non *pro* ne: non obiecent 76, 10.
non iacteris 97, 18. *cf.* 35, 2. 85,
11. 94, 6. 12. 108, 19. 175, 11.
189, 5. 14 (*nusquam ni fallor in*
eiusmodi enuntiatis ne adhibet
Claudianus).
nonnihil 103, 18. 162 19. 165, 14.
nonnisi 44, 7. 52, 3. 22. 69, 12. 82,
8. 95. 13. 131, 15. 147, 15. 17.
163, 20. 173, 5.
noscere: ut incorporeos nos esse no-
scamus 97, 7.
nosse (= scire, doctum esse) 191, 4.
nostrates 129, 17.
nostrum (= *unser Ich*): cum nondum
de principali, hoc est de rationali
nostro disputauerim 68, 24. dicas
nobis decempedae forma corporeae
cui nostro uisibilis sit (= *welchem*
Theile unseres Ichs) 113, 14.
notitia nomium 41, 8. rerum cau-
sarumque 165, 5. — (= *Vorstel-
lung, Begriff*) 191, 15 *etc.*
nouercalis torus 142, 14.
nouitas rationis 159, 8.
nouitiae ratiunculae 205, 27. nouitios
legere 206, 5.
noxa 26, 5.
noxia: alienis semet noxiis obnoxii-
antes 136, 12.
noxius 92, 10.

- nubigenus aer 45, 17.
 nubilum ignorantiae 125, 8. opacum
   nubilum rerum caligantium 145, 3.
 nuda ueritas 127, 17.
 nugae uoluptatum 79, 15. *cf.* 176,
   7. 205, 27.
 nullatenus 58, 2. 195, 2.
 numerabilis 112, 15. 113, 10. 114, 1.
   119, 10. 194, 5 *etc.*
 numerositas discipulorum 205, 16.
 numerosus = numerabilis 115, 4.
   numerosa corpora 116, 18. 22. n.
   parilitas 117, 9. *cf.* 117, 11.
 numerose distincti chori 149, 12.
 numquidnam *pro* num: n. terra uul-
   neris plagam sentit 31, 23. num-
   quidnam sibi aliquid hinc usurpat
   auditus 46, 9. *cf.* 157, 11. 204,
   4. — numquid *pro* num: 80, 3.
   149, 3 *etc.* (*cf.* 29, 7).
 nuncupatim 137, 14.
 nuntiante tactu 81, 4.
 nutus animae 65, 17. 66, 5. 10. 75,
   2. 8. 79, 5. 22. creatoris 73, 9. ad
   nutum seruire 56, 17.
- Ob:** conteri ob necessarium uictum
 125, 20. ob laudem praesentium
 rabularum damnari 136, 19. ob
 detractam dignitatem plecti 139,
 2. unda grauior ob naturam cogitur
 73, 5. ob id nos commonitos esse
 108, 18.
 obcaecare 126, 9.
 obdurescere 199, 19.
 oberrare foribus quaestionis 24, 11.
 obicere deo accidentias 29, 22. *cf.*
   108, 5. 161, 18.
 obiectare pro se sententiam 53, 11.
   corpuscula se obiectent oculis men-
   tis 76, 10. tumultus se semper
   obiectans prae oculis eius 85, 19.
 obiectus rationis 23, 17.
 obirasci 189, 6.
 oblinere caeno falsitatis 131, 24.
 obliuiosus defensor 181, 4.
 obloquia mussitare 137, 11.
 obluctari 168, 16.
 obnixius argumentari 33, 20.
 obnoxiiare semet alienis noxiis 136, 12.
 obnoxius 28, 16.
 obnubere oculum inbecillae mentis
   156, 3.
 obponere corpus perexiguum 180, 1.
   cf. 159, 14.
- obscurare 110, 21.
 obsequium motionis 75, 3. uocis 95, 1.
 obserare ora uatum 30, 9.
 obsistere inlectamentis fallaciarum
   127, 6. *cf.* 164, 10.
 obstaculum corporis 127, 12.
 obstinatio peruicax 23, 5. *cf.* 189, 16.
 obtutus mentis 21, 10. incorporeus
   174, 9.
 obuersus postis 171, 14. obuersum
   uero 176, 9.
 obuicare nutibus animae 79, 21. *cf.*
   80, 23. 111, 15.
 obuuius 184, 12. aliquid obuuium capere
   173, 15. obuuium se dare 176, 1.
 occidens 91, 17.
 occipere 205, 18.
 oculere nomen 189, 17.
 occultare nomen 25, 14. occultari
   medial. 26, 2. 3.
 occupationes infert animus 125, 19.
 occupatus animi 19, 3. in contemplati-
   one Mariae 164, 5.
 ex occupatu 199, 5.
 occursante obstaculo 127, 12.
 oculus: uecordes oculati 173, 22.
   oculatus (*libri*, coloratus *scripti*)
   69, 21.
 oculus ratiocinandi 71, 19. cordis 94,
   1. oculus (oculi) mentis 76, 10.
   83, 8. 92, 18. 156, 2. 185, 7.
 odorari 43, 22.
 odoratus 43, 10.
 offendere auditum 76, 20. offendere
   in quosdam (= occurrere) 24, 3.
 officina pectoris 62, 15.
 officium gerere 164, 1.
 olenticetum 137, 1.
 olere: nihil olet olfactus 43, 17.
 olfactus 43, 16 (olfatus *HMR*).
 olim = pridem: id quod iam olim
   concupiscimus (*conuersum ex Pla-*
   tone, qui οὐ ἐπιθυμοῦμεν habet)
   125, 16.
 ominosum bestiale 204, 29.
 omissis omnibus 48, 4. omissa facere
   multa 99, 4. *cf. sub* mittere.
 omnigenum corpus 47, 4. *gen. plur.*
   omnigenum uitarum natura 184, 7.
 omnimodo genere 183, 13. omnimodis
   61, 1. 2.
 omnino 48, 10. 67, 15. 119, 8.
 onerare animam pondere corporis 54,
   20. *cf.* 158, 15. o. corpus infinita
   quadam dementia 126, 4.
 onerosus 79, 6. 128, 6.

- onus perpetuae lectionis 153, 19.
 opacum nubilum 145, 2.
 opellum 24, 15.
 operari auditum 45, 23. operante deo 82, 5.
 opifex 30, 20. o. apicula 205, 9.
 opitulari 30, 16. 130, 1.
 oppido studiose 24, 4. *cf.* 24, 18. 105, 8. 124, 23. oppido patefaciet 169, 9.
 sub ope diuina 64, 8. *cf.* 148, 7.
 opulens negotium 184, 11. opulentior scientia 204, 9.
 opus est illi quaerere 84, 17. — *cum accus.*: adtentionem mihi lectorem opus est 65, 15.
 opus (= opera): opus insumere 156, 6. opusculum 19, 6. 24, 10. 154, 6.
 oraculum diuinum 135, 11. 169, 9. prophetici sermonis 139, 6. *cf.* 30, 4. 40, 21.
 oratoria (= ῥητορικὴ): oratoriam texere 163, 3.
 oratoria fortitudo 205, 29. o. periodos texere 30, 11.
 ordinatim 71, 5.
 ordinatissima lex 106, 9.
 ordiri 99, 6.
 ordo disputationis 144, 10.
 organum pectoris 169, 25. organi membra (de oculo) 75, 24.
 oriens 91, 20.
 originalia primordia 203, 10.
 origines neruorum 174, 3. minimum (corpus) ab origine sua sublatum 114, 16.
 ornamentum 127, 16. ornamenta siderum 145, 11.
 os: coitio ossuum 174, 24. *cf.* 72, 9.
 oscitare in lectulis soporiferum aliquid 129, 19.
 ostentare terriculamenta scientiae 104, 22. cum sese clarescentes atque ostentantes causae proderent 188, 18.
 otiosus 175, 23. otiose 18, 14. 20, 2.
- P**agani testes 120, 2. *cf.* 129, 2.
 pagina 83, 3. — (= opusculum): paginae stilus 24, 18. 26, 1. 188, 5.
 palani 23, 6. 107, 13. 137, 12.
 palari 20, 9.
 palatum 68, 3.
 palearum leuia 74, 10.
- pallere 69, 21.
 palliatus 136, 25.
 pandere diuina oracula 131, 6. uim diuinam numeri 111, 5. caeli iter 174, 6.
 panniculos ex diuersorum uaria lectione concerpere 136, 22.
 papaueris granum 67, 20.
 par *cum infin.* 141, 15. 179, 5. 187, 16. *sequente* ut 57, 4.
 paradisi sedes 170, 13. *cf.* 170, 15. 20. 21. 179, 6.
 parasitico more 137, 5.
 parcitas 188, 17.
 parciter 19, 17.
 parilitas partium 116, 19. uirtutum 117, 7. *cf.* 117, 9. 140, 18.
 pariter 28, 15. 32, 14. 53, 21. 102, 10. 106, 17. 109, 5. 121, 4. 154, 5. 165, 23. 181, 4 *etc.*
 participatio angelici spiritus 58, 24.
participii usus rarior: in eis locis quae cedentia sunt 25, 2. ut quisque lecturus percipiat stili nostri seriem 19, 10. satisfecisse proposito gloriaris transiturus ad tertiam quaestionem 36, 12. animaduerti id inpensius molientem auctorem 24, 15. non immerito carum tuum absentem te habere causaris 98. 20. illud etiam num dolenter faxo tacitum 199, 1. *cf.* 18, 7. 24, 18. 110, 5. 199, 11.
 particula 63, 12. 76, 6.
 particulatim 72, 13.
 partilis 66, 16. 17. 18. 19. 68, 18. 115, 17. 120, 11 (*quattuor primis locis aliquot codd.* partibilis).
 parturire: atomorum minuta aliquos mundos parturiant 146, 9.
 partus uirginis 30, 9.
 parui animi populus 70, 9.
 pascere: ignis fomento pastus 115, 10. pastum corpus 79, 4. *cf.* 131, 11. 205, 17.
 passibilis 34, 2 *etc.*
 passibiliter 26, 21.
 passus: passibus ibit quisque ad aeternitatem 146, 14.
 pastus corporis 63, 12. animae 63, 16.
 patentium causarum doctor ignarus 42, 2.
 paterna mens 122, 7.
 patescit omne obscurum 152, 3.
 patibulum 161, 9.
 patrare opus 122, 11.

- patria ueritatis 175, 22.
 patricius 18, 2.
 patrocinium 30, 17. 31, 10. falsitatis 37, 1.
 patronus 100, 12. corporis 154, 7.
 paucitas doctorum 22, 2. corporum 61, 5. recordabilium 186, 11.
 pauescere aliquem 137, 9.
 paulisper 65, 4. 87, 18. 159, 9.
 paululum 43, 4. 88, 8. 102, 4. 113, 12. 140, 24. 144, 2. 162, 14. 171, 2.
 pausa respiraculum 144, 3.
 pauxillum temporis 176, 8.
 peccatrix anima 179, 22.
 pedissequus Pauli 143, 19.
 pelagus disputationis 23, 16.
 pellere bellum animo 35, 8. anima membro debili pulsa 76, 3.
 pellicere 24, 5. 85, 9. 128, 10 (*ubi-que part. perf. pass.*).
 pendere ab aliena auctoritate 23, 21. ex quis eorundem pendet auctoritas 135, 11. hac lance pendebit 48, 5.
 pendere pondus 111, 20. animum 110, 4.
 pendula cauo loca 25, 2.
 penes: grauis causa p. me pensauit ratiocinandi leuitatem 24, 13. p. scientem uel cogentem causas motus habet 124, 4. p. illos de his uadibus ueritatis dubitabimus 127, 19. *cf.* 95, 4. 170, 10. 171, 21. 177, 4. 12. 181, 5. p. Galliam nostram tu unus et solus es 205, 2. — testimonia penes scripturarum 138, 8.
 penetrabilis mens 143, 20.
 penetrare 41, 10. antra 80, 26. abyssi profunda 92, 9.
 penita (*cf. praef., perita libri*) uidere 125, 4.
 pennae scientiae 205, 18.
 pensare 25, 26. 30, 8. 189, 12. grauis causa ratiocinandi leuitatem. pensauit 24, 13.
 pensum pondus 112, 10. pensus sermo 25, 6. pensus loquendi 18, 5.
 penuria testimoniorum 51, 21.
 per: corpus etiamsi clausum manu per totum tangatur 67, 17. per loca distentum 174, 7. per adfectus mulceri 82, 19. transacto frigore brumali per conuersionem caeli 72, 19 *et sic saepissime*. — per omnia seruire 56, 17. 79, 23. — per hoc 37, 6. 42, 5. 51, 12. 63, 8. 64, 5. 22 88, 1. 102, 9. 106, 11. 109, 12. 123, 1. 131, 21. 143, 3. 149, 14. 153, 14. 154, 12. 166, 8. 178, 2. 193, 24.
 percellere quietos mucrone conuicii 107, 4.
 perceptus mentis 37, 18.
 percipere stili seriem 19, 10. quae ex lectione percepi 191, 10. sed illud ab ea percipi, quod nec locus capit 120, 8. *cf.* 59, 3. 122, 11.
 percontari 116, 10. 144, 4. de nomine 24, 16. mutua consultatione te 160, 6.
 percurrere legendo paginam 83, 3.
 percutere aerem 45, 21.
 perdagare uolumina philosophorum 104, 15.
 perditorum quorumpiam fides 59, 13.
 peregrinari 80, 23. 175, 21. 204, 9.
 peregrinatio 77, 13. 79, 17. 80, 2.
 peremptorie argumentari 154, 10.
 perexiguus 70, 6. 108, 1.
 perfecte uelle 86, 10.
 perfectio 151, 6. plenitudinis rerum 39, 16. circuli 90, 3.
 perfugium 108, 10.
 perhibere: cur sequestrari oportere perhibes 132, 2. aerem uacuum perhibes 162, 18.
 periclitari periculum 137, 7. sanitas mentis periclitatur 22, 5. *cf.* 180, 8. periclitari conscriptionis 20, 16.
 periculum uiarum facere 190, 2.
 perincatholica sententia (*scripsi, cf. adn. crit.*) 24, 11.
 perinde 46, 16. 47, 13. 58, 20. 79, 7. 93, 14. 98, 10. 24. 110, 15. 121, 5. 135, 16. 140, 3. 184, 7. 198, 7. — perinde atque 26, 11.
 periodos oratorias texere 30, 11.
 permanere a summo per medium ad imum 119, 16.
 permeare 95, 2.
 permiscere: corpus ex omnibus elementis permixtum 47, 6. permixtus tali malo animus 125, 15.
 permouere 138, 19.
 permutatio corporis 79, 19.
 perniciose uolatu 150, 15.
 perpellere 129, 19. perpulit animam referre corpoream 87, 17.
 perperam 21, 7 (*perpere M*). 181, 17.
 perpetuo 43, 22.
 perplexum proloqui 170, 25.
 perquam 205, 26.

- persona 34, 10. sub peccatorum persona 49, 24. personam iudicis sumere 189, 2. quarumpiam personarum uoluntates 198, 4.
 perspicuus 79, 17.
 perstringere: oraculum perstringit te 139, 7 (praestr. *libri optimi*).
 persuasa anima 85, 10.
 persuasio temeraria 154, 8. persuasiones infantiae 21, 11.
 persuasu facere 189, 16.
 pertinacia peruicax 21, 7.
 pertractare istam rationem mente 160, 15. *cf.* 36, 11.
 peruicaciae in defendenda superbia 21, 3.
 peruicax pertinacia 21, 6. *cf.* 23, 5.
 peruicaciter obsistere 170, 24.
 peruidere ueritatem 126, 9.
 pessumdare: pessumdetur e medio 36, 6. — pessum porro dedit 203, 18.
 pessum facere 136, 11.
 phantasiae corporum 77, 9. *cf.* 80, 11. 85, 1.
 phantasmata 80, 11.
 philosophari 126, 6. 129, 12.
 philosophicus 52, 20. 53, 10. 104, 21. 191, 7. philosophice 70, 21.
 philosophomenon libri 130, 4. regulae 19, 16.
 pictura 196, 14.
 pingere aetherem musicis interuallis 149, 12.
 pinguescere 76, 22. 105, 4.
 pinguia frugum 74, 10.
 placita sententia 109, 21. *cf.* 128, 2.
 plaga uulneris 31, 13. 22. 23. plagis ac doloribus adfigi 79, 15.
 plane proba 87, 16. *cf.* 24, 7. 106, 16.
 plangere *absol.* 84, 22.
 planta 62, 24.
 planus: planum facere aliquid 65, 14.
 planae figurae 90, 2. — planorum siderum diastemata 92, 6.
 plaudentes concinentiae 205, 29.
 plebs ignobilium (testium) 104, 15.
 plectere: inpios diuinitus plecti 139, 2.
 plectibile uitium 22, 16. *cf.* 32, 20. 140, 17.
 plectrum linguae 170, 1. cordis 174, 22.
 plenissime uerissimeque dici 35, 18.
 plenitudo creaturae 38, 8. rerum 103, 5.
pleonasmii exempla: sola esse tantum corpora 57, 11. adeptione amatorum potiri 118, 3. qui meminisse et cogitare et hoc ipsum amare non diligat 96, 6. cum deum uidere hoc sit intellegere 58, 6. quas uidere ipsum est non uidere 94, 5. eo istud agitur negotium quod agimus 48, 4.
 plumbei pugiones 187, 18.
pluralis usus rarior: persuasiones 21, 11. odia 22, 19. peruicaciae 21, 3. augmenta 28, 4. necessitates uitiorum 29, 23. infirmitates nostrae 36, 19. potestates sensuum 42, 14. nescientiae 52, 5. differentiae solis lunaeue 55, 21. uarietates cogitationum fingere 62, 15. appetitus animae 74, 22. prouidentiae 108, 17. timores 126, 2. cupidines 126, 1. suspiciones 129, 20: profectibus ire ad aeternitatem 146, 14. praeceminentiae, supremitates 184, 13. probationes 192, 13. uoluntates aut necessitates personarum inquirere 198, 5. absentiae rerum 192, 3.
 pluralis numerus 145, 25.
 plus (= magis) 60, 23. 61, 2. plus delectat 100, 10. — ut negata magis ambiat, ut tardius adepta plus diligit 101, 6.
 plusculum 184, 18. 206, 7.
 poenalis: poenale illud quod in Christo persequentium scelus exercuit ipsi diuinitati inflictum fuisse 33, 21. *cf.* 82, 14. 20. 85, 8.
 poenaliter 82, 18.
 poetica licentia 162, 18.
 poetice 70, 21. 163, 3.
 pollutus scelere incesti 142, 14.
 pompa 206, 2.
 ponderabilis 112, 15. 114, 1. 119, 10. 194, 6.
 ponderare 195, 31.
 pondiculum trutiniae 112, 17.
 pondus caritatis 97, 2. inlocale pondus amoris 118, 3. negotii 20, 13. *cf.* 134, 5.
 ponere: illud pro tua parte posuisti 52, 22. in id statum tractatus ponere 180, 12. corpora in unum posita 99, 1. infra posita corporea uisio 97, 17. — corpore posito (= mortuo) 179, 20.
 pontifex (de Eucherio) 135, 17.
 populi uiuentium 147, 8.
 porrigere oraculum in aliquem 139, 7.

- porro 30, 6. 34, 9. 35, 14. 42, 6. 63, 20. 69, 6. 102, 10. 134, 3. 135, 14. 137, 6. 139, 1. 142, 9. 145, 10. 146, 8. 147, 2. 148, 23. 149, 19. 150, 8. 166, 12. 170, 12. 171, 18. 173, 15. 175, 14. 176, 8. 15. 183, 8. 16. 185, 16. 187, 19. 188, 15. 198, 10. 199, 18. 21. 203, 18.
- portio animi 86, 20. pro portione 42, 20. 162, 17.
- portitor 158, 18. 19. 168, 15.
- positio uocabulorum*: editionem libellorum mihi quos de statu animae condidi reticendi cautus et loquendi pensus arbiter imperasti 18, 4. si quid ab his, quos iniquo lacessunt odio, ad utilitatem publicam ueri prodatur 22, 7. eorum etiam ipse quae protuleris 27, 2. quaecumque corporis sensibus tangimus, ita ad quosque eorum quaeque ex illis pertinent 44, 21. nisi forte dicatur immutabilis deus ueluti corporascere 59, 11. prouecta est et complexa 50, 7. minus profecto in confutationem sui penes consilii uigidos habere laboris debent 171, 21. qui id ipsum nec ambiunt quam egomet, forsā nec merentur amplius 198, 11 *etc.* — quotam partem quisque 63, 6. — hos inter 136, 17. testimonia penes scripturarum 138, 8. quo de agimus 145, 22.
- positiuus pro comparatiuo*: eo copiosius te adniti oportere scientiae, quo multiplex in te doctrina confluit 205, 21 (*recte*: quod bonum eo admirabilis est mihi, quo desperatius fuit 204, 21. spernere periculosius quam agere laboriosius 18, 10).
- positiuus pro superlatiuo*: quam succinctim 19, 4. duo haec quam sollerter discuti ratio exposcit 177, 1. quam callide (?) 134, 10. quam potuit parciter 19, 17 (*sed* quam breuissime 36, 13. 187, 11).
- positiuus cum superlatiuo coniunctus*: pars magna uel minima 114, 9. corpus quamlibet magnum quamlibet minimum 67, 6.
- posse *praegnantia significatione usurpatum pro fieri non posse* (?): principalium origines complexa causarum inspici porro intus nequaquam potest 183, 9.
- possibilis 171, 9. factu 198, 3.
- possibilitas seruiendi 75, 19.
- possidere: sic in circulo eius medium puncto possidebitur 91, 2.
- post *aduerb.* 19, 12. 20, 8. 25, 16. 29, 17. 140, 23. 145, 8. 150, 13.
- posticipare uitam 74, 20.
- posthinc 20, 6. 62, 1. 99, 5. 121, 3. 171, 20. 204, 28.
- postis obuersus 171, 14.
- postmodum 33, 2.
- postponere 41, 11. — (*oppos.* ante dicere) 140, 13.
- potens motu corpus 54, 3. potens creare 38, 3. — longius potentem facit aer auditum 45, 19.
- potentia reminiscendi 63, 9. centri 91, 5. — potentiae sunt illae, non corpora 60, 16. — cum potestatibus eorum potentiam suam non misceat 42, 14.
- potentialiter 91, 7.
- potestas reuisionis 198, 7. *cf.* 42, 14.
- potior 39, 1. 57, 10. potiore nisu 144, 1. potiores quosque delegi 104, 15.
- potis es 174, 13 (*praeterea in cod. G* 57, 12. 91, 5. 159, 9).
- potissimus disertorum 19, 9. *cf.* 58, 16. 67, 2. 87, 16. 134, 8. 182, 14.
- potissimum 111, 7. 140, 15. 147, 11. 184, 14.
- potus necessarius 79, 13.
- prae: hinc est ille prae oculis eius tumultus se semper obiectans 85, 18. ut prae illo ne sapere quidem ulla in re possimus 126, 5 (*Plato l. l.*: ὥστε τὸ λεγόμενον ὡς ἀληθῶς τῷ ὄντι ὑπ' αὐτοῦ οὐδὲ φρονῆσαι ἡμῖν ἐγγίγνεται οὐδέποτε οὐδέν). ut scientiam prae opinione concupiscerem 156, 14.
- praecauere apocryphorum uana 25, 21.
- praecellens sententia 131, 15.
- praecellitur corpus corpore 184, 9.
- praecelsa diuinitas 30, 1. praecelsissima trinitas 118, 18. praecelsae disputationes 134, 19. — *aduerb.* praecelsius 121, 10.
- praiceps lapsus stultitiae 122, 22.
- praecerpere florida 205, 14.
- praecipitare animam in peregrinationem 77, 14.

- praecipuus in sensibus uisus 45, 12.
cf. 58, 14.
 praecisio unguium 72, 9.
 praecones ueritatis 152, 21.
 praeconium 136, 16.
 praedicamenta texere 69, 15.
 praedicare unitatem trinitatis in
 gentibus 122, 14.
 praedicationis scaenae impulsus 132, 1.
praedicati adiectiuum generis neutri:
 sicut uiuenti corpori incundum est
 luculentus locus uel temperatus
 aer 82, 12. *cf.* 82, 14. cuius pere-
 grinatio locale est atque corporeum
 et cuius patria incorporeum et in-
 locale 80, 18.
 praeligere 136, 13. 138, 1 (prael.
libri).
 praeminentia (praeminentia) negotii
 19, 4. quaestionis 120, 5. *cf.* 134,
 3. 146, 15. *plur.* 184, 13.
 praeminentior 42, 12.
 praeminere (praeminere) *cum dat.* 48,
 17. 57, 19. 145, 13.
 praefatum = praefatio 19, 10.
 praefatum opus 26, 10. praefata di-
 uersitas partium 110, 12.
 praefectorius 18, 2.
 praeferre (= prae se ferre) sententi-
 am 24, 12.
 praefixi aeuo termini 203, 11.
 praefire corporea uniuersa 101, 22.
 praedicata auctoritas 21, 14. 37, 17.
 praedicium auctoritatis 134, 23.
 generis animarum 159, 21.
 praelibare 19, 17. praelibata ratio
 146, 17.
 praeloqui 80, 25.
 praemittere disputationes 187, 11.
 praenosceret 187, 15.
 praenotare nomina uoluminibus 25,
 18. *cf.* 25, 24. 120, 14.
 praepedimentum 199, 14.
 praepedire 80, 21. ab omni inuentione
 127, 12. praepeditum negotium
 188, 16.
 praeponere 54, 3.
praepositiones aduerbialiter: moneo
 praeque denuntio 137, 9. finalis
 est propterque et mensurabilis
 113, 1.
praepositionum positio: *wide sub* de,
 inter, penes.
 praepositio *term. grammat.* 106, 6.
 praescribere 155, 3.
 praesentanae disputationes 135, 13.
- praesentari Corinthiis Paulus potuit
 143, 10.
 praesentia solis 49, 2.
 praesertim 58, 4. 122, 8. 182, 14.
 188, 16.
 praeside ratione 127, 10.
 praestare nihilo 165, 19. *cf.* 53, 20.
 102, 1. 203, 16.
 praesumere opiniones 21, 7. praesumisi
 docere 157, 5.
 praesumptio 49, 18. scientiae 106, 23.
 praesumptiosa ignorantia 35, 3.
 praetendero scientiae priuilegium 139,
 8. *cf.* 199, 14.
 praetermittere 194, 15.
 praeterquam innumera argumentari
 promptissimum est 49, 18.
 praetexere uelamen 156, 4.
 praenuaricator 134, 11.
 praeuentus ingenio disputatoris 47, 11.
 praeuius 174, 5. 176, 2.
 prauitas scaenae sententiae 34, 17.
 precari ignaros rerum ut 23, 8.
 precario poscere 107, 16.
 precatus 199, 6.
 premente ueritate 34, 25.
 pridem 191, 11.
 primigenia uis numeri 110, 14.
 primordialiter 117, 19.
 primordium 19, 11. causae originali-
 um primordiorum 203, 10.
 primus = prior: quantitas quae prima
 fuerat 193, 24.
 principalis locus 45, 5. pondus 111,
 20. pr. corpora quae dicuntur ele-
 menta 42, 18. *cf.* 82, 5. 102, 13.
 112, 6. 121, 12. 124, 7. 183, 8.
 194, 22.
 principaliter 36, 14. 47, 12. 90, 7.
 149, 18.
 princeps: *gen.* principium 121, 22.
 priores = maiores 191, 17.
 priorsus 67, 10.
 priuatio mali 192, 16.
 priuilegium innocentiae et laudis 32,
 20. scientiae 123, 4. 139, 8. in-
 localitatis 161, 22.
 priusquam *cum coni.* 105, 9.
 priuum naturae bonum 204, 10.
 pro = propter *uel secundum* 32, 13.
 34, 12. 82, 17. 99, 5. 164, 7 *et*
saepissime. — stupeo quod pro
 conprobanda animae incorporali-
 tate (= ad) subiungis 171, 24. —
 pro delicto paenitere 35, 4. pro
 quisque nostri arbiter 139, 20. —

- censere pro corporis quantitate 107, 11. ueritatem pro falsitate reponderare 189, 7. sibi aduersantia pro se amplectitur 84, 12. — pro *cum accus.*: ut incorporatum pro non incorporatum uelis intellegi 106, 1.
- proauus 203, 15. 205, 19.
- probabilis 120, 22. 180, 22. 187, 12.
- probare: 88, 10. 111, 7. 120, 10. 126, 11. 157, 21. 180, 13. *cum nom.* *cum inf.*: qui minimorum probaris ignarus 51, 21. *cf.* 48, 7. 62, 13.
- probationes substantiarum 192, 13.
- probe intellegere 52, 22. probe ualere (= bene ualere) 75, 2.
- probitas causae 181, 2.
- procedere in medium 122, 6.
- procellosus aer 45, 17.
- procul iniuria 205, 2. pr. dubio 27, 10. 42, 19. 112, 24. — quae sententia sit tibi procul 41, 21.
- procurare 109, 5. 125, 12.
- procursus longior 19, 2.
- prodere opus 19, 6. 20, 12. 25, 14. 121, 6. *cf.* 22, 8. 24, 17. 122, 1. 17. — tuomet indicio proditus 141, 11.
- prodigere opes 199, 10.
- prodire de seminibus 74, 13.
- proeliari 187, 17.
- profanus ausus 161, 13.
- profecto 30, 13. 31, 7. 34, 6. 55, 20. 63, 21. 104, 20. 110, 10. 131, 4. 133, 9. 13. 140, 5. 147, 21. 153, 13. 167, 15. 171, 21. 176, 18. 183, 1. 199, 11. 205, 4.
- profectus 28, 5. 151, 6. profectus disputationis 171, 12. ad aeternitatem non profectibus ibit quisque, sed passibus 146, 14.
- professio 35, 11. 177, 12. 204, 19. (= *Geschäft, Fach*) 205, 3.
- proficere 28, 1. 35, 17. 151, 7. ad creatorem creatura proficiet 59, 16. de quibus isti potuere proficere 206, 6.
- proficisci: cum ab ignorantia proficiscatur dubietas arbitrantis 52, 3. doctrina a maioribus profecta 205, 21.
- profiteri se tractatorem 30, 8.
- profluens eloquium 204, 20.
- profluus eloquii 135, 19.
- profunda scientia 104, 22.
- profundere: radii per oculorum media profusi 45, 9.
- progressio siderum statuta 149, 7. est (arbori) aer in progressionem 72, 14.
- progressus legendi 24, 14.
- proicere ac refugere omne corporeum 92, 18.
- proinde 20, 14. 35, 8. 80, 6. 98, 17. 107, 3. 112, 22. 139, 3. 162, 22. 167, 11. 170, 14. 177, 23. 188, 9. 199, 11.
- prolabitur unda supra summum putei expressa 73, 7. sanctitate prolapsus 167, 9.
- prolapsus alti erroris 32, 16.
- prolificere 80, 20. 184, 11.
- prolixitas uerborum 128, 6. 188, 17.
- prolixius agitare quaestionem 187, 15.
- prolocutio 31, 18. 35, 20. 108, 19. 139, 21. 162, 15.
- proloquium 33, 16. 167, 21. 170, 25.
- pro ludium linguae 162, 6 (praesidium *editores*).
- promanare in radios 173, 15.
- promouere pedem 65, 3. anima nihil pro substantiae qualitate promouebitur 56, 12.
- promptus: animaduerti promptum est 145, 11. *cf.* 37, 8. 49, 19. 150, 18. 174, 16.
- in promptu esse 161, 7.
- promulgare sententiam 142, 15.
- pronominum usus rarior: declinatio:*
- egomet 18, 9. 41, 17. 48, 8. 127, 18. 137, 8. 150, 21. 153, 5. 156, 8. 168, 1. 187, 13. 198, 11. 199, 15. 19. 22. 204, 17. 205, 5. mihimet 135, 12. 176, 15. memet 18, 6. 83, 9. 121, 1. 22. 139, 3. 167, 15. 170, 5. nosmet 189, 4. nobismet 94, 2. 14. tute 18, 7. 35, 7. 139, 13. 167, 15. 198, 9. 199, 4. 204, 18. tete 199, 19. tibimet 205, 15. temet 34, 15. 87, 17. 107, 1. 138, 19. 174, 19. 182, 13. uosmet 97, 22. sibimet 23, 9. 37, 23. 85, 4. 117, 7. 125, 10. 176, 13. semet 28, 13. 44, 3. 100, 6. 122, 7. 123, 6. 127, 6. 13. 131, 21. 136, 12. tuomet 141, 11. 167, 20. suapte 77, 7. 110, 20. 184, 12. 205, 7. — harumpiam 142, 3. aliquorum-piam 176, 6. istiusce 173, 10. cuiuscemodi 73, 2. 83, 16. huiusdem *cf. sub* hidem.

- pronomem personale pro. pronom. possess.:* toto agmine sui 19, 7. in sui primordio 19, 11. 20, 8. usque ad metam sui 20, 7. absque cura tui 20, 12. in defensionem tui 30, 15. crassitudine sui 67, 14. pro sui modo 96, 11. a superno sui 147, 5. parte sui 163, 12. *cf.* 31, 10. 34, 19. 53, 20. 57, 8. 59, 20. 63, 4. 66, 20. 74, 4. 75, 10. 76, 5. 77, 16. 84, 12. 86, 24. 97, 21. 102, 4. 114, 12. 116, 2. 119, 18. 128, 10. 130, 1. 139, 20. 143, 18. 150, 12. 152, 15. 155, 11. 13. 156, 23. 159, 8. 167, 2. 12. 13. 169, 9. 171, 13. 21. 23. 175, 15. 186, 17 (*contra rarissime:* pro modo suo 56, 16. 88, 16. e supremis suis 45, 15. partibus suis 68, 16. 115, 7. in laudem tuam 204, 29. ab origine sua 114, 16).
- pronomem gen. neutr.:* hoc aeterna ratio est 89, 14. quid sit stabilis motus quidue aeternitas 165, 9. istud naturam tu putas esse 84, 10 (*sed* haec est illa inclusio 84, 21). — haec dilectio quod est anima humana 87, 4. superiora quod ei solus deus est 87, 5. ad istam quod unus deus sumus trinitatem 95, 14. per minimam corporis partem, quod est uisus 68, 8. *cf.* 68, 10. ab imis, quod omne corpus est, ad summa, quod deus est 102, 24. *cf.* 104, 10 (*sed* ueritas quae deus est 172, 16. 174, 8).
- pronus:* si lanx nostra pronior (erit) 189, 13. loca leui prono lubrica 25, 2.
- propalare paginam* 26, 1.
- propellere* 61, 7. a uia ueritatis in deua abrupta 132, 2.
- propemodum* 92, 3. 181, 21.
- propensum in exercitium sapientiae studium* 129, 11.
- prophetare* 29, 19.
- proprietas nominis* 27, 20. uerbi 106, 7.
- proprius = suus:* sua propriis uoluntatibus nomina praenotare 25, 17. *cf.* 25, 18. ut in communionem propriorum (= suam) alios non admittant 45, 1. corpus pondere cogitur in propria 118, 11.
- proquiratum opusculum* 19, 7.
- prorsus* 19, 12. 41, 1. 48, 11. 49, 6. 69, 5. 78, 8. 85, 26. 88, 11. 93, 11. 162, 19. 179, 22.
- prosecutiones* 167, 16.
- prosilire* 146, 7.
- prosternitare* 134, 5 (*scripsi, cf. praef.*).
- protendere:* longitudo protenditur in pedes quinque 70, 1.
- proterere* 176, 10.
- proterere* 29, 18.
- protinus* 22, 9. 66, 4. 107, 15. 199, 20.
- protoplastus in comparationem inrationalium homo* 109, 3.
- prouehi:* corpus prouehetur ad dignitatem angelici corporis 57, 17. nobilibus studiis prouecta est Graecia 203, 4.
- prouenire:* si loqui proueniret 107, 13.
- prouerbia:* clausis ut aiunt oculis 37, 23. ut pedibus ut aiunt trans eam in magistri sententiam 48, 7. sicut aiunt etiam si araneae filum cogitaueris 88, 14. in auras tela iacere 187, 19.
- prouidentia* 107, 17. 18. *plur.* 108, 17.
- prouincia fuit respondere* 184, 18. utraque agitare 188, 15.
- prout* 18, 12. 19, 16. 86, 13. 128, 8. 129, 23. 134, 17. 141, 13. 179, 4. 184, 17. 189, 11.
- proximare incorporeis* 80, 24. *cf.* 166, 1. 186, 24.
- pruinae frigentium uerborum* 51, 18.
- psalmista* 195, 29.
- psalmographus* 150, 3.
- publicare* 20, 13.
- publicitus lectitare* 189, 17.
- pudor* 171, 24. 204, 23.
- puerascere (puerescere)* 21, 11.
- pueriles anni* 156, 10. nugae 205, 27. uerba 123, 6.
- puerperium uirginis* 122, 13.
- pugiones plumbei* 187, 18.
- pugnis barbarismi et solocismi* 204, 24.
- pulmonum agitatio* 63, 15. caua 174, 24.
- pulsare:* testificationes ueritate conscientiae nostrae sincerum pulsantes 138, 22.
- pulsator* 199, 18.
- puluisculus* 114, 10.
- punctatim* 185, 6.
- punctum* 88, 6. temporis 91, 19. puncta pupillarum 173, 13.

- pupillarum puncta 173, 13.
 purgare errorem 30, 18. ut purgari ualeas 156, 7. purgata mentis acies 91, 8.
 purus a contagione 126, 28.
 pusillanimis 70, 7.
 putare: ut puta 66, 2. 67, 20. 75, 18.
 puteus 73, 3. 6.
 pyramidarum rationes 90, 2.
- Qua:** extima transmunda qua sphaerodis globo mundus includitur 144, 20. qua uersum 148, 1.
 quadrandi lex 112, 7.
 quadrata tabula, q. forum 112, 8.
 quadrigona 195, 11. 12.
 quadrum facere 66, 2. ratio quadri 91, 18.
 quaesunt describi 184, 12. cur, quaesumus te, animam occidere potest 153, 2.
 quaestio (= dubitatio): sine quaestione 63, 19.
 qualelibet corpus 77, 24.
 qualibet pars 110, 13 (*sed* qualelibet 114, 9).
 qualitas siderum 55, 11. *cf.* 164, 1 *etc.*
 quam: et multa quam pauca 59, 21. neque refert quid quisque saepius dixerit, quam quid senserit quaerere 128, 4.
 quamlibet *cum coniunct.* 54, 17. 20. 21. 69, 1. 71, 7. 99, 4. 128, 11. 161, 5. 179, 20. *cf.* 54, 2. 60, 22. 63, 20. 67, 6. 114, 14.
 quamquam *ubique cum coniunct.* 18, 11. 42, 9. 43, 1. 134, 9. 135, 9. 142, 3. 145, 21.
 quamuis 192, 23. 193, 13. 194, 20. 195, 25.
 quando = quoniam 31, 11. 119, 22.
 quandoque 125, 5.
 quandoquidem 44, 13. 111, 14. 179, 17.
 quantuslibet 182, 15.
 quantum: duobus modis, quantum in hac uita datur, omnis rei habetur notitia 192, 8.
 quapropter 47, 19. 53, 8. 63, 23. 84, 19. 128, 6. 135, 7. 146, 15. 149, 22. 164, 15.
 quatenus *cum indicat.* 69, 1. 126, 25. 182, 12. *cum coniunct.* 117, 5. 159, 18. 177, 15. 179, 10.
 quia *cum coniunct.* 105, 5. 145, 23.
- quid = cur 29, 1. 39, 9. 141, 5. 182, 21 *etc.*
 quidum 137, 7.
 quin *in enuntiato principali* 133, 21. 176, 8.
 quinquepertitus sensus 44, 19.
 quippe 28, 2. 106, 23. 112, 24. 128, 15. 134, 13. 137, 7. 143, 15. 145, 18. 148, 12. 151, 12. 152, 15. 167, 20. 168, 9. 15. 171, 22. 188, 11. 192, 5. 193, 6.
 quisque *relatiue* = quicumque: leuatur pondere quidque oneratur 158, 15. te nunc quisque ille es 189, 4.
 quisque = aliquis, quilibet: quibus quidque uel numeramus 112, 14. non refert ad agnitionem ueri quid saepius quisque dixerit 128, 4. *cf.* 18, 4. 29, 17. 55, 3. 22. 59, 23. 103, 15. 109, 12. 116, 3. 117, 10. 158, 14. 163, 9. — quod ne potissimus orator quisque potuisset 182, 14. — *pluralis mire positus*: quaecumque corporis sensibus tangimus, ita ad quosque eorum quaeque ex illis speciatim pertinent 44, 22.
 quisquiliae 137, 5.
 quisquis: ut quisquis ascendat 146, 11.
 quo = quem ad finem: quo igitur proficit 35, 17. quo diutius halucinamur 140, 19.
 quoad *cum indicat.* 183, 9. 187, 16. 17. — *cum coniunct.* 173, 8.
 quoad usque 117, 20. 156, 15. 171, 7.
 quocirca 28, 16. 30, 15. 42, 15. 57, 6. 88, 13. 124, 14. 144, 4. 145, 14. 150, 4. 163, 21. 168, 15. 178, 13. 180, 1.
 quod *cum indicat. uel coniunct. praecedente uerbo dicendi uel sentiendi*: 31, 21. 33, 15. 34, 25. 35, 13. 53, 9. 57, 6. 66, 10. 67, 3. 21. 68, 5 *etc.* (*ferc tricies*).
 quod = ut *consecut.*: sic sustinet reprehensionis stilum, quod non patitur detrimenta meritorum 135, 6. *cf.* 49, 8. 95, 2 (*uid. praef.*).
 quod *abundat*: uides quod satis esse aliud 92, 1.
 quominus: nequaquam me uel incorporeus nisi purgatus uidet, quominus uideri me a te putes posse, si corpus es? 96, 18.
 quoniam: dicitur quoniam deus dilectio est 87, 1.

quopiam uideamus euadas 109, 19.
quorsum 24, 1.

Rabula 136, 20.

radiare: me tibi radiante cognosces
96, 16.

radius 45, 8. in radios promanare 173,
14. r. circini 91, 4. *cf.* 174, 5.

radix 72, 22.

rapidi linearum meatus 173, 16.

raptare 147, 10.

rate 42, 21.

ratiocinari altius in auctore suo 102,
16.

ratiocinatio 21, 15.

rationalis uita 72, 1. mens 96, 20.

cf. 50, 14. 101, 23. *substant.* rati-
onale: in adpetitu rationalis 66,
9. *cf.* 66, 8. 68, 24. 71, 7.

ratiunculae 205, 27.

ratus: ordo rerum 72, 18. rata ueritas
48, 9. *cf.* 91, 3. 116, 22. 143, 17.
145, 10. 149, 6. 23. 188, 21.

in reatum uocare 127, 13.

recapitulare 187, 11.

recapitulatio 185, 2.

recedere corpore 154, 12.

recessus 186, 22.

recipere sectionem 63, 18. 64, 1. 90,
15. inminutionem 64, 1. 2. nume-
ros 115, 7. contrarietatem 195, 9.

istud mens sana non recipit 64, 8.

reciprocus aer 169, 25. r. inclusio 22, 4.

reciprocat utrumque mutuo 28, 8.

recognitio sui 84, 12.

recognoscere: recognoscunt dominos
canes 71, 15. *cf.* 98, 19.

recolere: anima tota uisorum recolit
68, 1. si bene scriptorum tuorum
recolis 180, 15. *cf.* 96, 15.

recordabilis 186, 11.

recordatio corporalium rerum 71, 17.

recuperare 133, 21.

recurrere: a cuius magnitudine et
citra recurri licet usque ad uncias
112, 18. r. ad eloquia diuina
150, 2.

recursus siderum 72, 20. *cf.* 173, 16.

recusare = negare: impassibilem di-
uinitatis essentiam non recusas
35, 8. *cf.* 41, 19.

redarguere inperitiam 125, 12.

reddere *pass.* = fieri: ut firmi stabi-
lesque reddamur 191, 14.

redemptio 135, 3.

redemptor 155, 4.

redhibere responsum 175, 3. 179, 8.
189, 11. rationem 168, 25. uicissi-
tudinem 134, 16.

redigere: in difficultatem redigi 159,
16. r. sub mentis oculum 185, 7.
redactis respiraculo pausae uiribus
144, 2.

redintegratae uires 143, 21.

redire in gratiam 36, 6. redeo ad me-
metipsum 83, 10. in tua tecum
redeo 139, 5.

rediuuius 154, 11.

refellere 130, 2.

referre responsum 36, 13. 153, 6. ani-
mi obtutum in id 83, 21. animam
referre corpoream 87, 17.

refert ad agnitionem ueri 128, 3.

reflare 63, 11.

reflexiones botulorum 175, 2.

*pronomem reflexiuum pro demon-
stratiuo*: quos sibi odisse institu-
tum est 22, 10. si unicuique
sensui, quod sibi est speciale,
reddamus 42, 17. ego Platonem
admiratione sui pellectus testem
uocitauit 128, 10. ut uelamen,
quod sibi praetexitur, solum uideat
156, 4. *cf.* 74, 4. 84, 17. 116, 2.
6. 123, 2. 125, 10. 128, 15. 158, 20.

reformare in melius 58, 13.

refrigerare 170, 4.

refugium a transfugio facere 189, 14.

refutare = negare 122, 1.

regula lienis 174, 21.

reicere plebem ignobilium 104, 15. *cf.*
138, 2.

relationi cuiuspiam adhibentes audi-
tum 83, 17.

religio 122, 9.

remanere in recordatione 71, 18.

reminisci 68, 2. 180, 12.

remissibilis 198, 9.

remota persequi 125, 3.

remuneratio 57, 9.

renisus: nullo renisu occupari 80, 21.

reniti 187, 17.

renoscere 185, 7.

renouare animam 158, 1.

renuere: quae uelut aliena renuis 139,
10. *cum infn.* 34, 24. 139, 5.
182, 24.

renuntiare 174, 19.

reparator ueteris eloquentiae 20, 17.

rependere maledictum 189, 6.

repercussus corporum 45, 10.

- repetere stabula 71, 14. consulta ex adytis 145, 3.
repetitio uerborum: mihi in praesentiarum . . . respondere mihi prouincia fuit 184, 16. hasce excellentias illi potissimum illi adeant, si qui illi sunt quos ardens euexit uirtus 184, 14.
 repleri uitiosa natura corporis 126, 27. r. r. concauum 147, 7.
 replicare 107, 21.
 reponderare ueritatem pro falsitate 189, 8.
 reponere: omnia causalibus reposita secretis 74, 12. repositae originalium primordiorum causae 203, 9.
 repraesentationes mutuae animarum 98, 11.
 reprehensionis stilum sustinere 135, 6.
 repromissionis terra 175, 23.
 repugnantia 162, 15. *plur.* 127, 6.
 repugnare *absol.* 58, 11. 173, 3. *cum dat.* 35, 12. 124, 5.
 requiescere in contemplatione 150, 16.
 requirere solem incorporeum 50, 4.
 in rem controuersiae 141, 16. *cf.* 130, 1. 198, 6.
 rescriptum 199, 3.
 reserare inferos 180, 9. uaticinia 30, 9.
 residere 114, 22.
 resilire: anima tua ab eius anima quodammodo resiliret 98, 6.
 resolutum in somnos corpus 86, 4.
 resonantes sermunculi 205, 28.
 respergere infamia 36, 7.
 respiraculum paucae 144, 3.
 respuit sententia sana hanc absurditatem 179, 18.
 resuscitare corpora 55, 11. studia 204, 20.
 retegere creationem luminarium 145, 18.
 reticere 18, 5. 182, 22. 199, 20.
 retinere: certum retinemus 57, 13.
 retro agitare disputationes 183, 6. habet ante et retro 194, 8.
 retrorsus 67, 10.
 retrouersim cedere 45, 10.
 reuehere 149, 11.
 reuentilare 85, 2. 206, 5.
 reuerberare adfectuum disparilitatem 98, 5.
 reuergere in aliorum commoda 199, 6.
 reuisere 71, 14. 185, 7.
 reuisio 198, 6.
 reuoluere minutias quaestionum 120, 21.
 rhetorica (*sc. ars*) 81, 6. 204, 26.
 rimari secreta 73, 18. *cf.* 92, 8. 199, 8. 203, 9.
 risum tenere 31, 18.
 rite 191, 3. 194, 18.
 robur: sententia robur capessit 34, 16.
 robustius credere trinitatem 20, 5.
 rota 67, 11.
 rotare taureas 205, 29.
 rotunda, ae = circulus: cum trigonam uel tribus punctis ac tribus lineis uel rotundam puncto uel linea conformari uideris 92, 20.
 ructare 137, 2.
 rudis ueri 125, 6. non rudis ad hunc locum accedet 155, 23.
 rumpere conpagem solidi huius 132, 8. noctem 32, 5.
 rursum 46, 10. 54, 3. 83, 20. 148, 3. rursumque 159, 16.
 rursus 69, 5. 159, 5. 160, 11. rursusque 154, 13.
 rutilat splendor lucis 76, 15.
 Saepenumero 100, 5. 198, 10.
 saeptum corporis 174, 15. 182, 1.
 saginare animam incorporeis 131, 11.
 saltim 141, 13. 177, 21 (saltem 193, 14).
 salua sui substantia 152, 15.
 saluati (*oppos. perdit*) 171, 9.
 salubres monitus 137, 16. salubria sua pessumfacere 136, 11.
 salubriter 31, 1.
 salutiferus 23, 10.
 sancire: illud se maxime, quod alius sanxerit, esse secuturos 23, 22.
 sane 19, 6. 181, 17.
 sanitas 156, 9. catholicae sanitas 23, 2. 25, 24. s. mentis 22, 5.
 sanus: sanorum nemo 110, 19. sana sententia (doctrina, mens) 179, 18. 143, 15. 64, 7.
 sapere: si saperet gustatus 43, 23. — non plus sapere una itidem anima perfecte sapiente 60, 23. *cf.* 63, 2. 126, 4.
 sapidus 46, 4.
 sapor 46, 13. 17. 81, 3.
 satis alienus 31, 2. *cf.* 25, 6. 125, 16. 154, 6. 192, 21. satis habere 19, 3.
 saucius 20, 9.
 scaeuus 34, 16. 55, 21. 132, 1.

- schola Pythagorae 121, 14.
 scienter: non dubitanter, sed scienter 53, 3.
 scientialiter 117, 11.
 scilicet 26, 2. 27, 18. 30, 1. 41, 9. 42, 18. 45, 6. 47, 11. 55, 10. 19 etc. (*plus sexaginta locis!*).
 scindere granum tritici 74, 5.
 scintillantes igniculi 45, 7.
 sciolus 136, 16.
 scire: (= agnoscere) sciri uitauerit 25, 13. (= nosse) sc. deum 56, 11. aeternitas sciuit passionem Christi 28, 20. — falsa sciri nequeunt 156, 19.
 sciscitari 41, 17. 150, 21. 158, 22.
 scita patrum proferre 37, 17. cf. 121, 23.
 scitus potissimorum 51, 20.
 scopuli argumentorum 23, 15.
 scriptitare 105, 5. 206, 4.
 scrupulosius uentilare quaestionem 144, 13.
 scrutari creaturam 193, 11.
 scrutator rerum 204, 14.
 secabilitas 60, 4.
 discernere errorum deua a recto ueritatis tramite 151, 11.
 secretum abditae diuinitatis 101, 20.
 secta 180, 18.
 sectio 63, 18. 72, 9.
 segura de se anima 195, 18.
 securitas a timore 82, 14.
 secus 20, 15. 139, 1. 184, 19. secus est ac 30, 10.
 sedulo 23, 8. 144, 4.
 segnis redhibendae uicissitudinis 134, 16. — nihilo segnius quaero 160, 8.
 segregare a corpore 194, 19.
 serungere 91, 23. 98, 8.
 semina rationum 18, 13. omnium elementorum 72, 13. quoddam semen ignium supremorum 115, 9. semina seminum indefessim multiplicandorum 74, 11.
 seminalis uita 71, 23. 74, 21.
 seminaliter coire 77, 23.
 semiplenus 38, 4.
 semouere loca corporaque 171, 2.
 sempiternae scire 23, 20.
 sempiternitas 30, 25. 69, 12. 102, 22.
 semuncia 112, 19 (*an semiuncia cum DMR?*)
 senio ueterescere 89, 22.
 sensibilis 143, 20. 149, 24.
 sensualis uita 71, 23.
 sensualiter uiuere 149, 18.
 sensus *plur.*: uerba nunc eadem et sensus expende 140, 3.
 sentificare corpus 61, 16. cf. 62, 21. 65, 21. 68, 17. 155, 14.
 sentina oris 137, 2.
 sentire *cum nom. cum inf.*: quibus (odoratus) inesse naturaliter non sentitur 46, 2.
 sentis: sentem uellere solo 188, 12.
 se separare ex corpore 94, 9.
 seponere latitudinem 88, 18. fallaciam carnalium uisionum 113, 13.
 sequaces alicuius rei 156, 23.
 sequestrare 88, 3. 131, 21.
 sequestratione disici 93, 9.
 sequi: quid istinc sequendum sit 144, 10.
 sequius sentire 135, 1.
 serere uirtutem 188, 13.
 series stili 19, 10.
 sermo: sententia eodem sermone tractanda 131, 16.
 sermocinari *absol.* 170, 19. cum aliquo 170, 12. illud 188, 9.
 sermunculi resonantes 205, 29.
 seruire ad nutum 56, 17.
 nihilo setius 107, 22.
 si: non mirandum est, si probe non sentiant 22, 14. cf. 50, 5. 104, 7 (*sed mirum uidetur defore 38, 5*).
 sicubi 142, 3.
 sicut *cum acc. cum infin.*: agnoscas omnem numerum per unum esse, sicut ex uno procedere 93, 10.
 sidereum caelum 148, 13.
 sidus lunare 144, 18. sidera uariantia 145, 11. uibrantiora 147, 6.
 signa literarum 83, 4.
 signare articulos temporum dimensis limitibus 149, 9. num anima istis signatur indicis 70, 3.
 silentium inperitum 123, 11.
 similis deo 97, 8. sibi 38, 11. cf. 63, 10. 72, 17. 92, 19. 97, 8. 103, 2. 18. 114, 2. 4 etc. *semper cum datiuo exceptis duobus locis*: oculi similes fabrorum 89, 1. simile tui 94, 13.
 simplicitas dominici sermonis 169, 7.
 simpliciter 106, 6.
 sin 48, 8. 108, 2. 189, 15. sin uero 69, 21. 86, 25. (106, 15). 158, 15. 182, 3. sin autem 106, 5. 147, 3. 164, 12.
 sinceritas ueritatis 35, 2.

- sincerus: incorrupti sincerique ad omnia incorrupta sinceraque uenimus 127, 1. nihil sinceri mixtum corpori 126, 17. sincerum conscientiae nostrae 139, 1. *cf.* 159, 17. 169, 9.
- sinere *cum nom. cum inf.*: quod quia dici non sinitur 51, 13. *cf.* 164, 8. credere sinimur 145, 21.
- sisti ab itinere 176, 7.
- situs locorum 175, 13. fetidinarum 137, 1. quo situ cerebri triformitas coeat 174, 20.
- siue — siue *cum coniunct.* 118, 1. siue — siue — seu — uel 149, 8.
- sobrius 137, 6.
- sociatae in syllabas literae 83, 5.
- socors iudicium 136, 15. turba 137, 6. solaris fulgor 149, 4.
- solidare animam 118, 13. 158, 1. 6. solidus deus 163, 15. solidum sensibilis mundi 143, 19. solidi huius compages 132, 8.
- solito obdurescere 199, 19.
- sollert 29, 24. 155, 23. 177, 1.
- sollertia 204, 19. agendi 108, 20.
- sollicitare 108, 20. 159, 8. 175, 11.
- sollicitus famae 139, 9.
- soloecismus 204, 24.
- somnare 86, 2.
- sonare: si aduersantium ore ueritas sonuisset 125, 10. cum nihil sonet auditus 43, 18.
- sontes animae 168, 26.
- soporiferum aliquid oscitare 129, 18.
- sors: duplici sorte ista proponerem 107, 26.
- sortiri sibi compotes patronos 100, 12. *cf.* 183, 4.
- sparsim 185, 5.
- spatia temporum 148, 17.
- spatiari 188, 5.
- specialis 42, 18. specialis atque intimus meus 199, 15.
- speciatim 44, 22.
- specimen unitae trinitatis 119, 18.
- spectamen 149, 14.
- spectare: quantum spectat ad praeminentiam 19, 4. *cf.* 75, 23. 146, 10. 171, 6. quo spectat 163, 1 (*omnibus praeter 75, 23 locis libri fere omnes expectat praebent, M bis [19, 4. 171, 6] expectat*).
- sphaera 188, 7.
- sphaeroides 67, 11. 144, 20.
- spicarum hispida 74, 10.
- spiritalis sophista 133, 15. sp. homines 141, 15. sp. corpus 79, 23. *cf.* 80, 24. 140, 2 *etc.*
- spiritus propheticus 29, 17.
- spissus 70, 4. spissius corpus 153, 10.
- splendor 76, 15. 113, 11.
- spondere 30, 12. 182, 17.
- sponsa Christi (anima) 131, 24.
- sponde 85, 13. 106, 2. 115, 3. 123, 2. 124, 8. 167, 9. 10. 168, 3. 181, 14.
- spumae puerilium uerborum 123, 6.
- stabilitamentum rerum 102, 13.
- stabilis motus 64, 14. 15. 22. *cf.* 82, 6. ut firmi stabilesque reddamur 191, 14.
- stabilitas uoluntatis 64, 21. humeri 65, 1.
- stabilius ferri 119, 4. moueri 65, 5.
- stabulum 71, 14.
- stare: stans sempiternitas (*oppos. mobilis*) 30, 25. stare in contemplatione formarum 66, 6. *cf.* 66, 8. infra laudantum stare iudicium 136, 22.
- status animae 18, 4 *etc.* angelorum 162, 5. sententiae 121, 15. *cf.* 57, 5. 62, 12. 85, 13. 151, 5. 180, 12.
- statuta progressio siderum 149, 7. lex rerum 152, 17.
- stelliger 145, 16.
- stilus: paginae 24, 18. st. mysticus prophetarum 30, 11. reprehensionis 135, 6. ueritas stili 25, 26. (=opus) stili nostri series 19, 10.
- stimulus malae passionis 28, 18. stimuli odiorum 22, 19.
- stipatus aer 115, 12.
- stipem dilapidare 137, 4.
- stipulante tibi ueritate 34, 17.
- stipularum calami 74, 10.
- stolidus 129, 19. 183, 16.
- stomachi libra 174, 21.
- strepere scientiae pennis 205, 18.
- strepitus 171, 17.
- strictim 121, 3. 173, 8. 185, 6. strictius 23, 18.
- structura mundanae molis 132, 6.
- struere fallaciam 188, 6.
- studiosus 18, 4. studiose 24, 4. 199, 8.
- stupere 58, 3. 171, 24. aliquid 162, 15. *sequente accus. c. inf.* 181, 20.
- stuppeus 136, 24.
- stuprator matris 142, 15.

- suauitas euanescentis fragrantiae 76, 17. declamationum 205, 7.
- sub *cum ablat. ubi ablatiuum causae modi uel instrumenti exspectes*: sub adminiculo pietatis 20, 3 (*sed aeris adminiculo* 73, 5). sub ope diuina 64, 8. 148, 7. *cf.* 49, 24. 52, 17. 53, 12. 161, 12. 169, 2. 189, 15 *etc.*
- subdere: ut auctoritati credulitate subdamur 20, 15. etsi non subderetur motioni per locum 102, 11. *cf.* 28, 16. 115, 8. 143, 17. 165, 8.
- subdolos consensus 136, 16.
- subesse: prout posse subest 18, 12. nulla creati caeli causa suberit 147, 1.
- subicere = dicere 23, 11. 29, 17. 41, 7. 85, 25. 146, 1. subicias his ac dicas 78, 15.
- subiungere *absol.* 26, 17. 84, 4. 181, 14. sententiam 140, 24. capitulum 51, 24.
- sublimare creaturam 104, 1. in gloriam 33, 10.
- sublimitas pristini status 85, 13.
- submouere laborem credendi 122, 9.
- subornatus praeuaricator 134, 11 (*non subordinatus, cf. praef.*).
- subpetit scribendi facultas 198, 8. 9. uacuum 199, 3.
- subplodere 167, 16.
- subposita pictura 196, 14.
- subprimere nomen 26, 6.
- subripere notitiam nominum 41, 8.
- subrutilare tibi debet quid sit anima 91, 8. subrutilat nobis fulgore splendor lucis 113, 12.
- subsistere 119, 9. tribus indiuiduis 119, 12. qui non subsistit post corpus 194, 15.
- substantialiter 27, 13. 35, 1. 97, 23. 150, 8. 168, 17. 186, 2.
- substantiae res 104, 5.
- subterluuio humoris adsidui 25, 1.
- subtexere caelo ornamenta 145, 11.
- subtilitas sensuum 133, 12.
- subuolare in cameram capitis 45, 8.
- succinctim 19, 5.
- succulentum corpus 79, 4.
- sudis (= *Spitze*): loca sudibus aspera 25, 2.
- suffragari partibus nostris 52, 23.
- suggestui esse 204, 29.
- suggillatiunculae 137, 3.
- sumere principium 97, 4.
- summa grani triticei 74, 8. in summa duci 93, 7.
- super = de: maiorum s. hoc exempla 25, 15. s. statu animae dissertare 108, 7. s. his non argumentabor 127, 15. *cf.* 37, 8. 17. 49, 19. 128, 12. 129, 12. 133, 20. 134, 4. 17. 135, 19. 138, 15 *et saepius.*
- superadicre 36, 8.
- supercaelestis 145, 3. 147, 4. 203, 12.
- supereminencia numerorum 92, 22.
- supereminere aerem 45, 18. *cf.* 60, 17. 118, 18.
- superesse 113, 8. 154, 7. sibi 78, 9. *cum inf.*: discuti superest 174, 12.
- superficie tenus 99, 3.
- superfluere 75, 12.
- superfluus 191, 3. superflue 79, 14.
- supergradi naturam mortalium 203, 7.
- superiecta anima 65, 18. 19. 157, 20. 23.
- superius patuit 48, 16. 91, 13.
- superne ueniens 72, 20.
- a superno sui 147, 5.
- superponere 81, 17.
- supersedere dissertatoribus 135, 10. *cf.* 99, 5.
- supinum in* — um: necessarium cognitum (*libri*) 24, 6. facile factum 70, 10. (131, 4).
- supplementum rerum 38, 5.
- supra iusto diutius inmorari 178, 16.
- supremitates 184, 14.
- sursum uersus 48, 19. 73, 4. 115, 9.
- sursum deorsum 60, 1. 67, 9. 187, 6. s. ac deorsum 110, 11. s. et d. 194, 7.
- suscensere 113, 15.
- suscipere carnem administrandam 54, 17.
- suspensio uestigio 25, 3.
- suspicere potentiam sui 102, 5.
- suspiciones ueternosae 129, 20.
- suspirare patriae 77, 13.
- sustinere reprehensionis stilum 135, 6. sustinent manus quippiam 61, 6.
- suus *pro pronom. demonstratiuo*: anima non recte corpus istud carneum suum dicit, quia potius illud est suum 61, 21.
- syllaba 83, 5.
- syllogismus 155, 5.
- T**abescere 76, 21. tabuit diabolus inuidiae febre 167, 9.

- tabula quadrata 112, 8.
 talenta scientiarum 191, 5.
 taliter 131, 23. taliter uel taliter esse
 82, 11. taliter — qualiter 82, 7.
 tamquam *cum coniunct.*: t. nihil hic
 sit pertractandum 36, 10. 44, 12.
 141, 2. 155, 6. 168, 1. 170, 17.
 tandem 146, 16. 147, 14.
 tangere causas 97, 14.
 tantundem 70, 2.
 tardioribus non desperandum est 89,
 2. — tardius adepta 101, 5. inue-
 nire 101, 7.
 taureas rotare 205, 29.
 tegere: quid istic sermo tuus texerit
 169, 10.
 tela maliuolentiae 22, 17.
 temeraria persuasio 154, 8. temerari-
 orum fallacium figmenta 25, 23.
 temere: positus t. duobus 180, 19.
 haud t. negotium suscepissem
 18, 9.
 temeritas 23, 3.
 temperamentum elementorum 63, 14.
 temperantia 117, 8. 194, 22. 25.
 temperare mundum alterno fotu ca-
 loris ac frigoris 149, 8. temperatus
 aer 82, 13. animus 194, 24.
 temporaliter 30, 21. 65, 6.
 temporaneus 30, 24. 148, 14. motus
 64, 21.
temporum usus rarior: mortuum
 fuisse confirmat (= esse) 29, 11.
cf. 34, 5. 37, 19. 47, 15. adstruit
 — alternat — praelibauit — acce-
 pit 19, 11 — 19. haec longitudo
 cum fuerit puncto inchoata pun-
 ctoque finita, linea dicitur 89, 4.
 certus neminem refutare doctorum
 (= refutaturum esse) 122, 1; *cf.*
etiam sub 'consecutio temporum'
et 'futurum tempus pro prae-
senti.
 tenacitas memoriae 61, 3.
 tendere ad scientiam 21, 15. *cf.* 98,
 25. in patriam 115, 11.
 tenebellarum abdita 137, 14.
 tenebrescere 49, 3. 76, 19.
 tenebrosus locus 82, 15.
 tenellae persuasiones 21, 10.
 tenere tramitem rationis 114, 19.
 conpertum 18, 7. *cf.* 110, 5.
 tenor ueritatis 135, 9.
 tenuare corpus inedia 79, 1. memori-
 am 186, 11.
 tenuissima cutis 74, 7.
 tenus *cum accus.*: labrum tenus 73,
 6. aurem t. 95, 1. huccine tenus
 173, 20. — *cum ablat.*: aere t.
 144, 17. latere t. 176, 1. superficie
 t. 99, 3. uerbo t. 117, 1. — adeo
 tenus 141, 9. *cf. etiam sub* eate-
 nus, eotenus, itatenus, aliquatenus,
 ullatenus.
 tepefactus aer 72, 24.
 tepentes naeniae 129, 19.
 tepidi iecoris homunculi 174, 11.
 tepor fidei 122, 10.
 terere tempus 110, 19.
 tergum imum caeli 143, 21.
 termini aeuo praefixi 203, 11.
 ternarius numerus 93, 21. 146, 18.
 150, 21.
 terrenus 48, 18. 115, 8. 149, 21.
 terriculamenta scientiae 104, 22.
 testari aeternitatem 176, 15.
 testificari 133, 9. testibus 152, 22.
 ueritati 104, 16.
 testificatio 138, 21. 141, 12.
 tetragonus 91, 17. — *substant.* tetra-
 gonum 65, 23. 91, 1.
 texere praedicamenta 69, 15. periodos
 oratorias 30, 11. oratoriam 163, 3.
 textura uenarum 174, 23.
 thyma fragrantia 205, 13.
 tibia 73, 2. gutturis 170, 1.
 tinguere digitum 114, 20.
 titubaret cardo argumentationis in
 auctoritate arbitrantium 53, 2.
 tormentum 167, 19.
 torpere 76, 4. 100, 14. 121, 17.
 tortuosas botulorum inflexiones 175, 1.
 torus nouercalis 142, 15.
 totus = omnis: gratias creatori totus
 homo referat 71, 21. corpus totius
 facilitatis 57, 21.
 tractare de 165, 18. 179, 8.
 tractator authenticorum 25, 17. *cf.*
 41, 9. 134, 8. 135, 7. 196, 6. non
 tractator, sed uates 30, 8. sicut
 a philosophis ad tractatores, sic a
 tractatoribus ad authenticos gra-
 dum faciamus 138, 4.
 tractatus 57, 11. 62, 12. 100, 7. 180,
 12.
 trahere aliquid de corpore 44, 9.
 trames interminus linearum 149, 10.
 rationis 114, 19. 120, 21. *cf.* 171,
 13. ueritatis 151, 10. uenarum
 174, 22.
 tranare omne corporeum 144, 2.
 tranquillitas in cogitatione 82, 13.

- transcendere inferioris creaturae gradum 116, 4. corporea omnia 101, 20. *cf.* 150, 14.
- trauscursio temporis 102, 3.
- transferre: caro transferetur in animae dignitatem 56, 8.
- transformare corpus in id gloriae 56, 4.
- a transfugio refugium facere 189, 14.
- transigere: transacto frigore brumali 72, 19.
- transire pedibus in sententiam aliquius 48, 7. ad quod cogitandum transiit nutus animi 66, 5.
- translaticium nomen 145, 14.
- transmeare chaos 170, 9.
- transmittere 191, 3. 6. errorum mare 175, 21. *cf.* 117, 21. 143, 20. 150, 13. 151, 9.
- transmoueri loco 89, 22.
- transmundanus 144, 20.
- transuersim 90, 11. 14.
- tremenda peritia 41, 9.
- trepidare 175, 24.
- trifariam 93, 20. 110, 7.
- trifarium subsistere 119, 9.
- triformitas cerebri 174, 20.
- trigeminus 173, 7.
- trigonus 91, 17. figura 89, 13. 195, 11. 12. — *substant.* trigona, ae 89, 17. 91, 1. 92, 20. trigonum 92, 17.
- triticeum granum 74, 8.
- triticum 74, 3.
- tropice 29, 19.
- truncus: perfectionem plenitudinis rerum truncam facere 39, 17.
- trutina 112, 17. iudicii 146, 5.
- trutinare quiddam socordi iudicio 136, 15.
- tuba Pythagoreorum multisona 105, 3.
- tubulus 73, 5.
- tumescere sola uanitate nominum 105, 3. tumuit (diabolus) hydropes superbiae 167, 8.
- tumidae formae mundi 89, 20.
- tumor: eadem sine tumore uel motu ratio rotundi 91, 18. tumores germinum 74, 9.
- tumulare mortem flebili epitaphio 204, 18.
- tumultus imaginum 85, 19.
- turba socors 137, 6. errorum 126, 8. testium 131, 5.
- turbulenta natura corporis 126, 27.
- V**acare: ubi uacat illud quod dicitur 86, 22. ne ueri uacaret adsertor 100, 12.
- uacuum: inperitia ueri uacua 129, 22. uacuum intercaeleste 147, 7.
- uades ueritatis 127, 20. *cf.* 154, 6.
- uagari 182, 5. 6. 7. 10.
- uagus astrorum circuitus 149, 5. illam stare uagam et uagari inclusam 182, 9.
- ualde meminit anima 69, 23.
- ualere: probe u. = bene ualere 75, 2. u. uigore laeuae manus 75, 5. — ualere = posse: si uales, perspice 87, 19. *cum infin.* 42, 2. 79, 5. 89, 7. 91, 21. 92, 25. 118, 8. 156, 7. 157, 21. 161, 8. 187, 17. 93, 14.
- ualidior corporum multitudo 61, 5.
- uaporato cerebri uentriculo 173, 13.
- uariare cogitata 86, 1. uices dierum noctiumque 149, 7. *cf.* 89, 22. 169, 10.
- uariatio lunaris globi 149, 5.
- uarietates cogitationum 62, 15.
- uas electum (*de Paulo*) 142, 6.
- uasculum 49, 5.
- uaticinia prophetarum 30, 3.
- uber fauorum 205, 11.
- uberior cognitio uerborum 128, 5. fructus 199, 13.
- ubiubi 185, 4.
- uecordes oculati 173, 21.
- uegetare *absol.* 42, 21. u. corpus incorporeo motu 159, 15. *cf.* 52, 17.
- uel = saltim: uel hinc manifesto posset intellegi 49, 1. uel aliquatenus 68, 23. *cf.* 81, 15. 88, 5. 91, 21. 101, 11. 115, 2. 166, 11. 168, 25. 198, 3 *etc.*
- uelamen imaginum corporearum 156, 4.
- uelle: sic uolumus (= id agimus) 193, 10.
- uellere solo sentem 188, 12.
- uena 63, 13. uenarum tramites 174, 22.
- uenerabilis professio 204, 19.
- ueniabilis 181, 19.
- uenter memoriae 85, 6.
- uentilare quaestionem 144, 13. *cf.* 71, 3. 173, 8.
- uentriculus cerebri 173, 14.
- uenula 19, 2.
- ueraciter 37, 25. 80, 19. 177, 3. 178, 5. 9.

- uerba rerum nescire 123, 10. ad uerbum 127, 3. uerbi causa 192, 14.
 ueritas formarum 65, 20. 66, 7. mundi 101, 2. numeri 117, 6.
 uermiculus 166, 10. 11.
 uero autem 145, 25.
 uertere: quid in his culpa uertitur 141, 3. summum negotii istoc in loco uertitur 173, 10.
 uertex philosophiae 128, 2.
 uerum 33, 12. 41, 14. 86, 5 *etc.* (*quindecies*). uerum tamen 156, 9. uerum enim 195, 6. uerum enim uero 184, 15. uerum et 90, 16.
 uestigia numerorum 110, 6. corpus, uestigium trinitatis 119, 23. e uestigio 108, 11.
 ueterescere 89, 22 (ueterascere [?]) 158, 1).
 ueternosae suspiciones 129, 20.
 uia ueritatis 132, 1. uiae circulatorum 92, 7. 149, 1. *cf.* 70, 9.
 uibrantiora sidera 147, 6.
 uicario amore diligere 97, 22.
 uices temporum 148, 17. *cf.* 149, 7.
 uicinia mortis 76, 4.
 uicinius est aliquid numeris 117, 10.
 uicissitudinem reddibere 134, 16. *cf.* 189, 8.
 uictus necessarius 125, 20.
 uidelicet 25, 21. 30, 5. 40, 23. 47, 16. 51, 10. 52, 17. 21. 60, 16 *etc.* (*plus quadraginta locis*).
 uideri *sequente* quod: uidetur mihi quod iste corporis aduocatus sententiam non intellexerit 53, 9. *cf.* 78, 2.
 uigere 107, 24. 121, 17. 183, 17. bonis uiribus 20, 16. acumine uidendi 49, 9. argumento 158, 10.
 uigidus consilii 171, 21. u. intellectu 181, 5.
 uigilans lector 173, 11.
 uigilax lector 173, 11.
 uigor 104, 6. laeuae manus 75, 5. animi 108, 2. *cf.* 75, 7. 125, 2.
 uilis 136, 23.
 uindicare doctrinam 23, 24. sibi priuilegium 123, 5. *cf.* 42, 14. in id 34, 15.
 uiolentissimus disputator 53, 16.
 uiuentia herbarum 74, 9.
 uires rationis 130, 1. 134, 5. *cf.* 111, 19. quae talia profecto sunt merito uel uiribus 31, 8.
 uirginitas 205, 11.
 uiridis aei 135, 14.
 pro uirili parte 18, 11.
 uirtus argumentandi 25, 8. 133, 12. caelestis auxilii 57, 4. rationis 125, 1. confessionis 135, 5. actionis 181, 3. oraculum nec uirtute uinci potest 40, 22.
 uiscera 129, 21. uiscerum flammae inuisibiles 173, 14.
 uisibilis 145, 12. 149, 24.
 uisibiliter 117, 17. 119, 20.
 uisio rationalis animae 97, 13. *cf.* 97, 18. carnales uisiones 113, 13. uisiones uariarum rerum adpetitio-numque 126, 3.
 uitare noxam 26, 5. agnitionem eius 161, 7. ut de tam sublimibus locuturus sciri uitauerit 25, 13.
 uitari: quid sermo tuus uitauerit 169, 10.
 uitiosa natura corporis 126, 27.
 uitium huius opinionis 135, 5. uanitatis 176, 1.
 uiuax intentio animae 76, 3.
 uiuens doctrina 135, 12.
 uiuificare 53, 8. 10. 155, 14 *etc.*
 ullatenus 78, 6. 92, 16.
 ulterius iactari 97, 18. *cf.* 187, 19.
 ultra progredi 112, 20. oblectari 168, 16. peccare 199, 20.
 ultro ingerere 24, 7. ultro et citro 110, 11.
 umbrae rerum 21, 9.
 una 122, 15.
 uncia 112, 19.
 unde = quo (a quo, quibus): sicuti uere habet oculos, unde uideri incorporeum potest 50, 6. non est corpus, unde Gabriel deum uidet 163, 17. de inanimato formato, unde tibi angelos placet esse, tractemus 165, 7. *cf.* 172, 6. — (= hanc ob rem, quam ob rem) 54, 7. 21. 91, 26. 101, 12. 114, 14. 118, 8. 123, 11. 134, 6. 148, 23 *etc.*
 undeunde 138, 21. 146, 7. 188, 17. 198, 4.
 unescere 171, 13.
 unguis 72, 9.
 unire 140, 13. unita trinitas 119, 18.
 unitas sapientiae 134, 6.
 uniuersalis deus 58, 5.
 uniuersitas corporum 145, 1. uniuersitatis creator 101, 21. 155, 10.

- uocare in dubium 37, 14. in reatum 127, 13. in disputationem 182, 22.
- uocitare 128, 10. 145, 9. 25.
- uolatus 150, 14.
- uolumen = opus 25, 17. 104, 15. 105, 7. 127, 4. caelestia uolumina 131, 7. 133, 12. 177, 18. quorum nominum multitudine, si ea prodita uelim, uolumen efficerem 122, 4. — in tertio uoluminum quae *περὶ ἑνθμῶν* praenotat 120, 14. *cf.* 99, 6. 153, 20.
- uoluntarie moueri 124, 3.
- uoluntarius uicit 57, 6.
- uoluptuosus 79, 11.
- uotum: non pro meritorum, sed pro uotorum qualitate 136, 19. uota commendare 36, 15.
- uspiam: quid mihi proderit u. 92, 5. nec u. in hac causa dissentit 128, 14. u. progredi 141, 11. umquam uspiamue 168, 2. 199, 5.
- usque: satis u. discussae causae 97, 15. non u. facilis 144, 12. *cf.* 170, 14. 185, 4. intus u. 183, 8. ad usque 20, 4. 204, 8. 13. inque radios porro u. 173, 15. ad id u. loci 144, 10. eo usque 123, 3. 134, 10. 136, 12. 161, 6. 187, 17. quo usque 187, 9. quoad usque 117, 20. 135, 8. 156, 15.
- usquequaque 19, 7. 175, 18. 177, 8. 183, 11. 203, 8.
- usus: usu euenit 83, 15. prout interfuit usui 19, 16. esse usui 75, 21. 149, 13. 198, 6. 206, 3. usus est dicere 203, 14.
- ut: fas est ut consentias 48, 11. par est ut 57, 4. facilius est interire corporeum mundum, quam ut aliquid mutari queat 89, 21. otiosi ut intremus 175, 23. admirare potentiam, ut corpus moueat stantem 159, 10.
- ut non *pro* ne: ut non diutius inno-remur 65, 2. *cf.* 95, 8.
- ut = uelut: uti digito denotare ui-landa 19, 5. *cf.* 204, 23. 23.
- uter 63, 4.
- uterque *plural.*: utraque super quibus agimus uideamus 139, 13. multo amplius operae insumendum est in utroque (utrumque?) horum, quam in alterutrum. porro autem cum utraque agitare mihi pro- uincia fuerit 188, 15.
- uti in id 33, 14. *cum accus. (libri plerique)* 106, 6.
- utique 23, 18. 29, 12. 30, 21. 35, 16. 36, 25 *etc. (plus tricies)*.
- utpote *cum particip.* 167, 7. 180, 3. utpote quam disposuit 28, 20.
- utrum *altero interrogationis membro non sequente* 180, 18.
- utrumnam — an — an 52, 2. 78, 19. 107, 17. *altero membro non sequente* 110, 16. 157, 21. 160, 11. 164, 3. 174, 12.
- utrumne — an 72, 4. 139, 6. 158, 13.
- uulnerabilis lux 32, 14.
- uulneratur lux tenebris 32, 6.

Pag. 218 post anteriores adde: antetemporaneum caelum 145, 21 (*cf. praef.*).

Ne tota pagella uacaret, indicem addere placuit locorum, quos in praefatione paulo aliter quam in ipsa textus recensione tractauimus. breuitati studentes subiecimus editionis nostrae paginarum linearumque numeros additis iis lectionibus, quas nunc esse recipiendas censemus (numeri uncis inclusi ad praefationis paginas pertinent): 19, 1 *exhinc* (25) — 19, 18 *diuersa* (16) — 22, 9 *sentiunt* (16) — 23, 16 *intrari* (44) — 24, 6 *cognitum* (45) — 24, 14 *animaduerto* (16) — 24, 15 *inpendio* (16) — 25, 5. 108, 4 *hic* (16) — 32, 15 *obprobandum* (45) — 40, 16 *Moysi* (45) — 42, 18 *hinc* del. (17) — 49, 9 *quod .. uigent* (17) — 50, 13 *illa* del. (18) — 50, 18 *homo* del. et *es pro est* (18) — 51, 19 *in pro sic* (18) — 54, 3 *conponi et ex* (18) — 56, 10 *iusteqe* del. (19) — 57, 20 *est ante humana* del. (19) — 60, 7 *unum.. unumque.. anima* (19) — 60, 23 *una itidem* (31) — 61, 7 *sed pro nunc* (17) — 63, 11 *ac pro et* (19) — 65, 9 *anima .. corpori* (19) — 66, 19 *dissicine* (47) — 67, 6 *magnum* (20) — 67, 23 *certum est* del. (20) — 70, 7 *pusillanimos* (20) — 70, 8 *magnus animus Moysi* (20) — 70, 13. 107, 20. 112, 23 *molis* (44) — 70, 20 *non dimittitur, et si non dimitteretur, nemo moreretur* (20) — 73, 10 *uitam* (22) — 73, 16 *corpus* (22) — 76, 19 *tangitur* (22) — 78, 13 *peregrinatur* (44) — 79, 16 *eundem* (22) — 88, 21 *nimie* del. (24) — 92, 12 *ac* (17) — 94, 19 *in silentio* (22) — 95, 2 *sic ... quod* (18) — 95, 17 *memine* (23) — 95, 22 *meminis* (23) — 96, 16 *et* del. (23) — 98, 9. 132, 5 *dissici* (47) — 102, 1 *incorporali* (34) — 103, 16 *sinat* (23) — 104, 20 *capere* (23) — 106, 6 *praepositionem* (46) — 106, 15 *sin uero* (24) — 110, 20 *earum* (24) — 111, 3 *aduertes* (24) — 111, 7 *exin* (25) — 111, 17 *quia non pro non enim* (17) — 112, 16 *numeri* (25) — 114, 11 *non queat, habet* (25) — 114, 20 *guttulam .. habentem .. eam* del. (25) — 125, 4 *penita pro operta* (44) — 125, 21 *ingruerint* (31) — 134, 11 *subornatus* (37) — 137, 4 *conlucernationibus* (46) — 141, 4 *rogares* (30) — 142, 19 *spiritu praesens es* (25) — 142, 22 *te* del. (26) — 144, 6 *se* del. et *sese pro esse* (26) — 151, 8 *autem* del. (17) — 156, 3 *uolet* (26) — 159, 10 *per locum loca* (26) — 162, 6 *Gabrielum* (44) — 163, 6. 164, 18. 166, 21 *Gabrielo* (44) — 169, 24 *tempora uel* del. (26) — 172, 18 *quae malum* (26) — 183, 7 *patet huiusce quaestionis immensum* (27) — 187, 21 *inglorium* (27) — 191, 10 *philosophorum pro eorum* (46) — 191, 11 *inde* (46) — 192, 1 *quos pro quod* (46) — 195, 26 *uoluntatique* (47).

Practerea typographi errata grauiora corrigantur haec:

27, 25 *media*, pro *media*:, 30, 4. 49, 21. 194, 8 punctorum loco commata exaranda erant, 42, 3 *nisum* pro *uisum*, 63, 23 not. S habet *diuidere a p. i.*, 80, 12 *adplene* pro *ad plene*, 109, 21 not. *ne* pro *nec*, 116, 15 not. *AB* pro *BB*, 134, 5 *prosternitare* pro *prosternidare* (etiam in not.), 141, 12 not. *uideri F* pro *G*, 191 a lin. 14, non a *nomen* lin. 17 noua epilogi particula typis describenda erat. — 124, 20 ex *G* *inmota* recipere debebam coll. Apul. de dogm. Plat. I 9.

0 1164 0195580 6

LR
BR60 .C6 v. 11

Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum.

DATE	ISSUED TO

64045

